Neapolis University

HEPHAESTUS Repository **http://hephaestus.nup.ac.cy**

Department of Economics and Business PhD in Economics, Administration and Computer Science

2020

þÿ Ÿ Á Ì » ¿ Â Ä · Â • ¸ ½ ¹ º ® Â ¤ Á ¬ À µ ¶ ±

þÿ Ã Å ¼ Æ É ½ ¯ ± ´ ± ½ µ ¯ ¿ Å Ä ¿ Å 1 9 1

þÿ µ À ¹ À Ä Î Ã µ ¹ Â Ã Ä · ½ ¿ ¹ º ¿ ½ ¿ ¼ ¯ ± ,

þÿ À ¿ » ¹ Ä ¹ º ® º ± ¹ Ä · ½ º ¿ ¹ ½ É ½ ¯ ± Ã

þÿ • » » ¬ ´ ± Ä ¿ Å ¼ µ Ã ¿ À ¿ » - ¼ ¿ Å

þÿ - Á Á ¿ Å , • ¹ Á ® ½ · ‘ .

þÿ " ¹ ´ ± º Ä ¿ Á ¹ º Ì Á Ì ³ Á ± ¼ ¼ ± Ÿ ¹ º ¿ ½ ¿ ¼ ¹ º Î ½ , £ Ç ¿ » ® Ÿ ¹ º ¿ ½ ¿ ¼ ¹ º Î ½ • À ¹ Ã Ä · ¼ Î ½ º ± ¹
þÿ ± ½ µ À ¹ Ã Ä ® ¼ ¹ ¿ • µ ¬ À ¿ » ¹ Â ¬ Æ ¿ Å

http://hdl.handle.net/11728/12048

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Ο ρόλος της Εθνικής Τράπεζας στην συμφωνία δανείου του 1918 και οι επιπτώσεις στην οικονομία, την πολιτική και την κοινωνία στην Ελλάδα του μεσοπολέμου

ΕΙΡΗΝΗ Α. ΠΕΡΡΟΥ

«ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΣΕ ΣΥΝΕΠΙΒΛΕΨΗ ΜΕ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ»

2020

Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Ο ρόλος της Εθνικής Τράπεζας στην συμφωνία δανείου του 1918 και οι επιπτώσεις στην οικονομία, την πολιτική και την κοινωνία στην Ελλάδα του μεσοπολέμου

ΕΙΡΗΝΗ Α. ΠΕΡΡΟΥ

«Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση διδακτορικού τίτλου σπουδών στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις σε Συνεπίβλεψη με το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου»

Δεκέμβριος 2020

© Ειρήνη Α. Πέρρου 2020

«ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ»

Υποψήφιος Διδάκτορας: Πέρρου Ειρήνη

Τίτλος Διατριβής: «Ο ρόλος της Εθνικής Τράπεζας στην συμφωνία δανείου του 1918 και οι επιπτώσεις στην οικονομία, την πολιτική και την κοινωνία στην Ελλάδα του μεσοπολέμου»

"Η παρούσα Διδακτορική Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για απόκτηση Διδακτορικού διπλώματος στο Γνωστικό Πεδίο Οικονομικής Επιστήμης και εγκρίθηκε στις ..... από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής."

Τετραμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

Παντελής Σκλιάς, Καθηγητής Πανεπιστημίου Νεάπολις, Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας

Αθανάσιος Αναστασίου, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, Τμήμα Οικονομικών Σπουδών

Γεώργιος Μαρής, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών

Σπυρίδων Ρουκανάς, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιά, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Εξεταστική Επιτροπή

Η Διδακτορική Διατριβή εγκρίθηκε από :

Παντελής Σκλιάς (Συνεπιβλέπων, Μέλος πενταμελούς επιτροπής, Καθηγητής Πανεπιστημίου Νεάπολις)	**Υπογραφή**
Παναγιώτης Λαργκόβας (Συνεπιβλέπων, Μέλος πενταμελούς Καθηγητής Πανεπιστημίου Πελοπονήσσου)	**Υπογραφή**
Αθανάσιος Αναστασίου (Μέλος πενταμελούς επιτροπής, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου)	**Υπογραφή**
Γεώργιος Μαρής (Μέλος πενταμελούς επιτροπής, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Αιγαίου)	**Υπογραφή**
Σπυρίδων Ρουκανάς (Συνεπιβλέπων, Μέλος πενταμελούς επιτροπής, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς)	**Υπογραφή**

«ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ»

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διπλωματική εργασία είναι εξ ολοκλήρου δικό μου έργο και κανένα μέρος της δεν είναι αντιγραμμένο από έντυπες ή ηλεκτρονικές πηγές, μετάφραση από ξενόγλωσσες πηγές και αναπαραγωγή από εργασίες άλλων ερευνητών ή φοιτητών.
Όπου έχω βασιστεί σε ιδέες ή κείμενα άλλων, έχω προσπαθήσει με όλες μου τις δυνάμεις να το προσδιορίσω σαφώς μέσα από την καλή χρήση αναφορών ακολουθώντας την ακαδημαϊκή δεοντολογία.»

Ειρήνη Α. Πέρρου

Υποψήφια Διδάκτορας **Υπογραφή**

Περίληψη

Το ελληνικό κράτος ήδη από τις απαρχές ακόμα της ύπαρξής του από τις αρχές της δεκαετίας του 1830, μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας από την Οθωμανική Αυτοκρατορία κινήθηκε σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο πολιτικών, μέσω των οποίων εξάλλου συγχρόνως είχε εκφραστεί άμεσα και το στοιχείο της προσπάθειας να καλύψει αφενός μεν τις διάφορες ανάγκες του. Ανάγκες δηλαδή που μπορεί να αφορούσαν το ζήτημα της ανάπτυξης, για παράδειγμα, των διαφόρων του βασικών υποδομών, όπως του οδικού, ή σιδηροδρομικού δικτύου ή αντίστοιχα υποδομών που είχαν σχέση με τα λιμάνια ή την ηλεκτροδότηση της χώρας. Σε αυτό το πλαίσιο είναι ενδεικτικό, ότι επίσης η Ελλάδα διαχρονικά είχε κληθεί να καλύψει διάφορες ανάγκες της, οι οποίες συνδέονταν με τομείς, όπως η άμυνά της. Ένας τέτοιος τομέας διαχρονικά άλλωστε, ήταν άμεσα συνδεδεμένος και με το πεδίο της εξωτερικής της πολιτικής και διπλωματίας. Μιας εξωτερικής πολιτικής που σε μεγάλο βαθμό, στην διάρκεια του 19ου αιώνα, αλλά και στις αρχές του 20ου αιώνα είχε «σφραγιστεί» από την λεγόμενη Μεγάλη Ιδέα. Η τελευταία αφορούσε ειδικότερα το ζήτημα του αλυτρωτισμού με την ένωση όλων των ελληνικών πληθυσμών στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου, των Βαλκανίων και της Μικράς Ασίας.

Η διαδικασία κάλυψης των εξόδων των διαφόρων σχεδιασμών σε τομείς, όπως η εξωτερική πολιτική ή η άμυνα, ήταν άμεσα συνδεδεμένη, μεταξύ άλλων με την διαδικασία της εξασφάλισης δανείων. Αυτή η διαδικασία μάλιστα διαχρονικά είχε συνδεθεί στενά και με την λειτουργία του ελληνικού τραπεζιτικού συστήματος. Ενός συστήματος που θα κάνει τα πρώτα του βήματα, μέσα στον 19ο αιώνα, με την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας, το Μάρτιο του 1841. Αργότερα αντίστοιχα, θα υπάρξει ένας πολλαπλασιασμός των διαφόρων τραπεζιτικών ιδρυμάτων στον ελληνικό χώρο, στοιχείο άλλωστε που θα προσφέρει πολλές περισσότερες επιλογές αναφορικά με το ζήτημα της δανειοδότησης τόσο του κράτους όσο και διαφόρων ιδιωτικών επιχειρήσεων.

Είναι χαρακτηριστικό παράλληλα, ότι το 1927 θα λάβει χώρα επίσης και η ίδρυση ενός άλλου πολύ σημαντικού και ιστορικού τραπεζιτικού ιδρύματος, με άλλα λόγια, της Τράπεζας της Ελλάδος. Η ίδρυσή της πιο συγκεκριμένα μάλιστα, είχε γίνει με βάση τον Νόμο 3423/7-12-1927/ΦΕΚ Α' 298, με βάση το άρθρο 4 του από

15/9/1927 του Πρωτοκόλλου της Γενεύης, το οποίο υπεγράφη μεταξύ των Κυβερνήσεων Γαλλίας, Μ. Βρετανίας και Ιταλίας αφ' ενός και της Κυβέρνησης της Ελλάδας αφ' ετέρου, για την έγκριση ενός δανείου 9.000.000 λιρών στερλινών και οι λειτουργίες της άρχισαν τον Μάιο του 1927. Μάλιστα, η Τράπεζα της Ελλάδος από το 1928 και ως το 2002, οπότε εισήχθη το νόμισμα του ευρώ, ήταν παράλληλα υπεύθυνη και για την έκδοση του χαρτονομίσματος (δραχμών).

Η Εθνική Τράπεζα από την άλλη, το 1918 θα χορηγήσει δάνειο στην ελληνική κυβέρνηση, το οποίο προοριζόταν για να καλύψει τις ανάγκες που είχαν προκύψει στο ελληνικό κράτος, μέσα από την συμμετοχή της στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο το προηγούμενο διάστημα, μετά από σχετικές πιέσεις των δυνάμεων της Αντάντ. Το συνολικό ποσό καθοριζόταν μάλιστα στα 282.462.000 φράγκα με ετήσιο τόκο 5%, ενώ την ίδια στιγμή για την κάλυψη του η Εθνική Τράπεζα δέχθηκε πιστώσεις από τα κρατικά θησαυροφυλάκια του Ηνωμένου Βασιλείου και της Γαλλίας σε χρυσό. Παράλληλα, η Εθνική Τράπεζα καλούνταν, βάσει της εν λόγω συμφωνίας, να χορηγήσει στο ελληνικό κράτος εντός του 1918, το συνολικό ποσό των 750.000.000 εκατομμυρίων δραχμών για πολεμικούς σκοπούς.

Λέξεις κλειδιά: Εθνική Τράπεζα, Ελληνικό κράτος, εξωτερική πολιτική και διπλωματία, δάνεια, εποχή μεσοπολέμου.

Abstract

The Greek state, from the very beginning of its existence in the early 1830s, after the declaration of independence by the Ottoman Empire, moved in a specific context of policies, through which at the same time the element of the effort to cover on the one hand its various needs. That is to say, needs that may have been related to the issue of development, for example, of its various basic infrastructures, such as the road or railway network, or similar infrastructures related to the country's ports or electricity supply. In this context, it is indicative that Greece has also been called upon to meet various needs over time, which were linked to areas such as defense. Such a sector, over time, has also been directly linked to its foreign policy and diplomacy. A foreign policy that to a large extent, during the 19th century, but also at the beginning of the 20th century, had been "sealed" by the so-called Great Idea. The latter concerned in particular the issue of redemption with the unification of all Greek populations in the region of the eastern Mediterranean, the Balkans and Asia Minor.

The process of covering the expenses of various projects in areas such as foreign policy or defense was directly linked, among other things, to the process of securing loans. In fact, this process has long been closely linked to the operation of the Greek banking system. A system that will take its first steps in the 19th century with the establishment of the National Bank in March 1841. Later, there will be a multiplication of the various banking institutions in Greece, which will offer many more options regarding the issue of lending to both the state and various private companies.

It is also characteristic that in 1927 the establishment of another very important and historical banking institution, in other words, of the Bank of Greece, will take place. In fact, itsestablishment was based on Law 3423 / 7-12-1927 / Government Gazette A '298, based on Article 4 of the Geneva Protocol of 15/9/1927, which was signed between the Governments of France. Britain and Italy on the one hand and the Government of Greece on the other hand for the approval of a loan of 9,000,000 pounds and its operations began in May 1927. In fact, the Bank of Greece from 1928 to 2002, when the euro currency was introduced, was also responsible for the issuance of banknotes (drachmas).

The National Bank, on the other hand, in 1918 will provide a loan to the Greek government, which was intended to cover the needs that had arisen for the Greek state through its participation in the First World War in the past period, after relative pressure from the forces of Entente. The total amount was set at 282,462,000 francs with an annual interest rate of 5%, while at the same time to cover it the National Bank received loans from the state treasuries of the United Kingdom and France in gold. At the same time, the National Bank was called, under this agreement, to grant the Greek state within 1918 the total amount of 750,000,000 billion drachmas for military purposes.

Keywords: National Bank of Greece, Greek State, foreign policy and diplomacy, loans, interwar period.

Ευχαριστίες

Η παρούσα μελέτη δεν θα μπορούσε να είχε ολοκληρωθεί χωρίς την πολύτιμη στήριξη των Καθηγητών μου. Θα ήθελα πρώτα απ' όλα να τους ευχαριστήσω όλους τους, που συνέβαλαν στην ολοκλήρωση της προσπάθειάς μου.

Κατ'αρχάς θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κ. Παντελή Σκλιά, Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις, ο οποίος με αμέριστη υπομονή, ευγένεια και εμπιστοσύνη προς το πρόσωπό μου, στάθηκε και με ενέπνευσε ώστε να ολοκληρώσω την διατριβή μου.

Ευχαριστώ θερμά τον κ. Γεώργιο Μαρή, Αναπληρωτή Καθηγητή Αιγαίου, που με το ήθος του, με τον ευφυή και διακριτικό του τρόπο, μου υπέδειξε πως μπορούσα να βρω δύναμη να συνεχίσω και να ενισχύσω την προσπάθειά μου, ώστε να ολοκληρωθεί η μελέτη μου. Η βοήθεια του και η στάση του υπήρξε σημαντική στην όλη μου προσπάθεια.

Ευχαριστώ θερμά τον κ. Αθανάσιο Αναστασίου, Αναπληρωτή Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, για την καθοδήγησή του σε όλη την διάρκεια της έρευνας μου, με τις συμβουλές και την υποστήριξή του υπήρξε αρωγός της προσπάθειάς μου.

Ευχαριστώ τον κ. Σπύρο Ρουκανά, Αναπληρωτή Καθηγητή Πειραιώς, που με την υποστήριξη του και την εμπιστοσύνη του, καθώς και με την ενθάρρυνσή του με βοήθησαν στην ολοκλήρωση της εργασίας μου.

Θα ήθελα να αναφέρω, τις θερμές μου ευχαριστίες στον Γενικό Διευθυντή της Εθνικής Τράπεζας, κ. Παν. Δασμάνογλου. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω την Διεύθυνση του Ιστορικού Αρχείου της Εθνικής Τραπέζης, που έπαιξαν ιδιαίτερο ρόλο στις πρωτογενείς πηγές μου, ώστε να ολοκληρωθεί η διδακτορική μου διατριβή. Στην Διεύθυνση της βιβλιοθήκης της Εθνικής Τραπέζης, που με την προθυμία και ευγένειά τους, με βοήθησαν να εμπλουτίσω τις δευτερογενείς πηγές μου με σπάνια βιβλία, καθώς και σε όλους τους συναδέλφους μου, που με βοήθησαν στην προσπάθειά μου αυτή.

Θα ήθελα να αναφέρω και να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, τον αγαπημένο μου σύζυγο και τα αγαπημένα μου παιδιά, που χωρίς την αμέριστη αγάπη και στήριξή τους δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί η διατριβή μου .

Οι γραμμές αυτές γράφονται εν μέσω μιας πανδημίας όπου αναδείχτηκαν άγνωστες καταστάσεις και προβλήματα για την ανθρωπότητα, ενώ καλούνται όλες οι κυβερνήσεις παγκοσμίως, να βρουν άμεσες λύσεις. Στην σκιά αυτών των πρωτόγνωρων καταστάσεων θα προσπαθήσω με την παρούσα μελέτη, να αναδείξω τον ρόλο που είχε η Εθνική Τράπεζα αναφορικά με την σύναψη του δανείου από την Ελλάδα το 1918, καθώς και το ότι από τα πρώτα βήματα συγκρότησης και εξέλιξης του ελληνικού κράτους είχε αναδειχτεί ένα σύνολο ποικίλων μηχανισμών, οι οποίοι είχαν αναπτυχθεί και ήταν συνδεδεμένοι με τους τρόπος σύναψης των δανείων για το ελληνικό κράτος διαχρονικά, και αφετέρου με το πώς είχε οργανωθεί στην πορεία και ο ίδιος ο μηχανισμός του ελληνικού χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Θεωρώ τιμή μου που ολοκλήρωσα και σας παραδίδω την μελέτη μου.

Στους γονείς μου.

Περιεχόμενα

Κατάλογος Διαγραμμάτων XIV

Κατάλογος Πινάκων XV

Κεφάλαιο 1 1

1.1 Εισαγωγή 2

1.2. Λόγοι Ανάληψης της Μελέτης 5

1.3. Περιορισμοί της Διατριβής 8

1.4. Παράμετροι πρωτοτυπίας της διατριβής 10

1.5. Δομή της μελέτης 11

Κεφάλαιο 2 21

2.1. Ελλάδα και Δημόσιο Χρέος 22

2.2. 19ος αιώνας στα Βαλκάνια 29

2.3. Το οικονομικό πλαίσιο της ελληνικής οικονομίας 35

2.4. Το ελληνικό Δημόσιο Χρέος ως Αδιέξοδο 41

2.5. Το χρηματοπιστωτικό σύστημα 48

Κεφάλαιο 3 54

3.1. Ιστορικά γεγονότα που οδήγησαν στην δημιουργία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος 55

3.2. Συγκρότηση του Ελληνικού ανεξάρτητου κράτους 67

3.3. Το Βασίλειο της Ελλάδος 83

Κεφάλαιο 4 99

4.1. Ο εξωτερικός δανεισμός της Ελλάδος 100

4.2. Τα δάνεια της περιόδου της Ανεξαρτησίας 108

4.3. Δάνεια μετά την Απελευθέρωση 115

4.4. Η πτώχευση του 1843 117

Κεφάλαιο 5 121

5.1. Προσπάθειες συγκρότησης Εθνικής Τράπεζας 122

5.2. Η δημιουργία της Εθνικής Τράπεζας 127

5.3. Η εμφάνιση και άλλων τραπεζών στον ελλαδικό χώρο, κατά την εξεταζόμενη περίοδο 141

5.4. Προσπάθεια ανασυγκρότησης του κράτους 145

Κεφάλαιο 6 155

6.1. Από το 1902 έως το 1918 – Υπερδανεισμός 156

6.2. Οι οικονομικές συνθήκες αρχές του 20ου αιώνα 159

6.3. Οι πολιτικές της Εθνικής Τράπεζας, ως προς το θέμα του δανεισμού 178
6.4. Ο Α' παγκόσμιος πόλεμος 185
Κεφάλαιο 7 188
7.1. Οι οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις αρχές 20ου αιώνα 189
7.2. Η κυριαρχία της Βρετανίας 190
7.3. Η κυριαρχία της Γερμανίας και οι λόγοι της γερμανικής ανόδου 193
7.4. Επιπτώσεις στις διεθνείς σχέσεις 195
7.5. Ο ρόλος των Βαλκανίων 196
7.6. Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος πολυσύνθετο ιστορικό φαινόμενο 197
7.7. Η Ευρώπη των δύο Συνασπισμών 199
Κεφάλαιο 8 202
8.1. Το δάνειο του 1918 203
8.2. Ο ρόλος της Εθνικής Τράπεζας 214
8.3. Η οικονομική, πολιτική και κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα ως τη Μικρασιατική Καταστροφή 230
Κεφάλαιο 9 237
9.1. Ο ρόλος της εθνικής και του κράτους 238
9.2. Η δημιουργία της Εθνικής Τραπέζης Ελλάδος 242
9.3. Εμπλοκή της Εθνικής Τραπέζης με το Ελληνικό κράτος 246
9.4. Το τραπεζικό σύστημα στις μέρες μας και η λειτουργία των εποπτικών αρχών 250
Κεφάλαιο 10 265
Συμπεράσματα 266
Ελληνική βιβλιογραφία 286
Ξενόγλωσση βιβλιογραφία 296
Sites 299
Πηγές Αρχειακού Υλικού 300

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1: Ελληνόκτητα ατμόπλοια με τον τόπο νηολόγησης 1890-1910.....161

Διάγραμμα 2: Ποσοστιαία συμμετοχή των άμεσων, έμμεσων και λοιπών φόρων στη φορολογική επιβάρυνση ανά δεκαετία.....216

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1: Β' Εθνοσυνέλευση προϋπολογισμός 108

Πίνακας 2: Κατάστασις αποσβέσεως των δανείων ανεξαρτησίας 1824-1825 115

Πίνακας 3: Δάνεια Μεγάλων Δυνάμεων προς Βασιλέα Γεώργιον Α' το 1964 117

Πίνακας 4: Δάνειο Μεγάλων Δυνάμεων προς Βασιλέα Όθωνα το 1832 126

Πίνακας 5: Κατάστασις Πρώτου Ισολογισμού Εθνικής Τραπέζης 1842 134

Πίνακας 6: Αναλογία χρυσών δραχμών κατά κάτοικο 160

Πίνακας 7: Βιομηχανίες του 19ου αιώνα 162

Πίνακας 8: Προϋπολογισμός 1914 164

Πίνακας 9: Προϋπολογισμός 1924-1925 165

Πίνακας 10: Αριθμός υποκαταστημάτων, αριθμός υπαλλήλων και μέσος μηνιαίος μισθός 167

Πίνακας 11: Αριθμός προσωπικού 169

Πίνακας 12: Εξωτερικά Δάνεια συναφθέντα κατά την περίοδο 1898-1923 179

Πίνακας 13: Εσωτερικά δάνεια (δάνεια εις τραπεζικά) συναφθέντα κατά την περίοδο 1898-1923 180

Πίνακας 14: Έκταση πληθυσμού και πυκνότητας πληθυσμού στην Ελλάδα 1912-1920 184

Πίνακας 15: Αποθέματα, συναλλαγματικά και καταθέσεις επί συνόλου 204

Πίνακας 16: Στρατιωτικές Δαπάνες 1916-1922 210

Πίνακας 17: Στρατιωτικές Δαπάνες 1914-1916 211

Πίνακας 18: Τα τακτικά έσοδα και έξοδα κατά τα έτη 1914-1917: 215

Πίνακας 19: Συμμαχικές πιστώσεις 850 εκατομμυρίων δραχμών 224

Πίνακας 20: Κεφάλαια τα οποία έχει διατεθειμένα η Εθνική Τράπεζα ως το 1918 σε εθνικά δάνεια 226

Πίνακας 21: Ισολογισμός της Τράπεζας του 1918 με ανάλυση για τα τρία έτη 1916-1917-1918 227

Κεφάλαιο 1

1.1 Εισαγωγή

Ενότητα και σκοπός της διατριβής

Η παρούσα διατριβή αποτελεί μία σύνθετη μελέτη, τόσο ενός θεωρητικού και ιστορικού πλαισίου αναφορικά με τη δόμηση της ελληνικής κοινωνίας κατά τη διάρκεια των ετών του μεσοπολέμου, όσο και ενός πλαισίου κριτικής ανάλυσης, το οποίο βασίζεται στη διερεύνηση της προβολής της κατάστασης της Ελλάδας μέσα από ιστορικά αρχεία, όπως αυτά διατίθενται κυρίως από το Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, από τη βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, το Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών, καθώς επίσης και μέσα από άρθρα του έντυπου τύπου εκείνης της εποχής και της υπάρχουσας βιβλιογραφίας.

Ο στόχος στην συγκεκριμένη περίπτωση είναι άμεσα συνυφασμένος με την ανάδειξη του ρόλου που είχε η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, αναφορικά με την σύναψη του δανείου από την Ελλάδα το 1918. Ενός δανείου, του οποίου η σύναψη είχε γίνει σε συμφωνία με τους Συμμάχους της Αντάντ κατά την διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, με γνώμονα την δυνατότητα συμμετοχής της χώρας στο πλευρό των Συμμάχων εναντίον των Κεντρικών Δυνάμεων και των συμμάχων τους, με άλλα λόγια, της Βουλγαρίας και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Αυτός ο σκοπός εδώ εν προκειμένω, είναι συνδεδεμένος και με το ζήτημα της ανάδειξης όλων εκείνων των διαδικασιών που είχαν ακολουθηθεί για την συμφωνία του δανείου του 1918, διαδικασιών που για παράδειγμα, είχαν να κάνουν με τους όρους, υπό τους οποίους έγινε η σύναψή του καθώς οι πιστώσεις δόθηκαν σαν «αναγκαία αρωγή», για την αντιμετώπιση των στρατιωτικών δαπανών για να συμμετάσχει η Ελλάδα στο πλευρό της Αντάντ και το τι ακολούθησε μετά την επάνοδο του βασιλιά το 1920, όταν οι συμμαχικές δυνάμεις διέκοψαν οποιαδήποτε βοήθεια προς την χώρας μας, αναγκάζοντας την Ελλάδα να στραφεί σε δικούς της πόρους για την συνέχιση του πολέμου, αλλά και προκαλώντας αύξηση της νομισματικής κυκλοφορίας.[1]

Ο σκοπός αυτός παράλληλα όμως, είναι συνδεδεμένος και με την ανάδειξη ενός συνόλου και πλέγματος ποικίλων μηχανισμών, οι οποίοι είχαν αναπτυχθεί ήδη ακόμα από τον 19ο αιώνα και από πολλές δεκαετίες πριν καν από το 1918 και οι οποίοι ήταν

[1] Διομήδης Α., (1948), «*Η δημοσιονομική πλευρά της εμπόλεμου καταστάσεως*», Αθήνα: [χ.ο.], σ. 9

συνδεδεμένοι αφενός μεν με τους τρόπος σύναψης των διαφόρων δανείων για το ελληνικό κράτος διαχρονικά (στοιχείο που επί παραδείγματι, μες στον 19ο αιώνα είχε αποτυπωθεί μέσα από την περίπτωση των δανείων της Ελληνικής Επανάστασης), και αφετέρου με το πώς είχε οργανωθεί στην πορεία και ο ίδιος ο μηχανισμός του ελληνικού χρηματοπιστωτικού συστήματος. Τέτοια γνωρίσματα και στοιχεία εξάλλου, επιχειρείται εδώ να φανεί, το πώς συνδυάστηκαν ή έπαιξαν ρόλο ως προς την σύναψη του δανείου του 1918.

Οι στόχοι είναι να επιβεβαιωθούν ή να απορριφθούν, οι αρχικές υποθέσεις σχετικά με τον ρόλο που διαδραμάτισε η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, στην μετέπειτα οικονομική, πολιτική και κοινωνική κατάσταση της χώρας.[2] Το ενδιαφέρον εστιάζεται στα χρόνια που ακολούθησαν της συμφωνίας των λογιστικών πιστώσεων του 1918, δηλαδή στα χρόνια του μεσοπολέμου, ενώ συνάμα μέσα από την μελέτη της διαθέσιμης αρθρογραφίας θα γίνει μια προσπάθεια να σκιαγραφηθεί με πιο σαφή τρόπο, η κοινωνική και ιστορική πορεία της ελληνικής κοινωνίας, η οποία από την ευρωστία του 1918 βρέθηκε στο οικονομικό αδιέξοδο του 1932.

Η προσέγγιση που επιχειρείται, έχει σαν στόχο να μελετήσει τον ρόλο που διαδραμάτισε η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος στην σύναψη της συμφωνίας του δανείου που έλαβε η χώρα το 1918, ούτως ώστε να γίνουν περισσότερο κατανοητές οι επιπτώσεις που επιφύλασσε σε κάθε λειτουργικό και ζωτικής σημασίας τομέα της χώρας, όπως η οικονομία, η πολιτική και η κοινωνία κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου μέχρι και το 1932, όταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος επισήμως ανακοίνωσε το προσωρινό χρεοστάσιο. Η εν λόγω μελέτη θα εστιάσει το ενδιαφέρον της στην εξέταση των συνθηκών που οδήγησαν στην αποδοχή του δανείου, καθώς επίσης και των οφελών αλλά κυρίως των κινδύνων, που προέκυψαν σε ό,τι αφορά την μετέπειτα πορεία της Ελλάδας. Εν ολίγοις, ο βασικός στόχος της παρούσας μελέτης αποτελεί να καταδειχτεί εάν το δάνειο του 1918 επηρέασε τις οικονομικές και άλλες εξελίξεις την περίοδο του Μεσοπολέμου, μέχρι και την πτώχευση της χώρας το 1932 και το σημαντικό ρόλο που συντέλεσε η Εθνική Τράπεζα στην πορεία της χώρας μας.

---

[2]Παντελάκης Ν. Σ., (1988), «*Συμμαχικές πιστώσεις - Κράτος και Εθνική Τράπεζα, 1917-1928*»,Αθήνα: ΜΙΕΤ, σελ. 80,/ Ρωμαίος Γ., (2012),«*Η Ελλάδα των δανείων και των χρεωκοπιών*», Αθήνα: Πατάκης, σ. 176

Η υπόθεση θα βασίζεται στο γεγονός, πως πρόκειται για συνέπειες που είναι άμεσα συνδεδεμένες με την ανεξέλεγκτη λήψη δανείων, τόσο από τα κράτη όσο και από τους πολίτες, αλλά και από την εξίσου ανεξέλεγκτη δανειοδότηση, αντίστοιχα, από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, όπως άλλωστε είναι η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος. Ακόμα, εύλογα δημιουργούνται ορισμένα επιπλέον ερωτήματα, συγκεκριμένα τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνάς μας, τα οποία σχετίζονται α) στο αν υπήρξε αθέτηση των όρων των συμφωνιών από τους δανειστές, β) με την εκμετάλλευση και την σκοπιμότητα των εν λόγω δανειοδοτήσεων, ήδη από το 1830 μέχρι όμως και σήμερα, γ) με την στάση των ελληνικών πολιτικών αρχών ενάντια στις αδικίες που είχαν υποστεί, αλλά κυρίως δ) με το ερώτημα γιατί η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, προέβη το 1918 στην τύπωση νέων χαρτονομισμάτων, δίχως πρώτα να έχει εξασφαλίσει την κάλυψη από ξένο συνάλλαγμα ή χρυσό, αλλά εμπιστεύτηκε απλώς την συμφωνία των λογιστικών πιστώσεων των Συμμαχικών Δυνάμεων, οι οποίες, όμως, δεν πραγματώθηκαν ποτέ εξ ολοκλήρου.

Πολλές φορές ιστορικά και οικονομικά θέματα του παρελθόντος ανασύρονται και στα οποία κάποια εξ'αυτών ή μέρος αυτών έχουν αναλυθεί, ώστε μελετώντας τα ξανά να οδηγηθούμε στην αντιμετώπιση βραχυχρόνιων προβλημάτων.

Πέραν όλων αυτών των στοιχείων, σε αυτό το σημείο, θα θέλαμε να τονίσουμε ταυτόχρονα και το ότι η ενότητα της διατριβής προωθείται και υφίσταται μέσα από μια προσπάθεια να αναφερθούν με την κατάλληλη σειρά, κάποιες παράμετροι, τόσο ιστορικού περιεχομένου, όσο επίσης και αναφορικά με τους τρόπους δόμησης των μηχανισμών του ελληνικού τραπεζιτικού και χρηματοπιστωτικού συστήματος σε διαχρονική κλίμακα. Στα πλαίσια των σχετικών μας αναλύσεων, με τις οποίες τροφοδοτούμε την έρευνά μας, γίνεται συγχρόνως αναφορά και στο ιστορικό πλαίσιο του ελληνικού κόσμου κατά την περίοδο περίπου από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα και ως και την σύγχρονη εποχή.

Άλλωστε, μέσα από την περιγραφή ενός τέτοιου πλαισίου είναι δυνατόν κάποιος, την ίδια στιγμή να δει και να αντιληφθεί το πλέγμα των διαφόρων κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών ή ακόμα και πολιτιστικών πραγματικοτήτων που μπορεί να είχαν υπάρξει διαχρονικά στα πλαίσια της ίδιας της ελληνικής κοινωνίας και που μπορεί να είχαν παίξει άλλοτε σημαντικότερο και άλλοτε λιγότερο σημαντικό ρόλο, ως προς το πώς αντίστοιχα είχε διαμορφωθεί, μεταξύ άλλων, και το ίδιο το τραπεζιτικό

και χρηματοπιστωτικό σύστημα της Ελλάδας. Αυτό το στοιχείο άλλωστε αναδεικνύεται, για παράδειγμα, τόσο μέσα από την περίπτωση των δανείων της Ελληνικής Επανάστασης, καθώς και εκείνων που είχαν συναφθεί καθ' όλη την διάρκεια του 19ου αιώνα.

Υπό αυτό το πρίσμα άλλωστε, δεν είναι τυχαίο το ότι επιδιώκουμε εδώ την προώθηση της ενότητας της μελέτης μας μέσα από την προσπάθεια διασύνδεσης διαφόρων ιστορικών στοιχείων, όπως, για παράδειγμα, η Επανάσταση του 1821, η περίοδος της βασιλείας του Όθωνα ή από την άλλη μεριά η εποχή της προσπάθειας για την πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας, αλλά και η εποχή των Βαλκανικών Πολέμων και του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, με την πορεία της ίδιας της ελληνικής οικονομίας. Μια πορεία που πολλές φορές άλλωστε, είχε τροφοδοτηθεί μέσα από τις κοινωνικές, πολιτικές ή στρατιωτικές εξελίξεις. Ένα τέτοιο ενδεικτικό παράδειγμα, μπορεί να θεωρηθεί εδώ πως είναι εξάλλου και αυτό της σύναψης του δανείου του 1918. Μέσα από τον συνδυασμό δηλαδή ιστορικών και πολιτικοκοινωνικών, αλλά και οικονομικών εξελίξεων (που ενίοτε μάλιστα ήταν εξαρτημένες και από ανάλογες εξελίξεις στα πλαίσια της παγκόσμιας οικονομίας, πολιτικής, διπλωματίας κ.λ.π.), επιχειρείται η ανάδειξη της ενότητας του κειμένου μας και με την οποία ταυτόχρονα πιστεύουμε, πως μπορεί να επεξηγηθεί και η διαδικασία σύναψης του εν λόγω δανείου του 1918.

1.2. Λόγοι Ανάληψης της Μελέτης

Στην διδακτορική μου έρευνα προσεγγίζω το εν λόγω θέμα με επιστημονικό ενδιαφέρον, ως προς την ανάδειξη της Εθνικής Τράπεζας σε καθοριστικό οικονομικό παράγοντα και όχι μόνο, της χώρας και όπως αναφέρεται στο αρχείο Διοικητών της Εθνικής Τράπεζας, οικονομολογικά 5776 «*η Εθνική Τράπεζα είναι η πλήρης και πιστοτέρα εικών της Ελληνικής εξελίξεως*».

Οι έρευνα μου περιστρέφεται και γύρω από τον ρόλο των ξένων κεφαλαίων συνήθως και κατά την περίοδο 1898 έως και 1920. Πιο συγκεκριμένα υπάρχουν ελάχιστες μελέτες γύρω από τις διαπραγματεύσεις που διεξήγαν η Εθνική Τράπεζα αλλά και το κράτος στο εξωτερικό για την σύναψη δανείων, καθώς και τους όρους που έθεταν οι ξένοι. Η ανάθεση των συνομιλιών και της διεξαγωγής τις σύναψης δανείων

και με την Εθνική Τράπεζα, γίνεται όχι μόνο γιατί ήταν η Κεντρική Τράπεζα του κράτους, αλλά λόγω της φερεγγυότητάς της στις διεθνή χρηματαγορές.

Οι λόγοι ανάληψης αυτής της έρευνας, πρέπει να σημειωθεί, πως είναι σαφέστατα από τη μια μεριά, συνδεδεμένοι με την εργασία μου στην ίδια την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος. Όντας εργαζόμενη στα πλαίσια του συγκεκριμένου οργανισμού εδώ και πολλά χρόνια, ανέκαθεν είχα το ενδιαφέρον αναφορικά με το πώς εν γένει το τραπεζιτικό σύστημα της χώρας είχε συνδεθεί με διάφορες πτυχές της δημόσιας ζωής, πτυχές, όπως εκείνη διαφόρων πολιτικών αποφάσεων και διαμέσου των οποίων εξάλλου, ταυτόχρονα πάντα υπήρχε σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό η διάσταση της επιρροής της ζωής των πολιτών σε διάφορα πεδία. Πεδία, όπως, για παράδειγμα το βιοτικό τους επίπεδο ή αντίστοιχα από την άλλη μεριά, η εναλλαγή διαφόρων κυβερνήσεων στην εξουσία, που αυτό δείχνει την επιρροή που είχε σε τομείς, όπως η οικονομική πορεία της χώρας και των νοικοκυριών της, η πορεία της βιοτεχνίας, της πρωτογενούς παραγωγής ή αντίστοιχα της βιομηχανίας και της δευτερογενούς παραγωγής του τόπου κ.λ.π.

Επίσης, θα ήθελα να σημειώσω σε αυτό το σημείο και το ότι ένας άλλος λόγος ανάληψης της παρούσας έρευνας, ήταν συνδεδεμένος και με το ενδιαφέρον μου εν γένει να έρθω κάποια στιγμή σε επαφή με τον τεράστιο όγκο αρχείων της Εθνικής Τράπεζας και του Ιστορικού της Αρχείου. Το αρχείο αυτό μετρά ενάμιση περίπου αιώνα ζωής και μέσω της έρευνάς μου άλλωστε, επεδίωξα την ίδια στιγμή το να έρθω σε στενή επαφή με διάφορα ιστορικά του έγγραφα. Έγγραφα μέσω των οποίων εξάλλου, θα είχα την δυνατότητα αφενός μεν να «βουτήξω» μες στην ίδια την ιστορία του συγκεκριμένου θεσμού και αφετέρου να αντικρίσω εκ του σύνεγγυς, επίσης και το πώς, διαχρονικά αυτός ο θεσμός επρόκειτο να επηρεάσει την ίδια την πολιτική, κοινωνική και οικονομική ιστορία του τόπου.

Αυτό το ενδιαφέρον, για την ανάληψη της συγκεκριμένη έρευνας εδώ άλλωστε ήταν συνυφασμένο επιπρόσθετα και με το ότι διαμέσου των διαφόρων εγγράφων, θα μπορούσα να έρθω σε άμεση επαφή με τον τρόπο σκέψης, σημαντικών πολιτικών και οικονομικών προσωπικοτήτων, εκείνης της περιόδου του 1918, και οι οποίες είχαν παίξει σημαντικό, αν όχι πρωταγωνιστικό ρόλο, στην διαδικασία της σύναψης του δανείου. Η όλη διαδικασία, υπήρξε αναφορικά και με την εξαγωγή μιας σειράς πολύ

χρήσιμων συμπερασμάτων, ως προς την λογική, αλλά και με την οπτική βάση την οποία είχαν λάβει χώρα τότε όλες οι σχετικές διαδικασίες του δανείου του 1918.

Ως προς το προσωπικό μου ενδιαφέρον, σχετικά με την διαδικασία εντρύφησης στο εν λόγω αρχείο και που όπως ήδη τόνισα, είχε τροφοδοτήσει και τον βασικό λόγω ανάληψης αυτής της μελέτης, θα ήθελα σε αυτό το σημείο επιπλέον να αναφέρω, ότι το ενδιαφέρον μου, αναφορικά με την έρευνα στο αρχείο της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, είχε συνδεθεί και με το ότι είχα την δυνατότητα να έρθω παράλληλα σε επαφή και με διάφορες ελληνικές και ξένες στατιστικές απογραφές σχετικά με την Ελλάδα εκείνης της περιόδου (ειδικότερα των πρώτων δεκαετιών του 20^{ου} αιώνα). Στατιστικές απογραφές που πιο συγκεκριμένα έχουν να κάνουν με πεδία, όπως η γεωργική και η βιοτεχνική ή βιομηχανική παράγωγή, οι εξαγωγές ή αντίστοιχα οι εισαγωγές της χώρας κατά καιρούς κ.λ.π. Ταυτόχρονα εδώ υπήρξε η δυνατότητα επαφής και με διάφορες εκθέσεις καθώς και αλληλογραφία των εκάστοτε διοικητών της Εθνικής Τράπεζας, εκθέσεις που εξαρχής άλλωστε υπήρξε προσπάθεια να ενταχθούν στο γενικότερο σχήμα των ευρύτερων σχεδιασμών και μηχανισμών και που αφορούσαν ζητήματα, όπως η δανειοδότηση της χώρας ανά περιόδους.

Εξάλλου, με γνώμονα την διασύνδεση με το ειδικότερο ζήτημα του δανείου του 1918, εξαρχής η ερευνητική μου προσπάθεια είχε συνδεθεί και με το ενδιαφέρον μου, αναφορικά με τα κατά καιρούς δημοσιεύματα τόσο της ίδιας της Εθνικής Τράπεζας, όσο επίσης και άλλων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων της χώρας. Εδώ θα ήταν δυνατόν παράλληλα να εντάξουμε και την περίπτωση διαφόρων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και τραπεζών του εξωτερικού. Με άλλα λόγια, ένας άλλος λόγος ανάληψης της εν λόγω έρευνας αφορούσε και την πρόθεση και επιθυμία μου να ασχοληθώ με τα δημοσιεύματα που αφορούσαν το εν λόγω θέμα.

Ένας άλλος λόγος μελέτης, τον οποίο επίσης θα ήθελα να προσθέσω εδώ είναι και το ότι μέσα από την διερεύνηση εκείνης της περίπτωσης, της σύναψης του δανείου του 1918, ήθελα να δω αν και κατά πόσο είναι δυνατόν να θεωρηθεί πως υφίστανται εν γένει κάποιες αντιστοιχίες με την διαδικασία της σύναψης των διαφόρων δανείων που σύναψε το ελληνικό κράτος διαχρονικά κατά την διάρκεια της ιστορίας του, συμπεριλαμβανομένων και των πρόσφατων περιπτώσεων των δανείων που είχαν

συναφθεί στο πρώτο μισό της δεκαετίας του 2010, κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης.

1.3. Περιορισμοί της Διατριβής

Το αντικείμενο μελέτης στην διατριβή μου, ήταν να αναδυθεί μέσα από ιστορικές πηγές, πρωτογενείς και δευτερογενείς, μια σειρά συμπερασμάτων και αιτιών. Στην αναζήτηση των απαραιτήτων πληροφοριών που έπρεπε να συλλεχθούν, υπήρξαν αρκετές φορές περιορισμοί. Σαν ερευνητής έπρεπε να μελετήσω το ελληνικό κράτος εν τη γενέσει του, τους πρώτους δανεισμούς σαν ανεξάρτητο κράτος, να καταδείξω τι συνέβαινε την ίδια χρονική περίοδο στην Ευρώπη, πως διογκώνεται το δημόσιο χρέος, τις πτωχεύσεις που υπέστη το κράτος, την συγκρότηση της Εθνικής Τράπεζας, τον ρόλο που διαδραματίζει στην οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας, τον ρόλο της στις διαμεσολαβήσεις για τις συνάψεις δανείων και να επικεντρωθώ στα πολεμικά δάνεια και ειδικά στο δάνειο του 1918. Δεν αρκέστηκα μόνο στη μελέτη των πρωτογενών πηγών και στην βιβλιογραφία, αλλά διασταύρωσα και συμπλήρωσα με πηγές, όπως ήδη έχω αναφέρει από προσωπικά αρχεία και αλληλογραφία των εκάστοτε διοικητών, προς προσωπικότητες του τόπου και του εξωτερικού.

Σχετικά με το ζήτημα περί περιορισμών στη διατριβή, θα μπορούσα να σημειώσω, πως αυτοί αφορούσαν καταρχήν κάποια προβλήματα αναφορικά με τον εντοπισμό όσο το δυνατόν περισσότερων εγγράφων από τα αρχεία της Εθνικής Τράπεζας, με γνώμονα την ανάδειξη όλων εκείνων των παραγόντων, μηχανισμών και διαδικασιών, βάσει των οποίων είχε λάβει χώρα η σύναψη του δανείου του 1918, αρχείων σχετικών με την ανάλυση του κεντρικού ζητήματος, στο οποίο είχε επικεντρωθεί η έρευνά μου. Είναι ενδεικτικό, πως όντας έτσι κι αλλιώς εργαζόμενη στην Εθνική Τράπεζα, δεν είχα αντιμετωπίσει κάποιο μεγάλο πρόβλημα αναφορικά με το θέμα της πρόσβασης σε αυτά τα ιστορικά αρχεία, ενώ παράλληλα είχα βοηθηθεί εν πολλοίς και από τους υπαλλήλους της βιβλιοθήκης στην Εθνική Τράπεζα, αλλά και του Ιστορικού Αρχείου.

Στην έρευνα αυτή, προσπάθησα να συγκεντρώσω και να αξιολογήσω το πρωτογενές υλικό, το οποίο θα αφορούσε την διατριβή μου. Η εξέταση του υλικού

διήρκησε αρκετό χρόνο, διότι έπρεπε να επεξεργαστώ ένα μεγάλο μέρος του, που υπήρχε στο Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας, να το μελετήσω και να το ελέγξω ώστε οι πληροφορίες που θα συγκέντρωνα να με οδηγούσαν σε συμπεράσματα. Προσπάθησα να βρω πρωτογενές υλικό μέσα από προσωπικά αρχεία πρωτινών Διοικητών, αλλά και άλλων παραγόντων, οικονομικών και πολιτικών της χώρας, μέσα από τις προσωπικές τους σκέψεις και εκτιμήσεις, τα οποία είτε ήταν έγγραφα χειρόγραφα, ή αλληλογραφία χειρόγραφη με δυσανάγνωστο το κείμενο, ώστε να τα ταξινομήσω για να γίνει καλύτερα κατανοητό οι επιρροές, οι επιδράσεις και συσχετισμοί, που αναπτύχθηκαν στην περίοδο που αναφερόμαστε. Μέσα από τα προσωπικά αρχεία, που είχαν πάντα χαρακτήρα εμπιστευτικό, κατανοούμε καλύτερα τις σκέψεις, τις εκτιμήσεις, που αναπτύσσονται, στοιχεία που ολοκληρώνουν την προσπάθεια συμπερασμάτων, ώστε από τις πρωτογενείς πηγές και την βιβλιογραφία και τα προσωπικά τους αρχεία να βγει ένα ολοκληρωτικό αποτέλεσμα.

Εξίσου χρονοβόρα ήταν η κατηγοριοποίηση και η ταξινόμηση για την δημιουργία πινάκων, με πληροφορίες που αντλούσα από το αρχειακό υλικό και η σύνδεσή τους με την διατριβή μου. Ιδιαίτερα δύσκολο κατέστη η εξεύρεση βιβλιογραφίας εκείνης της εποχής, αναφορικά με την μελέτη του επιστημονικού μου έργου, σε αυτό το σημείο η έρευνα μου με οδήγησε στην βιβλιοθήκη της Εθνικής Τράπεζας, όπου από τις σπάνιες εκδόσεις και τα ιδιαίτερα σπάνια βιβλία, βοηθήθηκα ώστε να μπορέσω να αναφέρω με σαφήνεια για τα γεγονότα εκείνης της εποχής.

Πέραν τούτου πάντως, είναι ενδεικτικό, πως εδώ και αρκετούς μήνες ένα άλλο πρόβλημα που αναδύθηκε ξαφνικά και το οποίο σε κάποιο βαθμό μπορεί να θεωρηθεί πως έπαιξε ιδιαίτερο ρόλο, ως προς την ύπαρξη περιορισμών για την διατριβή αυτή, ήταν αναμφίβολα η πανδημία του κορωναϊού. Η πανδημία εκ των πραγμάτων δημιούργησε προβλήματα και περιορισμούς, αναφορικά ειδικότερα με το ζήτημα της πρόσβασης σε μια σειρά από αρχεία και χώρους όπου φιλοξενούνται, όπως ήταν η Βουλή, καθώς και διάφορα υπουργεία. Αυτό εξάλλου έχει προκύψει λόγω του κλεισίματος, για μεγάλα χρονικά διαστήματα, της καραντίνας που είχε ξεκινήσει από τον Μάρτιο του 2020 και συνεχίζεται τον Νοέμβριο του ίδιου έτους.

1.4. Παράμετροι πρωτοτυπίας της διατριβής

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης θα επιδιώξω να μιλήσω στο πως η Ελλάδα περνάει μέσα από μια σειρά γεγονότων από τον 19^{ο} αιώνα στον 20^{ο}, την ανασυγκρότηση του ελληνικού κράτους, την έλλειψη κεφαλαίων και την προσπάθεια ανασύνταξης της οικονομίας, καθώς και την στοιχειώδη οργάνωση αυτής, τον υπέρμετρο δανεισμό από τις ξένες δυνάμεις και τους δυσμενείς όρους που έθεταν, καθώς και τις πτωχεύσεις, την σύσταση της Εθνικής Τράπεζας μετά από πολλές διαπραγματεύσεις, ώστε να αποβεί από τους σημαντικότερους συντελεστές της εθνικής οικονομίας και να συμβάλει στις διαπραγματεύσεις των δανείων με τους ξένους. Η πρωτοτυπία της μελέτης έγκειται στο γεγονός ότι θα χρησιμοποιηθεί πρωτογενές υλικό και από το Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας, το οποίο έχει αξιολογηθεί αλλά και υλικό από προσωπικά αρχεία των τότε διοικητών και υποδιοικητών, μέσα από έγγραφα τους καθώς και της αλληλογραφίας που είχαν με εξέχουσες προσωπικότητες του τόπου, αλλά και του εξωτερικού. Επίσης θα χρησιμοποιήσουμε την σπάνια βιβλιογραφία κειμένων από το 1902 και μετά, που έχει στην κατοχή της η βιβλιοθήκη της Εθνική Τράπεζας.

Καταρχήν μια παράμετρος αναφορικά με την πρωτοτυπία της συγκεκριμένης διατριβής, είναι συνυφασμένη με το ότι υπήρξε μια μεγάλη εμβάθυνση στα αρχεία της Εθνικής Τράπεζας, ειδικότερα σε ό, τι αφορούσε το ζήτημα της δανειακής σύμβασης του 1918. Υπήρξε μια συγκεντρωτική μελέτη, ώστε να χρησιμοποιηθούν τα στοιχεία που έχουν διασωθεί και να φέρουν στο φως μια οικονομική εποχή που μέχρι τώρα δεν είχαν αποκαλυφτεί. Αυτά τα στοιχεία άλλωστε έχουν να κάνουν και με την διερεύνηση ενός θέματος, το οποίο βασικά δεν έχει αναλυθεί και εξεταστεί ποτέ ξανά στον ελληνικό χώρο σε τόσο μεγάλο βαθμό και ειδικότερα σε επίπεδο διδακτορικής διατριβής. Υπάρχουν φάκελοι που έχουν χρησιμοποιηθεί και υποφάκελοι, με τα σχέδια σύμβασης του δανείου του 1918, τις παρατηρήσεις από το Ιστορικό Αρχείο, το τεύχος της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως στο οποίο δημοσιεύτηκε η σύμβαση. Επίσης όπως έχουμε αναφέρει, θα δούμε εμπιστευτικά έγγραφα και αλληλογραφία της εποχής γύρω από τις διαπραγματεύσεις, καθώς και τους όρους της σύμβασης του δανείου.

Μάλιστα στην συγκεκριμένη έρευνα, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη επιπρόσθετα και το ότι η πρωτοτυπία είναι άμεσα συνδεδεμένη ειδικότερα καταρχάς με τον ρόλο

της Εθνικής Τράπεζας το 1918, ως προς την σύναψη του εν λόγω δανείου. Κατά δεύτερον αυτή η πρωτοτυπία έγκειται ειδικότερα, στο πώς η σύναψη του εν λόγω δανείου θα επηρέαζε στην πορεία την ίδια την πολιτική, κοινωνική και οικονομική ζωή του τόπου. Η μελέτη είναι πρωτότυπη διότι καλύπτει ένα κενό που προέρχεται από την έλλειψη βιβλιογραφικών ερευνών και ανάλυσης βάση προτύπων και την σύνθεση τους, για αυτό φιλοδοξώ να προσφέρω το απαραίτητο επιστημονικό ερέθισμα μέσα από την μελέτη μου.

Η έρευνα στο εξελικτικό της περιεχόμενό της αποκαλύπτει τον πυρήνα συγκρότησης της Εθνικής Τράπεζας, ενώ έχουμε δείγματα της οικονομικής ζωής και πραγματικότητας, μέσα από τα πειστήρια των εγγράφων της Εθνικής Τράπεζας, όπως και από την πλούσια αλληλογραφία της εποχής, δίνοντας δείγματα των κυβερνητικών αποφάσεων. Θα είναι αυτόνομα τεκμήρια απόδειξης του ρόλου της Εθνικής Τράπεζας στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας μας, αλλά και της διαμεσολάβησής της στα περισσότερα ζητήματα εξωτερικής αλλά και εσωτερικής πολιτικής, αναδεικνύοντας βραχυχρόνιους και μακροχρόνιους δεσμούς της με το ελληνικό κράτος.

1.5. Δομή της μελέτης

Η εν λόγω διατριβή θα προσπαθήσει να μελετήσει και να αναλύσει, τον συσχετισμό που υπήρξε μεταξύ της Εθνικής Τράπεζας και του ελληνικού κράτους, όπου γύρω τους θα ορθωθεί η οικονομική και πολιτική δομή της χώρας. Ειδικότερα θα επικεντρωθούμε στο δάνειο που δόθηκε από τις συμμαχικές δυνάμεις το 1918 και τον ρόλο που διαδραμάτισε σε αυτό η Εθνική Τράπεζα. Να σημειώσουμε ότι μεθοδολογικά καταβλήθηκε προσπάθεια να γίνει χρήση του μεγαλύτερου αριθμού των πηγών και ταυτόχρονα να αναφέρονται ιστοριογραφικά δεδομένα, συνδυάζοντας την ανάλυση με τα ιστορικά τεκμήρια.

Στο πρώτο κεφάλαιο θα αναπτυχθούν οι λόγοι ανάληψης της μελέτης μου αναφορικά με τη δόμηση της ελληνικής κοινωνίας, κατά τη διάρκεια των ετών του μεσοπολέμου, το οποίο βασίζεται στη διερεύνηση της προβολής της κατάστασης της Ελλάδας μέσα από ιστορικά αρχεία, όπως αυτά διατίθενται κυρίως το Αρχείο της

Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, από τη βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, το Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών, καθώς επίσης και από βιβλιογραφία σπανίων βιβλίων που έχει στην κατοχή της η βιβλιοθήκη της Εθνικής Τράπεζας, καθώς και από προσωπικά αρχεία τέως διοικητών, ώστε να κατανοήσουμε καλύτερα τις επιρροές και τις συμβάσεις της εποχής. Θα αναφερθώ στους περιορισμούς που είχα, όπως που ήταν στον εντοπισμό των πρωτογενών πηγών και την αξιοποίηση τους, ώστε να οδηγηθώ σε συμπεράσματα. Βασικότερος περιορισμός όλων υπήρξε η πανδημία, που κατέστη ιδιαιτέρος δύσκολο να βρω και πρωτογενές πηγές, καθώς και δευτερογενές.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα αναπτυχθεί μια ιστορική αναδρομή στην Ευρώπη, που κατά τον 19ο αιώνα υπήρξαν τεράστιες κοινωνικοοικονομικές αλλαγές. Οι ηγεσίες των ευρωπαϊκών μοναρχιών, επεδίωξαν να διαμορφώσουν ένα σταθερό πλαίσιο σχέσεων μεταξύ τους, ενώ οι τράπεζες και οι βιομηχανικοί χρηματοδότες έκαναν αισθητή και καθοριστική την παρουσία τους. Παράλληλα στα Βαλκάνια, κατά τον 19ο αιώνα, είναι μια περίοδος στην οποία αναδύεται ολοένα και πιο δυναμικά ο εθνικισμός και οι ιδέες του αλυτρωτισμού για τις διάφορες τοπικές εθνότητες, των Ελλήνων, των Σέρβων, των Βουλγάρων και των Ρουμάνων. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες μεταρρύθμισης ωστόσο, είναι χαρακτηριστικό και το ότι την ίδια στιγμή άρχιζε να καλλιεργείται το αίσθημα της εθνικής αφύπνισης των διαφόρων πληθυσμών της περιοχής.

Η Ελληνική Επανάσταση που ξέσπασε στην νότια απόληξη της βαλκανικής χερσονήσου την άνοιξη του 1821, αποτέλεσε ένα πρώτο δείγμα αυτής της διαδικασίας, υπήρξε ένα ιστορικό γεγονός μέσα από το οποίο επρόκειτο να προωθηθεί η διαδικασία της εκδίπλωσης και έκφρασης των συμφερόντων των μεγάλων δυτικών δυνάμεων στην περιοχή. Η ελληνική κοινωνία μετά τον διαμελισμό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας θα προσπαθήσει για την στρατιωτική της ετοιμότητα, την αναβάθμιση του ελληνικού κράτους, την εγκαθίδρυση νέων κοινωνικών σχέσεων και την εφαρμογή των βάσεων για την μετέπειτα εθνική ολοκλήρωση και τον αστικό εκσυγχρονισμό στην περίοδο του Βενιζέλου.

Στην συνέχεια θα δούμε το οικονομικό πλαίσιο της Ελλάδος, κατά την εποχή του μεσοπολέμου. Η περίοδος του μεσοπολέμου αποτελεί για την Ελλάδα, όπως και, για τις άλλες χώρες, που άμεσα ή έμμεσα είχαν εμπλακεί στη δύνη του Α’ Παγκοσμίου Πολέμου και των μεταπολεμικών διεθνών ανακατατάξεων, μια περίοδο έντονων και

ραγδαία εναλλασσόμενων πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων. Κατά τη χρονική περίοδο 1902 – 1914 συν ομολογήθηκαν στη χώρα μας, τέσσερα εξωτερικά δάνεια με το εξωτερικό συνολικού ύψους 521 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων. Συνολικά την περίοδο 1824 – 1932, η Ελλάδα είχε δανεισθεί από το εξωτερικό ποσό ύψους 2,2 δις χρυσά φράγκα. Τα νέα δάνεια που παίρνει η Ελλάδα ξεπλήρωναν τα παλαιά, αντί να χρησιμοποιηθούν σε κρίσιμους για τη χώρα παραγωγικούς σκοπούς.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα εξετασθούν οι απαρχές της συγκρότησης του ελληνικού κράτους και της πρώιμη ανάπτυξή του. Όταν υπήρξαν οι κατάλληλες συνθήκες και οι προϋποθέσεις, ξεκίνησε η Επανάσταση του 1821. Από το 1824 θα κυμανθούν στις ελευθερωμένες περιοχές εμφύλιες διαμάχες, ισχυρές ομάδες Ελλήνων προσπαθούσαν προς όφελος τους να πάρουν την εξουσία. Στις 9 Μαρτίου του 1822, θα υποθηκευτούν για εγγυήσεις εθνικά κτήματα, θα δοθούν τα εισοδήματα των τελωνείων για να εκδοθεί δάνειο, με ονομαστικό κεφάλαιο 800.000 λίρες, το πραγματικό ποσό που θα φτάσει στου Έλληνες θα είναι 308.000 λίρες, ενώ το 1824 θα ζητηθεί και δεύτερο δάνειο 15.000.000 ταλήρων, το τελικό ποσό που εγκρίθηκε στο Λονδίνο ήταν 2.000.000 λίρες, το καθαρό ποσό που θα δινόταν ήταν 826.000 λίρες. Οι ξένες δυνάμεις λειτουργούσαν μόνο για δικό τους όφελος. Η ξένη επιρροή άρχισε σταδιακά να αυξάνετε και οι ξένες δυνάμεις θα κατέληγαν στην Συνθήκη του Λονδίνου του 1827, όπου θα αναγνωριζόταν ο αγώνας των Ελλήνων.

Η συγκρότηση θα ξεκινήσει με την άφιξη του Καποδίστρια, ο οποίος προσπάθησε να δημιουργήσει ένα συγκεντρωτικό κράτος έχοντας όλες τις εξουσίες δικές του προσπάθησε για την ανοικοδόμηση της χώρας. Προσπάθησε να εξασφαλίσει οικονομικές εισφορές για το κράτος, να υπάρχει δημόσια διοίκηση και παιδεία, όμως θα βρεθεί αντιμέτωπος με έντονες αντιδράσεις από πολιτικούς του αντιπάλους όπου και θανατώνεται. Η δολοφονία του κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια, ανοίγει το κεφάλαιο της βασιλείας για την Νεότερη Ελλάδα. Μέσα από την στενή επιρροή των Μεγάλων Δυνάμεων: Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία, ο βασιλιάς Λουδοβίκος ο Α΄ της Βαυαρίας, θα εξουσιοδοτηθεί ώστε να ορίσει μια τριμελή συμβουλευτική επιτροπή, η οποία για διάστημα δυο ετών θα ασκούσε την αντιβασιλεία στη χώρα, μέχρι την ενηλικίωση του γιου του Όθωνα, ο οποίος ορίστηκε βασιλιάς της Ελλάδας. Εν γένει στην πορεία υπήρξε διάχυτη δυσαρέσκεια για τον απολυταρχικό τρόπο διακυβέρνησης του Όθωνα, τις υπερβολικές βαυαρικές αμοιβές και δαπάνες, ενώ αντίθετα για τους

Έλληνες υπήρξε αδυναμία πληρωμών σε μισθούς καθώς και απολύσεις, το 1843 σε μια αναίμακτη επανάσταση που ξέσπασε ζήτησαν Σύνταγμα.

Στην συνέχεια στο τέταρτο κεφάλαιο, θα αναλυθούν τα πρώτα δάνεια του ελληνικού κράτους και η πτώχευση που επήλθε. Είναι αλήθεια ότι τα δάνεια που αντλούνται από το εξωτερικό συνεπάγονται μια επιβάρυνση, που αντιπροσωπεύεται στο επιτόκιο και το επιπρόσθετο κεφάλαιο. Αυτή η επιβάρυνση αφορά εν πολλοίς εξάλλου τις μελλοντικές γενιές της δανειζόμενης χώρας. Συγχρόνως, διαμέσου του εξωτερικού δανεισμού ασκούνται κάποιες συναλλαγματικές επιδράσεις στην οικονομία, στοιχείο που δεν υφίσταται αντίστοιχα μέσω του εσωτερικού δανεισμού. Στην περίπτωση της Ελλάδος ο εξωτερικός δανεισμός το 1824-1825, έγινε για στρατιωτικούς σκοπούς. Τα δάνεια για τον απελευθερωτικό αγώνα δόθηκαν, το ένα το 1824 και το άλλο το 1825, με το όνομα *δάνεια ανεξαρτησίας* (*Independentloans*) από την Αγγλία. Μια πολύ ενδιαφέρουσα παράμετρος που έλαβε χώρα αναφορικά με την περίπτωση του δεύτερου αυτού δανείου, είναι το ότι ενώ το πρώτο το είχε διαχειριστεί η ελληνική κυβέρνηση (έστω και με σκανδαλώδη τρόπο), το δεύτερο αντίστοιχα το διαχειρίστηκε ένας αγγλικός τραπεζιτικός οίκος. Θα πρέπει να τονιστεί πως αυτό το δεύτερο δάνειο, περί τις 212.000 λίρες, διατέθηκαν για αποπληρωμή μέρους του πρώτου δανείου.

Μετά την απελευθέρωση θα υπάρξει συμφωνία το 1832, όπου περιλάμβανε να δίνονται οι κρατικές εισπράξεις για το τοκοχρεολύσιο του δανείου, όλα τα έσοδα του κράτους πρώτα θα κάλυπταν τις απαιτήσεις του δανείου και μετά μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για άλλους σκοπούς, για την τήρηση των όρων αυτών θα υπήρχε επίβλεψη από τις προστάτιδες Δυνάμεις, οι οποίες όταν δεν τηρούσε η χώρα τις προϋποθέσεις μπορούσαν να διακόψουν την ροή του δανείου. Επίσης το 1832 έκαναν δεκτό το αίτημα του ελληνικού βασιλείου και υπήρξε η σύμβαση δανείου 60.000.000 φράγκων. Ενώ έχει συγκροτηθεί η Εθνική Τράπεζα άρχισε να χρηματοδοτεί και να δανείζει και μάλιστα με πολύ χαμηλότερο επιτόκιο, τους μικρεμπόρους, αλλά και το ίδιο το ελληνικό κράτος, αν και συνάντησε σύντομα έντονες αντιδράσεις. Το 1843 θα υπάρξει πτώχευση στο ελληνικό κράτος, λόγω αδυναμίας αποπληρωμής του δανείου των 60.000.000 φράγκων. Η χώρα ήταν απόλυτα εξαρτημένη από τον ξένο παράγοντα και επιβλήθηκε μνημόνιο που οι στόχοι του από τις προστάτιδες Δυνάμεις, κάθε άλλο παρά ήταν ρεαλιστικοί.

Στο πέμπτο κεφάλαιο, θα αναπτυχθούν οι συνθήκες συγκρότησης του κράτους και προσπάθεια για την δημιουργία της Εθνικής Τράπεζας. Με το ψήφισμα του 1828, θα γίνει προσπάθεια, υπό την κυβέρνηση του Ι. Καποδίστρια, για σύσταση τραπεζικού ιδρύματος, χωρίς να έχει τα ακριβή αυτά γνωρίσματα ιδρύεται η Εθνική Χρηματιστηριακή Τράπεζα. Ορίζονται δυο διευθυντές, από τον Κυβερνήτη, ένας εξ'αυτών ο μετέπειτα Διοικητής της Εθνικής Τράπεζας, ο Γεωργίου Σταύρου, ενώ με νέο διάταγμα την ίδια χρονιά ανατίθενται στην Τράπεζα η διαχείριση των δημοσίων οικονομικών της χώρας, αυτό της προσδίδει ένα έντονο κρατικό χαρακτήρα. Το 1834, η Εθνική Χρηματιστηριακή Τράπεζα θα παύσει να υφίσταται. Κατά την ίδρυσή της η Εθνική Τράπεζα το 1841 (*Νόμος 30 Μαρτίου 1841*), θα κατέχει το εκδοτικό προνόμιο και θα είναι υπεύθυνη για την έκδοση νομίσματος, ενώ το 1880 θα εισαχθεί στο Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών. Η Ελλάδα είχε άμεση ανάγκη από χρηματική ενίσχυση. Με την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας, το ελληνικό κράτος βρίσκει υποστήριξη στην δεινή οικονομική κατάσταση που επικρατεί. Η Εθνική Τράπεζα θα προσπαθήσει από την ίδρυση της για την οικονομική εξέλιξη της χώρας, βοηθώντας στην ανάπτυξη των αστικών κέντρων της, διοχετεύοντας κεφάλαια στις μικρές βιομηχανίες της εποχής καθώς και στις καλλιέργειες γης.

Η εμφάνιση και άλλων τραπεζικών ιδρυμάτων θεωρήθηκε εξίσου σημαντική, από την άποψη ότι με αυτόν τον τρόπο έπαψε να υφίσταται το μονοπώλιο της Εθνικής Τράπεζας. Οι τράπεζες αυτές ήταν η Ηπειροθεσσαλική, η Γενική Πιστωτική Τράπεζα, η Τράπεζα Βιομηχανικής Πίστεως. Θα πρέπει να σημειωθεί, πως αυτές οι τρεις τράπεζες είχαν μια διάρκεια ζωής περί τα 20 με 30 χρόνια περίπου και εκ των τριών επιπρόσθετα, η Γενική Πιστωτική Τράπεζα ήταν η πρώτη που επρόκειτο να υποκύψει λόγω της οικονομικής κρίσης της περιόδου 1885 – 1893, που είχε συνδυαστεί και με την περίφημη σταφιδική κρίση. Η Ηπειροθεσσαλική Τράπεζα αντίστοιχα, επρόκειτο να απορροφηθεί το 1899 από την Εθνική Τράπεζα.

Η Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα δεν ήταν μια χώρα ενιαία και με συνεχή χαρακτηριστικά, θα μετατραπεί σε έθνος-κράτος, εμπεδώνοντας μια εθνικιστική / κρατική ιδεολογία καθώς αυξάνεται ο πληθυσμός της καθιερώνεται και εφαρμόζεται η νομοθεσία περί εθνικού στρατού και στρατιωτικής θητείας των αρρένων πολιτών της, αλλά κυρίως καθιερώνεται το Σύνταγμα του 1864, ενώ κατά το έτος 1875 αρχίζει προσπάθεια ανασυγκρότησης, ο Χαρίλαος Τρικούπης μετά την εκλογή του προσπαθεί να

συγκροτήσει ένα αστικό κράτος. Στα έτη αυτά θα υπάρξει άνθηση στις μεταφορές, υλοποιώντας έργα του οδικού δικτύου, ανοίγοντας την διώρυγα της Κορίνθου και κατασκευάζοντας λιμάνια. Η προσάρτηση της Θεσσαλίας και μέρος της Ηπείρου, θα βοηθήσει στην ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας.

Στην συνέχεια στο έκτο κεφάλαιο θα γίνουν αναφορές στις ιστορικές, πολιτικές συνθήκες κατά τον 20^{ο} αιώνα, πως διαμόρφωσαν και επηρέασαν την λειτουργία του κράτους, την οικονομική διαχείριση και τις πολιτικές που ακολούθησε η Εθνική Τράπεζα, ως το θέματα του δανεισμού του ελληνικού κράτους.

Κατά τις περιόδους των διοικήσεων Τρικούπη και Δηλιγιάννη, ο δικομματισμός κυριάρχησε δημιουργώντας συνθήκες εντάσεων σε όλες τις κοινωνικές ομάδες. Η είσπραξη των δημοσίων εσόδων, αποτέλεσε ένα σοβαρό πρόβλημα που δυναμίτιζε τον διπολισμό. Το πελατειακό σύστημα άνθιζε, όπως και η προώθηση των κομματικών συμφερόντων, χάνοντας κατά αυτό τον τρόπο τον έλεγχο των εξελίξεων. Από το 1890 έως την χρεωκοπία του 1893, θα υπάρξουν διαδοχικές κυβερνήσεις του Χ. Τρικούπη, Δεληγιάννη, Σωτηρόπουλου, Ράλλη, Ευταξία, χωρίς όμως κάποια από αυτές να καταφέρει τον έλεγχο των οικονομικών του κράτους. Η πολιτική αστάθεια ήταν ο μεγάλος πρωταγωνιστής εκείνη την εποχή. Ο 19^{ος} αιώνας κλείνει με την ήττα της Ελλάδος στον ελληνοτουρκικό πόλεμο και με τα σοβαρά προβλήματα που αφήνει πίσω του, οικονομικής και ανθρωπιστικής κρίσης και την επιβολή στην Ελλάδα του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ) το 1898, οι συνέπιες υπήρξαν πολλές. Ο πληθυσμός της χώρας το 1908, αριθμεί σε 2.631.952 κατοίκους σύνολο και στην Αθήνα σε 167.479. Την ίδια εποχή θα υπάρξει μια εισροή κεφαλαίων από ομογενείς του εξωτερικού και πολλοί εξ'αυτών θα εγκατασταθούν στην Ελλάδα. Υπήρξε άνθηση και στην ναυτιλία. Παράλληλα το κράτος σύναπτε εμμέσως δάνεια με την Εθνική Τράπεζα, ο κρατικός δανεισμός απορροφούσε από την Εθνική Τράπεζα το μεγαλύτερο μέρος των πιστώσεων της. Τα περισσότερα δάνεια που δόθηκαν χρησιμοποιήθηκαν για στρατιωτικές ανάγκες.

Κατά τους Βαλκανικούς πολέμους, με τα δυσχερή οικονομικά της η Ελλάδα προσπάθησε να ανταποκριθεί στις πολεμικές της ανάγκες, όμως πριν εξοφληθεί το ένα δάνειο ζητούσε το επόμενο. Στα βαλκάνια θα υπάρξουν εντάσεις, ενώ σημαντικές γεωπολιτικές αλλαγές θα λάβουν χώρα από τα μέσα του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα . Μεγάλο ζήτημα υπήρξε το Μακεδονικό θέμα, ο τρόπος που θα χώριζαν τα σύνορα μεταξύ

Ελλάδος, Βουλγαρίας και Σερβίας. Το 1912, κατά τον Α' Βαλκανικό πόλεμο η συμμαχία Σέρβων, Βούλγαρων και Ελλήνων, παρόλο τις αντιρρήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, θα σταματήσει την οθωμανική αυτοκρατορία. Από το 1910 θα και μετά ο Ελευθέριος Βενιζέλος θα πρωταγωνιστήσει στην Ελλάδα, μετά τον Κρητικό Αγώνα και την ένωση αυτής με την υπόλοιπη Ελλάδα, η φήμη του θα μεγαλώσει ακόμα περισσότερο.

Το 1917 στην Ελλάδα διακατέχονται από ενθουσιασμό μετά από τις νίκες που πραγματοποιήθηκαν κατά τους δυο Βαλκανικούς πολέμους, εμφανίζεται ανάκαμψη στην ελληνική οικονομία, η αστική τάξη αισιοδοξεί για την επέκταση της Ελλάδος μέσα από το όραμα του Ελ. Βενιζέλου της Μεγάλης Ιδέας, με βασική του προϋπόθεση την είσοδο της Ελλάδος στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Ελ. Βενιζέλος θέλησε η Ελλάδα να λάβει μέρος στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο στον πλευρό των Συμμαχικών στρατευμάτων, για αυτό το λόγο ζήτησε οικονομική ενίσχυση από την Γαλλία, την Μεγάλη Βρετανία και τις Η.Π.Α, για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις στρατιωτικές αυτές δαπάνες. Οι στρατιωτικές πιστώσεις θα δοθούν μετά από σκληρές διαπραγματεύσεις.

Στην συνέχεια θα δούμε τις συνθήκες που οδήγησαν στον Α' παγκόσμιο πόλεμο και τις επιπτώσεις στις διεθνείς σχέσεις, καθώς και τον ρόλο που διαδραμάτισαν τα Βαλκάνια. Ο ανταγωνισμός των κρατών είχε αυξηθεί μετά το 1890, θα υπάρξουν μεγάλες πιέσεις των αναπτυγμένων επιχειρήσεων για νέες αγορές, πρώτες ύλες και χώρους επένδυσης των κεφαλαίων τους, φέρνοντας σε αντιπαράθεση τις δυνάμεις με αποικιακά συμφέροντα. Μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα τα μεγάλα ευρωπαϊκά κράτη, είχαν συγκροτήσει ισχυρές και μαζικές ένοπλες δυνάμεις, βλέποντας την γερμανική στρατιωτική υπεροχή. Η Γερμανία επιχείρησε ν' αμφισβητήσει την υπεροχή της Γαλλίας, αντιτιθέμενη στις γαλλικές βλέψεις στο Μαρόκο. Αυτή η αντίδραση οδήγησε στην περαιτέρω γαλλοβρετανική συνεργασία, ενώ απομάκρυνε το ενδεχόμενο γαλλογερμανικής συμφιλίωσης.

Το 1914 επρόκειτο να αναμετρηθούν οι δύο συνασπισμοί δυνάμεων, είχαν συγκροτηθεί από το 1907. Από τη μια οι χώρες της Τριπλής Συνεννόησης, η Βρετανία, η Γαλλία και η Ρωσία και από την άλλη οι δυνάμεις της Τριπλής Συμμαχίας, δηλαδή η Γερμάνια, η Αυστροουγγαρία και η Ιταλία. Τα αντικρουόμενα οικονομικά συμφέροντα, ο ανταγωνισμός των εξοπλισμών, ο εθνικισμός και ο μιλιταρισμός καθώς

και η διπλωματική αστάθεια δημιούργησαν ένα αίσθημα ανασφάλειας και συντέλεσαν στην έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η γαλλική αδιαλλαξία για τις περιοχές Αλσατία και Λορένη, οι προστριβές στο αποικιακό επίπεδο, ο γερμανοβρετανικός ανταγωνισμός στους ναυτικούς εξοπλισμούς και η επιθυμία των Γερμανών για αποικιακή εξάπλωση, ανάλογη με το οικονομικό της μέγεθος, οδήγησαν στη σύρραξη.

Στο όγδοο κεφάλαιο θα αξιολογηθούν και θα εξετασθούν το τι μεσολάβησε και η χώρα μας κατά το έτος 1918, την οδήγησαν να ζητήσει νέο δάνειο από τις συμμαχικές δυνάμεις και το ρόλο της Εθνικής Τράπεζας σε αυτό. Το 1913, αναγκάστηκε η χώρα σε υποβολή νέου εξωτερικού δανείου, βάση του νόμου 111, δόθηκαν 500.000.000 χρυσά φράγκα για την κάλυψη αναγκών της όπως για δημοσία έργα, για την εξόφληση παλαιότερου χρέους. Το 1916 η κυβέρνηση θα ζητήσει ένα ακόμα δάνειο από την Εθνική Τράπεζα ύψους 140.000.000 δρχ., η Εθνική θα εκφράσει τους φόβους της για ενδεχομένους κινδύνους αν έκανε χρήση του νόμου ΓΧΜΒ΄, ενώ θα προτείνει στην ελληνική κυβέρνηση λόγο της εμπόλεμης κατάστασης να ζητηθεί η συνεισφορά των ξένων δυνάμεων προς την Ελλάδα, για την συνομολόγηση του δανείου αυτού. Το 1918 θα συμπράξουν οι μεγάλες δυνάμεις, Αγγλία, Γαλλία και Η.Π.Α. και θα δοθούν στην Ελλάδα πιστώσεις 750.000.000 φράγκων, αυτή τη φορά κάνοντας χρήση του νόμου ΓΧΜΒ΄ (πιστώνοντας στα θησαυροφυλάκια τους χρυσό, ενώ η Εθνική Τράπεζα θα έδινε στην κυβέρνηση ίσο ποσό σε τραπεζογραμμάτια) για τις στρατιώτες δαπάνες, εισχωρώντας στον Α' παγκόσμιο πόλεμο.

Το 1918 για την συμμετοχή της χώρας στον Α' παγκόσμιο πόλεμο, δίπλα στις συμμαχικές δυνάμεις και την κάλυψη των στρατιωτικών δαπανών, οι συμμαχικές δυνάμεις θα χορηγήσουν πίστωση 750.000.000 φράγκων στην χώρα. Το κράτος θα έρθει σε συμφωνία με την Εθνική Τράπεζα η οποία και θα αναλάβει να προβεί σε χορήγηση πίστωσης σε χρυσό, όπως προβλεπόταν από το νόμο ΓΧΜΒ', το ίδιο χρονικό διάστημα η Τράπεζα χορηγεί 250.000.000 δρχ., για τα στρατεύματα του Ηνωμένου Βασιλείου και της Γαλλίας στην Ανατολή, με τόκο 5%. Η Εθνική Τράπεζα θα αναλάβει ενεργό ρόλο για την σύναψη της συμφωνίας ανάμεσα στο Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία και Η.Π.Α., θέτοντας όρους προς διασφάλιση των συμφερόντων του νομισματοπιστωτικού συστήματος, αλλά και για την διασφάλιση των επιδιώξεών της, όπως την επέκταση των εργασιών της σε μέρη που ανθούσε ο ελληνισμός. Η Εθνική Τράπεζα δέχτηκε ισχυρές κρατικές πιέσεις, καθώς και τις διαβεβαιώσεις ότι δεν θα

υπήρχε οικονομικός κίνδυνος από την στιγμή που υπήρχαν αποφάσεις από την Διασυμμαχική Οικονομική Επιτροπή, ώστε να χορηγήσει προκαταβολικές πιστώσεις. Όμως το αποτέλεσμα ήταν να βρεθεί η Τράπεζα ακάλυπτη και παράνομη απέναντι στο νόμο για το ποσό των 160.000.000 δραχμών, λόγο της αργοπορίας στο άνοιγμα των πιστώσεων από τις Συμμαχικές Δυνάμεις.

Οι πολεμικές δαπάνες σε συνδυασμό με τον απότομο πληθωρισμό των αρχών της δεκαετίας του 1920, αλλά επιπρόσθετα και η μεγάλη ζήτηση ως προς τα βασικά καταναλωτικά αγαθά, λόγω της αύξησης του πληθυσμού, είχαν ως αποτέλεσμα την άνθηση της βιομηχανικής δραστηριότητας. Η ίδια η βιομηχανία ενισχύθηκε τόσο από τη σημαντική πτώση των πραγματικών μισθών μετά το 1921, εξαιτίας του υψηλού πληθωρισμού, όσο και από την υψηλή δασμολογική προστασία. Η πτώση των πραγματικών μισθών και η αύξηση της παραγωγικότητας, λόγω της άφιξης των προσφύγων, από τους οποίους πολλοί ήταν βιομηχανικοί εργάτες, συνέβαλαν στη σημαντική ανάπτυξη της βιομηχανίας. Τα κύρια γνωρίσματα της δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής, κατά τη μεσοπολεμική περίοδο, αντανακλούν τις διαρθρωτικές αδυναμίες του φοροεισπρακτικού μηχανισμού και την αναγκαστική υποταγή της νομισματικής πολιτικής στην επιδίωξη κάλυψης των υπερβολικών δαπανών. Ειδικότερα, τα υψηλά επίπεδα των δημόσιων δαπανών στους προϋπολογισμούς της πολεμικής περιόδου συνοδεύτηκαν από τους υψηλούς ρυθμούς αύξησης της προσφοράς σε χρήμα.

Στο ένατο ο κεφάλαιο, θα αναλυθούν και θα τακτοποιηθούν πως όλα αυτά τα ιστορικά γεγονότα επηρέασαν την πορεία εξέλιξης της ελληνικής οικονομίας και του χρηματοπιστωτικού συστήματος. Η Εθνική Τράπεζα θα χάσει το εκδοτικό της προνόμιο (εδώθε στην Τράπεζα της Ελλάδος), που σε συνδυασμό με τις ιδιωτικές τραπεζικές εργασίες της παρείχαν παράλληλα και την δυνατότητα να ελέγχει πλήρως την ελληνική αγορά χρήματος. Δεν είναι έτσι τυχαίο το ότι η ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδας το 1927, προξένησε και έντονες πολιτικές αναταράξεις, πέραν των οικονομικών. Παρά τον κρατικό παρεμβατισμό που πολλάκις είχε δεχτεί η Εθνική Τράπεζα, έχοντας τον ρόλο του εθνικού δανειστή, παράλληλα οι παρεμβάσεις της στην οικονομική πολιτική του κράτους ήταν μεγάλες και ουσιώδες. Οι συμμετοχές σε εταιρείες όπως των σιδηροδρόμων, στην ατμοπλοΐα, στην διώρυγα της Κορίνθου, την συμμετοχή της στην εταιρεία σταφίδας ξένων συμφερόντων. Έκδηλη ήταν η

παρέμβαση του κράτους ή η παρέμβαση της Εθνικής στην οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας.

Στην μελέτη αποτυπώνονται τα σοβαρά προβλήματα που αντιμετώπισε η Ελλάδα μέσα από την προσέγγιση και ανάλυση της οικονομικής ιστορίας, καθώς και οι παράγοντες εσωτερικοί και διεθνείς, που συγκρότησαν την ελληνική οικονομία τον προστατευτισμό που υπέστη όπως και την σημαντική παρέμβαση των πολιτικών κομμάτων στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή του τόπου.

Κεφάλαιο 2

2.1. Ελλάδα και Δημόσιο Χρέος

Ιστορική αναδρομή-Ευρώπη

Κατά τον ύστερο Μεσαίωνα θα υπάρξει βαθμιαία ανάπτυξη των πόλεων όπως και του εμπορίου, ενώ θα επηρεάσει άμεσα την γεωγραφική και οικονομική επέκταση καθώς και την εκβιομηχάνιση της υπαίθρου, θα αναπτυχθούν ο ταξικός ανταγωνισμός από τους γαιοκτήμονες με τους παραγωγούς και οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής στην ύπαιθρο. Με την άνοδο των συγκεντρωτικών κρατών και ενώ ο δημογραφικός παράγοντας αυξάνεται θα γίνει η μετάβαση από τον Μεσαίωνα προς την νεότερη εποχή. Ενώ το κέντρο του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος θα ταυτιστεί με τους ισχυρούς κρατικούς μηχανισμούς οι οποίοι βοήθησαν στην απόσπαση του πλεονάσματος από την περιφέρεια προς το κέντρο, ενώ θα υπάρξει έντονη αλληλεξάρτηση μεταξύ οικονομίας και κράτους.[3]

Κατά τον 19ο αιώνα οι ηγεσίες των ευρωπαϊκών μοναρχιών επεδίωξαν να διαμορφώσουν ένα σταθερό πλαίσιο σχέσεων μεταξύ τους, με κανόνες και καθαρούς ρόλους, κάτι που δεν είχε γίνει ποτέ στο παρελθόν μετά τον τερματισμό των πολυετών πολέμων. Η προσπάθεια αυτή έλαβε χώρα στο Συνέδριο της Βιέννης, βασικά ζητήματα του Συνεδρίου ήταν η ανακατανομή εδαφών με σκοπό να υπάρξει μια ισορροπία ισχύος στην ευρωπαϊκή ήπειρο, η οποία μελλοντικά θα απέτρεπε μια χώρα να επιδιώξει μόνη της την κυριαρχία. Ουσιαστικά ένα νέο σύστημα διεθνών σχέσεων, που βοήθησε στο να διατηρηθεί η ειρήνη στην ήπειρο, με ελάχιστες εξαιρέσεις, ως και το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου σχεδόν έναν αιώνα αργότερα.[4]

Ο διεθνής κανόνας χρυσού επρόκειτο να οργανώσει την παγκόσμια αγορά και στήριξε το διεθνές σύστημα ισορροπίας δυνάμεων. Στα τέλη του 19ου αιώνα, οι Ηνωμένες Πολιτείες, όπως και η Μεγάλη Βρετανία στα τέλη του 18ου αιώνα, η Ολλανδία τον 17ο αιώνα και άλλες χώρες πριν από αυτές, αρχίζουν να αποδεσμεύουν όλο και περισσότερες αποταμιεύσεις τους, τις οποίες δεν μπορούν να επενδύσουν εντός των συνόρων τους και δανείζουν με επενδυτικά κεφάλαια τις υπόλοιπες χώρες,

[3]Douglas C.N., (1981), «*Structure and Change in Economic History*», New York, pp. 227-247.

[4]Hobsbawn E.J., (1997), «*TheAge of Extremes. The short twentieth century, 1914-1991*», pp. 119-144

ευνοούν τα ατομικά δικαιώματα, και δίνονται κίνητρα για την ανάπτυξη μιας ανταγωνιστικής αγροτικής και βιομηχανικής οικονομίας.

Από τότε και στο εξής, είναι σύνηθες όταν αναδύεται μια νέα δεσπόζουσα δύναμη, δανείζει στις κυρίαρχες δυνάμεις *προτού τις αντικαταστήσει*.[5] Ο κόσμος κατά το τέλος του 19ου αιώνα οδεύει σε αλλαγές, σηματοδοτούνται νέες ισορροπίες και ενισχύονται άλλες, όπως αναφέρει ο Βασίλης Κρεμμυδάς, στο βιβλίο του «*Εισαγωγή στην Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης (16ος -20ος Αιώνας)*»: «*…στο πλαίσιο της νέας ανάπτυξης του καπιταλισμού, με ιλιγγιώδεις πλέον ρυθμούς ήδη στις αρχές του εικοστού αιώνα, και κατά τη φάση πλήρους εξέλιξης και αξιοποίησης της δεύτερης Βιομηχανικής Επανάστασης, οι ισορροπίες δυνάμεων στο οικονομικό επίπεδο εμφανίζουν σαφέστατα σημεία διατάραξης ένας επιπλέον λόγος ανιχνεύεται στο γεγονός ότι, στις αρχές του εικοστού αιώνα, δεν υπάρχει πλέον σημείο της γης που να μην έχει εμπλακεί στη λογική της ανάπτυξης της Ευρώπης, της βόρειας Αμερικής και, με άλματα πια, της Ιαπωνίας ακόμη και στις χώρες, όπου η οργάνωση της οικονομίας και της κοινωνίας τους δε βρισκόταν πολύ κοντά σε ότι ονομάζουμε καπιταλιστικές σχέσεις, έχουν εμπλακεί σ' αυτή τη λογική λίγο ή πολύ, με ένα ή τον άλλο τρόπο».*[6]

Η Αγγλία είναι η πρώτη χώρα όπου άρχισαν οι βιομηχανικές παραγωγές, στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα (1760-1840), υπήρξαν τεράστιες κοινωνικοοικονομικές αλλαγές, οι οποίες θα γίνουν συλλογικά γνωστές ως Βιομηχανική Επανάσταση. Στην Βιομηχανική Επανάσταση θα επέλθει η μετάβαση από την τεχνολογία ανθρώπινης και ζωικής εργασίας σε μηχανήματα, με νέες χημικές μεθόδους παραγωγής, την παραγωγή σιδήρου, την βελτιωμένη απόδοση της ισχύος του νερού, την αυξανόμενη χρήση της ατμοηλεκτρικής ενέργειας και την ανάπτυξη εργαλειομηχανών. Οι βιομηχανίες σιδήρου και κλωστοϋφαντουργίας, έπαιξαν κεντρικό ρόλο στη Βιομηχανική Επανάσταση.[7]

---

[5]Attali J., (2011), «*Παγκόσμια κατάρρευση σε 10 χρόνια; Δημόσιο χρέος: η τελευταία ευκαιρία*», μετ. Καλλιόπη Ζούρα, Αθήνα: Παπαδόπουλος, σ. 93

[6] Κρεμμυδάς Β., (2006), «*Εισαγωγή στην Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης (16ος -20ος Αιώνας)*», Αθήνα: Τυπωθήτω, p.p. 346-347

[7]Mathias P., & Davis J.A., (1989), «*The First Industrial Revolutions*», Oxford: Blackwell, p. 118

Η εφεύρεση και η βελτίωση της ατμομηχανής έφερε καρπούς στην βιομηχανική Επανάσταση. Ο κινητήρας ήταν κατασκευασμένος από σίδερο και τροφοδοτήθηκε κυρίως από άνθρακα. Ο άνθρακας έπαιξε ζωτικό ρόλο στη Βιομηχανική Επανάσταση.[8] Την ίδια εποχή μεταφέρθηκε το οικονομικό βάρος από τις αγροτικές βιομηχανίες στην πόλη, όπου οι τεχνίτες έγιναν οι εκ μισθοί εργάτες. Οι βρετανικές αποικιακές ήταν η κύρια πηγή πρώτων υλών, όπως το βαμβάκι, η ζάχαρη και ο καπνός κ.λπ., ενώ από το 1793 το εμπόριο σκλάβων καταργήθηκε.[9]

Είδη που κάποτε κατασκευάζονταν επιμελώς με το χέρι άρχισαν να παράγονται σε μαζικές ποσότητες από μηχανήματα σε εργοστάσια, χάρη στην εισαγωγή νέων μηχανημάτων και τεχνικών σε κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα, παραγωγή σιδήρου και άλλες βιομηχανίες. Οι σύγχρονοι ιστορικοί συχνά αναφέρουν αυτή την περίοδο ως την Πρώτη Βιομηχανική Επανάσταση, για να την ξεχωρίσουν από μια δεύτερη περίοδο εκβιομηχάνισης που πραγματοποιήθηκε από τα τέλη του 19ου έως τις αρχές του 20ού αιώνα και είδε ραγδαία πρόοδο στις βιομηχανίες χάλυβα, ηλεκτρικών και αυτοκινήτων.[10]

Μια σημαντική αρχή της Βιομηχανικής Επανάστασης έγινε στις αρχές του 1700, όταν ο Thomas Newcomen σχεδίασε το πρωτότυπο για την πρώτη σύγχρονη ατμομηχανή. Ονομάστηκε "ατμοσφαιρικός κινητήρας ατμού" και η εφεύρεση του Newcomenεφαρμόστηκε αρχικά για την τροφοδοσία των μηχανών που χρησιμοποιούνται για την άντληση νερού από τους άξονες των ορυχείων. Στη δεκαετία του 1760, ο σκωτσέζος μηχανικός James Watt άρχισε να παίζει με ένα από τα μοντέλα της Newcomen, προσθέτοντας έναν ξεχωριστό συμπυκνωτή νερού που το έκανε πολύ πιο αποτελεσματικό. Ο Watt αργότερα συνεργάστηκε με τον Matthew Boulton για να εφεύρει μια ατμομηχανή με περιστροφική κίνηση, μια βασική καινοτομία που θα επέτρεπε την χρήση της ατμοηλεκτρικής ενέργειας σε βρετανικές βιομηχανίες, όπως

---

[8]Clark G., (2007), «*A Farewell to Alms: A Brief Economic History of the World*», Princeton NJ: Princeton University Press, p. 84

[9] Hobsbawm E.C., (1968), «*Industry and Empire*», New York: Pantheon Books, p. 28

[10]Pearson R., & Richardson D., (2001), «*Business Networking in the Industrial Revolution*», *Economic History Review*, 54(4): 657 - 679

αλεύρι, χαρτί και βαμβακοτριβεία, σιδηρουργεία, αποστακτήρια, υδάτινα έργα και κανάλια.[11]

Οι τράπεζες και οι βιομηχανικοί χρηματοδότες, επίσης έκαναν αισθητή και καθοριστική την παρουσία τους στα πλαίσια του νέου αυτού αναδυόμενου καπιταλιστικού συστήματος, κατά τη διάρκεια της περιόδου. Την ίδια εποχή όμως, επρόκειτο παράλληλα, να αναδυθεί και ένα εργοστασιακό σύστημα που εξαρτάται από ιδιοκτήτες και διαχειριστές. Ένα χρηματιστήριο ιδρύθηκε στο Λονδίνο τη δεκαετία του 1770. Το Χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης ιδρύθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1790. Το 1776, ο Σκωτσέζος κοινωνικός φιλόσοφος Adam Smith (1723-1790), ο οποίος θεωρείται ως ο ιδρυτής της σύγχρονης οικονομίας, δημοσίευσε τοThe Wealth of Nations. Σε αυτό, ο Adam Smith προώθησε ένα οικονομικό σύστημα που βασίζεται στην ελεύθερη επιχείρηση, την ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και την έλλειψη κρατικής παρέμβασης.[12]

Η Αγγλία, κατά το ίδιο χρονικό διάστημα αλλά και αργότερα, κατά την διάρκεια του 19ου αιώνα και των αρχών περίπου του 20ου αιώνα, με το πανίσχυρο νόμισμα και το οργανωμένο τραπεζικό της σύστημα, δείχνει, πλέον, σημάδια αδυναμίας χάνοντας τα πρωτεία της βιομηχανικής παραγωγής, από τη Γερμανία και τις ΗΠΑ, αντίστοιχα. Κάποιες μικρές, σε έκταση, χώρες της βόρειας Ευρώπης όπως το Βέλγιο, η Δανία, η Ελβετία, η Ολλανδία, κ.α. θα αναδείξουν μια αξιοθαύμαστη οικονομική ανάπτυξη, χάρη στη μη εμπλοκή τους σε πολεμικές ενέργειες. Ενώ η ισχυρή οικονομική ανάπτυξη στις ΗΠΑ, θα γίνει ο σοβαρός παράγοντας ανατροπών στις διεθνείς οικονομικές ισορροπίες, καθώς παρατηρείται σημαντική αύξηση εταιρειών, που καταφέρνουν να ελέγξουν το σύνολο της παραγωγής στη χώρα και μεταβάλλονται γρήγορα σε μονοπώλια.[13]

---

[11]Landes D.S., (1969), «*The Unbound Prometheus; Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to Present*», London: Cambridge University Press, p. 392

[12]Ibid. σ. 299

[13]Ibid., σ. 352

Με βάση την ηγεσία της στη χημική έρευνα στα πανεπιστήμια και τα βιομηχανικά εργαστήρια, η Γερμανία, η οποία ενοποιήθηκε το 1871, έγινε κυρίαρχη στη χημική βιομηχανία του κόσμου στα τέλη του 19ου αιώνα. Αρχικά η παραγωγή βαφών με βάση την ανιλίνη ήταν κρίσιμη.[14]Ο πολιτικός κατακερματισμός της Γερμανίας - με τρεις δωδεκάδες πολιτείες - και ένας αναδυόμενος συντηρητισμός, δυσχέρανε την κατασκευή σιδηροδρόμων τη δεκαετία του 1830. Ωστόσο, μέχρι το 1840, οι γραμμές του κορμού συνδέουν τις μεγάλες πόλεις, κάθε γερμανικό κράτος ήταν υπεύθυνο για τις γραμμές εντός των συνόρων του. Έχοντας έλλειψη τεχνολογικής βάσης στην αρχή, οι Γερμανοί εισήγαγαν τη μηχανική και το υλικό τους από τη Βρετανία, αλλά γρήγορα έμαθαν τις δεξιότητες που απαιτούνται για τη λειτουργία και την επέκταση των σιδηροδρόμων. Σε πολλές πόλεις, τα νέα καταστήματα σιδηροδρόμων ήταν τα κέντρα τεχνολογικής ευαισθητοποίησης και κατάρτισης, έτσι ώστε το 1850, η Γερμανία ήταν αυτάρκης για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της κατασκευής σιδηροδρόμων, και οι σιδηρόδρομοι ήταν μια σημαντική ώθηση για την ανάπτυξη της νέας βιομηχανίας χάλυβα .

Οι παρατηρητές διαπίστωσαν ότι ακόμη και το 1890, η μηχανική τους ήταν κατώτερη από εκείνην της Βρετανίας. Ωστόσο, η γερμανική ενοποίηση το 1870 τόνισε την ενοποίηση, την εθνικοποίηση σε κρατικές εταιρείες και την περαιτέρω ταχεία ανάπτυξη. Σε αντίθεση με την κατάσταση στη Γαλλία, ο στόχος ήταν η υποστήριξη της εκβιομηχάνισης, και έτσι οι βαριές γραμμές διέσχισαν το Ρουρ και άλλες βιομηχανικές περιοχές και παρείχαν καλές συνδέσεις με τα μεγάλα λιμάνια του Αμβούργου και της Βρέμης. Μέχρι το 1880, η Γερμανία είχε 9.400 ατμομηχανές τραβώντας 43.000 επιβάτες και 30.000 τόνους φορτίου, και έπεσε μπροστά από τη Γαλλία.[15]

Η περίοδος παράλληλα που μας απασχολεί εδώ, είναι συνδεδεμένη εν πολλοίς με την λεγόμενη Δεύτερη Βιομηχανική Επανάσταση που έλαβε χώρα, στα πλαίσια του τέλους του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ου αιώνα. Μάλιστα, η πορεία και οι

---

[14] Haber L.F., (1958),«*The Chemical Industry during the Nineteenth Century: A Study of the Economic Aspect of Applied Chemistry in Europe and North America»*, Cambridge MA: Cambridge University Press, p.p. 166 - 169

[15]Mitchell Al., (2000), «*Great train race: railways and the Franco -German Rivalry», 1814 - 1914*, Oxford: Oxford University Press, p. 71

ρυθμοί της ήταν πραγματικά ραγδαίοι. Οι εξελίξεις στην τεχνολογία κατασκευής και παραγωγής επέτρεψαν την ευρεία υιοθέτηση τεχνολογικών συστημάτων όπως τηλεγραφικά και σιδηροδρομικά δίκτυα, παροχή φυσικού αερίου και νερού και συστήματα αποχέτευσης, τα οποία είχαν προηγουμένως συγκεντρωθεί σε μερικές επιλεγμένες πόλεις. Η τεράστια επέκταση των σιδηροδρομικών και τηλεγραφικών γραμμών μετά το 1870 επέτρεψε άνευ προηγουμένου κίνηση ανθρώπων και ιδεών, η οποία κατέληξε σε ένα νέο κύμα παγκοσμιοποίησης. Την ίδια χρονική περίοδο, εισήχθησαν νέα τεχνολογικά συστήματα, κυρίως ηλεκτρικής ισχύος και τηλεφώνων. Η Δεύτερη Βιομηχανική Επανάσταση συνεχίστηκε στον 20ο αιώνα με την αρχική ηλεκτροδότηση του εργοστασίου και τη γραμμή παραγωγής και έληξε στις αρχές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.[16]

Βέβαια, είναι ενδεικτικό, ότι στα πλαίσια αυτού του οικονομικού καπιταλιστικού συστήματος, ότι δεν θα πάψει ήδη και από τον 18ο αιώνα, αλλά και ως αργότερα και ως την περίοδο των αρχών του 20ου αιώνα, να υφίσταται μια διαδικασία αύξησης του χάσματος μεταξύ των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων και των κοινωνικών τάξεων, ως προς την κατοχή του πλούτου. Οι πρώτες ύλες για εργοστάσια των βιομηχανικών χωρών, εισήχθησαν από μη βιομηχανικές και λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες. Από την άλλη πλευρά, οι βιομηχανικές χώρες εξήγαγαν εκεί τα κατασκευασμένα προϊόντα τους, όπως η Μεγάλη Βρετανία που ανάγκασε τις αποικιακές χώρες της για πρώτες ύλες και για τη δημιουργία αγορών. Η Βιομηχανική Επανάσταση είχε δείξει ένα τεράστιο χάσμα μεταξύ των πλουσίων και των φτωχών. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου το χάσμα των μισθών, μεταξύ ανδρών και γυναικών ήταν αξιοσημείωτο. Είναι ενδεικτικό πως οι γυναίκες και τα παιδιά παραμελήθηκαν στα εργοστάσια, ενώ πληρώνονταν με το ένα τρίτο έως το μισό μισθό από εκείνον των ανδρών.[17]

---

[16] Atkenson A., & Kehoe P.J., (2007), «*Modeling the Transition to a New Economy: Lessons from two technological revolutions*», in American Economic Review, 97(1): 64 - 88

[17]Hull J., (1996), « *From Rostow to Chandler to You: How revolutionary was the second Industrial Revolution?*», Journal of European Economic History, 25(1): 191 - 208

Το χρονικό διάστημα από το 1912 και μετά, συμπίπτει για τη χώρα μας με έντονες οικονομικές και κοινωνικές διεργασίες, επανειλημμένες εκλογικές αναμετρήσεις, εγκατάλειψη στήριξης των αγροτικών εξαγωγών, διόγκωση της ανάγκης ξένου δανεισμού, ενώ η νομισματική σταθεροποίηση αποτέλεσε για την Ελλάδα ένα μεγάλο αγκάθι. Οι εξελίξεις για την Ελλάδα είχαν καταστροφικές συνέπειες όπως, η εποχή του μεσοπολέμου και η Μικρασιατική καταστροφή το 1922, θα φέρουν αναδίπλωση των συνόρων αύξηση των αναγκών του πληθυσμού και απαιτήσεις σχετικά με το έργο αποκατάστασης προσφύγων, που εν τέλει επιφέρουν οικονομικές συνέπειες.

Οι κοινωνίες προσπάθησαν να προσδιορίσουν και να οργανώσουν την οικονομική τους ζωή, μέσα από θεσμούς και διαδικασίες, για την διευκόλυνση της παραγωγής των προϊόντων. Αναζητώντας την εφαρμογή των κανόνων αυτών της πολιτικής και της οικονομίας, επιδιώκεται η παρέμβαση του κράτους για αναμόρφωση και προσαρμογή στις εκάστοτε κοινωνικές ανάγκες. Η παρέμβαση όμως του κράτους δεν είναι ανεξέλεγκτη και άνευ ορίων, υφίσταται συνταγματική κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με την οποία προστατεύονται. Ο βαθμός του κρατικού παρεμβατισμού, ποικίλλει από τις ανάγκες που έχει να καλύψει το κάθε κράτος και τους σκοπούς που επιδιώκει να εκπληρώσει. Μεταξύ των βασικών επιδιώξεων ενός κράτους παραμένει η κοινωνική πολιτική, που σε συνδυασμό με την υλοποίηση αυτού, ονομάζεται «κράτος πρόνοιας». Η ανάγκη υλοποίησης ενός μακρόπνοου οικονομικού προγράμματος, το οποίο να εκφράζει τους επιδιωκόμενους σκοπούς σε μια δεδομένη χρονική περίοδο, επιβάλλεται να στηρίζεται, οπωσδήποτε στον πυλώνα που ονομάζεται «κράτος πρόνοιας». [18]

Οι πολιτικές αποφάσεις, που πολλές φορές επηρεάζουν τη Δημόσια Διοίκηση, τα χρόνια δομικά και διαρθρωτικά προβλήματα καθώς και η διεθνής συγκυρία, είναι στοιχεία που καθορίζουν τόσο την επίλυση των προαναφερθέντων προβλημάτων, όσο και την προετοιμασία των προϋποθέσεων και του εδάφους, για νέες οικονομικές κρίσεις, καθώς οι πολιτικοί και οικονομικοί θεσμοί, αποτελούν τη βάση για την οικονομική επιτυχία ή αποτυχία ενός συστήματος.

[18]Perroux Fr., (1948), «*Le capitalism*», Paris: PUF, p. 53-57

2.2. 19ος αιώνας στα Βαλκάνια

Τα Βαλκάνια κατά τον 19ουαιώνα είναι μια περίοδος στην οποία αναδύεται ολοένα και πιο δυναμικά ο εθνικισμός και οι ιδέες του αλυτρωτισμού για τις διάφορες τοπικές εθνότητες, των Ελλήνων, των Σέρβων, των Βουλγάρων και των Ρουμάνων. Ο αλβανικός εθνικισμός αντίστοιχα, θα εκφραστεί μάλλον καθυστερημένα, μετά τις αρχές του 20ουαιώνα (ενώ συνεχίζει εν πολλοίς να εκφράζεται και στα τέλη του 20ουαιώνα και τις αρχές του 21ουμέσα από τις περιπτώσεις περιοχών, όπως το Κοσσυφοπέδιο εν μέρει στην σημερινή Βόρεια Μακεδονία ή μέσα από την ιδέα περί "Μεγάλης Αλβανίας"). Φυσικά, η σημασία της περιοχής και πάλι για την ίδια την Οθωμανική Αυτοκρατορία, δεν έπαυε να είναι πολύ σημαντική, ειδικότερα για οικονομικούς λόγους, αλλά και υπό το πρίσμα των πολιτικών και στρατιωτικών αντιπαραθέσεων, που είχαν εκφραστεί διαχρονικά με την αυτοκρατορία κυρίως των Αψβούργων (Αυστροουγγαρία).[19]

Στο πλαίσιο αυτών των πολιτικών, διπλωματικών και στρατιωτικών σε ορισμένες περιπτώσεις αντιπαραθέσεων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με δυνάμεις, όπως εκείνη της Αυστροουγγαρίας, αλλά και της Ρωσικής τσαρικής Αυτοκρατορίας ήδη από τον 18ο αιώνα και μετά, φάνηκε, πως πλέον ήταν απαραίτητη η ύπαρξη ορισμένων προσπαθειών μέσα από τις οποίες το οθωμανικό κράτος θα εκσυγχρονιζόταν. Ο εκσυγχρονισμός, που ήταν συνυφασμένος με την δημιουργία νέων υποδομών σε πεδία, όπως οι μεταφορές, το οδικό δίκτυο, αλλά και με οικονομικές μεταρρυθμίσεις, σταδιακά θεωρήθηκε ολοένα και πιο απαραίτητος, καθώς φαινόταν πια ότι οι Οθωμανοί δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν κατά κύριο λόγο τις διάφορες ευρωπαϊκές δυνάμεις της εποχής στα πεδία των μαχών, αλλά και στο εμπόριο, στις επιστήμες και την τεχνολογία. Η διαδικασία αυτής της μεταμόρφωσης, τουλάχιστον στην περιοχή των Βαλκανίων, ξεκίνησε από τον 16ο με 17οαιώνα και ενώ ακόμα το οθωμανικό κράτος διέθετε μεγάλη δύναμη.[20]

---

[19] Huseynli J.,(2015), «*Turkey and the Balkans in the Geopolitics of the Contemporary Regional Development*», Master Thesis. Charles University, Faculty of Social Sciences, Institute of Balkan, Eurasian and Central European Studies. Supervisor: Frantisek Sistek PhD, p. 17

[20]Karpat K.H., (1972), «*The transformation of the Ottoman State, 1789-1908*», London: Cambridge University Press, p. 243

Μέσα από αυτές τις διαδικασίες μεταρρύθμισης ωστόσο, είναι χαρακτηριστικό και το ότι την ίδια στιγμή άρχιζε να καλλιεργείται το αίσθημα της εθνικής αφύπνισης των διαφόρων πληθυσμών της περιοχής. Η Ελληνική Επανάσταση που ξέσπασε στην νότια απόληξη της βαλκανικής χερσονήσου την άνοιξη του 1821, αποτέλεσε ένα πρώτο δείγμα αυτής της διαδικασίας, υπήρξε ένα ιστορικό γεγονός μέσα από το οποίο επρόκειτο να προωθηθεί η διαδικασία της εκδίπλωσης και έκφρασης των συμφερόντων των μεγάλων δυτικών δυνάμεων στην περιοχή. Βέβαια, είναι αλήθεια, πως η πρώτη επαναστατική κίνηση στην περιοχή, που αποτέλεσε σαφή έκφραση του στοιχείου του εθνικισμού, ήταν η σερβική επανάσταση της περιόδου 1804-1817, με την οποία θα δημιουργούνταν στα Βαλκάνια η πρώτη αυτόνομη (όχι ανεξάρτητη) περιοχή.[21]

Οι Έλληνες είχαν σημειώσει σταδιακή πρόοδο, ήδη από τον 17ο αιώνα, σε μια σειρά από τομείς που είχαν να κάνουν με την παιδεία και με το εμπόριο. Ειδικότερα η άνοδος και επέκταση της οικονομικής δύναμης των Ελλήνων πλοιοκτητών και εμπόρων, μέσα από εξελίξεις, όπως η Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή το 1774, [22] συνέβαλαν αποφασιστικά στο να έρθουν σε επαφή, πολλοί εξ αυτών (ιδίως έμποροι και επιχειρηματίες των ελληνικών παροικιών της Δύσης), με ένα σύνολο ιδεών οι οποίες είχαν να κάνουν με τον εθνικισμό και με το στοιχείο της αυτοδιάθεσης των λαών. Σταδιακά αυτή η ιδέα άρχισε να καλλιεργείται ολοένα περισσότερο στα πλαίσια των τοπικών κοινωνιών των Βαλκανίων και φυσικά και του ίδιου του Ελληνισμού εκείνης της περιόδου, στοιχείο που θα έπαιζε σημαντικό ρόλο, αναφορικά με πολιτικές και ιστορικές εξελίξεις, όπως ο απελευθερωτικός αγώνας του 1821.

Οι χριστιανικοί πληθυσμοί, που αποτελούσαν την πλειοψηφία στις βαλκανικές επαρχίες, πλήττονταν από την ανισότητα που εκφραζόταν στα πλαίσια του οθωμανικού συστήματος διοίκησης στο επίπεδο της νομοθεσίας, αλλά και σε αυτό της απονομής δικαιοσύνης, σε αυτό το περιβάλλον βρήκαν πρόσφορο έδαφος τα διάφορα εθνικά κινήματα εκείνη την περίοδο. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο εξάλλου, την ίδια περίοδο, είναι ενδεικτική και η περίπτωση εθνικών κινημάτων, όπως αυτό των Βουλγάρων, στην συγκεκριμένη περίπτωση είναι χαρακτηριστικό, ότι η ανάδυση του βουλγαρικού

[21]Hanioglu M.S., (1995), «*The Young Turks in opposition*», New York: Oxford University Press, p. 51

[22]Με την λήξη του πολέμου και την ήττα των Οθωμανών από τους Ρώσσους, υπογράφτηκε η Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή

εθνικισμού θα συνδεθεί με γεγονότα, όπως η ανάδειξη της Βουλγαρικής Εξαρχίας, ως ανεξάρτητης τοπικής Εκκλησίας των Βουλγάρων στο τελευταίο τέταρτο περίπου του 19ου αιώνα.

Η περίπτωση της μεγάλης εξέγερσης που ξέσπασε την άνοιξη του 1876, σε περιοχές της Βουλγαρίας και ο τρόπος, με τον οποίο αντιμετωπίστηκε από τις οθωμανικές αρχές, καθώς το αποτέλεσμα με τους 15.000 νεκρούς, ως επί το πλείστων άμαχους, κατέδειξε ότι οι Οθωμανοί αδυνατούσαν πλέον να αντιληφθούν νέους τρόπους πολιτικής οργάνωσης και συνύπαρξης των τοπικών πληθυσμών. Αδυνατούσαν να αντιληφθούν την ανάγκη ύπαρξης ενός καινούργιου συστήματος διακυβέρνησης, το οποίο δεν θα βασιζόταν στον απαρχαιωμένο θρησκευτικό, ισλαμικό νόμο, αλλά θα συνδεόταν με γνωρίσματα, όπως ο κοινοβουλευτισμός και η ισότητα μεταξύ όλων των εθνολογικών ομάδων της αυτοκρατορίας.[23]

Δεν είναι τυχαίο πως ο τρόπος αντίδρασης των Τούρκων, στην περίπτωση της βουλγαρικής εξέγερσης του 1876, προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στον ευρωπαϊκό κόσμο. Τέτοιες αντιδράσεις, επί παραδείγματι, σημειώθηκαν στην Μεγάλη Βρετανία όταν ο αρχηγός της αντιπολίτευσης στο Ηνωμένο Βασίλειο William Ewart Gladstone, κάλεσε την βρετανική κυβέρνηση να αλλάξει πολιτική και να σταματήσει να υποστηρίζει την Οθωμανική Αυτοκρατορία.[24] Ενώ όταν την επόμενη χρονιά, δηλαδή το 1877, ξέσπασε ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος, οι Οθωμανοί ζήτησαν βοήθεια από τη Μεγάλη Βρετανία, η τελευταία τους το αρνήθηκε, με το σκεπτικό πως η βρετανική κοινή γνώμη ήταν ιδιαίτερα αρνητική προς το οθωμανικό κράτος.

Προς τα τέλη του 19ου αιώνα, υπήρξαν προσπάθειες για την αλλαγή αυτού του καθεστώτος, ενδεικτικό είναι το παράδειγμα μιας σειράς μεταρρυθμίσεων που απέκτησαν την ονομασία Τανζιμάτ. Η περίοδος αυτών των μεταρρυθμίσεων υπήρξε από το 1839 ως το 1856, ενώ συνδέθηκε κατά κύριο λόγο με την διαδικασία της νομικής εξομοίωσης των χριστιανών (κυρίως των Βαλκανίων), με τους μουσουλμανικούς πληθυσμούς του οθωμανικού κράτους. Οι μεταρρυθμίσεις ήταν το

[23]McCarthy J., (2008), «*The Ottoman People and the end of the Empire (Historical Readings)*», London: Bloomsbury Academics, p. 62

[24]Gladstone W.E., (1876), «*Bulgarian Horrors and the Question of the East*», London:J. Murray, p. 31

έργο μιας νέας γενιάς Οθωμανών αξιωματούχων, οι οποίοι επιχείρησαν να συνδυάσουν κάποια στοιχεία της Δύσης με κάποια στοιχεία της Ανατολής, στα πλαίσια του Ισλάμ, διέθεταν ευρωπαϊκά πρότυπα και είχαν αντιληφθεί την ανάγκη αλλαγών στο οθωμανικό κράτος.[25]

Οι μεταρρυθμίσεις αφορούσαν τομείς που είχαν να κάνουν με το πεδίο της φορολογικής πολιτικής, καθώς, για παράδειγμα, καταργήθηκε ο κεφαλικός φόρος τον οποίο ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν οι χριστιανικοί πληθυσμοί, με βάση τις εκτάσεις γης που μπορεί να είχαν. Ακόμα, στο πλαίσιο των συγκεκριμένων μεταρρυθμίσεων, για πρώτη φορά έγιναν αλλαγές, ως προς το σύστημα απονομής δικαιοσύνης και παράλληλα, εκδόθηκαν τα πρώτα οθωμανικά χαρτονομίσματα, ενώ από την άλλη μεριά έκανε την εμφάνισή του ο πρώτος Κώδικας Εμπορίου και Οικονομικών Συναλλαγών. Αυτή είναι και η εποχή της εμφάνισης, για πρώτη φορά, της Οθωμανικής Κεντρικής Τράπεζας, ενώ από την άλλη μεριά, επιτράπηκε και η συμμετοχή των μη μουσουλμάνων στον οθωμανικό στρατό.

Πολύ σημαντική υπήρξε η Έδικτος, του 1856, με την οποία κατοχυρωνόταν (τουλάχιστον θεωρητικά), η ισότητα μεταξύ όλων των υπηκόων του οθωμανικού κράτους, ανεξάρτητα από την θρησκευτική τους πίστη. Ήδη και από το 1839, είχαν υπάρξει προσπάθειες για την εξίσωση μεταξύ των διαφόρων πληθυσμών, ανεξαρτήτως θρησκεύματος, αλλά στην πράξη αυτό πολλές φορές δεν είχε γίνει πραγματικότητα. Το ίδιο το οθωμανικό κράτος είχε επιχειρήσει να προσεγγίσει τους διάφορους χριστιανικούς πληθυσμούς, αλλά μάλλον χωρίς αποτέλεσμα. Είναι χαρακτηριστικό, πως στα πλαίσια της νοοτροπίας του οθωμανικού κόσμου η ιδέα περί "*ελευθερίας της θρησκείας*" ήταν συνδεδεμένη με το σκεπτικό περί "*ελευθερίας κάποιος να υπερασπιστεί τα θρησκευτικά του πιστεύω*".[26] Γενικά, η επιτυχία αυτών των μεταρρυθμίσεων δεν ήταν αποτελεσματική, οι χριστιανικοί πληθυσμοί των Βαλκανίων απαίτησαν ακόμα μεγαλύτερη αυτονομία ή και ανεξαρτησία από την Οθωμανική αυτοκρατορία. Οι ίδιες

---

[25]Guler Em., (2014), «*Masculinities in Early Turkish Republican Novels (1924-1951)*», Istanbul: Istanbul Bilgi University, p. 115

[26]Deringil S., (2000), «*There is no compulsion to religion: On conversion and apostasy in the late Ottoman Empire (1839-1856*)», in Comparative Studies in Society and History, Vol. 42, No 3:p.p 547-575

οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες, που κορυφώθηκαν με την προσπάθεια για την εισαγωγή του πρώτου οθωμανικού Συντάγματος το 1876, στην πορεία ακυρώθηκαν σε μεγάλο βαθμό από τον σουλτάνο Αμπντούλ Χαμίντ.

Αυτή πλέον είναι μια κρίσιμη περίοδος, τόσο για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, όσο και για τις διάφορες εθνικές ομάδες των Βαλκανίων, θα καταστεί ακόμα πιο κρίσιμη με την άνοδο πλέον των Νεότουρκων το 1908. Οι τελευταίοι θα επιδιώξουν έναν νέο γύρο μεταρρυθμίσεων, ώστε να διασώσουν ότι ακόμα απέμενε από την Οθωμανική αυτοκρατορία. Είναι χαρακτηριστικό πως μερίδα των Νεότουρκων που θα κυριαρχήσει ως το 1913, θα είναι αυτή που θα προβάλλει έντονα την ιδέα ενός νέου τουρκικού εθνικισμού και της απορρόφησης ουσιαστικά όλων εκείνων των μη μουσουλμανικών πληθυσμών, που διαβιούσαν ακόμα σε οθωμανικά εδάφη. Στην πραγματικότητα, η πολιτική των Νεότουρκων μπορεί να θεωρηθεί πως έδωσε κυριολεκτικά το "φιλί του θανάτου" στην Οθωμανική αυτοκρατορία και αυτό σε μεγάλο βαθμό αφορούσε φυσικά και την περιοχή των Βαλκανίων. Μέσα από την πολιτική τους άλλωστε φάνηκαν πολύ σύντομα οι διαθέσεις τους έναντι των χριστιανικών πληθυσμών, κάτι που φυσικά τα ήδη υπάρχοντα ανεξάρτητα κράτη της βαλκανικής χερσονήσου δεν υπήρχε περίπτωση να αποδεχθούν. Αυτό άλλωστε επρόκειτο να εκφραστεί με την περίπτωση των Βαλκανικών Πολέμων του 1912-1913 (αν και στο Β΄ Βαλκανικό ουσιαστικά ο πόλεμος έγινε μεταξύ χριστιανικών κρατών, με τη Βουλγαρία στη θέση του ηττημένου).[27]

Μετά την πτώση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ο 19ος αιώνας με τον αναδιαμοιρασμό των βαλκανικών εδαφών, συνοδεύτηκε από ένα μετασχηματισμό των τοπικών οικονομιών και των κοινωνιών τους, ενώ σημείωσαν μεγάλη άνοδο οι εθνικισμοί. Είναι η περίοδος της μετάβασης, από τις μεγάλες πολυεθνικές αυτοκρατορίες στα έθνη-κράτη.[28]

«*Τα ευρωπαϊκά έθνη «γεννήθηκαν» ως άμεση συνέχεια του μεσαιωνικού φεουδαρχικού συστήματος και, διαμέσου της Γαλλικής Επανάστασης και των ιδεών της, οι λαοί των*

[27]Ibid, σ. 556

[28]McCarthy J., (2008), «*The Ottoman People and the end of the Empire (Historical Readings)*», London: Bloomsbury Academics, p. 78

περιοχών αυτών ταυτίστηκαν με τη νέα έννοια του έθνους, δημιουργώντας τα σύγχρονα έθνη-κράτη. Αντίθετα, τα Βαλκανικά έθνη «γεννήθηκαν» κατά την περίοδο της ύστερης Οθωμανικής περιόδου (με την επιρροή των ιδεών του διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης) και «μπολιάστηκαν» με την ιδέα της ανεξαρτησίας τους από την Οθωμανική αυτοκρατορία. Αυτό το χαρακτηριστικό δημιούργησε στους λαούς των Βαλκανίων την ανάγκη εύρεσης ιστορικής συνέχειας με λαούς που υπήρχαν στην περιοχή πριν από την Οθωμανική αυτοκρατορία» τονίζει ο ιστορικός κ. Σατραζάνης, διευθυντής του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης (ΚΙΘ), στο ΑΠΕ-ΜΠΕ.[29]

Η ελληνική κοινωνία, μετά τον διαμελισμό της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, θα προσπαθήσει για την στρατιωτική της ετοιμότητα, την αναβάθμιση του ελληνικού κράτους, την εγκαθίδρυση νέων κοινωνικών σχέσεων και την εφαρμογή των βάσεων για την μετέπειτα εθνική ολοκλήρωση και τον αστικό εκσυγχρονισμό στην περίοδο του Βενιζέλου. Τον ίδιο αιώνα θα ξεπροβάλει η ιδέα του αλυτρωτισμού στην Ελλάδα, η Μεγάλη Ιδέα, η αλύτρωτη Ελλάδα, καθώς και οι υπόλοιποι βαλκανικοί λαοί αρχίζουν και ανακαλύπτουν το δικό τους πολιτισμό και ιστορία.

Η Αυστρία και η Ρωσία θα έχουν επιθετική τακτική απέναντι στα Βαλκάνια, η κάθε μια για τους δικούς της σκοπούς επέκτασης, η Σερβία θα δεχτεί μεγάλη κρίση με την προσάρτηση της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης το 1908-1909, στην Αυστροουγγαρία. Σέρβοι τους θεωρούσαν ομοεθνείς. Θα υπάρξει σύρραξη όπου θα νικηθεί η Σερβία.[30]

Η Ρωσία καταλαβαίνοντας το κυρίαρχο ρόλο που ήθελε να παίξει η Αυστροουγγαρία στην περιοχή των Βαλκανίων, επιδίωξε την συμμαχία και την συνεργασία ανάμεσα στην Σερβία, Μαυροβούνιο και Βουλγαρία και θέλησε να κατέχει τον ρόλο του διαιτητή στις μεταξύ τους αντιμαχόμενες αξιώσεις.

Το 1912, με την περιρρέουσα κατάσταση στα Βαλκάνια, θα ευνοηθούν αμυντικές συμμαχίες και θα υπογραφτούν συνθήκες συμμαχιών. Η σύρραξη όμως δεν άργησε να έρθει στα Βαλκάνια. Ενώ στην αρχή η Ελλάδα δεν ήθελε να εμπλακεί στον

---

[29]http://anaskafi.blogspot.com/2018/02/19.html

[30]Bataković D. T.,(1996), «*The Serbs of Bosnia and Herzegovina: History and Politics*», Paris: Dialogue, p. 118-119

πόλεμο αυτό, ο Βενιζέλος τους έπεισε να αναθεωρήσουν πιστεύοντας ότι με την μη συμμετοχή της ίσως θα υπήρχαν αρνητικά αποτελέσματα είτε με την νίκη των Σλάβων είτε με την νίκη των Τούρκων (Ημερολογιακά γράμματα από το μέτωπο , Βαλκανικοί πόλεμου 1912-1913).Κατά τον 20ο αιώνα, οι κάτοικοι στην περιοχή των Βαλκανίων έζησαν δύο βαλκανικούς και δύο παγκόσμιους πολέμους, με οδυνηρές συνέπειες.[31]

2.3. Το οικονομικό πλαίσιο της ελληνικής οικονομίας

Η περίοδος του μεσοπολέμου αποτελεί για την Ελλάδα, όπως και, για τις άλλες χώρες, που άμεσα ή έμμεσα είχαν εμπλακεί στη δύνη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και των μεταπολεμικών διεθνών ανακατατάξεων, μια περίοδο έντονων και ραγδαία εναλλασσόμενων πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων, που δημιουργεί για την επιστημονική έρευνα πολλά ενδιαφέροντα ερωτήματα και προβληματισμούς.

Κατά τη χρονική περίοδο 1902 – 1914, συν ομολογήθηκαν στη χώρα μας τέσσερα εξωτερικά δάνεια, με το εξωτερικό συνολικού ύψους 521 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων. Τα τρία πρώτα δάνεια (ύψους 76 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων), δόθηκαν μέχρι και το έτος 1910, ενώ το τέταρτο συνολικού ποσού 335 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων δόθηκε το 1914. Τα εν λόγω δάνεια χρησιμοποιήθηκαν για την εξυπηρέτηση των τοκοχρεολυσίων των υφιστάμενων δανείων, για τη διεξαγωγή των Βαλκανικών πολέμων, αλλά και για την ενσωμάτωση των νέων περιοχών και του πληθυσμού που προέκυψαν μετά τους Βαλκανικούς. Τα νέα δάνεια ξεπλήρωναν τα παλαιά, αντί να χρησιμοποιηθούν σε κρίσιμους για τη χώρα παραγωγικούς σκοπούς.

Το έτος 1912–1913 (κατά την διάρκεια του Α΄ και του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου), η Ελλάδα με τη στήριξη της Αντάντ ενσωμάτωσε στην επικράτειά της, τις περιοχές της Ηπείρου, της Μακεδονίας και της Θράκης, επί πρωθυπουργίας Ελευθερίου Βενιζέλου. Την ίδια περίοδο, η χώρα είχε λάβει μεγάλη στρατιωτική βοήθεια από την Αντάντ, όμως παράλληλα με τη στρατιωτική βοήθεια, έλαβε και σημαντικού ύψους οικονομική βοήθεια υπό μορφή δανεισμού, που διόγκωσαν ακόμα

[31]Ibid, σ. 119 - 120

περισσότερο το ήδη υψηλό χρέος της. Με την επέκταση της Ελλάδος το 1920 και στην Ανατολική Θράκη, θα δημιουργηθούν αρκετές επιχειρήσεις, Η εν λόγω κατάσταση επιδεινώνεται με την έλευση του βασιλιά Κωνσταντίνου και ακόμα περισσότερο με την εκστρατεία του 1919 – 1922, στην Τουρκία, που τέλειωσε με τη Μικρασιατική Καταστροφή, η οποία είχε δυσβάσταχτες επιπτώσεις και στον οικονομικό τομέα.[32]

Τα έτη 1924 έως και το 1928, το κοινοβουλευτικό έργο στην Ελλάδα θα γίνει ιδιαίτερα δύσκολο. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος θα επιστρέψει και θα κερδίσει τις εκλογές του 1928, με το Κόμμα των Φιλελευθέρων, που πήρε τις 228 από 250 έδρες της Βουλής. Ενώ σταδιακά θα εδραιωθεί η κοινοβουλευτική δημοκρατία και θα αναπτυχθεί η πολιτική ομαλότητα, με το σχηματισμό συγκυβερνήσεων. Η εποχή του Μεσοπολέμου μέχρι τη διεθνή οικονομική κρίση του 1929–1932, θα υπάρξει σαν μια περίοδος σταδιακής ανόρθωσης της ελληνικής οικονομίας. Με την ανάπτυξη αλλά και ίδρυση νέων βιοτεχνιών και νέων βιομηχανιών, παράλληλα θα δημιουργηθούν μεγάλα δημόσια έργα, όπως το φράγμα της λίμνης Μαραθώνα.[33] Ήδη από το 1918 θα υπάρξει προσπάθεια με μια μεγάλη εκστρατεία, ως προς την εξέλιξη της βιομηχανίας, η εφημερίδα Ακρόπολης θα ξεκινήσει μια έρευνα με τον τίτλο «Η Ελλάς βιομηχανικώς μετά τον πόλεμον», όπου την τεχνική εισήγηση θα την αναλάβει ο Όθων Ρουσόπουλος, ο οποίος ήταν και ιδρυτής της Εμπορικής και Βιομηχανικής Ακαδημίας, προσπάθησε μέσα από εισηγήσεις των επιστημόνων ώστε να μπουν οι βάσεις για την βιομηχανική ανασυγκρότηση, όπως της εκμεταλλεύσεως του λιγνίτου, την ανάπτυξη στην βιομηχανία χημικών λιπασμάτων κ.α.[34] Ενώ στην μελέτη που δημοσιεύετε στην Ακρόπολη με τίτλο «Τα κράτη, αι Βιομηχανίαι και αι Τράπεζαι»,αναφέρει ότι *μετά την ευρωπαϊκή ειρήνη δυστυχώς στην χώρα μας τα οικονομικά ζητήματα θα παραμείνουν άλυτα με την Μακεδονία που είχε σοβαρά οικονομικά ζητήματα σαν να ήταν δυο κράτη, την Θεσσαλία που έμενε άλυτο το πρόβλημα με τα τσιφλίκια και θα κόστιζε ακριβά αυτή η γεωργική ανεπάρκεια. Από την άλλη οι τράπεζες είχαν διοχετεύσει τον πλούτο τους σε*

---

[32]Κωστής Κ.,(2019), «*Ο πλούτος της Ελλάδας: η ελληνική οικονομία από τους Βαλκανικούς Πολέμους μέχρι σήμερα*», Αθήνα: Πατάκης, σ. 195

[33]Ibid, σ. 195-196

[34]Αναστασόπουλος Γ., (1947), «*Η ιστορία της Ελληνικής βιομηχανίας 1840-1940*», τομ. Β' (1885-1922), Αθήνα: ελληνική εκδοτική, σ. 952-953

μη παραγωγικές εργασίες και σε ένα μόνο αντικείμενο και αυτό αποτέλεσε εμπόδιο άλλο ένα πρόβλημα για να βελτιωθούν τα οικονομικά της χώρας και συνεχίζοντας καταλήγει ότι αυτό που ζητάνε είναι μια βιομηχανική εκστρατεία συνδεδεμένη με την ιδιωτική πρωτοβουλία και ελπίζει στους νέους πολιτικούς που θα είναι περισσότερο πρακτικοί και λιγότερο σχολαστικοί και θα την αποδεχτούν.[35] Σε αυτό που θα καταλήξουν είναι ότι εκτός συνεργείων του πολεμικού ναυτικού και τα ναυπηγεία Σύρου και Πειραιά, υπάρχουν και τα μεταλλουργεία του Λαυρίου, εργοστάσια στον Πειραιά, την Πάτρα και τον Βόλο ενώ ήδη στην Ελλάδα κατασκευάζονται ατμολέβητες, ατμομηχανές κ.α. όμως αυτό που χρειάζεται το κράτος είναι καύσιμη ύλη και την πολιτική προστασία.[36]

Από το 1924 η δραχμή θα αρχίσει να σταθεροποιείτε, ενώ η αξία της είχε πέσει στο ένα δέκατο πέμπτο της προπολεμικής αξίας. Η εμπορική κίνηση σταδιακά θα αναπτύσσετε, ενώ βελτιωνόταν και η βιομηχανία της χώρας. Με τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922, ο πληθυσμός της Ελλάδας αυξάνεται με την έλευση των προσφύγων, ενώ με τη βοήθεια και της Κοινωνίας των Εθνών λήφθηκαν μέτρα για την αποκατάστασή τους. Η φορολογική επιβάρυνση παραμένει δυσβάστακτη, που σε σχέση με ότι ίσχυε προπολεμικά έχει αυξηθεί κατά 37 φορές. Από το 1924 μέχρι και το 1930, εισέρρευσαν στην Ελλάδα 1.160.000 χρυσά φράγκα, εκ των οποίων το 78% ήταν δάνεια. Εδώ αναφερόμαστε μάλιστα, σε ποσό 905.000 χρυσών γαλλικών φράγκων.[37]

Την περίοδο 1924–1931, συν ομολογήθηκαν εννιά εξωτερικά δάνεια, συνολικού ύψους 992.000.000 χρυσών φράγκων ή εναλλακτικά 14.9 δις δραχμές. Τα δάνεια αυτά προήλθαν κατά 48% από τη Μεγάλη Βρετανία, κατά 31% από τις ΗΠΑ και τα υπόλοιπα σε μικρότερα ποσοστά από το Βέλγιο, τη Σουηδία, τη Γαλλία, την Ολλανδία, την Ελβετία, την Αίγυπτο και την Ιταλία. Τα δάνεια αυτά χρησιμοποιήθηκαν για την αποκατάσταση των προσφύγων, την εξυπηρέτηση του εξωτερικού δανεισμού, τη σταθεροποίηση της δραχμής αλλά και για παραγωγικούς σκοπούς. Την ίδια περίοδο

---

[35] Εφημερίδα Ακρόπολη αρθρογράφος «Χ», 21-2-1818, εν Αθήναις

[36] Αναστασόπουλος Γ., (1947), «*Η ιστορία της Ελληνικής βιομηχανίας 1840-1940*», τομ. Β' (1885-1922), Αθήνα: ελληνική εκδοτική, σ. 959

[37]Κωστής Κ.(2019), «*Ο πλούτος της Ελλάδας: η ελληνική οικονομία από τους Βαλκανικούς Πολέμους μέχρι σήμερα*», Αθήνα: Πατάκης, σ. 195

η εξυπηρέτηση του εξωτερικού δανεισμού απορροφούσε το 29% των τακτικών εσόδων.[38]

Συνολικά την περίοδο 1824 – 1932, η Ελλάδα είχε δανεισθεί από το εξωτερικό ποσό ύψους 2,2 δις χρυσά φράγκα. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι μέχρι το 1932 η χώρα είχε αποσβέσει ποσό συνολικού ύψους 2,4 δις χρυσά φράγκα δηλαδή ποσό 183 δις περισσότερα απ' όσα είχαμε δανεισθεί, ωστόσο και πάλι χρωστούσε 2 δισ. χρυσά φράγκα.[39]

Μετά την επανάσταση του 1909, που έδωσε το έναυσμα για τον εκσυγχρονισμό των θεσμών και των μορφών άσκησης της εξουσίας στην χώρα μας, μετά τους νικηφόρους πολέμους, που με την επικουρία μιας ισχυρής νομισματικής οπισθοφυλακής, έφεραν το όνειρο της Μεγάλης Ιδέας κοντά στην πραγματοποίηση του, μπαίνουμε στην δεκαετία του '20, σε μια φάση παρατεταμένων πολιτικών, πολιτειακών και οικονομικών επαναπροσδιορισμών, που αντανακλώνται και στο εποικοδόμημα της κοινωνίας. Ο ελληνικός αστισμός βρίσκεται αντιμέτωπος με μια κατάσταση που επιβάλλει τον καθορισμό εκ νέου των επιλογών, που αφορούν στην άσκηση της πολιτικής ηγεμονίας του πάνω στην κοινωνία. Η μικρασιάτικη καταστροφή σημαίνει, αρχικά, την αναγκαστική αναδίπλωση του ελληνισμού στα σύνορα του 1922 και την εξαφάνιση του διπολισμού μεταξύ των Ελλήνων της διασποράς και κατοίκων της Ελλάδας, που διαπερνά όλη την ελληνική ιστορία του 19ου αιώνα. Στην οικονομία επέρχονται τεράστιες διαρθρωτικές μεταβολές, όπως η εισροή χρηματικού κεφαλαίου, μέρος του οποίου επενδύεται παραγωγικά και η ταυτόχρονη εγκατάσταση 1,2 εκατομμυρίων προσφύγων, από τα παράλια της Μικράς Ασίας, που στερημένοι στην συντριπτική τους πλειοψηφία από κάθε παραγωγικό μέσο ή την περιουσίας τους, προσφέρουν την εργατική τους δύναμη για να δημιουργηθεί η βάση της εκβιομηχάνισης της χώρας.[40]

Οι επανειλημμένες εκλογικές αναμετρήσεις και οι ετερόκλητοι, εκ πρώτης όψεως κυβερνητικοί συνασπισμοί, τα στρατιωτικά κινήματα με αποκορύφωμα τη

[38]Ibid, σ. 203

[39]Ibid, σ. 201

[40]Ibid, σ. 202

δικτατορία του 1926 και οι πολιτειακές μεταβολές, αντανακλούν την ψηλαφητή αυτή αναζήτηση του αστικού καθεστώτος για μια νέα ισορροπία στην άσκηση της εξουσίας του στην Ελλάδα. Παρά την αυξημένη ερευνητική δραστηριότητα στην χώρα μας κατά την διάρκεια των δυο τελευταίων δεκαετιών, που έχει σχέση με τη διερεύνηση ορισμένων όψεων και πτυχών της ελληνικής κοινωνίας κατά την εποχή του μεσοπολέμου και την έκδηλη σημασία των οικονομικών εξελίξεων για την βαθύτερη κατανόηση της εποχής, δεν έχει μέχρι στιγμής υπάρξει κάποια προσπάθεια ελέγχου και κριτικής αποτίμησης των απόψεων, σκέψεων και ιδεών που εξέφρασαν οι Έλληνες οικονομολόγοι της εποχής, πάνω στις οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις που ζούσαν.[41]

Σημαντικά οικονομικά γεγονότα θα συμβούν κατά την περίοδο του μεσοπολέμου, που συζητήθηκαν έντονα προκαλώντας ζωηρές αντιπαραθέσεις, όπως το θέμα των συμμαχικών πιστώσεων, η κερδοσκοπία και η υποτίμηση της δραχμής μεταξύ 1919-23, το αναγκαστικό δάνειο του Πρωτοπαπαδάκη, η φορολογική μεταρρύθμιση του 1919, ενώ η Εθνική Τράπεζα, ήδη από το 1898 που ιδρύθηκε, έχει μπει στην λογική ανάπτυξης δραστηριοτήτων και ανάληψης ευθυνών μιας κεντρικής τράπεζας προσπαθώντας να εναρμονιστεί με τις απαιτήσεις των καιρών, οι οικονομικές συνέπειες της αποκατάστασης των προσφύγων και η ανάγκη ξένου δανεισμού, η σταθεροποίηση του νομίσματος το 1928, τα παραγωγικά έργα της κυβέρνησης Βενιζέλου, η μετατρεψιμότητα της δραχμής σε συνάλλαγμα και χρυσό, η ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδας το 1927, όπου μεταβιβάζονται από την Εθνική Τράπεζα στοιχεία ενεργητικού (κυρίως χρυσός και ομόλογα του Δημοσίου) και παθητικού (το εκδοθέν χαρτονόμισμα και ιδίως οι καταθέσεις του Δημοσίου) και η συνέπεια της στο νομισματοπιστωτικό σύστημα και τέλος, κάτω από την επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1929, η συζήτηση σχετικά με το σωστό προσανατολισμό της ελληνικής οικονομικής πολιτικής ανάμεσα στους οπαδούς του προστατευτισμού και τους υπερασπιστές της ελευθερίας του εμπορίου.[42]

---

[41]Ibid, σ. 202

[42]Δερτιλής Λ., (1945), «*Το Δημόσιο Χρέος*», Αθήνα: Σύνδεσμος διπλωματούχων οικονομικών και εμπορικών επιστημών, σ.16-20

Η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξέσπασε στις ΗΠΑ τον Οκτώβριο του 1929, λίγο αργότερα χτύπησε και την Ελλάδα. Ωστόσο, η φορολογία αυξήθηκε και λήφθηκαν έκτακτα οικονομικά μέτρα, τα οποία δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα και το 1932 κηρύχθηκε η τέταρτη πτώχευση του ελληνικού Κράτους.[43]Η έντονη εξάρτηση της Ελλάδας από δανειακά κεφάλαια αποκάλυψε τα δομικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, στοιχεία που την καθιστούσαν ευάλωτη σε διεθνείς οικονομικές και πολιτικές συγκυρίες. Ο ρόλος της διεθνούς οικονομικής κρίσης, έπαιξε κρίσιμο και καταλυτικό ρόλο, αφού πυροδότησε (η ορολογία στα αγγλικά είναι «triggerevent») την κατάρρευση των τραπεζών και την αύξηση της ανεργίας.[44]

Κατά τη χρονική περίοδο της διεθνούς οικονομικής κρίσης, το 60-70% των ελληνικών εξαγωγών αποτελούσαν η σταφίδα και ο καπνός.[45] Ειδικότερα, η εξαγωγή καπνού, υπήρξε από τις σημαντικότερες πηγές εσόδων στις εξαγωγές, καθώς και στη φορολογία, ενώ η καλλιέργειά του γινόταν στη Βόρεια Ελλάδα. Με το ξέσπασμα της διεθνούς οικονομικής κρίσης, οι εξαγωγές μειώθηκαν σταθερά από το 1929 μέχρι και το 1933, καθώς τα εν λόγω έσοδα από τις εξαγωγές καπνού κατά το 1932 ήταν τα μισά από τα αντίστοιχα έσοδα το έτος 1929. Η διεθνής οικονομική κρίση επηρέασε και το εμπόριο, η δραστηριότητα του οποίου κάμφθηκε σημαντικά, ενώ η υποτίμηση του νομίσματος και η χαμηλή αγοραστική δύναμη παρέσυρε, μεταξύ άλλων και τη βιομηχανία αλλά και τη ναυτιλία. Υπό το βάρος αυτών των σοβαρών οικονομικών εξελίξεων και λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικές αντιδράσεις για τα γεγονότα που προαναφέρθηκαν, έγιναν στρατιωτικά κινήματα φιλοβενιζελικά και μη, ενώ επανήλθε και η βασιλεία. Στο τέλος επικράτησε το δικτατορικό καθεστώς της 4ης Αυγούστου του 1936, υπό τον Ιωάννη Μεταξά, ο οποίος κυβέρνησε τη χώρα μέχρι την κατάκτησή της από τα ναζιστικά στρατεύματα, οπότε και ξεκινάει για την Ελλάδα μια νέα περίοδος.[46]

---

[43]Τράπεζα της Ελλάδος (2009), «*Η Κρίση του 1929: Η Ελληνική Οικονομία και οι Εκθέσεις της ΤτΕ για τα έτη 1928 – 1940*», Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος, σ. 7-42

[44]Ibid, σ. 10

[45]Ibid, σ. 17

[46]Ibid, σ. 41 - 42

2.4. Το ελληνικό Δημόσιο Χρέος ως Αδιέξοδο

Το Δημόσιο Χρέος, ως το μακροοικονομικό μέγεθος, το οποίο αναφέρεται στον υφιστάμενο δανεισμό του Δημοσίου σε δεδομένο χρονικό σημείο, αποτελεί, γενικότερα, ένα από τα πιο σημαντικά προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει και εξακολουθεί να αντιμετωπίζει σήμερα, η ελληνική οικονομία. Το δημόσιο χρέος είναι αποτέλεσμα του κρατικού δανεισμού, ο οποίος αποτελεί ένα από τα πιο αξιόλογα μέσα χρηματοδότησης του προγράμματος των δημοσίων δαπανών.[47] Τα κράτη μπορούσαν να αντλήσουν πόρους από την φορολογία και από την έκδοση τραπεζογραμματίων.

«*Δυστυχώς κύριοι, επτωχεύσαμεν*», ανακοίνωσε στις 10 Δεκέμβρη, το 1893, ο Χαρίλαος Τρικούπης στη Βουλή. Το φιλόδοξο πρόγραμμα δημοσίων έργων και εκσυγχρονισμού του Τρικούπη είχε χρηματοδοτηθεί από δάνεια, τα οποία δοθήκαν από τις προστάτιδες δυνάμεις και για τα οποία ζήτησε αναχρηματοδότηση με νέο δάνειο από την Αγγλία. Οι όροι που έθεσαν όμως, οι δανειστές ήταν σκληροί, τους οποίους ο Δηλιγιάννης από την αντιπολίτευση, θα θεωρήσει εξευτελιστικούς για το Έθνος. Η κυβέρνηση Τρικούπη παραιτήθηκε, μετά την κατακραυγή που υπέστη.[48]

Το δάνειο αυτό χρησιμοποιήθηκε από τις «προστάτιδες» ξένες δυνάμεις ποικιλοτρόπως, ώστε να μπορούν να ασκούν έναν επιθετικό έλεγχο στα εσωτερικά της Ελλάδος. Μετά από 14 χρόνια η διόγκωση του χρέους, θα επιφέρει παύση πληρωμών, ενώ το 1898 η Ελλάδα θα εισέλθει σε Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο, που διατηρήθηκε μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1950.[49]

Είναι φανερό ότι, από τον 19ο αιώνα, στην Ελλάδα ήταν πολύ ισχυρό το πελατειακό σύστημα. Η δύναμη του πελατειακού συστήματος, οφείλεται στην συνεχή αλληλεπίδρασή του με τους πολιτικούς, εκλογικούς και κοινοβουλευτικούς ανταγωνισμούς. Αυτό το σύστημα λειτουργεί, όχι μόνον ως μηχανισμός που

---

[47]Γεωργακόπουλος Ν.Λ., (1997), «*Εγχειρίδιο Εμπορικού Δικαίου - Οι εμπορικές πράξεις, αξιόγραφα*» (Τόμος Πρώτος), Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Π.Ν. Σάκκουλας, σ. 205

[48]Μεταπτυχιακή εργασία Ειρήνης Πέρρου *Η πολιτική του PSI* σ. 38

[49]Δερτιλής Γ., (2010), «*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, 1830-1920*», Αθήνα: Εστία, σ. 282 & από μεταπτυχιακή εργασία Ειρήνης Πέρρου *Η πολιτική του PSI* σ. 38-39

εξυπηρετεί τις προσωπικές ανάγκες πατρώνων και πελατών, αλλά και ως σύστημα που εξυπηρετεί τα μεγάλα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα, καθιστώντας τελικά τη δημοκρατία περισσότερο τυπική, παρά ουσιαστική και όπως επισημαίνει ο Κ. Βεργόπουλος: «*…Η πτώχευση του 1893 αποτελεί τη νομοτελειακή κατάληξη μιας γενικότερης εθνικής και οικονομικής πολιτικής που έχει την αφετηρία της στην μεταπολίτευση του 1862 και που συνδέεται με την προσπάθεια του νέου κράτους-έθνους να επιλύσει ταυτόχρονα το πρόβλημα της εθνικής ολοκλήρωσης και της οικονομικής ανάπλασής του μέσα σε ένα δυσμενές διεθνές κλίμα και ενάντια στην πληθώρα των εσωτερικών δομικών δυσχερειών*».[50]

Μια σειρά κανονιστικών συμπεριφορών, διαμορφώνουν την υπευθυνότητα του ατόμου. Η πρωτοσύστατη του ελληνικού κράτους, σε αντίθεση με τον Βορρά, δεν αποτελεί αποτέλεσμα των κοινωνικών αγώνων, αλλά αποτέλεσμα της ελίτ της ολιγαρχίας, όπως το Ελληνικό Κοινοβούλιο, πάνω στις υπόλοιπες κοινωνικές ομάδες. Το κοινοβουλευτικό καθεστώς, αποτέλεσε λύση στην έντονη αντιπαράθεση τοπικής και κεντρικής εξουσίας, που χαρακτήριζαν την χώρα μετά την Τουρκική κατοχή.[51]

Η Ελλάδα, το 1916, θα κοπεί στα δύο, καθώς από τη μια πλευρά το κράτος της Θεσσαλονίκης, αποφάσιζε να διενεργηθεί στρατολογία σε μεγάλη κλίμακα και οργάνωνε την μεραρχία του Αρχιπελάγους και κατόπιν τις μεραρχίες Κρήτης και Σερρών. Από την άλλη πλευρά, η κυβέρνηση των Αθηνών αντιπαρατασσόταν στους οπαδούς του Βενιζέλου. Η Συνθήκη των Σεβρών το 1920, παραχωρούσε στην Ελλάδα, τη Δυτική και Ανατολική Θράκη, τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο, επικύρωνε την κυριαρχία της στα άλλα νησιά του Αιγαίου, που κατείχε από το 1913 και εμπιστευόταν τη διοίκηση της περιοχής της Σμύρνης στο ελληνικό κράτος, με ρόλο τοποτηρητή για τη δημόσια τάξη στην Ιωνία.[52]

---

[50]Βεργόπουλος Κ., (1978), «*Κράτος και οικονομική πολιτική στον 19ο αιώνα: η ελληνική κοινωνία, 1880-1895*», Αθήνα: Εξάντας, σ. 136 & από μεταπτυχιακή εργασία Ειρήνης Πέρρου *Η πολιτική του PSI* σ. 38-39

[51]Αλεξάκης Π., (2005), «*Τα παράγωγα προϊόντα και η ελληνική χρηματιστηριακή αγορά παραγώγων*», Αθήνα: Έλλην, σ. 73& από μεταπτυχιακή εργασία Ειρήνης Πέρρου *Η πολιτική του PSI* σ. 38-39

[52]Δερτιλής Γ., (2010), «*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, 1830-1920*», Αθήνα: Εστία, σ. 282 και μεταπτυχιακή εργασία Ειρήνης Πέρρου *Η πολιτική του PSI* σ. 38-39

Η ελληνική οικονομική πολιτική στην μετά Τρικούπη εποχή, στηρίχτηκε σε δύο βασικές αρχές:

- Την πρώτη αρχή, στην αναγκαιότητα του ξένου κεφαλαίου, υπό μορφή δημοσίων δανείων, για τη στήριξη της ελληνικής οικονομίας,
- ενώ η δεύτερη αρχή, σχετίζεται με τις εξωτερικές οικονομικές σχέσεις της χώρας, που με δεδομένη την επιθυμία των φορέων της οικονομικής πολιτικής να προσελκύσουν ξένο δανεισμό, έπρεπε να είναι φιλελεύθερη και να χαράζεται σύμφωνα με αρχές με τις οποίες θα συναινούσαν και τα συμφέροντα του ελληνικού εμπορικού κεφαλαίου.[53]

Ο σεβασμός των δύο αυτών αρχών ήταν η αιτία της επιλογής του δύσβατου δρόμου του αντιπληθωρισμού κατά το χρονικό διάστημα 1897-1910, αλλά και της αγωνίας τόσων Ελλήνων οικονομολόγων μέχρι τη σταθεροποίηση του νομίσματος πάρα τη παγκόσμια κρίση. Η πτώχευση του 1932 και μάλιστα οι συνθήκες υπό τις οποίες έγινε αυτή, επαναφέρουν το ερώτημα σχετικά με το ποια θα έπρεπε να είναι η οικονομική πολιτική, ποιους στόχους όφειλε να υπηρετήσει αλλά και θα έπρεπε να έχει υλοποιηθεί και εφαρμοστεί στην πράξη.[54]

Με αφορμή τα ανωτέρω, η ορμή των γεγονότων, ενίσχυσε πολλούς οικονομολόγους στη διατύπωση νεωτεριστικών απόψεων και στη σκιαγράφηση νέων δρόμων προς τους οποίους όφειλε να στρέψει την προσοχή της η ασκούμενη οικονομική πολιτική. Ο κρατικός παρεμβατισμός στην οικονομία, έτσι όπως υλοποιήθηκε, κρίθηκε από τους οικονομολόγους της εποχής κάθε άλλο παρά αντιφιλελεύθερος. Έτσι, η αναζήτηση μιας συμβιβαστικής θεωρίας που θα αναιρούσε τον διπολισμό φιλελευθερισμός – κρατικός παρεμβατισμός, είχε αρχίσει από πολύ νωρίς στην Ελλάδα. Με τον τρόπο αυτό θα έχουμε σφαιρική άποψη, κατανόηση και αξιολόγηση της θεμελίωσης της οικονομικής πολιτικής όπως αυτή διαμορφώθηκε και εφαρμόστηκε μετά το 1932.[55]

---

[53]Κωστής Κ., (2004), «*Το χρονικό μιας αποτυχημένης προσπάθειας: η ιστορία των τραπεζών στην Ελλάδα»*, Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002, τόμος 2, Αθήνα: Ε.Ι.Ε, σ. 564

[54]Ibid, σ. 568

[55]Ibid, σ. 568

Η πτώχευση του 1932, οδήγησε τους ασκούντες την οικονομική πολιτική στην Ελλάδα να ενισχύσουν εκ των πραγμάτων διάφορους παραγωγικούς κλάδους της ελληνικής οικονομίας. Το γεγονός αυτό έγινε η αφορμή της εκδήλωσης ενός αιτήματος, που υπήρχε σε λανθάνουσα κατάσταση σε όλη την δεκαετία του '20, χωρίς ωστόσο να έχει δυνατότητες ανατροπής της διακηρυγμένης κρατικής πολιτικής, καθώς πρόκειται για την ενίσχυση της εγχώριας παραγωγής και ιδιαίτερα της γεωργίας και, δευτερευόντως, της βιομηχανικής παραγωγής, κατά τα πρότυπα των όσων συνέβησαν κατά το ίδιο χρονικό διάστημα στις υπόλοιπες χώρες της Ευρώπης.[56]

Οι κλάδοι αυτοί αντιμετώπιζαν οξύτατα προβλήματα, τα οποία δεν μπορούσαν να ξεπεραστούν υπό καθεστώς ελεύθερου εμπορίου και αναμονής στήριξης της ελληνικής οικονομίας, με ξένα κεφάλαια. Λίγο πριν την πτώχευση, κατά τη διάρκεια των συζητήσεων του 1930 σχετικά με την ύπαρξη ή όχι οικονομικής κρίσης στη χώρα μας, το βάρος των προτάσεων των οικονομολόγων πέφτει σε μια ενεργότερη ανάμειξη του κράτους στην οικονομία, η οποία όμως θα έπρεπε να είναι απαλλαγμένη από φαινόμενα συνυφασμένα με τη λειτουργία του κοινοβουλευτισμού (πελατειακό σύστημα κλπ). Το τελικό μήνυμα συνοψιζόταν στην πρωτοκαθεδρία της εγχώριας παραγωγής πάνω στις ανάγκες του εμπορίου, με παράλληλη υποταγή της τραπεζικής και πιστωτικής πολιτικής της χώρας στην εξυπηρέτηση της ανάγκης αυτής.[57]

Εξετάζοντας στη συνέχεια τους διάφορους κλάδους της παραγωγικής δραστηριότητας, στρέφει την προσοχή του στην γεωργία καθώς επιβάλλεται η ενίσχυση του κατ' εξοχήν παραγωγικού τομέα της οικονομίας. Η ελληνική βιομηχανία παρέμενε υποτονική, αλλά οι παραδοσιακοί ισχυροί τομείς της ελληνικής οικονομίας (εμπόριο, ναυτιλία) δεν έδειχναν να έχουν ανάγκη περαιτέρω βοήθειας, έχοντας φτάσει στο ανώτατο σημείο της ακμής τους, σε αντίθεση με τη γεωργία.

Μια ιστορική αναδρομή στις ευρωπαϊκές κρίσεις του 19ου αιώνα, δείχνει ότι μέχρι το 1861 και λόγω της μικρής ανάπτυξης της πίστης και της βιομηχανίας, η Ελλάδα δεν αντιμετώπιζε προβλήματα οικονομικών κρίσεων εξαιτίας της ίδιας της

---

[56]Παντελάκης Ν.Σ., (1988), «*Συμμαχικές πιστώσεις - Κράτος και Εθνική Τράπεζα, 1917-1928*»,Αθήνα: ΜΙΕΤ, σελ. 80, Ρωμαίος Γ., (2012), «*Η Ελλάδα των δανείων και των χρεωκοπιών*», Αθήνα: Πατάκης, σ. 76

[57]Ibid, σ. 75

υποτυπώδους οικονομίας της. Από το 1861 και μετά, αρχίζει μια περίοδος κατά την οποία οι προϋπολογισμοί της χώρας γίνονται ελλειμματικοί. Έκτοτε, η ελληνική οικονομία βασίζεται όλο και λιγότερο στην ανάπτυξη των παραγωγικών της δυνάμεων και περισσότερο στην άντληση κεφαλαίων από πηγές του εξωτερικού, με αποτέλεσμα να συνδέεται η ελληνική οικονομία με την διεθνή, πλέον, οριστικά και αμετάκλητα.[58]

Η κρίση είναι δύσκολο να αποδοθεί σε ένα μόνο αίτιο, αν και οι περισσότεροι συγγραφείς, της εποχής, συμφωνούσαν στο γεγονός ότι προέκυψε από την ανισορροπία της παραγωγής προς την κατανάλωση και διότι το καπιταλιστικό σύστημα άρχιζε να χάνει την ευελιξία του. Η χώρα είναι γεωργική, πάσχει από υπερπληθυσμό και εισάγει γεωργικά προϊόντα. Η βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας έπρεπε να υποβοηθηθεί, αν και πολλοί υποστήριζαν ότι ο βασικός χαρακτήρας της οικονομίας είναι γεωργικός.[59]

Υπό το φως των εξελίξεων, όπως προέκυψαν από την παγκόσμια οικονομική κρίση, ο ελληνικός παρεμβατισμός αποκτά στρεβλή άποψη. Ο νέος προσανατολισμός της οικονομικής πολιτικής επέβαλλε να ληφθούν άμεσα μέτρα ενίσχυσης του ισοζυγίου πληρωμών και του προϋπολογισμού, ιδιαίτερα στην ελληνική οικονομία. Οι ασκούντες την οικονομική πολιτική αλλά και οι οικονομολόγοι, συνιστούν όχι μόνο συγχωνεύσεις τραπεζών άλλα και ανακατανομή των πιστώσεων υπέρ των παραγωγικών κλάδων. Παρά ταύτα οι τράπεζες εξακολούθησαν, πάρα τα μέτρα ενίσχυσης της εγχώριας παράγωγης, να προτιμούν την κυκλοφοριακή πίστη σε βάρος της παραγωγικής. Έτσι, η γεωργία με συμβολή 60% στο Εθνικό Εισόδημα χρηματοδοτούνταν με λιγότερο από 10% επί του συνόλου των πιστώσεων.[60]

Οι πιθανές αντιρρήσεις σε αυτόν τον τρόπο ανακατανομής των πιστώσεων απορρίπτονται, καθώς από το 1932 και μετά η γενική μορφή της οικονομίας μεταβλήθηκε από εισαγωγική σε παραγωγική. Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι στις μελέτες εκείνης της εποχής, αντανακλάται η ανάγκη προσαρμογής της ελληνικής

---

[58] Αγριαντώνη Χρ. (1986), «*Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα το 19ο αιώνα*», Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, σ. 108

[59]Ibid, σ. 170

[60]Παντελάκης Ν.Σ., (1988), «*Συμμαχικές πιστώσεις - Κράτος και Εθνική Τράπεζα, 1917-1928*»,Αθήνα: ΜΙΕΤ, σελ. 80, Ρωμαίος Γ., (2012), «*Η Ελλάδα των δανείων και των χρεωκοπιών*», Αθήνα: Πατάκης, σ. 55

οικονομικής πολιτικής στο πρότυπο της αναδιοργάνωσης του κράτους και της παραγωγής, προς μια πιο αποτελεσματική μορφή και δομή. Υπό αυτό το πρίσμα και προς την κατεύθυνση αυτή, καταρτίστηκαν όλες οι μελέτες που περιλάμβαναν προτάσεις οικονομικής πολιτικής, οι οποίες μάλιστα σταδιακά άλλα σταθερά εφαρμοστήκαν από όλες τις κυβερνήσεις κατά το χρονικό διάστημα από το 1932 έως και το 1940, χωρίς η δικτατορία του Μεταξά να διακόψει την εξέλιξη αυτή.

Οι πτωχεύσεις, ως παύση πληρωμών, που δηλώθηκαν κατά καιρούς στην Ελλάδα, συνέβαλαν πάντοτε σε πολιτικές ανακατατάξεις και σε παρεμβάσεις των μεγάλων δυνάμεων, ενώ είναι γεγονός ότι προσπάθειες εκσυγχρονισμού είχαν ξεκινήσει, ήδη, από τις αρχές του αιώνα και κυρίως κατά την δεκαετία του βενιζελισμού.[61]

Με την επικράτηση του Βενιζέλου, εγκαινιάζεται μια νέα περίοδος πολιτικής κυριαρχίας, που θα προσπαθήσει για τον εκσυγχρονισμό του ελληνικού κράτους. Όμως από το 1923 ως το 1932, τα συνεχή δάνεια από το εξωτερικό αυξάνουν το ανυπέρβλητο πια δημόσιο χρέος, ενώ το ισοζύγιο πληρωμών παρά τις όποιες προσπάθειες παραμένει αρνητικό.[62]

Το 1929, θα υπάρξει διεθνής οικονομική κρίση, έπειτα από το κραχ του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης. Η κρίση είχε άμεσες συνέπειες στην οικονομία της Ελλάδας, ήταν δύσκολο έως αδύνατον λόγο της κρίσης αυτής να εξαγάγει τα προϊόντα της, ενώ έχει περάσει μόλις ένας χρόνος, που είχε επανέλθει στον «κανόνα χρυσού», για να προσελκύσει επενδυτές. Το Χρηματιστήριο Αθηνών έκλεισε επ'αόριστον, τα αποθέματα της Τράπεζας της Ελλάδος σε συνάλλαγμα και χρυσό, εξανεμίστηκαν, λόγω της κερδοσκοπίας. Ακολούθησε η μείωση των εισαγωγών και η διαμόρφωση μιας συναλλαγματικής πολιτικής, ιδιαίτερα προστατευτικής, με έντονο τον κρατικό παρεμβατισμό. Η Αγγλία, θα προσπαθήσει να παρέμβει, για άλλη μια φορά, στα οικονομικά της Ελλάδος, μέσω του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου και της Δημοσιονομικής Επιτροπής της Κοινωνίας των Εθνών, για να εξασφαλίσει την αποπληρωμή των οφειλών της χώρας προς τους Βρετανούς τραπεζίτες. Πριν το

[61]Τσιριγώτης Δ., (2013), «*Νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία. Διεθνείς σχέσεις και διπλωματία*», Αθήνα: Ποιότητα, σ. 560

[62]Ibid, σ. 561

καλοκαίρι του 1932, ο Βενιζέλος εγκαταλείπει το «χρυσό κανόνα» και υποτιμά την δραχμή. Ενώ την 1η Μαΐου του ίδιου έτους, στη Βουλή ανακοινώνεται, η πτώχευση της Ελλάδας και η στάση πληρωμών του εξωτερικού χρέους.[63]

Η μεταβατική περίοδος στην Ελλάδα από το 1909 ως τη λήξη του εμφυλίου πολέμου, σε διάστημα 40 ετών, θα καλυφθεί από μια σειρά γεγονότων, των οποίων οι προοπτικές αλληλοαναιρούνται, καθώς θα παρατηρηθεί μια συνέχιση των προηγούμενων καταστάσεων, οι οποίες προ πολλού, θα έπρεπε να είχαν ανατραπεί, ενώ τελικά επικρατούν. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, η εκστρατεία στη Μικρά Ασία, η δικτατορία του Μεταξά και η είσοδος της Ελλάδας στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, υπήρξαν αποφάσεις αντιπαλότητας προσωπικοτήτων (Βενιζέλος–βασιλιάς Κωνσταντίνος), καθώς και αντιπαλότητας κοινωνίας με το θεσμό της βασιλείας, με επιβολή εντέλει της μεταξικής δικτατορίας. Αυτή η διαδρομή εμπέδωσε τον κρατισμό, ανανέωσε τις πελατειακές σχέσεις και δημιούργησε μια νέα μορφή δημαγωγίας που αποκαλείται πια λαϊκισμός.[64]

Και ενώ στην ιστοριογραφία της νεότερης Ελλάδος, όπως αναφέρει ο M. Mazower,[65] είχαν προσηλωθεί μόνο στις επεμβάσεις στα εσωτερικά της Ελλάδος από τις ξένες δυνάμεις, καθώς και στις αντιπαλότητες των πολιτικών ομάδων, εν τούτοις, με την οικονομική ιστορία ασχολήθηκαν ελάχιστοι μελετητές. Το πελατειακό σύστημα στην χώρα μας ήταν έντονο και στα εσωτερικά της, αλλά και στις εξωτερικές της σχέσεις.

Ταυτόχρονα με τις προσωπικές επιδιώξεις, παρέμενε και η παραδοσιακή αδιαφορία των μεταπολεμικών κυβερνήσεων (1944-1974), για τη δημιουργία σύγχρονων κρατικών θεσμών, που δεν θα επηρεάζονται από τις αλλαγές των κυβερνήσεων. Το κοινοβουλευτικό καθεστώς, το οποίο προκύπτει από αυτή τη

---

[63]Ibid, σ. 561

[64]Δερτιλής Γ., (2010),«*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, 1830-1920*», Αθήνα: Εστία, σ. 284 και μεταπτυχιακή εργασία Ειρήνης Πέρρου *Η πολιτική του PSI* σ. 41

[65]Mazower M., (2002), «*Η Ελλάδα και η Οικονομική Κρίση του Μεσοπολέμου*», Αθήνα: ΜΙΕΤ, σ. 149 και μεταπτυχιακή εργασία Ειρήνης Πέρρου *Η πολιτική του PSI* σ. 41

φιλοσοφία, είναι όχι μόνο ένα συγκεντρωτικό κράτος με εκτεταμένο δημόσιο τομέα, αλλά και με αναποτελεσματικές ή άτολμες δημόσιες πολιτικές.[66]

Είναι μια εποχή που χαρακτηρίζεται από έντονες πολιτικές και οικονομικές αναταράξεις, όπως υπήρξε το τέλος της δεκαετίας του ΄20 και οι αρχές του ΄30, με διαρκείς ανατροπές. Μετά τον Α' παγκόσμιο πόλεμο θα χαθούν τέσσερις αυτοκρατορίες και θα γίνουν ριζικές αλλαγές μεταξύ των συνόρων των ευρωπαϊκών χωρών, εκ του κατακερματισμού αυτών, που θα οδηγήσουν στην Ρωσική Επανάσταση και στη δημιουργία της Κοινωνίας των Εθνών.

2.5. Το χρηματοπιστωτικό σύστημα

Το χρηματοπιστωτικό σύστημα, αποτελεί σύστημα διαμέσου του οποίου λαμβάνει χώρα η διαδικασία της διαμεσολάβησης και ανταλλαγής ποικίλων αγαθών, ενώ έρχονται σε επαφή μεταξύ τους οι αποταμιευτές με τους επενδυτές. Πυρήνας του χρηματοπιστωτικού συστήματος είναι οι τράπεζες. Στα πλαίσια του τραπεζικού συστήματος εξάλλου, υφίσταται ένα σύνολο θεσμών που αφορούν την περίπτωση των εμπορικών και άλλων χρηματοπιστωτικών οργανισμών, αλλά και των κεντρικών τραπεζών. Εξάλλου, η διαμεσολαβητική τους δραστηριότητα επίσης αφορά δραστηριότητες, όπως είναι η διαδικασία της άντλησης καταθέσεων που εισέρχονται στις τράπεζες. Η χορήγησή τους γίνεται με τη μορφή δανεισμού ή με μορφή ομολόγων και μετοχών.

Στην Ελλάδα κατά την ίδρυσή της Εθνικής Τράπεζας το 1841 (*Νόμος 30 Μαρτίου 1841*), θα οριστεί ως κεφάλαιο 5.000.000 δρχ., υπό τον διοικητή Γεώργιο Σταύρου, με ιδρυτικούς μετόχους το ελληνικό κράτος και έως την ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος, κατείχε το εκδοτικό προνόμιο ενώ ήταν και υπεύθυνη για την έκδοση νομίσματος, από το 1880 θα εισαχθεί στο Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών. Οι κυριότερες εργασίες της θα είναι τα υποθήκη και ενέχυρο δάνεια, η έκδοση τραπεζογραμματίων και η προεξόφληση εμπορικών γραμματίων και οι εργασίες κτηματικής πίστεως, αργότερα θα προστεθούν και άλλες τραπεζικές εργασίες. Η

[66] Μεταπτυχιακή εργασία Ειρήνης Πέρρου *Η πολιτική του PSI* σ. 41

Ελλάδα έχει άμεση ανάγκη από χρηματική ενίσχυση, ώστε να δοθεί ώθηση στην οικονομική ζωή της χώρας.[67]

Η Εθνική Τράπεζα υπήρξε πάντοτε κοντά στο κράτος. Σύμφωνα με τον *Claude Simon* όταν υπάρχουν ελλειμματική προϋπολογισμοί στο κράτος τότε το ίδιο το κράτος φροντίζει να είναι ο σημαντικότερος πελάτης των τραπεζών, γιατί οι τράπεζες αγόραζαν ένα σημαντικό μέρος των χρεογράφων του δημοσίου, επίσης εξυπηρετούν το κράτος να προσφέρει τα χρεόγραφα του για ξένο συνάλλαγμα.

Η Εθνική Τράπεζα θα παίξει σημαντικό ρόλο στην υλοποίηση των συμφωνιών καθώς και στην υπογραφή αυτών με τους Συμμάχους, το κράτος θα θελήσει να καταφύγει σε αυτή για τις χρηματικές του ανάγκες. Ενώ κατά το έτος 1917, δεν έχει ακόμα την αποκλειστικότητα έκδοσης χαρτονομίσματος, με περιορισμένες δυνατότητες το έχουν και άλλες δυο τράπεζες η Ιονική και η Κρήτης, τα τραπεζογραμμάτια που εκδίδει η Εθνική Τράπεζα χωρίζονται σε τρείς κατηγορίες, αυτά που κυκλοφορούν για την ελληνική κυβέρνηση, αυτά που κυκλοφορούν για λογαριασμό της Εθνικής Τράπεζας και αυτά που κυκλοφορούν σύμφωνα με τον νόμο ΓΧΜΒ΄ του 1910 (νόμος μετά από εισήγηση του τ. Διοικητή Ι. Βαλαωρίτη).[68] Οι νόμοι ΓΧΜΒ΄ και ΓΧΜΑ΄, θα βοηθήσουν στην νομισματική εξυγίανση αποκαθιστώντας την ισοτιμία του ελληνικού νομίσματος με τον χρυσό και το συνάλλαγμα, η οποία είχε σχεδόν επέλθει από το 1909. Ο Ι. Βαλαωρίτης αναφέρει εισηγούμενος στην Γενική Συνέλευση των μέτοχων της Τράπεζας στον απολογισμό του 1910:

«*Το οικονομικόν τούτο φαινόμενον, αποτελεί σπουδαιότατον γεγονός εν τη οικονομική ανελίξει της ημετέρας χώρας αυτό τε καθ' εαυτό και ιδία δια τ΄αποτελέσματα τα οποία θα έχη εν ταις μετά του εξωτερικού συναλλαγαίς. Οι δε λόγοι οίτινες συνετέλεσαν εις τούτο είναι οι αυτοί, οίτινες και πρότερον επέδρασσαν υπο της προς υποτίμησιν τάσεως του συναλλάγματος, ήτοι η αύξησις των χρηματικών αναγκών εν συνδυασμώ προς την*

[67]Κυρκιλίτσης Αν., (1934), «*Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος: και άλλαι Εμπορικαί Τράπεζαι κατά την περίοδον* (1928-1934)», Αθήναι: Κύκλος, σ. 35

[68]Παντελάκης Ν.Σ., (1988), «*Συμμαχικές πιστώσεις - Κράτος και Εθνική Τράπεζα, 1917-1928*»,Αθήνα: ΜΙΕΤ, σελ. 80, Ρωμαίος Γ., (2012),«*Η Ελλάδα των δανείων και των χρεωκοπιών*» Αθήνα: Πατάκης, σ. 76

μείωσιν των ως μόνον ανταλακτικών μέσων κυκλοφορούντων τραπεζικών γραμματίων η κατά του κινδύνου εκδόσεως πιστωτικού νομίσματος μη επιβαλλομένης υπο των αναγκών του εμπορίου και της συναλαγής εν γένει και τέλος η βαθμιαία αύξησις του εκ του εξωτερικού δια των μεταναστών εισρέοντος συναλλάγματος και χρυσού, ουχ ήττον δε θα επέδρασαν και τα εκ της ναυτιλίας κέρδη, συνέπεια βελτιώσεως υης τιμής των ναύλων.

Ούτω τα μεν τοιαύτα εμβάσματα δια ταχυδρομικών επιταγών κατά το έτος 1910 ανήλθον εις φράγκα 24.000.000 περίπου, απέναντι 17.000.000 κατά το έτος 1909 και 12.000.000 το 1908. Ήτοι ήυξησαν εντός διετίας υπέρ τα 85 τοις 100, ουδένα δε λόγον έχομεν να πιστεύωμεν ότι δεν ήυξησαν εκ παραλλήλου και τα δι' άλλων μέσων εμβάσματα ήτοι τραπεζικών επιταγών και αυτοσίου νομίσματος.

Τόση δ' υπήρξε η αφθονία χρυσού εν τη ημετέρα αγορά ώστε παρά την υπο Εθνικής Τραπέζης επί τη βάσει του νόμου ΓΧΜΒ΄ του 1910 σχηματισμού αποθέματος εκ φράγκων 21.476.248 όπερ ήδη είχεν ανέλθει εις 23.235.000 και την εισροήν πολλών χρυσών νομισμάτων αφθόνως κυκλοφορούντων εν τη αγορά, ο χρυσός και το συνάλλαγμα εξηκολούθουν να τιμώνται υπο το άρτιον, ου μόνον παραγομένης εκ τούτου δυσφορίας και ανωμαλίας εν τη νομισματική κυκλοφορία αλλά και επι προφανεί ζημία των εξαγωγέων εγχωρίων προϊόντων, κατ' ανάγκην επιβάλλεται σύντομος μέριμνα όπως επέλθη πλήρης και οριστική ισοτιμία μεταξύ χρυσού και τραπεζικών γραμματίων». [69]

Το 1919, όταν αποβιβάστηκαν τα ελληνικά στρατεύματα στην Σμύρνη και υπογράφηκε η Συνθήκη των Σεβρών[70], το εθνικό νόμισμα της Ελλάδας, η δραχμή, συνέχιζε να διατηρεί την προπολεμική ισοτιμία της, αποτελώντας, μάλιστα, το σύμβολο της οικονομικής ευρωστίας της χώρας. Παρ' όλα αυτά, μία πιο προσεκτική ανάλυση των στοιχείων που παρατίθενται στη διαθέσιμη ελληνική και διεθνή

[69]Γενική Συνέλευση Μετόχων του 1910, πρακτικά χρονολόγιο τομ. Α΄

[70]Η Συνθήκη των Σεβρών υπογράφτηκε το 1920 ανάμεσα στου συμμάχους (Αντάντ) και τους Οθωμανούς, με αποτέλεσμα η Τουρκία να χάνει πολλά από τα εδάφη της ενώ οι Έλληνες αποκτούσαν εδάφη στην Ανατολική Θράκη και τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος και για του συμμάχους ελεύθερη διέλευση στα Στενά. Η επικύρωση της Συνθήκης δεν έγινε από κανένα συμμαχικό κοινοβούλιο αλλά ούτε και από το ελληνικό μετά την επαναφορά του Κωνσταντίνου .

βιβλιογραφία, παρουσιάζει αντιφατικά στοιχεία μιας μακροοικονομικής αδυναμίας.[71] Πιο συγκεκριμένα, μεταξύ των ετών 1914 και 1919, το επίπεδο των τιμών είχε υπερτριπλασιαστεί και η κυκλοφορία της δραχμής πενταπλασιάστηκε. Εν τούτοις, η αύξηση της προσφοράς χρήματος δεν δημιούργησε ανησυχίες στις ελληνικές νομισματικές αρχές, οι οποίες θεωρούσαν, πως το ελληνικό νόμισμα είχε σταθερότητα πέρα από κάθε αμφιβολία.

Η πίστη αυτή, ως προς την σταθερότητα, βασιζόταν στο νόμο που είχε ψηφιστεί το 1910 και με τον οποίο εγκρινόταν παράλληλα η έκδοση χαρτονομισμάτων από την Εθνική Τράπεζα. Εδώ ωστόσο, προϋπόθεση ήταν το να γίνεται η κάλυψη τους από χρυσό ή μέσω ξένου συναλλάγματος. Επρόκειτο για τον Νόμο ΓΧΜΒ', με τον οποία άλλωστε η Ελλάδα μπόρεσε έτσι να συμμετάσχει στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η Εθνική Τράπεζα βοήθησε την ελληνική κυβέρνηση, εκδίδοντας τραπεζογραμμάτια με παράλληλη αγορά κρατικών ομολογιών και ομολογιών εθνικών δανείων, ενώ οι υποχρεώσεις της είχαν ανέλθει στις 185.000.000 δρχ.[72] Όπως αναφέρει ο Κώστας Κωστής, το 1910 θα έχουμε μια νέα σειρά τραπεζογραμματίων με το σύστημα μετατρεψιμότητας να ομοιάζει με τον κανόνα του χρυσού και συναλλάγματος, η Εθνική Τράπεζα αποκτούσε το δικαίωμα έκδοσης τραπεζογραμματίων, εκτός από εκείνα που της είχε δοθεί το δικαίωμα (εκδοτικό προνόμιο), ώστε να αγοράζει στο άρτιο το χρυσό και το συνάλλαγμα, παράλληλα είχε την υποχρέωση να πουλά χρυσό και συνάλλαγμα, που είχε αποκτήσει κατά αυτό τον τρόπο έως τις εξαντλήσεις τους.[73]

Σύμφωνα με την συμφωνία που υπεγράφη στις αρχές του 1918, και επικυρώθηκε από τον νόμο 1235/1918, η Βρετανία, η Γαλλία και οι Ηνωμένες Πολιτείες, άνοιξαν λογιστικές πιστώσεις σε ίσα μερίδια υπέρ της Ελλάδας, συνολικής

---

[71] Τσαγγαδούρα Αν., (2005), «*Οι οικονομικές διακυμάνσεις στην Ελλάδα κατά το τρίτο και τέταρτο μακρύ κύμα*», Διπλωματική Εργασία, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, σ. 21

[72] Παντελάκης Ν.Σ., (1988), «*Συμμαχικές πιστώσεις - Κράτος και Εθνική Τράπεζα, 1917-1928*», Αθήνα: ΜΙΕΤ, σελ. 80, Ρωμαίος Γ., (2012). *Η Ελλάδα των δανείων και των χρεωκοπιών*, Αθήνα: Πατάκης, σ. 66

[73]Βερέμης Θ.- Κωστής Κ., (1984), «*Η Εθνική Τράπεζα στη Μικρά Ασία (1919-1922*)», Αθήνα:ΜΙΕΤ, σ. 84

αξίας 750 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων, τα οποία, όμως, θα της τα παραχωρούσαν μόνο μετά το τέλος του Πολέμου και δη μόνο στην περίπτωση μιας νικηφόρας έκβασης υπέρ των Δυνάμεων της Αντάντ.[74]

Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, βασίστηκε στην συναλλαγματική κάλυψη που προσέφεραν οι λογιστικές πιστώσεις των Συμμάχων, οι οποίες καταστρατηγούσαν εν μέρει τον εν ενεργεία νόμο «ΓΧΜΒ», ούτως ώστε να τυπώσει καινούργια χαρτονομίσματα, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν από την κυβέρνηση για να καλύψει τα έξοδα των ενόπλων δυνάμεων κατά τη διάρκεια του 1918.[75] Το οξύμωρο στην εν λόγω υπόθεση, αποτελεί το γεγονός πως η ελληνική κυβέρνηση κάλυπτε και τα έξοδα των συμμαχικών στρατιωτικών δυνάμεων από τα νεοεκδιδόμενα και καθόλα ακάλυπτα χαρτονομίσματα, που είχαν τυπωθεί από την Ελληνική Εθνική Τράπεζα για τις δαπάνες του ελληνικού στρατού.

Λίγους μήνες μετά το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, οι Συμμαχικές Δυνάμεις υλοποίησαν ένα ελάχιστο μέρος των δεσμεύσεών τους από τις λογιστικές πιστώσεις, παρά το γεγονός πως όφειλαν να υλοποιήσουν ολόκληρη την συμφωνία. Η κατάσταση έγινε ακόμα δυσμενέστερη για την Ελλάδα, όταν τον Μάιο του 1919, υπεγράφη μία νέα συμπληρωματική συμφωνία για επιπλέον λογιστικές πιστώσεις 100 εκατομμυρίων γαλλικών φράγκων, οι οποίες πιστώσεις ήταν μοιρασμένες στην μέση ανάμεσα στη Γαλλία και την Αγγλία, ενώ, όμως, ίσχυαν οι ίδιοι όροι, όπως αυτοί της συμφωνίας του 1918, με την μείζονος σημασίας διαφορά πως ο Πόλεμος είχε ήδη τελειώσει και όλα έδειχναν πως δεν υπήρχε ημερομηνία υλοποίησης της συμφωνίας από την πλευρά των Μεγάλων Δυνάμεων.[76]

---

[74] Γιαννουλόπουλος Γ.Ν., (1999), *Η ευγενής μας τύφλωσις*, Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ. 125-129

[75]Κωστής Κ., (2004), «*Το χρονικό μιας αποτυχημένης προσπάθειας: η ιστορία των τραπεζών στην Ελλάδα*», Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1833-2002, τόμος 2, Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, σ. 580

[76]Παντελάκης Ν.Σ., (1988), «*Συμμαχικές πιστώσεις - Κράτος και Εθνική Τράπεζα, 1917-1928*»,Αθήνα: ΜΙΕΤ, σελ. 80, Ρωμαίος Γ., (2012). *Η Ελλάδα των δανείων και των χρεωκοπιών*, Αθήνα: Πατάκης, σ. 219

Το 1928, ήταν η αρχή της διαδικασίας προσπάθειας αναμόρφωσης του εγχώριου τραπεζικού συστήματος. Σταμάτησε η αθρόα ίδρυση νέων τραπεζών, άρχισε σταδιακά η σταθεροποίηση του νομίσματος. Η αύξηση ζήτησης κεφαλαίων, έδωσε ώθηση στις τράπεζες να παρέχουν δάνεια με αυξημένα επιτόκια, όμως ο αντίκτυπος της κρίσης, προκάλεσε υποχώρηση της ζήτησης χρήματος. Λόγω μειωμένης, αντίστοιχα, ενεργού ζητήσεως. Το 1931, επιδεινώθηκε το κλίμα με την ελλειμματική θέση στο ισοζύγιο πληρωμών και τις έντονες υποτιμήσεις στην δραχμή, η οποία εκδηλώθηκε με πανικό και αθρόες αναλήψεις των καταθέσεων από τις τράπεζες.[77]

Οι κεντρικές τράπεζες στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, από τον 19^{ο} αιώνα, ασκούσαν και αυτό συμβαίνει έως τις μέρες μας, επιρροή στα επιτόκια, κάτι που οφείλεται, κυρίως στο ότι διαθέτουν την παροχή ρευστότητας σε περίπτωση έλλειψης κεφαλαίων, ως μια εναλλακτική λύση για τη διασφάλιση των καταθετών και των καταθέσεών τους. Στην Ελλάδα, το τραπεζικό σύστημα διήλθε πολλών αλλαγών, προκειμένου να ευθυγραμμιστεί με τον ενιαίο ευρωπαϊκό πιστωτικό τομέα και με απώτερο σκοπό, την αποτελεσματικότητα και την ασφάλεια της οικονομίας. Στο χρηματοπιστωτικό τομέα, αναλύονται ξεχωριστά οι τραπεζικές και οι χρηματιστηριακές κρίσεις, παρόλο που τις περισσότερες φορές είναι αλληλένδετα δεμένες.

Το χρονικό διάστημα αυτό στην Ελλάδα υπήρξαν έντονες οικονομικές και κοινωνικές διεργασίες, επανειλημμένες εκλογικές αναμετρήσεις, εγκατάλειψη στήριξης των αγροτικών εξαγωγών, διόγκωση της ανάγκης ξένου δανεισμού, ενώ η νομισματική σταθεροποίηση αποτέλεσε για την ίδια την χώρα ένα μεγάλο αγκάθι. Η εποχή του μεσοπολέμου και η Μικρασιατική καταστροφή το 1922, θα φέρει αναδίπλωση των συνόρων, αύξηση των αναγκών του πληθυσμού και απαιτήσεις σχετικά με το έργο αποκατάστασης προσφύγων, που εν τέλει επιφέρουν οικονομικές συνέπειες.

[77]Τράπεζα της Ελλάδος (2009), «*Η Κρίση του 1929: Η Ελληνική Οικονομία και οι Εκθέσεις της ΤτΕ για τα έτη 1928 – 1940*», Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος, σ. 7-42

Κεφάλαιο 3

3.1. Ιστορικά γεγονότα που οδήγησαν στην δημιουργία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος

Ιστορικά γεγονότα κατά το τέλος του 18ου αιώνα στην Ελλάδα

«Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος δεν είναι Ίδρυμα μόνον οικονομικόν, αλλά και εθνικόν, θα μοί επιτραπή δε να προσθέσω ότι είναι περισσότερον εθνικόν παρά οικονομικόν…»

Ελευθέριος Βενιζέλος.

Η εξέλιξη της Εθνικής Τράπεζας υπήρξε συνοδοιπόρος με την εξέλιξη του ελληνικού κράτους, χρηματοδότησε πολέμους, την Κρητική επανάσταση, την ανατολική κρίση, τους Βαλκανικούς πολέμους, βοήθησε στον εκσυγχρονισμό του κράτους και σε πολλά ζητήματα που θα τα δούμε εκτενέστερα.

Στα νησιά του Αιγαίου, τέλος του 18ου αιώνα δημιουργήθηκαν οι κατάλληλες συνθήκες περισσότερο λόγο αυτονομίας τους, ώστε να υπάρξει άνθηση στην εμπορική ναυτιλία, ενώ κατά τους Ναπολεόντειους πολέμους τα νησιά Ύδρα, Σπέτσες και Ψαρά κατείχαν το μονοπώλιο στην Μεσόγειο.[78] Αυτό βοήθησε να αναπτυχθούν κάποιες εφοπλιστικές οικογένειες, οι λεγόμενοι «*οικοκυραίοι*»[79]. Στην Στερεά Ελλάδα είχε ισχυροποιηθεί ήδη μια «*στρατιωτική αριστοκρατία*», όπως και στην Πελοπόννησο, την πιο πυκνοκατοικημένη περιοχή, η οποία κατείχε από την Κωνσταντινούπολη ένα είδος

[78]Τα νησιά αυτά είχαν μια σειρά προνομίων, αναφορικά με την ανάπτυξη των εμπορικών τους δραστηριοτήτων. Τα προνόμια εκείνα αναμφίβολα σε μεγάλο βαθμό είχαν τονωθεί με τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή στα τέλη του 18ου αιώνα, καθώς πολλοί πλοιοκτήτες της Ύδρας, των Σπετσών και άλλων νησιών, με τη χρήση της ρωσικής σημαίας στα πλοία τους, είχαν την δυνατότητα, να διευκολύνουν τις εμπορικές τους κινήσεις, να προβούν επίσης ευκολότερα σε επενδύσεις και να διακινήσουν τα προϊόντα τους με μεγαλύτερη ευχέρεια. Μια σημαντική παράμετρος που θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, αναφορικά με την εν λόγω εποχή, είναι το ότι στην ουσία και εντός του ίδιου του οθωμανικού κρατικού μηχανισμού, υπήρχαν αξιωματούχοι και παράγοντες, οι οποίοι επιθυμούσαν επίσης την ύπαρξη τέτοιων προνομίων από μέρους των μεγάλων εμπόρων, πλοιοκτητών και επιχειρηματιών των νησιών. Και αυτό καθώς η ύπαρξη των ανάλογων κερδών σε κάποιο βαθμό αντιστοιχούσε και στην ανάλογη φορολογία, για λογαριασμό του οθωμανικού κράτους, Βλ. Γκαρά Ελ., (2015). *Χριστιανοί και μουσουλμάνοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία - Θεσμικό Πλαίσιο και κοινωνικές δυνάμεις*, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, σ. 78

[79]Επικεφαλής στα νησιά αυτά πλοιοκτήτες, που είχαν κυρίαρχο ρόλο στην διοίκηση των νησιών τους.

αυτονομίας, εκεί δημιουργήθηκαν ισχυρές οικογένειες οι οποίες προσπάθησαν να έχουν στην κυριότητά τους τις μεγαλύτερες περιοχές που ήταν περισσότερο προσοδοφόρες για να τους τροφοδοτούν με φόρους, οι λεγόμενοι «*κοτζαμπάσηδες ή προεστοί*».[80] Αυτές οι *ομάδες* ανέπτυξαν ένα είδος πατρωνίας, μια πελατειακή σχέση με τα πιο ασθενή κοινωνικά στρώματα. Όταν ένας τεχνίτης, αγρότης ή κατώτερο πλήρωμα σε ένα πλοίο χρειαζόταν κάποιο δάνειο, ανέτρεχε σε αυτές τις κοινωνικές ομάδες που είχαν την επιρροή και μπορούσαν να του το δώσουν, αυτό δημιούργησε συνθήκες εξάρτησης.

Εν τω μεταξύ, σταδιακά είχαν αρχίσει να ωριμάζουν με το πέρασμα των δεκαετιών γενικότερα οι συνθήκες και οι προϋποθέσεις, σχετικά με την ανάπτυξη του κατάλληλου εδάφους, πάνω στο οποίο θα βλάσταινε η Επανάσταση του 1821. Οι προετοιμασίες για το μεγάλο βήμα γενικότερα προς την Επανάσταση του Μαρτίου του 1821, εν πολλοίς ήδη είχαν γίνει φυσικά και από μέρους της λεγόμενης Φιλικής Εταιρείας. Η Φιλική Εταιρεία υπήρξε μια μυστική οργάνωση, της οποίας η ίδρυση είχε γίνει στην Οδησσό της Ρωσίας το 1814, με στόχο να προετοιμαστεί η επανάσταση των Ελλήνων για την ανεξαρτησίας τους. Βέβαια οι σχετικές προσπάθειες ήταν τιτάνιες, δεδομένου ότι εκείνη την περίοδο ο ελληνικός κόσμος ήταν διάσπαρτος, σε μια μεγάλη γεωγραφική έκταση στην ανατολική Μεσόγειο (Βαλκάνια και Μικρά Ασία ειδικότερα). Η αρχή της επανάστασης έγινε διαμέσου των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών, καθώς εκεί δεν βρίσκονταν τουρκικές ένοπλες δυνάμεις, ενώ λίγο πιο βόρεια ήταν τμήματα του ρωσικού στρατού που θεωρούνταν πως θα μπορούσαν να βοηθήσουν.[81]

Καθώς στις 24 Φεβρουαρίου του 1821, έγινε το πέρασμα του Αλέξανδρου Υψηλάντη στην περιοχή των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών κοντά στον ποταμό Προύθο, ξεκίνησε η επανάσταση κατά των Οθωμανών. Μέσω της κυκλοφορίας προκηρύξεων, μάλιστα οι ντόπιοι πληθυσμοί κλήθηκαν να συμμετάσχουν στην επανάσταση, αν και δεν υπήρξε τόσο μεγάλη επιτυχία ως προς αυτήν την προσπάθεια. Παρά τις δυσκολίες ο αγώνας συνεχίστηκε, συγχρόνως τον Μάρτιο του 1821 επαναστατικές κινήσεις έγιναν και στον ελλαδικό χώρο. Οι προϋποθέσεις για την επιτυχία της ελληνικής

[80]Κοτζαμπάσηδες (τούρκικη λέξη είναι ο επικεφαλής), όπως και οι προεστοί ήταν πλούσιοι γαιοκτήμονες, που ασκούσαν την εξουσία τους συμμετέχοντας στην διοίκηση των περιοχών τους.

[81]Ibid, σ. 27

Επανάστασης, ήταν σαφώς καλύτερες στον ελλαδικό χώρο. Έτσι, η Επανάσταση εδραιώθηκε στην Πελοπόννησο, στην Στερεά Ελλάδα και σε ορισμένα νησιά του Αιγαίου.

Βέβαια, δεν αρκούσε η πολεμική προσπάθεια και οι επιτυχίες στα στρατόπεδα των μαχών για τη δημιουργία ενός εθνικού κράτους. Επιτακτική ήταν η ανάγκη για κεντρική διοίκηση. Την ανάγκη αυτή κλήθηκαν να καλύψουν τοπικοί οργανισμοί, χωρίς αποτέλεσμα. Έτσι η ανάγκη του να υπάρξει μια ενιαία προσπάθεια, ως προς την διεύθυνση της επανάστασης, συνέβαλε στο να δημιουργηθεί σύντομα μια κεντρική αρχή. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα έτσι την προκήρυξη εκλογών, με γνώμονα την εκλογή αντιπροσώπων του λαού. Αυτοί θα αποτελούσαν την πρώτη Εθνοσυνέλευση και αυτή έλαβε χώρα στην περιοχή της Επιδαύρου, μεταξύ του Δεκεμβρίου του 1821 και του Ιανουαρίου του 1822. Μέσω της Εθνοσυνελεύσεως της Επιδαύρου, εν τέλει θα ψηφιζόταν το πρώτο ελληνικό σύνταγμα. Στο εν λόγω κείμενο μάλιστα, κάποιος μπορεί να δει πως ήταν έντονες οι επιρροές από τα αντίστοιχα συνταγματικά και επαναστατικά κείμενα της Γαλλικής Επανάστασης. Το πρώτο αυτό σύνταγμα έκανε λόγο περί αβασίλευτης δημοκρατίας, στοιχείο που το καθιστούσε εκείνη την εποχή εξαίρεση για τα πανευρωπαϊκά δεδομένα.

Εξετάζοντας καταρχήν το κείμενο της Διακήρυξης του Υψηλάντη, από την αρχή γίνεται εμφανέστατο το γεγονός πως υπάρχουν συνεχείς και έντονες αναφορές προς την Ευρώπη και τα επαναστατικά κινήματα της εποχής και των λίγο προγενέστερων δεκαετιών.[82] Φερ' ειπείν, μπορούμε να δούμε, πως μέσω του Ρήγα Φεραίου (1760-1798), που είχε εκφράσει παλαιότερα ένα είδος πρώιμου εθνικισμού σε παμβαλκανικό επίπεδο, γινόταν χρήση της γαλλικής γλώσσας, ενώ ο ίδιος ο Φεραίος είχε προσαρμόσει την Μασσαλιώτιδα στα ελληνικά δεδομένα.

Ας σημειωθεί πως το κείμενο του Πολιτεύματος που ακολουθεί, δείχνει πόσο έντονη είχε υπάρξει εν γένει η επίδραση από τις διάφορες ιδέες που είχαν κυοφορηθεί μέσα από την Γαλλική Επανάσταση. Υπάρχει εξάλλου εδώ η θεώρηση, πως μέσω του Συντάγματος της Επιδαύρου είχαν εκφραστεί επιρροές εκ μέρους των γαλλικών

[82]*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους- Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832),* (2000), τομ. ΙΒ΄, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 23

συνταγμάτων του 1793 και του 1795, όπως επίσης και από το αμερικανικό της 17ης Σεπτεμβρίου του 1787.[83] Άλλωστε, είναι ενδεικτικό το ότι το Πολίτευμα της Επιδαύρου περιλαμβάνει 110 άρθρα που κατανέμονται σε πέντε ενότητες - "τίτλους" (ο όρος "τίτλος" καταδεικνύει την επιρροή που άσκησαν στους συντάκτες του κειμένου, τα γαλλικά συντάγματα, τα οποία επίσης διαιρούνται σε "τίτλους"-titres).[84]

Όταν ξεκίνησε η επανάσταση, μέσα από τις ισχυρές αυτές ομάδες των προεστών, ξεπήδησε μια νέα ομάδα, των οπλαρχηγών, όμως οι αντιπαραθέσεις για την ηγεσία υπήρξαν ισχυρές, βοηθούσε ότι είχαν ένα κοινό όραμα κατά της οθωμανικής αυτοκρατορίας και την απελευθέρωση τους από αυτήν.

Τα γεγονότα άρχισαν να δείχνουν και με την έλευση του Αλέξανδρου Υψηλάντη[85] το 1821, στο λιμάνι της Ύδρας, την διαφορετική οπτική που είχαν για τον αγώνα, ο Υψηλάντης τους ενέτεινε την ανησυχία ότι θα διεκδικούσε την ηγεσία, πράγμα που στο τέλος οδήγησε σε σύγκρουση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ότι στο καταστατικό χάρτη, που έδειξαν οι προεστοί στον Υψηλάντη, στον οποίο έλεγαν ότι ο λαός θα εξέλεγε τα αξιότερα μέλη, και από αυτούς ο αξιότερος θα μπορούσε να εισέλθει στην Γερουσία (το ανώτατο όργανο), και θα μπορούσαν να ορίσουν τους έφορους. Η Γερουσία, μαζί με τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και ως πρόεδρος ο Υψηλάντης, θα είχαν την ηγεσία αλλά δεν θα μπορούσε να πάρει καμιά απόφαση ο Υψηλάντης, χωρίς την σύμφωνη γνώμη της γερουσίας, ο Υψηλάντης διεκδικούσε την ηγεσία και την διοίκηση για τον εαυτό του αλλά όχι μόνο της Πελοποννήσου που έβλεπαν οι προεστοί, αλλά όλου του ελευθερωμένου ελληνικού κράτους, με εθνικό κοινοβούλιο, ανώτατο δικαστήριο και θεσμικές εξουσίες. Τον κατηγόρησαν ανοικτά ότι συμπεριφέρθηκε σαν *μονάρχης*. Αυτό θα θέσει την βάση και την αφορμή, ενός

---

[83]*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους- Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832),* (2000), τομ. ΙΒ΄, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 213

[84]Αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, « *Διακήρυξις της Εθνικής Συνελεύσεως*», τομ. Γ΄, Βουλή των Ελλήνων, σ. 41

[85]Ο Αλ. Υψηλάντης ήταν γόνος οικογενείας Φαναριωτών και υπήρξε ο αρχηγός της Φιλικής Εταιρείας.

εμφυλίου πολέμου ανάμεσα στους προκρίτους της Πελοποννήσου και τον οπλαρχηγών που ήταν στο πλευρό του Υψηλάντη.[86]

Είχαν προηγηθεί η Α' εθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο, όπου θα γίνει η πρώτη πράξη ανεξαρτησίας, ψήφιση του Συντάγματος, με την σφραγίδα του Θ. Νέγρη , ίδρυση κεντρικής κυβέρνησης δημοκρατικού πολιτεύματος, με εκτελεστική και νομοθετική εξουσία και η Β' εθνοσυνέλευση στο Άστρος.[87]

Κατά την Α' εθνοσυνέλευση, ο Υψηλάντης είχε την στρατιωτική ηγεσία , είχαν φτάσει στην Ελλάδα οι φαναριώτες Μαυροκορδάτος και Νέγρης και είχαν ήδη προηγηθεί δυο τοπικές συνέλευσης, ο Μαυροκορδάτος ορίζεται πρόεδρος της εθνοσυνέλευσης και εκεί θα οριστεί ο τρόπος λειτουργίας του κράτους, ο Μαυροκορδάτος θα εργαστεί για το νέο Σύνταγμα, το οποίο είναι βαθιά επηρεασμένο από τα γαλλικά πρότυπα και βασίζεται σε μια ενιαία και συγκεντρωτική αρχή. Θα οριστούν τα εθνικά σύμβολα και θα γραφτεί η διακήρυξη της ανεξαρτησίας της Ελλάδος. Κατά την ίδια περίοδο επικρατεί οικονομική ανέχεια, οι εμπορικές συναλλαγές δεν υφίστανται και επικρατεί δυσχέρεια, η κυβέρνηση για να μπορέσει να ανταποκριθεί στις πολεμικές ανάγκες κατέφυγε σε δανειοδότηση.[88]

Τα 400 χρόνια, που έζησε η Ελλάδα υπό το βάρος του τούρκικου ζυγού, δεν της επέτρεψαν οικονομικό εκσυγχρονισμό. Όλους αυτούς τους αιώνες δεν υπήρξε εθνικό νόμισμα, μετά τις πρώτες εθνοσυνελεύσεις θα εκδοθούν κρατικά γραμμάτια και ομόλογα, οι Έλληνες θα ανταλλάσσουν τα οθωμανικά τους νομίσματα με τα γραμμάτια και τα ομόλογα, με την υπόσχεση ότι μετά την απελευθέρωση θα τους δοθούν εθνικές γαίες. Τα κρατικά γραμμάτια και τα ομόλογα αυτά, θα επεκταθούν έως την περίοδο του Όθωνα.[89]

---

[86]Hering G., (1986), «*Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*», τομ. Α', Αθήνα: ΜΙΕΤ, σ. 64-92

[87]Γορδώνος Θ., (2015), «*Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως*», τόμ. Β', Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 11-12

[88]Ραπτάρχης Π., (1934), «*Ιστορία της οικονομικής ζωής της Ελλάδος από της Ελληνικής επαναστάσεως μέχρι της εκθρονίσεως του Όθωνος (1821-1862)*», τόμ. Α', Αθήναι: Πλουτολογική έρευνα, σ. 78-84

[89]Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ, *ο Ηπειρώτης Γεώργιος Σταύρος 1788-1869* , Αθήνα. σ. 15

Στις 9 Μαρτίου του 1822, θα υποθηκευτούν για εγγυήσεις εθνικά κτήματα (μεγαλύτερης αξίας), τα εισοδήματα των τελωνείων για να εκδοθεί δάνειο, το οποίο εγκρίθηκε το 1823 και υπογράφτηκε το 1824 στο Λονδίνο, με ονομαστικό κεφάλαιο 800.000λίρες, το πραγματικό ποσό που θα φτάσει στου Έλληνες θα είναι 308.000 λίρες σε μετρητά και 11.900 λίρες σε πολεμοφόδια. Το 1824 θα ζητηθεί και δεύτερο δάνειο 15.000.000 ταλήρων το οποίο θα έχει στο Παρίσι την υποστήριξη του Εϋνάρδου. Το τελικό ποσό που εγκρίθηκε στο Λονδίνο ήταν 2.000.000 λίρες, το καθαρό ποσό που θα δινόταν ήταν 826.000 λίρες, το μεγαλύτερο μέρος κρατήθηκε στο Λονδίνο και δόθηκε στους Έλληνες το ποσό των 232.558 λίρων, ενώ για στρατιωτικές παροχές μοιράστηκε το ποσό των 392.500 λιρών.[90]

Το 1823, στην Β' εθνοσυνέλευση στο Άστρος, θα υπάρξουν βελτιώσεις στο σύνταγμα, θα οριστούν τα πρώτα δικαιώματα ιδιοκτησίας καθώς και ιθαγένειας, δικαιότερη κατανομή φόρων. Θα αναδειχτούν για άλλη μια φορά τα οξύτατα οικονομικά προβλήματα, τα οποία υπάρχουν για την συνέχιση του αγώνα, στο ενδιάμεσο θα γίνει φανερός ο διχασμός μεταξύ των Ελλήνων, ενώ θα γίνει έντονη η ισχύ των Ρουμελιωτών και των Υδραίων έναντι των ανθρώπων της φιλικής εταιρείας και των προεστών του Μορέως.

Οι εμφύλιες διαμάχες κατά το 1824, μαίνονται στις ελευθερωμένες περιοχές εκεί που έχουν εγκαθιδρυθεί ισχυρές ομάδες των Ελλήνων προσπαθώντας να καταλάβουν την *πολιτική ηγεσία,* ο καθένας για δικό το συμφέρον. Έκδηλες είναι οι τοπικές διαμάχες ανάμεσα στους Πελοποννήσιους κατά των Ρουμελιωτών, όπως και κατά των νησιωτών, που και αυτή είναι σε αντιπαράθεση (Υδραίοι με Σπετσιώτες).[91]Σε αυτή την αντιπαλότητα κερδισμένοι *θα είναι οι νησιώτες της «κουντουριώτικης φατρίας».*[92] Από το 1825 έως το 1827, θα έχουν να αντιμετωπίσουν τα τούρκικα και αιγυπτιακά στρατεύματα, τα οποία θα επιδεινώσουν την κατάσταση, θα μεσολαβήσει

[90]Ibid, σ. 114-123

[91] Οι Ρουμελιώτες κατά το τέλος του 1824 θα συμπορευθούν με τους νησιώτες για να κερδίσουν τους Πελοποννησίους.

[92]Παπαγεωργίου Σ., (1988), «*Το Ελληνικό κράτος (1821-1909)*», Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 36-37

η πτώση του Μεσολογγίου, η καταστροφή του Φαλήρου, ενώ οι πόροι της Ελλάδος έχουν δοθεί για το εξωτερικό χρέος, στις περισσότερες πόλεις έχουν εισβάλει τα εχθρικά στρατεύματα, η ύπαιθρος δεν έχει τίποτα να προσφέρει γιατί έχει λεηλατηθεί.

Με τις συνθήκες αυτές ήταν εξαιρετικά δύσκολο η είσπραξη των φόρων, ενώ δεν υπάρχουν καθόλου διαθέσιμοι πόροι, ο αγροτικός τομέας από το φόβο των στρατευμάτων και την αρπαγή των προϊόντων, σταμάτησαν τις καλλιέργειες και καλλιεργούν ελάχιστα πράγματα , ενώ δέσποζε ο φόβος της πειρατείας στις θάλασσες των νησιών μας.

Όπως έχουμε αναφέρει, είχαν αναπτυχθεί σχέσεις φιλικές προς τους Άγγλους, τους Γάλλους και τους Ρώσους, από ομάδες που είχαν εξουσία ήδη από το 1824, οι ομάδες ή *κόμματα,* όπως κάποια στιγμή ήθελαν να λέγονται, αυτές εξυπηρετούσαν τα δικά τους συμφέροντα, ενώ η κάθε μια ήθελε να ορίσει ένα δικό της άνθρωπο για αρχηγό του κράτους. Οι ξένες δυνάμεις, λειτουργούσαν αποκλειστικά και μόνο για δικό τους όφελος. Η ξένη επιρροή άρχισε σταδιακά να αυξάνετε, καθώς και οι πιέσεις προς τους Οθωμανούς για αυτονομία στους Έλληνες. Οι ξένες δυνάμεις θα κατέληγαν στην Συνθήκη του Λονδίνου του 1827, όπου θα αναγνωριζόταν ο αγώνας των Ελλήνων. Η ανακωχή όμως δεν θα κρατήσει, ο Ιμπραήμ θα συνεχίσει τις πολιορκίες στον Μοριά. Οι αγριότητες και οι βιαιοπραγίες που ακολούθησαν, εξώθησαν τους Ναυάρχους των τριών ξένων δυνάμεων, να αναλάβουν ενεργό ρόλο λόγο της παραβίασης της συμφωνίας. Αγκυροβολώντας στο Ναβαρίνο, η ναυμαχία θα είναι αναπόφευκτη μεταξύ των τούρκικων και των αιγυπτιακών δυνάμεων.[93]

Στο διπλωματικό πεδίο παράλληλα και σε ότι αφορά την στάση της Ευρώπης στον ελληνικό Αγώνα για Ανεξαρτησία, όταν έλαβε ο ευρωπαϊκός κόσμος για πρώτη φορά τα νέα της Ελληνικής Επανάστασης, η αντίδραση των ευρωπαϊκών δυνάμεων ήταν ομοιόμορφα εχθρική. Αναγνώρισαν τον εκφυλισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά δεν ήξεραν πώς να χειριστούν αυτήν την κατάσταση (ένα πρόβλημα γνωστό ως «Ανατολικό ερώτημα»). Φοβούμενοι τις επιπλοκές που μπορούσε να εγείρει η διχοτόμηση της αυτοκρατορίας, ο βρετανός υπουργός Εξωτερικών Viscount Castlereagh, ο αυστριακός υπουργός Εξωτερικών Metternich και ο τσάρος της Ρωσίας Αλέξανδρος, συμμερίζονταν την ίδια άποψη σχετικά με την

[93]Βουρνάς Τ., (1988), «*Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*», τομ. Α', Αθήνα: Πατάκης, σ. 197-205

ανάγκη διατήρησης του status quo και της ειρήνης της Ευρώπης. Προέτρεψαν επίσης να διατηρήσουν τη Συναυλία της Ευρώπης.[94]

Ο Metternich, προσπάθησε επίσης να υπονομεύσει τον Ρώσο υπουργό Εξωτερικών, Ιωάννη Καποδίστρια, που ήταν ελληνικής καταγωγής. Ο Καποδίστριας προσπάθησε να ασκήσει επιρροή ώστε ο τσάρος Αλέξανδρος να κηρύξει πόλεμο εναντίον των Οθωμανών προκειμένου να απελευθερώσει την Ελλάδα και να αυξήσει το μεγαλείο της Ρωσίας. Όταν ο Metternich έμαθε ότι ο Αλ. Υψηλάντης, οποίος ήταν ακόμα στρατηγός του ρωσικού στρατού, μετείχε στην εξέγερση των Ελλήνων, έπεισε τον τσάρο Αλέξανδρο ότι ο Υψηλάντης ήταν σε συνεργασία με τους Ιταλούς Καρμπονάρους (μια ιταλική επαναστατική ομάδα), με αποτέλεσμα ο τσάρος Αλέξανδρος να τον διώξει. Ως αποτέλεσμα της ρωσικής αντίδρασης ήταν ο Καποδίστριας να παραιτηθεί από υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας και να μετακομίσει στην Ελβετία.[95]

Ωστόσο, η θέση του τσάρου Αλεξάνδρου ήταν διφορούμενη, καθώς αποσκοπούσε στην επέκταση του προς την Μεσόγειο καθώς θεωρούσε τον εαυτό του προστάτη της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Αυτοί οι παράγοντες εξηγούν γιατί, μετά την καταγγελία της Ελληνικής Επανάστασης, ο τσάρος Αλέξανδρος έστειλε ένα τελεσίγραφο στην Κωνσταντινούπολη στις 27 Ιουλίου 1821, μετά τις ελληνικές σφαγές για την αναστολή του Πατριάρχη, οι υπήκοοι του συγκινήθηκαν βαθιά με την κίνησή του αυτή. Ωστόσο, ο κίνδυνος του πολέμου πέρασε προσωρινά, αφού ο Metternich και ο Castlereagh έπεισαν τον Σουλτάνο να κάνει παραχωρήσεις στον τσάρο. Επίσης, στα πλαίσια εκείνης της αρχικά εχθρικής στάσης, δεν είναι τυχαίο και το ότι στις 14 Δεκεμβρίου του 1822, η Ιερή Συμμαχία των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων της εποχής, επρόκειτο να καταδικάσει το ελληνικό επαναστατικό εγχείρημα.[96]

---

[94]Ibid, σ. 204

[95]Stavrianos L. S., (2000), «*The Balkans since 1453*, New York» New York University Press, p.p. 286 - 288

[96]Κολλιόπουλος Ι., (2000), «*Η ιστορία της Ελλάδας από το 1800*», τεύχος Α΄, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 96

Πάντως, είναι ενδεικτικό, ότι στην πορεία είχε αρχίσει να υφίσταται μια διαδικασία αλλαγής της στάσης της Ευρώπης έναντι του ελληνικού ζητήματος. Η αποφασιστική στιγμή, ήταν όταν πέθανε το 1822, ο Βρετανός υπουργός εξωτερικών Castlereagh και στη θέση του βρέθηκε ο Canning. Ο τελευταίος είχε αντιληφθεί πως στα πλαίσια, τόσο της βρετανικής, όσο και της ευρωπαϊκής κοινή; γνώμης γενικότερα, είχε αρχίσει να υφίσταται πλέον ένα κύμα συμπαράστασης προς τον ελληνικό Αγώνα αφενός μεν και αφετέρου μια ολοένα εντεινόμενη στάση εχθρότητας προς τους Οθωμανούς, ειδικότερα εξαιτίας της πολιτικής και των τρόπων αντίδρασής τους απέναντι στους επαναστάτες (μαζικές σφαγές, καταστροφή της Χίου κλπ). Παράλληλα, μια άλλη σημαντική παράμετρος που είχε απασχολήσει πάρα πολύ τον Canning, ήταν και το ότι οι Ρώσοι θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν την όλη κατάσταση, αποκτώντας την πρωτοβουλία των κινήσεων στην περιοχή της ανατολικής Μεσογείου.[97]

Τον Μάρτιο του 1823, ο Canning δήλωσε ότι όταν ένα ολόκληρο έθνος εξεγείρεται εναντίον του κατακτητή του, το έθνος αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί πειρατικό αλλά ως ένα έθνος που είναι σε κατάσταση πολέμου. Τον Φεβρουάριο του 1823, ενημέρωσε την Οθωμανική Αυτοκρατορία ότι η Βρετανία θα διατηρούσε φιλικές σχέσεις με τους Τούρκους, μόνο υπό την προϋπόθεση ότι οι τελευταίοι θα σέβονταν τους χριστιανούς υπηκόους της αυτοκρατορίας τους. Ο Επίτροπος των Ιονίων Νήσων, που ανήκαν τότε στη Βρετανία, διατάχθηκε να θεωρήσει τους Έλληνες σε κατάσταση πολέμου και να τους δώσει το δικαίωμα με τα πλοία τους να αποκλείουν ορισμένες περιοχές, από τις οποίες οι Τούρκοι θα μπορούσαν να λαμβάνουν προμήθειες.[98]

Αυτά τα μέτρα οδήγησαν στην αύξηση της βρετανικής επιρροής. Αυτή η επιρροή ενισχύθηκε με την έκδοση δύο δανείων, που οι Έλληνες κατάφεραν να συνάψουν με Βρετανούς κατόχους κεφαλαίων το 1824 και το 1825. Αυτά τα δάνεια, τα οποία, στην πραγματικότητα, έκαναν την πόλη του Λονδίνου χρηματοδότη της επανάστασης δημιουργία του «βρετανικού» πολιτικού κόμματος στην Ελλάδα, του

---

[97]Stavrianos L.S., (2000), «*The Balkans since 1453*, New York» New York University Press, p.p. 286 - 288

[98]Κολλιόπουλος Ι., (2000), «*Η ιστορία της Ελλάδας από το 1800*», τεύχος Α΄, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 110

οποίου η γνώμη ήταν ότι η επανάσταση θα μπορούσε να τελειώσει μόνο με τη βοήθεια της Βρετανίας. Ταυτόχρονα, εμφανίστηκαν κόμματα που συνδέονται με τη Ρωσία και τη Γαλλία. Αυτά τα κόμματα θα προσπαθούσαν αργότερα για την εξουσία κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα.[99]

Όταν εν τω μεταξύ, το Δεκέμβριο του 1825, ο τσάρος Νικόλαος ο Α΄, διαδέχτηκε τον Αλέξανδρο, ο Canning αποφάσισε να δράσει άμεσα: έστειλε τον Δούκα του Ουέλλιγκτον στην Ρωσία, με αποτέλεσμα στις 4 Απριλίου του 1826 να υπογραφτεί το Πρωτόκολλο της Πετρούπολης.[100]

Σύμφωνα με το πρωτόκολλο, οι δύο δυνάμεις συμφώνησαν να μεσολαβούν μεταξύ των Οθωμανών και των Ελλήνων, βάσει της πλήρους αυτονομίας της Ελλάδας υπό τουρκική κυριαρχία. Το αγγλο-ρωσικό πρωτόκολλο που διαπραγματεύτηκε ο Ουέλλιγκτον, με τον τσάρο Νικόλαο στην Αγία Πετρούπολη, προσέλκυσε μεγάλη περιφρόνηση από τον Metternich, ο οποίος ήταν σταθερά ο πιο φίλο-Οθωμανός και αντί-Έλληνας από όλους τους Ευρωπαίους πολιτικούς. Ο Metternich έγραψε περιφρονητικά στα απομνημονεύματά του, πως από τη στιγμή, για παράδειγμα, που οι κάτοικοι της Ιρλανδίας εξεγέρθηκαν κατά του βρετανικού στέμματος και η Γαλλία από τη μεριά της θέλησε να μεσολαβήσει, τότε θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε, αν η ίδια η Αγγλία μπορεί να θεωρηθεί πως είναι μια Δύναμη ισότιμη προς τα δικαιώματα που έχει ο ίδιος ο Βρετανός μονάρχης, εφόσον στο βασίλειο του τελευταίου υποτίθεται πως αναδύεται μια κρατική οντότητα που βασίζεται σε μια κυβέρνηση ανταρτών και επαναστατών.[101]

Εδώ, με άλλα λόγια, κάποιος μπορεί να αντιληφθεί το πώς ο Metternich ήταν θιασώτης μιας συγκεκριμένης πολιτικής νοοτροπίας και αντίληψης, με βάση την οποία, οι κατά τόπους εθνότητες δεν μπορούσαν να θεωρηθούν, πως είχαν το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και της πολιτικής ανεξαρτησίας, δεδομένου, ότι παράλληλα έπρεπε πάση

---

[99] Brown C.L., (1984), «*International Politics and the Middle East: Old Rules, Dangerous Games*», London: I.B. Tauris, p. 96

[100]Brewer D., (2011), «*The Greek War of Independence. The Struggle of Freedom from Ottoman Oppression*», London: Overlook Duckworth, p. 256

[101]Ibid, σ. 257

θυσία να διατηρηθεί η αρχή της συμμετοχής και υπαγωγής όλων αυτών των εθνοτήτων στα πολυεθνικά κρατικά σχήματα των διαφόρων αυτοκρατοριών της εποχής. Κάτι τέτοιο βέβαια, ήταν κάτι που αφενός μεν από τη μια μεριά ευνοούσε και την ίδια την πολυεθνική Αυστροουγγαρία, της οποίας ήταν υπουργός εξωτερικών ο Metternich και από την άλλη αντίστοιχα, αποτελούσε και μια προσπάθεια υποστήριξης και ενίσχυσης και των διαφόρων απολυταρχικών καθεστώτων της ηπείρου.[102]

Την ίδια στιγμή, εκείνο το διάστημα η Πρωσία, ακολουθώντας την πολιτική της Αυστροουγγαρίας και όντας ακόμα εκείνη την εποχή δεσμευμένη πολιτικά από την δεύτερη, επίσης καταδίκασε την Ελληνική Επανάσταση.[103]Πριν συναντηθεί με τον Ουέλινγκτον, ο τσάρος είχε ήδη στείλει τελεσίγραφο στην Υψηλή Πύλη, απαιτώντας να εκκενωθούν αμέσως οι Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και να αποσταλούν πληρεξούσιοι στη Ρωσία για την επίλυση των εκκρεμών ζητημάτων. Ο Σουλτάνος συμφώνησε να στείλει τους πληρεξούσιους και στις 7 Οκτωβρίου 1826, υπέγραψε τη Σύμβαση του Akkerman, στην οποία έγιναν δεκτές οι ρωσικές απαιτήσεις σχετικά με τη Σερβία και τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες.[104]

Οι Έλληνες υπέβαλαν επίσημη αίτηση για τη διαμεσολάβηση που προβλεπόταν στο Πρωτόκολλο της Πετρούπολης, ενώ οι Τούρκοι και οι Αιγύπτιοι δεν έδειξαν προθυμία να σταματήσουν τις μάχες. Η Γαλλία, η οποία αρχικά υποστήριζε τον Μοχάμεντ Αλί τον Μέγα, με όπλα και αξιωματικούς για να εκπαιδεύσει τον στρατό του, άλλαξε τη στάση της, εν μέρει λόγω των φιλελληνικών συναισθημάτων του γαλλικού λαού, και εν μέρει επειδή ο Βασιλιάς Κάρολος Χ, είδε την ευκαιρία μέσα από

---

[102] Βερέμης Θ., Κολιόπουλος, Σ.Ι., Μιχαηλίδης Δ.Ι., (2018), «*1821, Η δημιουργία ενός έθνους – κράτους*», Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 144

[103]Brewer D., (2011), «*The Greek War of Independence. The Struggle of Freedom from Ottoman Oppression*», London: Overlook Duckworth, p. 257

[104]Stavrianos L.S., (2000), «*The Balkans since 1453*, New York» New York University Press, p.p. 286 - 288

την διαδικασία της προσωπικής του διαμεσολάβησης, να εκμαιεύσει μια μορφή διασφάλισης της γαλλικής επιρροής στην Ελλάδα.[105]

Δεδομένου ότι η Βρετανία και η Ρωσία επρόκειτο να επιβάλουν τη δική τους διαμεσολάβηση, με ή χωρίς τη Γαλλία, εάν οι Γάλλοι αρνιόντουσαν την προσφορά να συμμετέχουν σε μια τέτοια διαδικασία, η Ελλάδα ξεκάθαρα στην συνέχεια θα βρισκόταν κάτω από την αγγλορωσική σφαίρα επιρροής, ενώ εάν οι Γάλλοι συμμετείχαν, τότε η Ελλάδα θα ήταν επίσης δυνατόν να βρεθεί κάτω και από γαλλική επιρροή. Έτσι όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη προετοιμάστηκαν για δράση, κάτι που φάνηκε καθαρά μέσα από τις σχετικές διαπραγματεύσεις που επρόκειτο να οδηγήσουν στη Συνθήκη του Λονδίνου (6 Ιουλίου 1827), την οποία συνομολόγησε η Μεγάλη Βρετανία μαζί με τη Γαλλία και τη Ρωσία. Αυτό προέβλεπε, ότι οι Σύμμαχοι θα έπρεπε να προσφέρουν και πάλι διαπραγματεύσεις και αν ο Σουλτάνος τις απέρριπτε, θα ασκούσαν όλα τα μέσα που θα επέτρεπαν οι περιστάσεις να αναγκάσουν την παύση των εχθροπραξιών.

Εν τω μεταξύ, οι ειδήσεις έφτασαν στην Ελλάδα στα τέλη Ιουλίου του 1827, ότι ο νέος στόλος του Μωάμεθ Αλί, ολοκληρώθηκε στην Αλεξάνδρεια και έπλεε προς το Ναβαρίνο για να ενταχθεί στον υπόλοιπο αιγυπτιακό-τουρκικό στόλο. Ο στόχος αυτού του στόλου ήταν να επιτεθεί στην Ύδρα και να χτυπήσει τον στόλο του νησιού, που άλλωστε ως τότε είχε παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο, αναφορικά με τις ναυτικές επιχειρήσεις του Αγώνα. Στις 29 Αυγούστου, η Υψηλή Πύλη απέρριψε επίσημα τους όρους της Συνθήκης του Λονδίνου και, στη συνέχεια, οι αρχηγοί των βρετανικών και γαλλικών μεσογειακών στόλων, ο Ναύαρχος Edward Codrington και ο Ναύαρχος Henri de Rigny, έπλευσαν στον Κόλπο του Άργους και ζήτησαν να συναντηθούν με Έλληνες εκπροσώπους πάνω σε ένα πολεμικό σκάφος.[106]

Η ελληνική αντιπροσωπεία υπό τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, αποδέχθηκε τους όρους της Συνθήκης του Λονδίνου, τη στιγμή που ο Ιμπραήμ κράτησε στάση αναμονής, ώστε να δει ποιες θα ήταν οι τελικές αποφάσεις της Υψηλής Πύλης. Η

---

[105]Βερέμης Θ., Κολιόπουλος, Σ .Ι., Μιχαηλίδης Δ. Ι., (2018), «*1821, Η δημιουργία ενός έθνους – κράτους*», Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 299

[106] Howarth D., (1976), «*The Greek Adventure*», London: Athenaeum, p. 231

αρνητική στάση της τελευταίας, σε συνδυασμό με μια παρεξήγηση μεταξύ πληρωμάτων του τουρκοαιγυπτιακού και του συμμαχικού στόλου των Ευρωπαίων από την άλλη μεριά, επρόκειτο να έχει ως αποτέλεσμα την Ναυμαχία του Ναβαρίνου στις 27 Οκτωβρίου του 1827. Η καταστροφή του στόλου των Τούρκων και των Αιγυπτίων επρόκειτο να παίξει στην πορεία σημαντικό ρόλο, αναφορικά με την οριστικοποίηση εκείνων των εξελίξεων που θα οδηγούσαν άλλωστε στην αποδοχή εκ μέρους των Οθωμανών εκείνων των τελικών όρων που είχαν τεθεί από τους Ευρωπαίους και που θα οδηγούσαν στην ίδρυση του ανεξάρτητου Ελληνικού Κράτους.[107]

3.2. Συγκρότηση του Ελληνικού ανεξάρτητου κράτους

Μετά την καταστροφή μέρος του οθωμανικού στόλου στην ναυμαχία του Ναβαρίνου το 1827 και την σύμπραξη των ναυτικών δυνάμεων της Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας, θα σωθεί η ελληνική επανάσταση. Θα στείλουν ψήφισμα στον Καποδίστρια[108] όπου τον καλούσαν να αναλάβει άμεσα καθήκοντα. Έφτασε το 1827 στο Ναύπλιο συνοδευόμενος από τρεις πλοιάρχους των ξένων δυνάμεων, εκεί αντίκρισε μια πόλη που ταλαιπωρούνταν εκείνο το διάστημα από τον εμφύλιο πόλεμο, τότε έδωσε την πρώτη διαταγή για παύση εχθροπραξιών. Ο Καποδίστριας έφτασε σε μια χώρα που είχε εξαντληθεί από έναν επταετή πόλεμο, κατεστραμμένη οικονομικά και με μια επιφανειακή ενότητα.

Η οικονομική εξάντληση των Ελλήνων ήταν μεγάλη, ανατέθηκε στον Καποδίστρια από την Συνέλευση, πριν ακόμα ανακηρυχθεί Κυβερνήτης, όπως προσπαθήσει να δοθεί νέο δάνειο στους Έλληνες για την κάλυψη των τόκων των δύο δανείων που είχαν χρησιμοποιηθεί για τον απελευθερωτικό αγώνα, προσπάθησε με την

---

[107]Brown C.L., (1984), «*International Politics and the Middle East: Old Rules, Dangerous Games*», London: I.B. Tauris, p. 96

[108]Στον Καποδίστρια ήδη είχε γίνει πρόταση από υποστηρικτές του για την θέση του Κυβερνήτη , θέση που δεν δέχτηκε γιατί δεν υπήρχε επίσημη πρόταση, όταν ζούσε στην Γενεύη το 1822με την σύμφωνη γνώμη του Τσάρου, εγκαταστάθηκε για να βοηθήσει στο ελληνικό ζήτημα με άλλους φιλέλληνες Βλ. Petropoulos J., (1985), «*Πολιτική και Συγκρότηση Κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο (1833-1843)*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ, σ. 119

βοήθεια του Εϋνάρδου να δοθούν τα χρήματα, όμως δεν κατέστη εφικτό και αυτό οδήγησε την Ελλάδα σε πτώχευση λόγο στάση πληρωμών.

Στην Γ' Εθνοσυνέλευση θα οριστεί με ψήφισμα κυβερνήτης ο Καποδίστριας[109], ενώ θα ορίσουν μια επιτροπή για να αναλάβει να ελέγξει τους εθνικούς λογαριασμούς, η επιτροπή θα καταγγείλει σε έκθεση της την κατάχρηση των δημοσίων εξόδων, τα παραπτώματα και την διαφθορά στους εθνικούς λογαριασμούς.[110]

Θα προσπαθήσει για την γέννηση αυτού του κράτους να εγκαθιδρύσει ένα κυβερνητικό σύστημα, να αναπτύξει μια δημόσια οικονομία, θα βάλει τα θεμέλια για την παιδεία και την δικαιοσύνη, να δείξει ότι το εμπόριο και η ναυτιλία συνδέονται στενά με το κράτος. Έβαλε λόγιους σε δημόσια αξιώματα, διαλύει την βουλή και καταργεί το Σύνταγμα και διορίζει ένα συμβουλευτικό σώμα το οποίο απαρτιζόταν από κοτζαμπάσηδες και καραβοκύρηδες, έχοντας εντελώς συμβουλευτικό χαρακτήρα, θεωρούσε τους Έλληνες πολιτικά ανώριμους και θα προσπαθήσει η οργάνωση του κράτους να στηρίζεται στην οργάνωση των *βαυαρικών φεουδαρχικών θεσμίων χωρίς να λαμβάνονται καθόλου υπόψη οι ιδιομορφίες της ελληνικής πραγματικότητας.*[111]

«Πίστευε ότι ένας λαός ανώριμος πολιτικά, έχει ανάγκη από την αδιάκοπη ποδηγεσία ενός εκλεκτού ανδρός».[112]

Ο Καποδίστριας βλέποντας την άθλια οικονομική κατάσταση της χώρας θα στραφεί στο εξωτερικό για δανεισμό, θα του δοθεί μόνο μια μηνιαία οικονομική βοήθεια από την Ρωσία και την Γαλλία, τα οποία θα δοθούν με την μορφή βοηθημάτων για την ανασυγκρότηση του στρατού και του ναυτικού, θα κρατικοποιηθεί η κοινοτική γη και η θα χωριστεί η χώρα σε νομούς και δήμους, ενώ προσπαθώντας να φτιάξει ένα

---

[109]Ο Καποδίστριας γεννήθηκε στην Κέρκυρα από αριστοκρατική οικογένεια και σπούδασε στην Ιταλία, υπήρξε διπλωμάτης καριέρας, διετέλεσε υπουργός του Τσάρου της Ρωσίας, τον οποίο και εκπροσώπησε σε πολλά σημαντικά γεγονότα και ήταν η αιτία να θεωρηθεί *Ρωσόφιλος* .

[110]Ραπτάρχης Π., (1934), «*Ιστορία της οικονομικής ζωής της Ελλάδος από την της Ελληνικής επαναστάσεως μέχρι της εκθρονίσεως του Όθωνος (1821-1862)*», τόμ. Α', Αθήναι: Πλουτολογική Έρευνα, σ. 146

[111] Βουρνάς Τ., (1988), «*Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*», τομ. Α', Αθήνα: Πατάκης, σ. 273

[112]Ibid, σ. 216

οικονομικό εξορθολογισμό, ανάμεσα σε μικρούς καλλιεργητές και σε γαιοκτήμονες, με διαφοροποίηση των καλλιεργειών. Αρχίζει και διαφαίνεται έντονα η ανάγκη για δημιουργία μιας Εθνικής Χρηματιστηριακής Τράπεζας.[113] Σε ένα κράτος κατεστραμμένο θέλησε το 1828 να ιδρύσει την «Εθνική Χρηματιστηριακή Τράπεζα», πολλοί φιλέλληνες προσπάθησαν να βοηθήσουν την προσπάθεια αυτή, ο Βασιλέας της Βαυαρίας, ο Ελβετός τραπεζίτης Εϋνάρδος και πολλοί Έλληνες αγωνιστές θα προσπαθήσουν να συμβάλουν στην προσπάθεια αυτή. Η διεύθυνση της Τράπεζας θα δοθεί για λίγο καιρό στο Υπουργείο Οικονομίας, στα τρία μέλη που απαρτίζουν την Επιτροπή αυτή είναι και ο Γεώργιος Σταύρος, ο οποίος υπήρξε και ο οραματιστής αυτού του σχεδίου.[114] Όμως το σχέδιο δεν ευδοκίμησε, ο κύκλος των εργασιών ήταν περιορισμένος, τα κεφάλαια δεν μπορούσαν να καλύψουν τις ταμιακές ανάγκες της τράπεζας, παρά τις προσπάθειες εκ μέρους του Καποδίστρια, που με απόφασή του το 1831 θα εκδοθούν χαρτονομίσματα, χωρίς όμως να παραχωρηθεί στην τράπεζα το εκδοτικό δικαίωμα.[115]

Ο Καποδίστριας κατήργησε τον κεφαλικό φόρο αλλά διατήρησε «*τον έγγειο φόρο της Τουρκοκρατίας»,* ενώ παράλληλα για να φορολογήσει τις γαίες σχεδίαζε την κατανομή τους.[116]Αύξησε τα δημόσια έσοδα, αλλά απέτυχε σε όσες προσπάθειες έκανε για να μπορέσει να εξασφαλίσει δάνεια για την χώρα, ενώ στο χρονικό διάστημα 1828-1829 του έδωσαν οικονομική ενίσχυση η Ρωσία, η Γαλλία και η Βρετανία, με αυτή την οικονομική βοήθεια προσπάθησε να ανακαταλάβει την Αθήνα και το Μεσολόγγι και να εξασφαλίσει τα σύνορά του .[117]

---

[113]Δεσποτόπουλου Α., (1996), «*Ο Κυβερνήτης Καποδίστριας και η απελευθέρωσις της Ελλάδος»*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 93-95

[114]Μεταξάς Μεσσηνέζης Ν., (1956), «*Γεώργιος Σταύρος και Εθνική Τράπεζα»,* Αθήνα: Κωνσταντινίδης-Μιχαλάς , σ. 23

[115]Εκείνη την εποχή υπήρχαν κερδοσκόποι που κερδοσκοπούσαν με τα ξένα νομίσματα πουλούσαν ακριβότερα ή φθηνότερα τα νομίσματα όχι ανάλογα το βάρος τους σε ασήμι αλλά ανάλογα την ζήτηση την οποία είχαν.

[116]Dakin D., (1989), «*Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία* 1821-1833», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 308

[117]Ibid, σ. 309-311

Ο Καποδίστριας δημιούργησε ένα συγκεντρωτικό κράτος, έχοντας όλες τις εξουσίες δικές του θα προσπαθεί για την ανοικοδόμηση της χώρας, συγκροτεί στρατό, καταφέρνει την πάταξη της πειρατείας, ενώ θα δημιουργήσει κρατικές υπηρεσίες με ανθρώπους εγγράμματους και θα επιμείνει σε ένα αυστηρό οικονομικό έλεγχο υπέρ του Δημοσίου Ταμείου.[118]Το κράτος θα αρχίσει να οργανώνεται με σταθερές εισφορές που εξασφάλισαν την αύξηση των κρατικών εσόδων.[119] Το 1828, θα εκδοθεί ψήφισμα που θα δίνονται όλες οι αρμοδιότητες στον Κυβερνήτη και σε Συμβούλιο που θα αποτελείται από 27 μέλη, θα ονομαστεί «Πανελλήνιον», θα είναι χωρισμένο σε τρία εννεαμελή τμήματα με αντικείμενα, τα οικονομικά, τις ένοπλες δυνάμεις και τη διοίκηση των εσωτερικών και θα απαρτίζεται από Πρόεδρο και δυο Γραμματείς, οι τρεις Πρόεδροι ήταν ο Γεώργιος Κουντουριώτης στα οικονομικά ζητήματα, ο Αντρέας Ζαΐμης στα εσωτερικά ζητήματα και ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης στις ένοπλες δυνάμεις, τον επόμενο χρόνο μετά την συγκρότησή του θα είναι πλέον υπουργικό συμβούλιο.[120]

Έπαψε να υφίσταται ο θεσμός των κοτζαμπάσηδων και των δημογερόντων και χώρισε τον Μοριά σε 7 περιφέρειες και τα νησιά σε 6, που ήταν στον έλεγχο του ορισμένου επιτρόπου από τον Καποδίστρια, επί της ουσίας εφαρμόζοντας την απόφαση της Εθνοσυνέλευσης, της Τροιζήνας .

Προσπάθησε να κτίσει συμμαχίες με ξένα κράτη, ενώ οι κυριότερες από αυτές ήταν:

- Το Πρωτόκολλο της Διάσκεψης του Λονδίνου Ιούλιο του 1828 (ανακωχή με παρέμβαση αν χρειαζόταν των τριών Μεγάλων Δυνάμεων ανάμεσα στους Έλληνες και τους Τουρκοαιγυπτίους).
- Η Συνθήκη της Αλεξάνδρειας τον Αύγουστο του 1828 (αμοιβαία ανταλλαγή αιχμαλώτων ανάμεσα σε Έλληνες και Τουρκοαιγυπτίους και αποχώρηση των στρατευμάτων τους από την Πελοπόννησο).

---

[118] Δεσποτόπουλου Α., (1996), «*Ο Κυβερνήτης Καποδίστριας και η απελευθέρωσις της Ελλάδος*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 96-97

[119] Λώζος Αν., (1984), «*Η οικονομική ιστορία των Αθηνών*», Αθήνα: ΕΒΕΑ, σ. 39-40

[120]Dakin D., (1989), «*Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία* 1821-1833», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 302

- Το Πρωτόκολλο του Λονδίνου τον Νοέμβριο του 1828 (Πελοπόννησος και Κυκλάδες, θα ήταν κάτω από την προστασία των τριών Μεγάλων Δυνάμεων).
- Το Πρωτόκολλο του Λονδίνου το Μάρτιο του 1829 (καθορίζεται η συνοριακή γραμμή θα ένωνε τον κόλπο της Άρτας με τον Βόλο, Εύβοια και Κυκλάδες , ανάκληση στρατευμάτων από την Στερεά).
- Η Συνθήκη της Ανδριανουπόλεως τον Σεπτέμβριο του 1829 (τελεσίδικη απόφαση για τα σύνορα της Ελλάδος με την σύμφωνη γνώμη της Αγγλίας).
- Το Πρωτόκολλο του Λονδίνου τον Ιανουάριο του 1829 (οι τρεις Δυνάμεις προχωρούν προς την αναγνώριση ανεξάρτητου κράτους).
- Το Πρωτόκολλο του Λονδίνου τον Σεπτέμβριο του 1831 (καταργούνται οι δυσοίωνες συνθήκες για τους εδαφικούς προσδιορισμούς).
- Ο Διακανονισμός της Κωνσταντινούπολης τον Ιούλιο του 1832 (οι Μεγάλες Δυνάμεις με την Οθωμανική αυτοκρατορία συμφωνούν στα ελληνικά σύνορα).
- Το Πρωτόκολλο του Λονδίνου τον Αύγουστο του 1832 (η Λαμία προσαρτιέται στην Ελλάδα).[121]

Ενώ τον Φεβρουάριο του 1830, υπογράφετε στο Λονδίνο το Πρωτόκολλο για την αναγνώριση της Ελλάδος σαν ανεξάρτητο κράτος.[122]

Ο Καποδίστριας, προσπάθησε να πετύχει μια ευρωπαϊκή συμφωνία που θα συνέφερε την Ελλάδα και θα βοηθούσε σε ευρύτερα σύνορα, να εξασφαλίσει οικονομικές εισφορές για το κράτος, να υπάρχει δημόσια διοίκηση και παιδεία, όμως θα βρεθεί αντιμέτωπος με έντονες αντιδράσεις από πολιτικούς του αντιπάλους. Ο Ιωάννης Καποδίστριας υπήρξε μια από τις σημαντικότερες πολιτικές φυσιογνωμίες των τελευταίων αιώνων,για τον ελληνικό χώρο. Η παρουσία του στα ελληνικά πολιτικά ζητήματα, αναδείχθηκε σε μια περίοδο ιδιαίτερα κρίσιμο για τον ελληνικό κόσμο, καθώς ο τελευταίος μετά από αιώνες ξένης κατοχής, επιχείρησε να οργανωθεί για πρώτη φορά σε μια ανεξάρτητη κρατική οντότητα. Η παρουσία εν

[121]Παπαγεωργίου Σ., (1988), «*Το Ελληνικό κράτος (1821-1909)*», Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 90-92

[122] Λώζος Αν., (1984), «*Η οικονομική ιστορία των Αθηνών*», Αθήνα: ΕΒΕΑ, σ. 40

προκειμένω του Καποδίστρια εκείνο το διάστημα, ήταν συνυφασμένη με την προσπάθειά του να θέσει τις βάσεις για την οργάνωση ενός στοιχειώδους κρατικού μηχανισμού και όλα αυτά στα πλαίσια μιας κοινωνίας που μετά από δέκα έτη επαναστατικού αγώνα και με την οθωμανική εξουσία να αποτελεί πλέον παρελθόν, βρισκόταν σε μια κατάσταση αποσύνθεσης σε πολλαπλά επίπεδα. Για παράδειγμα, από τη στιγμή που έγινε κυβερνήτης το 1828 (έφτασε στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στην πόλη του Ναυπλίου στις 18 Ιανουαρίου του 1828, το οποίο με εξαίρεση την περίπτωση της Αίγινας για ένα πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, θα καθίστατο η πρώτη πρωτεύουσα της Ελλάδας), προσπαθούσε να διαλέξει τα πρότυπα οργανώσεως ενός κράτους, τους θεσμούς καθώς και την γλώσσα που θα ήταν τα ενωτικά στοιχεία, όπως είναι κάθε εθνότητας. Παράλληλα, ήξερε ότι το κράτος για να επιβιώσει έπρεπε να έχει την εμπιστοσύνη του διεθνούς κοινού και αυτό είχε επιτευχθεί με έντονο ρεύμα φιλελληνισμού, που αναπτύχθηκε σε πολλές Ευρωπαϊκές χώρες.[123]

Ο ίδιος καταγόταν από οικογένεια παλαιών αριστοκρατών της Κέρκυρας. Πατέρας του ήταν ο Αντώνιος - Μαρία Καποδίστριας, που υπήρξε δικηγόρος στο επάγγελμα και που, όπως και ο ίδιος ο Ιωάννης, είχε ασχοληθεί με την πολιτική ζωή και τα κοινά της Ιόνιου Πολιτείας. Μητέρα του αντίστοιχα ήταν η Διαμαντίνα Γονέμη, κόρη αριστοκρατικής οικογένειας με καταγωγή από την Κύπρο. Ο Καποδίστριας, που φυσικά έλαβε επιμελημένη μόρφωση, τον Απρίλιο ανέλαβε τη θέση του γραμματέα του κράτους, στο τμήμα εξωτερικών υποθέσεων της Ιονίου Πολιτείας και λίγο αργότερα ανέλαβε μαζί με μια τοπική ρωσική φρουρά, αλλά και πολλούς κλέφτες και αρματολούς από τη Δυτική Στερεά Ελλάδα, να υπερασπιστεί το νησί της Λευκάδας από τις κατακτητικές διαθέσεις του Αλή Πασά.[124]

Αρχές του 1809, εν τέλει θα ξεκινούσε η σημαντική και αρκετών ετών καριέρα του, ως διπλωμάτη της τσαρικής Ρωσίας. Αργότερα και συγκεκριμένα, κατά το ξέσπασμα της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, ο Καποδίστριας από τη μια μεριά μεν ήταν θετικός εν γένει ως προς την μελλοντική προοπτική ανάδυσης

[123] Δραγούμης Ν., (1879), «*Ιστορικαί αναμνήσεις*», τομ. Α΄, Αθήναις: Ερμής, σ. 52

[124] Παπαγιώργης Κ., (2003), «*Τα καπάκια*», Αθήνα: Καστανιώτης, σ. 93

ενός νέου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Από την άλλη ωστόσο, ήταν πολύ επιφυλακτικός αναφορικά με το αν και κατά πόσο η περίοδος κατά την οποία ξεκίνησε η Επανάσταση, ήταν η πλέον κατάλληλη. Είναι ενδεικτικό, πως η είδηση για την έναρξη της Επανάστασης στην Πελοπόννησο είχαν βρει τον Καποδίστρια κατά τη διάρκεια του συνεδρίου στο Λάϊμπαχ. Ο ίδιος είχε ασκήσει πιέσεις στον τσάρο Αλέξανδρο, για μονομερείς ενέργειες κατά του οθωμανικού κράτους, αλλά δεν εισακούστηκε, καθώς ο Ρώσος ηγεμόνας επηρεάστηκε εκείνο το διάστημα εν πολλοίς από τις θέσεις του Αυστριακού Υπουργού Εξωτερικών Metternich. Αποτέλεσμα αυτής της επιρροής άλλωστε τότε ήταν η καταδίκη της Ελληνικής Επανάστασης και του Αλέξανδρου Υψηλάντη προσωπικά από τον τσάρο, με επιστολή που γράφτηκε από τον Καποδίστρια.[125]

Καθώς εν τέλει το 1822 παραιτήθηκε από το θέση του στο ρωσικό Υπουργείο Εξωτερικών, ξεκίνησε μια μυστική προσπάθεια παροχής βοήθειας προς τους επαναστατημένους Έλληνες. Αυτή η βοήθεια ήταν υλική και σχετιζόταν με την αποστολή τροφίμων, εφοδίων και χρημάτων, αλλά είχε να κάνει και με την όσο το δυνατόν εντονότερη ανακίνηση του φιλελληνικού κινήματος ανά την Ευρώπη. Τελικά, ο Καποδίστριας ήρθε στην Ελλάδα το Γενάρη του 1828 και ευθύς βρέθηκε ενώπιον ενός πολύ δύσκολου έργου, αυτού της οργάνωσης και δημιουργίας ενός ουσιαστικά ανύπαρκτου κράτους. Κατά την άφιξη του οι εικόνες που συνάντησε των συγκλόνισαν, σε υπόμνημα που έστειλε στις προστάτιδες δυνάμεις αναφέρει:

«Αι κώμαι, τα χωρία και αι πόλεις της Ελλάδος κατεστράφησαν και κατήντησαν ερείπια και ερημίαι άλλο δεν έμεινεν εις τους κατοίκους της ειμή ο αρχαίος χαρακτήρ αυτών και η ομόφωνος και αμετάθετος απόφασίς των να μη υποκύψωσιν εις τον ζυγόν του Τούρκου ή άλλου τινός ξένου…καίπερ όλως γυμνοί και άποροι όντες»[126]

Οι προσπάθειές του σε τομείς, όπως η καταπολέμηση της πειρατείας, η προσπάθεια για την διανομή κλήρων γης σε χιλιάδες αγωνιστές, αλλά και η προσπάθεια για την

[125] Τρικούπης Σπ., (2007), «*Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως*», τομ. Α', Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, σ. 339

[126]Γρηγοριάδης Σ., (1975), «*Οικονομική Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδος*», Αθήνα: Interview σ. 9

διατήρηση ίσων αποστάσεων απέναντι στις μεγάλες δυνάμεις, είχαν ως αποτέλεσμα το να δημιουργήσει αρκετούς εχθρούς στο εξωτερικό και το εσωτερικό της χώρας.[127]

Τη στιγμή της δολοφονίας του Κυβερνήτη από τους Κωνσταντίνο και Γεώργιο Μαυρομιχάλη, οι οποίοι ήταν αδερφός και γιος αντίστοιχα του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, ο μεν Γεώργιος κατόρθωσε να διαφύγει στην γαλλική πρεσβεία, στοιχείο που φαίνεται πως στηρίζει ακόμα περισσότερο το σενάριο συνωμοσίας, με βάση το οποίο οι Γάλλοι είχαν παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο, ως προς την δολοφονία του Καποδίστρια. Ο αδερφός του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, δηλαδή ο Κωνσταντίνος, είχε σκοτωθεί εκείνη τη στιγμή από τον σωματοφύλακα του Καποδίστρια, τον περίφημο Κρητικό μονόχειρα αγωνιστή της Επανάστασης Γεώργιο Κοζώνη. Είναι ενδεικτικό δε, ότι λίγο πριν τον αποτελειώσει ο συγκεντρωμένος όχλος και τον πετάξει στο λιμάνι του Ναυπλίου, ο ίδιος είχε πει πως άλλοι είχαν βάλει αυτόν και τον ανιψιό του να δολοφονήσουν τον Καποδίστρια.[128]

Ο ετοιμοθάνατος Καποδίστριας εκείνη τη στιγμή μεταφέρθηκε εσπευσμένα σε παρακείμενο νοσοκομείο, όπου εξέπνευσε. Συγχρόνως στη συνέχεια, ο προσωπικός του φίλος και γιατρός Σπύρος Καρβελάς, τον εξέτασε και συνέταξε την έκθεση σχετικά με τα αίτια θανάτου του Κυβερνήτη. Αυτή η έκθεση σήμερα βρίσκεται σε ιστορικά αρχεία καταχωρημένη[129] και με βάση την εν λόγω εξέταση, ο θάνατος του Καποδίστρια είχε προέλθει από θανατηφόρα χτυπήματα και τραύματα στην ινιακή και στην άνω δεξιά χώρα.

Άμεσα με την δολοφονία του Καποδίστρια, μια πολύ σημαντική συνέπεια φυσικά ήταν αυτή της έντονης αναταραχής, που προκλήθηκε σε όλο τον ελληνικό κόσμο και στην κοινωνία της εποχής εκείνης. Είναι χαρακτηριστικό, πως σε συναισθηματικό επίπεδο, ένα μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης και ειδικότερα ο

---

[127]Δαφνής Γρ., (1976), «*Ιωάννης Α. Καποδίστριας*», Αθήνα: Ίκαρος, σ. 53

[128]Ibid, σ. 54

[129] Κόκκινος Δ., (1956), «*Η Ελληνική Επανάστασις*», Τόμος ΣΤ΄, Αθήναι: Μέλισσα, σ. 684

κόσμος της αγροτιάς στα πλαίσια του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, πληγώθηκε βαθιά από αυτήν την μεγάλη απώλεια. Κι αυτό, καθώς ο Καποδίστριας είχε ως στόχο, υπό το βάρος της μεταρρυθμιστικής του πολιτικής, να προβεί στην αναδιανομή των εθνικών γαιών προς όφελος χιλιάδων ακτημόνων αγροτών. Αυτή η πρόθεση εξάλλου, τον είχε φέρει σύντομα σε αντιπαράθεση με τους διάφορους προύχοντες και κοτζαμπάσηδες, όπως ήδη τονίστηκε πιο πάνω, καθώς εκείνοι ήδη κατείχαν ένα μεγάλο κομμάτι αυτών των γαιών.[130]

Από την άλλη μεριά πάντως, ήταν χαρακτηριστικό, ότι πέραν της θλίψης και του πένθους για τον αγροτικό κόσμο, μιας συνέπεια του θανάτου Καποδίστρια, ήταν αντίθετα η χαρά και ο ενθουσιασμός των πλοιοκτητών και της κοινής γνώμης εν γένει νησιών, όπως η Ύδρα. Οι μεγάλες οικογένειες των Ελλήνων πλοιοκτητών, από κάποιο καιρό πριν, είχαν αρχίσει να ζητούν από τον Καποδίστρια αποζημιώσεις για τις ζημιές και καταστροφές, που είχαν υποστεί πολλά από τα πλοία τους κατά την περίοδο του Αγώνα. Ο ίδιος είχε μεν αναγνωρίσει το δίκαιο του αιτήματός τους, αλλά τόνιζε συνεχώς, πως το ελληνικό κράτος εκείνον τον καιρό, πολύ απλά, δεν διέθετε χρήματα. Εκείνοι ωστόσο, επέμεναν για την παράδοση της αποζημίωσης.

Σύντομα μάλιστα, η Ύδρα είχε καταστεί η έδρα της αντιπολίτευσης έναντι του Καποδίστρια. Στο πλαίσιο αυτής της αντιπολίτευσης πρωταγωνιστικό ρόλο είχε παίξει η οικογένεια Κουντουριώτη, που παράλληλα είχε στο πλευρό της και πολλούς σημαντικούς αγωνιστές ναυτικούς της Επανάστασης του 1821, όπως ήταν ο Μιαούλης, ο Σαχτούρης, οι Κριεζήδες και ο Τομπάζης. Στην Ύδρα εξάλλου είχαν καταφύγει και οι οπαδοί του αγγλικού κόμματος, όπως ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, όπως και οι Σπυρίδων Τρικούπης, Αναστάσιος Πολυζωΐδης, και Αλέξανδρος Σούτσος, ενώ βασικό όργανο των αντιπολιτευόμενων ήταν η εφημερίδα *Απόλλων*. Εξάλλου, όλους αυτούς εν πολλοίς τους είχε στηρίξει παράλληλα και το Ηνωμένο Βασίλειο (πέραν των Γάλλων),[131] καθώς είχε θεωρήσει κι αυτό, ότι ο Καποδίστριας σε κάποιο βαθμό ήταν συνδεδεμένος με τα συμφέροντα της Ρωσίας. Και υπό το πρίσμα των παραπάνω στοιχείων, δεν είναι παράξενο, το ότι

[130] Δαφνής Γρ., (1976), «*Ιωάννης Α. Καποδίστριας*», Αθήνα: Ίκαρος, σ. 56

[131] Βουρνάς Τ., (1997), «*Ιστορία της σύγχρονης και νεώτερης Ελλάδας*», Αθήνα: Πατάκης, σελ. 228

με τη δολοφονία του Καποδίστρια, η εφημερίδα Απόλλων είχε κυριολεκτικά θριαμβολογήσει, θεωρώντας έτσι, ότι είχε πεθάνει ένας τύραννος.

Στις 27 Σεπτεμβρίου του 1831, ο Καποδίστριας δολοφονείται στο Ναύπλιο από τον γιο και τον αδελφό του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Μετά την δολοφονία του Καποδίστρια διαλύεται και η πρώτη προσπάθεια για ελληνική τράπεζα και μόνο μετά την άφιξη του Όθωνα, γίνεται λόγος για επανασύσταση της τράπεζας με προτροπή του Εϋνάρδου. Η δολοφονία του κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια, ανοίγει το κεφάλαιο της βασιλείας για την Νεότερη Ελλάδα. Μέσα από την στενή επιρροή των Μεγάλων Δυνάμεων: Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία.

Αναφορικά με τις άμεσες συνέπειες της δολοφονίας του Καποδίστρια, είναι δυνατόν να σημειώσει κάποιος εδώ το ζήτημα της μεγάλης κρίσης και της έντονης αντιπαράθεσης, που ξέσπασε κατά κύριο λόγο με τις γαλλικές διπλωματικές και προξενικές αρχές στο ελληνικό κράτος εκείνες τις ημέρες. Όταν ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης, ξέφυγε από το σημείο όπου έγινε η δολοφονία του Καποδίστρια, βρήκε άμεσα καταφύγιο στη γαλλική πρεσβεία. Εξάλλου, όταν ζητήθηκε άμεσα από τον Γάλλο πρέσβη να παραδώσει τον δολοφόνο, εκείνος αρνήθηκε, με το αιτιολογικό πως δεν υπήρχε χαρτί εντάλματος για την σύλληψη του Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη. Εντούτοις όμως, μεγάλο πλήθος είχε συγκεντρωθεί γύρω από την γαλλική πρεσβεία, απειλώντας μάλιστα να την κάψει, αν δεν παραδινόταν ο δολοφόνος. Κάτω από αυτές τις πιέσεις, ο Γάλλος πρέσβης βαρόνος Ρουάν αναγκάστηκε να παραδώσει τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη.[132]

Εν γένει, η στάση των γαλλικών διπλωματικών αρχών μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια δυναμίτισε ακόμα περισσότερο το κλίμα, δεδομένου, ότι ήταν ενδεικτική της ανάμιξής της στα όσα συνέβησαν. Εξάλλου και μετά την σύλληψη του Γεώργιου Μαυρομιχάλη, ο Γάλλος βαρόνος Ρουάν, συνέχισε να παρέχει πολιτική αλλά και νομική κάλυψη στον δολοφόνο (κατά τη διάρκεια της σύντομης δίκης του).

[132] Σταματόπουλος Τ., (1979), «*Ο εσωτερικός Αγώνας, πριν και κατά την Επανάσταση του 1821*», Αθήνα: Κάλβος, σ. 460-63

Και οι Βρετανοί από τη δική τους μεριά βέβαια, δεν θα πρέπει να θεωρηθεί πως ήταν φίλα προσκείμενοι στον Ιωάννη Καποδίστρια - για τους Βρετανούς, ο ίδιος ο Καποδίστριας δεν έπαυε να θεωρείται ένας εν δυνάμει "δούρειος ίππος" της ρωσικής πολιτικής και διπλωματίας, στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος και την περιοχή εν γένει της Ανατολικής Μεσογείου. Η αντιπαράθεσή τους με τον Κυβερνήτη, ήταν συνυφασμένη, όπως είχε συμβεί και στην περίπτωση των Γάλλων, με την από μέρους του απόρριψη αιτημάτων τους, για την εξυπηρέτηση διαφόρων οικονομικών τους συμφερόντων. Πάντως, η αγγλική ανάμιξη στην δολοφονία του Καποδίστρια δεν ήταν τόσο έντονη και άμεση, απ' όσα στοιχεία αναδύονται μέσα από το αρχειακό υλικό της εποχής, σε σύγκριση με τον ρόλο που έπαιξε η Γαλλία. Παρομοίως και οι Υδραίοι, όπως η οικογένεια Κουντουριώτη, φαίνεται, ότι στην πραγματικότητα επίσης δεν είχαν καμιά ανάμιξη στη δολοφονία, παρ' όλη την αντιπαράθεσή τους με τον Κυβερνήτη.[133]

Στα πλαίσια ωστόσο, των συνεπειών της έντονης κρίσης και αντιπαράθεσης που ακολούθησε ανάμεσα στις βρετανικές και γαλλικές προξενικές αρχές, από τη μια και την ελληνική κυβέρνηση από την άλλη και οι Βρετανοί επίσης εκείνες τις ημέρες άσκησαν πίεση, προκειμένου να ηρεμήσει ο λαός του Ναυπλίου που είχε ξεσηκωθεί μετά την δολοφονική ενέργεια. Είχαν απειλήσει εξάλλου, πως εάν χρειαζόταν θα επενέβαιναν ακόμα και με στρατιωτικά μέσα. Επίσης άσκησαν μεγάλες πιέσεις προς την τριμελή προσωρινή Διοικητική Επιτροπή που απαρτιζόταν από τον αδερφό του Ιωάννη Καποδίστρια, Αυγουστίνο, τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και τον Ιωάννη Κωλέττη. Στα πλαίσια αυτών των πιέσεων, απείλησαν πως το Ηνωμένο Βασίλειο θα διέκοπτε τις διπλωματικές, οικονομικές κ.λ.π. σχέσεις του με το ελληνικό κράτος, αν δεν υπήρχε εξομάλυνση της καταστάσεως.[134]

Μετά από τη δολοφονία του Καποδίστρια, τη θέση του Κυβερνήτη για κάποιο χρονικό διάστημα είχε αναλάβει ο αδερφός του Αυγουστίνος Καποδίστριας (η σωρός του Ιωάννη Καποδίστρια σύντομα μετεφέρθη στην Κέρκυρα, όπου

---

[133] Κρεμμυδάς Β., (1977), «*Η δολοφονία του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια*», τεύχος 14, Αθήνα: Περιοδικό Ερανιστής, σ. 278

[134] Γατόπουλος Δ., (1932), «*Ιωάννης Καποδίστριας. Ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδος*», Αθήναι: Δημητράκος, σ. 68

ενταφιάστηκε στη Μονή Πλατυτέρας). Και πάλι ωστόσο, ήταν σαφές, πως η κατάσταση ήταν κρίσιμη, ενώ ήδη είχαν αρχίσει να προκύπτουν σε όλη την επικράτεια φαινόμενα αναρχίας. Ο ίδιος ο Αυγουστίνος σύντομα έγινε σαφές, ότι δεν θα μπορούσε να αντικαταστήσει τον θανόντα αδερφό του επάξια. Εντούτοις όμως, κατά τα πρότυπα του Ιωάννη, κι αυτός προσπάθησε να αναπτύξει μια δυναμική αντίδραση έναντι της αντιπολίτευσης που είχε εναντιωθεί από καιρό ήδη πριν με σφοδρότητα προς το καθεστώς του αδερφού του. Αυτό φάνηκε, για παράδειγμα, στις αρχές Οκτωβρίου του 1831, όταν απέπεμψε από το Ναύπλιο μια αντιπροσωπεία που είχε έρθει από την Ύδρα για διαβουλεύσεις μαζί του και η οποία αποτελούνταν από τον Μιαούλη, τον Τρικούπη και τον Ζαΐμη.[135] Εν γένει, με άλλα λόγια, ήταν ενδεικτικό, ότι μια βασική συνέπεια της δολοφονίας του Ιωάννη Καποδίστρια, είχε υπάρξει η ακόμα μεγαλύτερη όξυνση των παθών, ανάμεσα στην κεντρική εξουσία εκείνης της εποχής και τις διάφορες αντιπολιτευόμενες προς αυτήν δυνάμεις του τόπου, όπως οι Υδραίοι και οι Μανιάτες προεστοί.

Η μη εξομάλυνση των σχέσεων άλλωστε και η επακόλουθη όξυνση, φάνηκε και από το ότι υπήρξαν πολλά εμπόδια από μέρους των αρχών, ώστε να προσεγγίσουν το χώρο της εθνοσυνέλευσης που έλαβε χώρα αρχές του 1832 στο Άργος και η οποία άλλωστε ήταν προγραμματισμένη ήδη από την εποχή ακόμα που ζούσε ο Ιωάννης Καποδίστριας.[136] Οι Υδραίοι, επί παραδείγματι, έφτασαν να ζητήσουν τη συνοδεία πλοίων των τριών Μεγάλων Δυνάμεων, ώστε να μπορέσουν να προσεγγίσουν τις ακτές της Πελοποννήσου. Από την άλλη αντίστοιχα, οι Μανιάτες σε μεγάλο βαθμό, δεν μπόρεσαν καν να φτάσουν στο Άργος, ενώ ορισμένοι εξ αυτών συνελήφθησαν όταν έφτασαν εκεί. Η αντιπαράθεση των καποδιστριακών δυνάμεων εξάλλου ειδικότερα με τους Μανιάτες, είχε ξεφύγει από κάθε έλεγχο, λόγω του ρόλου των συγγενών του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη στη δολοφονία του Καποδίστρια. Οι υποστηρικτές του Κωλέττη αντίθετα και οι οποίοι προέρχονταν από τη Στερεά Ελλάδα, όπως ο Ίσκος, ο Δυοβουνιώτης, ο Μπότσαρης

---

[135] Γαρδίκα - Κατσιαδάκη Ελ., (1985), «*Ο ρόλος της Διάσκεψης του Λονδίνου στην πτώση του Αυγουστίνου Καποδίστρια*», Αθήνα: Περιοδικό Μνήμων, εταιρεία μελέτης νέου Ελληνισμού, σ. 10: 248-269

[136]Ibid., σ. 251-252

και ο Τζαβέλας, έφτασαν μεν στο χώρο, όπου θα γινόταν η Εθνοσυνέλευση, αλλά για λόγους ασφαλείας, είχαν μαζί τους ένοπλα τμήματα ως φρουρούς.[137]

Πέραν των όποιων προσπαθειών πάντως, ήταν σαφές, πως το χάσμα μεταξύ των καποδιστριακών και της αντιπολίτευσης, λόγω και της δολοφονίας, είχε καταστεί πλέον αγεφύρωτο. Αυτό φάνηκε από το ότι όταν ξεκίνησαν τον Ιανουάριο του 1832 οι εργασίες της εθνοσυνέλευσης, οι καποδιστριακοί συνεδρίασαν σε διαφορετικό χώρο από εκείνον, όπου βρίσκονταν οι οπαδοί της αντιπολίτευσης. Οι μεν καποδιστριακοί τις επόμενες μέρες, με πρόταση του Κολοκοτρώνη εξέλεξαν αρχηγό τον Αυγουστίνο Καποδίστρια, κάτι που η αντιπολίτευση δεν δέχθηκε, με αποτέλεσμα για ένα τριήμερο να υπάρξουν σφοδρές εμφύλιες συγκρούσεις μέσα στην πόλη του Άργους. Αυτοί που πρωταγωνίστησαν στην σύγκρουση με τους καποδιστριακούς, ήταν οι διάφοροι οπλαρχηγοί της Στερεάς Ελλάδας που ήταν προσκείμενοι στον Ιωάννη Κωλέττη.[138]

Προς τις 24 Ιανουαρίου αντίστοιχα, έγιναν κάποιες προσπάθειες συνεννόησης ανάμεσα στον Ιωάννη Καποδίστρια και τον Κωλέττη, αν και οι δυο μεριές ήταν πολύ επιφυλακτικές η μία απέναντι στην άλλη. Στις προσπάθειες για συνεννόηση μεταξύ των δυο πόλων κάποιο ρόλο έπαιξαν οι Βρετανοί, καθώς και ορισμένοι διορισμένοι αντιπρέσβεις των Μεγάλων Δυνάμεων. Τα αποτελέσματα ωστόσο ήταν πενιχρά, καθώς μετά την δολοφονία του αδερφού του το κλίμα ήταν δηλητηριασμένο. Οι αντιπολιτευόμενοι άλλωστε, είχαν προτείνει μια σειρά από ριζικές αλλαγές, ζητώντας ακόμα και την απομάκρυνση του Αυγουστίνου από την εξουσία, κάτι φυσικά που ο ίδιος δεν υπήρχε περίπτωση να αποδεχθεί.[139]

Τουλάχιστον, στα πλαίσια των εμφύλιων συγκρούσεων εκείνου του διαστήματος, ο Αυγουστίνος Καποδίστριας και ο Ιωάννης Κωλέττης μπόρεσαν να έρθουν σε έναν προσωρινό διακανονισμό, με βάση τον οποίο θα αποσύρονταν οι δυνάμεις τους από το Άργος. Οι δυνάμεις των οπλαρχηγών από τη Στερεά Ελλάδα

---

[137]Ibid, σ. 253-254

[138]Ibid, σ. 254

[139]Ibid, σ. 257-258

που υποστήριζαν τον Κωλέττη, συγκεντρώθηκαν μάλιστα μετά την απόσυρσή τους στην Περαχώρα της Κορινθίας, ενώ ο ίδιος ο Αυγουστίνος μπόρεσε να διατηρήσει τον έλεγχο του Ναυπλίου με τη βοήθεια μιας μοίρας του ρωσικού στόλου (υπό την αρχηγία του ναυάρχου Ρίκορντ).[140] Αντιστοίχως, άλλες περιοχές, όπως η Ύδρα και η Μάνη, παρέμειναν στα χέρια της αντιπολίτευσης και αυτό ήταν ενδεικτικό του χάους και της πολυδιάσπασης που είχε αναδειχθεί στο ελληνικό κράτος.

Ο Κωλέττης εν γένει, εκείνο το διάστημα φαίνεται πως είχε παίξει πολύ σημαντικό ρόλο, ως προς την πάλη για την νομή της εξουσίας που προέκυψε με τη δολοφονία του Καποδίστρια. Στο πλαίσιο των δυο τριμελών Διοικητικών Επιτροπών που σχηματίστηκαν τον Σεπτέμβριο και τον Δεκέμβριο του 1831 αντίστοιχα, ο ρόλος του, με βάση τα όσα τονίζει ο ιστορικός Βασίλειος Κρεμμύδας, ήταν τουλάχιστον ανασταλτικός ως προς την προανακριτική έρευνα, μέσα από την οποία θα ριχνόταν περισσότερο φως στη δολοφονία του Καποδίστρια. Αυτό το στοιχείο φαίνεται να αναδεικνύει τις από μέρους του προσπάθειες να καλυφθεί ο όποιος τυχόν δικός του ρόλος στη συνωμοσία της δολοφονίας.[141]

Την ίδια στιγμή εξάλλου, θα πρέπει να σημειωθεί το ότι η μεριά του Αυγουστίνου Καποδίστρια είχε προωθήσει την ένταξή του σε αυτές τις Διοικητικές Επιτροπές, προκειμένου ο Κωλέττης να μην συνταχθεί με την παράταξη των Υδραίων. Στην πραγματικότητα όμως, αυτή η εξέλιξη συνέβαλε άμεσα στο να έχει ο ίδιος απόλυτη ελευθερία, ώστε να οργανώσει το δικό του κόμμα (γαλλικό κόμμα), χωρίς να υπάρχει η παραμικρή περίσπαση, είτε από τη μεριά των καποδιστριακών, είτε από τη μεριά των Υδραίων από την άλλη μεριά.

Εδώ συγχρόνως, ένα πολύ σημαντικό μειονέκτημα για τον ίδιο τον Κωλέττη, ήταν πως είχε την δυνατότητα και ευκαιρία να αποσπάσει τους Ρουμελιώτες από την επιρροή των Υδραίων και να τους χρησιμοποιήσει για προσωπικό του

---

[140]Ibid, σ. 261

[141]Κρεμμυδάς Β., (1977), «*Η δολοφονία του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια*», τεύχος 14, Αθήνα: Περιοδικό Ερανιστής, σ. 261-262

όφελος.[142] Αυτό φάνηκε άλλωστε και από τη σύμπραξη στο πλευρό του των διαφόρων οπλαρχηγών της Στερεάς Ελλάδας, που τελικά βάδισαν εναντίον του Ναυπλίου και της έδρας της κυβερνήσεως του Αυγουστίνου Καποδίστρια.

Παράλληλα, εκείνο το διάστημα επρόκειτο να ολοκληρωθούν και οι εργασίες της Ε΄ Εθνοσυνέλευσης που είχε ξεκινήσει στα τέλη του 1831 στο Άργος, όπως ήδη σημειώθηκε και πιο πάνω. Μέσω αυτής είχε ψηφιστεί το Πολιτικό Σύνταγμα της Ελλάδος, για το έτος 1832. Εν τω μεταξύ, με βάση τις αποφάσεις της συμφωνίας του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου το ίδιο έτος, ως κυβέρνηση του νεοπαγούς κράτους θα αναγνωριζόταν εκείνη που θα αναδυόταν μέσα από τις αποφάσεις της Ε΄ Εθνοσυνέλευσης.

Το πρόβλημα ωστόσο ήταν πως λόγω του εμφύλιου σπαραγμού, στην μεν Εθνοσυνέλευση πολύ απλά είχαν συμμετάσχει μόνο οι καποδιστριακοί, όπως ήδη τονίστηκε. Το αποτέλεσμα με άλλα λόγια στην ουσία δεν εκπροσωπούσε το σύνολο των εκπροσώπων όλων των περιοχών της τότε ελληνικής επικράτειας. Από την άλλη μεριά, οι Μανιάτες, όπως και οι Υδραίοι ακόμα δεν είχαν εγκαταλείψει την ιδέα του να βαδίσουν εναντίον του Ναυπλίου και του Αυγουστίνου Καποδίστρια. Για ένα διάστημα πάντως, οι Μανιάτες ακολούθησαν μια στάση αναμονής, λόγω της αποφυλάκισης των Πετρόμπεη και Ιωάννη Μαυρομιχάλη. Συγχρόνως όμως, υπήρξε τόσο έντονη η αδιαλλαξία από μέρους των διαφόρων πλευρών και ειδικότερα από τη μεριά του Ιωάννη Κωλέττη, με αποτέλεσμα να καταρρεύσουν οι όποιες προσπάθειες για μια οριστική συμφωνία.[143]

Μετά τη δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια, μια συνέπεια εκείνο το διάστημα είχε υπάρξει και η ακόμα μεγαλύτερη δυσκολία, αναφορικά με τον έλεγχο επί των σωμάτων των διαφόρων άτακτων οπλαρχηγών. Οι τελευταίοι άλλωστε, από καιρό ένιωθαν, πως παρ' όλες τις υπηρεσίες και τις θυσίες που είχαν κάνει κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821, είχαν αρχίσει να τίθενται ολοένα πιο πολύ στο περιθώριο. Αυτό ήταν μια αίσθηση που προέκυπτε καταρχήν από την προσπάθεια

[142]Dakin D., (1989), «*Ο Αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία, 1821-1833*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 378

[143]Ibid, σ. 262-263

του ελληνικού κράτους να προβεί στην δημιουργία επίσημου, τακτικού στρατού και αφενός είχε σχέση με το ζήτημα της διανομής εθνικών γαιών σε χιλιάδες αγωνιστές του 1821. Δεν είναι τυχαίο, ότι εκείνες τις ημέρες εν τέλει, πολλοί οπλαρχηγοί που πρωθύστερα ήταν συνταγμένοι στο πλευρό του Αυγουστίνου Καποδίστρια και παλαιότερα στο πλευρό του δολοφονημένου αδερφού του, σύντομα τον εγκατέλειψαν και τάχθηκαν στο πλευρό των αντικυβερνητικών δυνάμεων. Τέτοιες ήταν, για παράδειγμα, οι περιπτώσεις των οπλαρχηγών Χατζηχρήστου και Γενναίου Κολοκοτρώνη.[144]

Είναι ενδεικτικό, ότι ο Αυγουστίνος Καποδίστριας, παρόλο που και ο ίδιος με δικές του κινήσεις και αστοχίες μετά το θάνατο του αδερφού του, είχε επέλθει σε αρκετά δύσκολη θέση, προσπάθησε, παρά τις συμβουλές διαφόρων ξένων κυρίως παραγόντων που τον πίεζαν να παραιτηθεί, να παραμείνει στην εξουσία. Σύντομα όμως, παρόλη την επιμονή του, τα ίδια τα γεγονότα θα τον εξανάγκαζαν στο να οδηγηθεί σε αυτήν την απόφαση. Κι αυτό, καθώς στις 6 Απριλίου του 1832 τα στρατεύματα της Στερεάς Ελλάδας (που ήταν υπό την αρχηγία του Ιωάννη Κωλέττη), ανέτρεψαν τις ισχνές δυνάμεις του Καποδίστρια στον Ισθμό της Κορίνθου και έφτασαν πολύ κοντά στο Ναύπλιο. Έτσι, αναγκάστηκε να παραιτηθεί, παρόλο που λίγες ημέρες πιο πριν η Εθνοσυνέλευση τον είχε ανακηρύξει πάλι Κυβερνήτη.[145]

Γενικότερα, είναι σαφές, πως ο Αυγουστίνος Καποδίστριας δεν είχε τα χαρίσματα του αδερφού του Ιωάννη και η όλη του στάση μετά τη δολοφονία του αδερφού του έπαιξε αναμφίβολα κάποιο ρόλο, αναφορικά με την όξυνση των πολιτικών παθών. Βέβαια από την άλλη μεριά επίσης, ήταν αλήθεια, όπως είχε σημειώσει και ο Βρετανός πρέσβης Στράτφορντ Κάνινγκ, πως πέραν του Αυγουστίνου δεν υπήρχε κάποιο άλλο άτομο περισσότερο ικανό για να αναλάβει τα ηνία του νεότευκτου κράτους.[146] Συγχρόνως πολλοί σύγχρονοί του, όπως ο περιηγητής Alcock, έκριναν, ότι ο Αυγουστίνος Καποδίστριας δεν διέθετε το

[144]Ibid, σ. 265

[145]Ibid, σ. 268

[146]Ibid, σ. 268

πολιτικό αισθητήριο και την ανεπτυγμένη αντίληψη του αδερφού του, την πολιτική πείρα του τελευταίου, ενώ παράλληλα ήταν άτομο επιρρεπές στις κολακείες ανθρώπων, όπως ο Μακρυγιάννης και ο Περραιβός.[147] Την ίδια στιγμή, ο Αυγουστίνος διακατεχόταν, όπως και ο Ιωάννης Καποδίστριας, από τάσεις αυταρχισμού,[148] ενώ είχε επιχειρήσει να συγκεντρώσει όλες τις εξουσίες στο πρόσωπό του.[149]

3.3. Το Βασίλειο της Ελλάδος

Μετά την δολοφονία του Καποδίστρια θα διοριστεί από την γερουσία μια *τριανδρία* που θα είναι οι εξής: ο Αυγουστίνος Καποδίστριας, ο Κολοκοτρώνης και ο Κωλέττης. Ο Κωλέττης ελέγχοντας τους καπετάνιους της Ρούμελης και τους προύχοντες του Μοριά και της Ύδρας, ιδρύοντας την δική του τριανδρία και δίνοντας στον Μαυροκορδάτο την θέση του υπουργού εξωτερικών, θα προσεγγίσουν τους οπαδούς του Καποδίστρια και το «αγγλικό κόμμα», όλο αυτό θα ξαναδημιουργήσει εμφύλιο πόλεμο.

Αναμφίβολα και πέραν όλων των παραπάνω συνεπειών, οι οποίες, θα μπορούσε να θεωρήσει κάποιος, ότι ήταν τα άμεσα αποτελέσματα της δολοφονίας του Καποδίστρια (όπως η γενικότερη αναρχία εκείνου του χρονικού διαστήματος, οι έντονες εμφύλιες αντιπαραθέσεις που συχνά κατέληξαν και σε ένοπλες συγκρούσεις κ.λ.π.), μια ίσως ακόμα σημαντικότερη συνέπεια της δολοφονίας του Καποδίστρια να ήταν η διαδικασία της εγκαθίδρυσης του θεσμού της μοναρχίας στο ελληνικό κράτος. Ενός θεσμού που μακροπρόθεσμα και ως τον 20ο αιώνα ακόμα, θα είχε τεράστιες προεκτάσεις και συνέπειες για την πολιτική ζωή και την ιστορική πορεία του νεότερου και σύγχρονου Ελληνισμού.

---

[147] Σιμόπουλος Κ., (2007), «*Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21»*, τομ. Ε΄, Αθήνα: Πιρόγα, σ. 286-287

[148] Μπενέκος Γ.Γ., (1961), «*Κωλέττης - Ο πατέρας των πολιτικών μας ηθών*», Αθήνα: Κυψέλη, σ. 176

[149] Φωτιάδης Δ., (1963), «*Οθωνας - Η μοναρχία»*, Αθήνα: Κυψέλη, σ. 56

Καθ' όλη τη διάρκεια του 1832, η κατάσταση που επικρατούσε στο νεαρό ελληνικό κράτος, ήταν αυτή της πλήρους αναρχίας, ασυδοσίας και του εμφύλιου σπαραγμού. Ήταν πλέον σαφές σε όλους και φυσικά και στον ίδιο τον ελληνικό λαό που ήταν ανάγκη να βρεθεί μια νέα, στιβαρή ηγεσία που θα έπαιρνε τις τύχες του κράτους και της κοινωνίας στα χέρια της. Και είναι μάλιστα ενδεικτικό εδώ, το ότι ακόμα και οι πλέον ένθερμοι Έλληνες δημοκράτες εκείνο το διάστημα θεώρησαν, ότι μόνο μια ξένη μοναρχία θα μπορούσε να σώσει τον τόπο από τον αδελφοκτόνο σπαραγμό.[150]

Έτσι, με τη Συνθήκη της 7ης Μαΐου του 1832, με την οποία οριστικά είχε τεθεί τέρμα στην Ελληνική Επανάσταση του 1821 και με την οποία παράλληλα, οριστικοποιούνταν η ανεξαρτησία του νεότερου ελληνικού κράτους, το τελευταίο απέκτησε την οριστική νομική του μορφή. Μορφή, με άλλα λόγια, που είχε σχέση με το πολίτευμα της μοναρχίας. Με βάση την εν λόγω συνθήκη, ο βασιλιάς Λουδοβίκος ο Α΄ της Βαυαρίας, εξουσιοδοτούνταν να ορίσει μια τριμελή συμβουλευτική επιτροπή, η οποία για διάστημα δυο ετών θα ασκούσε την αντιβασιλεία στη χώρα, μέχρι την ενηλικίωση του γιου του Όθωνα, ο οποίος ορίστηκε βασιλιάς της Ελλάδας. Ο Λουδοβίκος εξάλλου θα παραχωρούσε και στρατό 3.500 Βαυαρών στρατιωτών, ενώ επέτρεπε και την χρήση Βαυαρών αξιωματικών για την οργάνωση των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων.[151]

Πάντως, μέσα από την προώθηση του θεσμού της μοναρχίας, προκειμένου να καλυφθεί το κενό του δολοφονημένου Καποδίστρια, είναι ενδεικτικό παράλληλα, ότι υπήρχαν κάποιες ασάφειες στη Συνθήκη της 7ης Μαΐου, που είχαν να κάνουν με την οικονομική βοήθεια προς το ελληνικό κράτος, αλλά και με το ζήτημα περί Συντάγματος, περί της θρησκείας του επερχόμενου μονάρχη, αλλά και με την επικύρωση της εκλογής του από νομοθετικό σώμα. Όλα αυτά τα στοιχεία άλλωστε, καθ' όλη τη διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα, υπήρξαν πηγές πολιτικών

---

[150] Λούβη Λ., (2003), «*Το Ελληνικό Κράτος 1833-1871 - Α. Το πολιτικό πλαίσιο των πρώτων βηματισμών*», Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 9

[151]Ibid, σ. 10

προβλημάτων και που προκάλεσαν έντονες αντιδράσεις από την πλειοψηφία του ελληνικού λαού και το σύνολο των πολιτικών δυνάμεων του τόπου.[152]

Η υποδοχή του Όθωνα στον ελληνικό χώρο και συγκεκριμένα στο Ναύπλιο στις 25 Ιανουαρίου του 1833, υπήρξε ενθουσιώδης. Αυτό οφειλόταν άλλωστε, στο ότι ακόμα οι μνήμες του εμφύλιου σπαραγμού και του χάους που ακολούθησε μετά από τη δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια, ήταν ακόμα νωπές στο λαό. Έτσι, με την άφιξή του υπήρχε η ελπίδα πως επιτέλους θα άρχιζε να υφίσταται μια αποτελεσματική κεντρική εξουσία, που θα αντιμετώπιζε εξίσου αποτελεσματικά τα προβλήματα του τόπου. Η επιλογή του νεαρού (17 ετών ακόμα όταν ήρθε στην Ελλάδα) Όθωνα είχε γίνει με την υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου, το 1832.

Θα δοθεί λύση, με διορισμένη κυβερνητική επιτροπή με εφτά μέλη και ένα υπουργικό συμβούλιο πέντε υπουργών και το 1832 θα γίνουν προσπάθειες για ένα υλοποιηθεί ένα νέο σύνταγμα από την *Εθνοσυνέλευση της Πρόνοιας,* ενώ ήδη έχει γίνει η εκλογή για τον βασιλιά τον ανήλικο τότε Όθωνα, όπως ήδη αναφέρθηκε πιο πάνω.[153]

Εν τω μεταξύ, είναι δυνατόν να σημειωθεί, πως τα τρία κυρίαρχα πολιτικά κόμματα εκείνης της περιόδου είχαν επηρεαστεί, αναφορικά με την ιδεολογική τους κατεύθυνση από το πλαίσιο των προσωπικών προτιμήσεων που είχαν οι ηγεσίες τους. Προτιμήσεων που μπορεί να αφορούσαν διαφορετικό υποψήφιο για την θέση του βασιλικού θρόνου στην Ελλάδα.

Πάντως, στην πορεία και ενώ είχε επιλεχθεί πια οριστικά ο Όθων από τη Βαυαρία, ως ο πρώτος μονάρχης του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, οι όποιες διαφορές μεταξύ των ηγεσιών των τριών βασικών κομμάτων της εποχής, δεν είχαν πια σχεδόν καμιά σημασία και ουσία. Με εξαίρεση την περίπτωση του γαλλικού κόμματος, του οποίου αρχηγός ήταν ο Ιωάννης Κωλέτης, στην περίπτωση των άλλων πολιτικών αρχηγών, στην ουσία είχαν υποστηριχθεί άλλες πολιτικές προσεγγίσεις. Οι τελευταίες εδώ, εξάλλου πολλές φορές μπορεί ακόμα και να ταυτίζονταν και να συνέπιπταν

[152]Ibid, σ. 10

[153]Συμφωνία ανάμεσα στις τρείς Δυνάμεις και την Βαυαρία, που ως την στιγμή της ενηλικίωσής του, τα καθήκοντα του θα τα αναλάμβαναν τρεις αντιβασιλείς που θα τους είχε διαλέξει ο πατέρας του . Οι τρείς Δυνάμεις επενέβαιναν τακτικά σε θέματα εσωτερικά της Ελλάδος και ασκούσαν εξουσία.

μεταξύ τους. Φυσικά, αναφορικά με τον τρόπο οργάνωσης αυτών των κομμάτων, μπορούμε να παρατηρήσουμε, ότι αντίστοιχα, αυτός βασιζόταν στην αρχή της συγκέντρωσης των διαφόρων οπαδών γύρω από το πρόσωπο του κάθε πολιτικού ηγέτη. Με άλλα λόγια, στην περίπτωση αυτών των κομμάτων, ήταν σαφές, ότι σε μεγάλο βαθμό η οργάνωσή τους είχε έναν καθαρά προσωποπαγή χαρακτήρα.

Επίσης, παρατηρεί κάποιος, ότι τα τρία αυτά πολιτικά κόμματα, δηλαδή το αγγλικό, το γαλλικό και το ρωσικό, και τα οποία άλλωστε για κάμποσο καιρό είχαν συνδεθεί περισσότερο με την προσπάθεια απόκτησης της ευμένειας μιας εκ των τριών μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων, δηλαδή των Άγγλων, των Γάλλων και των Ρώσων, σφυρηλάτησαν το καθένα τον ιδεολογικό του χαρακτήρα, διαμέσου του πλαισίου των ποικίλων αντιπαραθέσεών τους σε θέματα που αφορούσαν την εξωτερική πολιτική. Άλλωστε ως την επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843, αυτά τα πολιτικά κόμματα στην ουσία δεν είχαν κάποιο σημαντικό ρόλο, ως προς την διαμόρφωση της πολιτικής βούλησης του ελληνικού λαού. Βέβαια, είναι αλήθεια, την ίδια στιγμή, ότι ενίοτε μπορεί και να επηρέαζαν εν μέρει τις αποφάσεις της ελληνικής μοναρχίας και των εκάστοτε κυβερνήσεων. Αυτό πάντως συνέβαινε, αν ορισμένα στελέχη τους βρίσκονταν σε υψηλά κυβερνητικά αξιώματα.[154]

Το μεν αγγλικό κόμμα εν τω μεταξύ, καλλιεργούσε την ιδέα, ότι η μόνη μεγάλη ευρωπαϊκή δύναμη, μέσω της οποίας θα ήταν εφικτή η διασφάλιση των συμφερόντων του νεαρού ελληνικού κράτους, ήταν η Μεγάλη Βρετανία. Αυτή η αντίληψη εξάλλου είχε αποτυπωθεί από τους οπαδούς του συγκεκριμένου κόμματος και από την εποχή ακόμα του απελευθερωτικού Αγώνα, ενώ επίσης είχε προωθηθεί και η ιδέα, ότι η Ελλάδα στο μέλλον μέσω των Βρετανών ειδικότερα, θα είχε την δυνατότητα να επεκταθεί ακόμα και εις βάρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δεδομένου, ότι η τελευταία εξάλλου πια ήταν σε μια φάση παρακμής. Πάντως, τέτοιες αντιλήψεις και προσεγγίσεις αντιμετωπίζονταν μάλλον με μεγάλες επιφυλάξεις, ακόμα και αν γίνονταν από ηγετικά στελέχη του αγγλικού κόμματος, όπως ήταν ο Μαυροκορδάτος.

[154]Hering G., (2008), «*Τα πολιτικά Κόμματα στην Ελλάδα (1821-1936)*», τομ. Α΄, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 188

Αυτό συνέβαινε άλλωστε, επειδή το Ηνωμένο Βασίλειο, τουλάχιστον ακόμα επισήμως, υποστήριζε την ακεραιότητα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Βέβαια και ο ίδιος ο Μαυροκορδάτος πίστευε, πως καλό θα ήταν να μην υπάρχουν συνεχείς τριβές με τους Οθωμανούς για συνοριακά ζητήματα και επίσης να μην υπάρχουν εκβιασμοί από μέρους των υπερεθνικιστικών οργανώσεων. Θεωρούσε, πως αυτό μπορεί να λειτουργούσε εις βάρος της Ελλάδας εν τέλει, δεδομένου ότι έτσι μπορεί να στρέφονταν οι Βρετανοί εναντίον της. Αυτό σήμαινε εξάλλου, πως περισσότερο μάλλον θα έπρεπε να στραφούν οι Έλληνες πρώτιστα στην προσπάθεια για την αντιμετώπιση κάποιων εσωτερικών προβλημάτων, προκειμένου η χώρα μελλοντικά να είναι περισσότερο έτοιμη για τις μελλοντικές της διεκδικήσεις και ώστε να φανεί πιο αξιόπιστη στους ξένους.[155]

Το αγγλικό κόμμα εξάλλου, έδινε μεγαλύτερη βαρύτητα στον αγγλικού τύπου κοινοβουλευτισμό και πολιτικό φιλελευθερισμό και στην διάσταση της διάκρισης εξουσιών. Μάλιστα, είναι ενδεικτικό, ότι τα μέλη του αγγλικού κόμματος, προέβαλαν αυτές τις αξίες και αρχές και κατά την εποχή του Αγώνα για την ανεξαρτησία. Δεν είναι έτσι εξάλλου τυχαίο εδώ, πως το αγγλικό κόμμα εξαρχής είχε δώσει μεγάλη βαρύτητα και στο θέμα της ύπαρξης ενός συντάγματος, στοιχείο που είχε απασχολήσει έντονα και τον Μαυροκορδάτο. Σε αυτό το πλαίσιο είχε κινηθεί εν πολλοίς το αγγλικό κόμμα για καιρό, αν και στην πορεία θεωρήθηκε, πως η δημιουργία συντάγματος θα προέκυπτε εν καιρώ μέσα από διάφορες εσωτερικές, πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Τέτοιες μεταρρυθμίσεις θα σχετίζονταν με πεδία, όπως αυτό της ελευθεροτυπίας ή εκείνα αντίστοιχα της τοπικής αυτοδιοίκησης, της διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων ως προς το Συμβούλιο της Επικρατείας ή τα ορκωτά δικαστήρια, τις ένοπλες δυνάμεις κ.α.[156]Η εμπλοκή και συμμετοχή στην κρατική διοίκηση εκείνο το διάστημα είχε ωφελήσει εν πολλοίς το αγγλικό κόμμα και είναι χαρακτηριστικό, πως στο τελευταίο κάποιο διάστημα είχε γίνει η ανάθεση ακόμα και όλου του υπουργικού συμβουλίου.[157]

---

[155]Ibid, σ. 198

[156]Ibid, σ. 201

[157] Μαργαρίτης Γ., (1999), «*Ελληνική Ιστορία, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*», τομ. Γ΄, Πάτρα: Ε.Α.Π., σ. 145

Αντιστοίχως, το ρωσικό κόμμα είχε έναν πιο παραδοσιακό χαρακτήρα πάνω σε διάφορα θέματα και ζητήματα. Ένα τέτοιο θέμα ήταν εκείνο αναφορικά με την θρησκεία. Το εν λόγω κόμμα, εξέπεμπε έναν συντηρητισμό και επίσης ήταν φίλα προσκείμενο προς την Ρωσία. Ο αρχηγός και βασικός εκφραστής της ιδεολογίας αυτού του κόμματος, ήταν ο Μεταξάς. Το κόμμα είχε προκύψει μέσα από συνένωση διαφόρων φατριών και επίσης οι βάσεις του είχαν τεθεί μέσω του κινήματος των Ναπαίων, που πιο παλιά έπαιξαν βασικό ρόλο, ως προς την έλευση του Καποδίστρια ως πρώτου Κυβερνήτη στην Ελλάδα.[158]Το εν λόγω πολιτικό κόμμα είχε συνδεθεί ειδικότερα με την ιδέα περί Ορθοδοξίας, με αποτέλεσμα και την προσήλωσή του ως προς την Εκκλησία. Πάντως το ρωσικό κόμμα, στην πραγματικότητα από καιρό δεν είχε σταθερές θέσεις σε διάφορα θέματα. Οι θέσεις εκείνες εξάλλου, είχαν μεταβληθεί σε πολλές περιπτώσεις.

Δεν είναι τυχαίο, πως επειδή το ρωσικό κόμμα ήταν συνδεδεμένο με την τσαρική Ρωσία, αλλά και με το θεσμό του Οικουμενικού Πατριαρχείου, το καθεστώς των Βαυαρών και μέσω αυτών επίσης και το Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά και η Γαλλία, είχαν υπάρξει αρκετά επιφυλακτικοί. Αυτή η στάση τους, σε ορισμένες περιπτώσεις, είχε εκφραστεί και με εχθρικό τρόπο. Για αυτό το λόγο άλλωστε, είναι αλήθεια, πως εκπρόσωποι αυτού του κόμματος δεν είχαν συμμετάσχει τόσο πολύ στους μηχανισμούς της κρατικής διοίκησης. Εξάλλου, στελέχη του ρωσικού κόμματος επίσης είχαν αναμιχθεί ενίοτε και σε αντικυβερνητικές ενέργειες και συνωμοσίες κατά των Βαυαρών.

Το άλλο πολύ σημαντικό πολιτικό κόμμα της εποχής ήταν το γαλλικό κόμμα. Ο αδιαμφισβήτητος ηγέτης του ήταν ο Ιωάννης Κωλέττης, που πιο παλιά επί Τουρκοκρατίας ήταν προσωπικός γιατρός του Αλή Πασά στα Ιωάννινα. Ο Κωλέττης είχε υπάρξει ένα άτομο, που εκείνη την περίοδο είχε διακριθεί σε μεγάλο βαθμό για τον έντονο του τυχοδιωκτισμό. Βέβαια είναι γεγονός επίσης, ότι και οι οπαδοί του γαλλικού κόμματος είχαν τονίσει την υπεράσπιση διαφόρων ιδεών που είχαν σχέση με τον φιλελευθερισμό και με την ύπαρξη και εφαρμογή συντάγματος. Επίσης, ως προς την εξωτερική πολιτική, το γαλλικό κόμμα είχε συνδεθεί έντονα με τον εθνικισμό και

[158]Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, (2000), «*Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)*», τομ. ΙΓ΄, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 29

τον αλυτρωτισμό και άλλωστε και ο ίδιος ο Κωλέττης, υπήρξε εισηγητής της λεγόμενης Μεγάλης Ιδέας, που είχε εκφραστεί στην διάρκεια του 19ου αιώνα. Ο Κωλέττης άλλωστε δεν αρνιόταν ποτέ, ότι εξέφραζε αυτόν τον ριζοσπαστικό αλυτρωτισμό.[159]

Καθώς το γαλλικό κόμμα, είχε υποστηρίξει διαχρονικά μια εθνικιστικού τύπου ρητορική και πολιτική, δεν θεωρούσε πως θα ήταν ποτέ δυνατόν να συνυπάρξουν ειρηνικά το ελληνικό βασίλειο με την Οθωμανική αυτοκρατορία. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε, πως έδινε βάση στην παρουσία των λεγόμενων παλικαριών - πολεμιστών από την εποχή του Αγώνα του 1821.[160] Το γαλλικό κόμμα άλλωστε, θεωρούσε, πως η οικονομική αδυναμία του ελληνικού κράτους, οφειλόταν και στην μικρή του εδαφική έκταση. Για να αλλάξει λοιπόν η όλη κατάσταση θα έπρεπε στο μέλλον να αυξηθούν τα ελληνικά εδάφη, εις βάρος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας Αυτό θα ήταν εφικτό, με την ανάπτυξη επιθετικών εθνικιστικών πολιτικών αλυτρωτισμού.

Το γαλλικό κόμμα επίσης, κατά την εποχή της κυριαρχίας της Πρώτης Αντιβασιλείας, αντιμετωπίστηκε με έναν αρκετά ευνοϊκό τρόπο και εν γένει το καθεστώς το είχε προσεγγίσει σε μεγάλο βαθμό. Στην διάρκεια όμως της δεύτερης Αντιβασιλείας, είναι ενδεικτικό, πως το καθεστώς και η κεντρική εξουσία συγκρούστηκαν με το γαλλικό κόμμα και τον αρχηγό του Κωλέττη. Πάντως, ο τελευταίος στην πορεία θα γινόταν ο μόνος σύμμαχος του βασιλιά Όθωνα, λόγω της παραίτησης του Μαυροκορδάτου, αλλά και λόγω της αντιπαράθεσης του Όθωνα με το αγγλικό κόμμα, ως προς το ζήτημα του συντάγματος.

Σε κάθε περίπτωση, η παρουσία και δράση των τριών κομμάτων, με άλλα λόγια, του αγγλικού, του γαλλικού και του ρωσικού, στην πολιτική ζωή του τόπου, είχε διαφανεί ειδικότερα μέσα από την περίπτωση της διαδικασίας εκείνης που είχε οδηγήσει στο κίνημα της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843. Στην συνωμοσία εναντίον του Όθωνα, είχαν πρωτοστατήσει ειδικότερα το ρωσικό, αλλά και το αγγλικό κόμμα, αν και στην πορεία αυτά ακολουθήθηκαν και από το γαλλικό κόμμα. Φυσικά, η ανάδειξη του πρώτου επίσημου συντάγματος, στην ιστορία του νεώτερου ανεξάρτητου

---

[159]Petropoulos J., (1997), «*Πολιτική και συγκρότηση κράτους το Ελληνικό Βασίλειο, 1833-1843*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 207

[160]Ibid, σ. 203

ελληνικού κράτους, σήμαινε και την έναρξης μιας νέας εποχής στην πολιτική ζωή του τόπου.

Οι αντιβασιλείς έλεγχαν τους υπουργούς και προσπάθησαν να διασπάσουν τις ελληνικές φατρίες, να ορίσουν στους δημοσίους οργανισμούς, που την οργάνωση και την διοίκηση θα την είχαν οι Βαυαροί και για όλα αυτά θα τα προάσπιζε αν χρειαζόταν, στρατός φερμένος από την Γερμανία, που θα είχε ενσωματώσει κάτω από τις δικές τους οδηγίες τα ελληνικά σώματα στρατού. Συνέχισαν το σύστημα του Καποδίστρια για την εισροή φόρων, τα έξοδα αυτού του στρατού θα καλύπτονταν από το δάνειο.[161] Οι αντιβασιλείς απογοήτευσαν τους Έλληνες, με την απολυταρχία τους και την έντονη γραφειοκρατία τους, όπως και με τις συνεχείς επεμβάσεις τους σε και τις μεταξύ τους προστριβές.

Ο Όθωνας ανέλαβε επίσημα τα καθήκοντά του το 1833, δηλαδή ένα έτος μετά την έλευση γενικά των Βαυαρών στο νεότευκτο βασίλειο. Καθώς παράλληλα με το διάταγμα του 1834, η βασιλική καθέδρα μετατίθεται από το Ναύπλιο στην Αθήνα, σημειώνεται εκείνη τη στιγμή μια πράξη, η οποία έχει όχι μόνο την τοπική αλλά και την ευρωπαϊκή σημασία της. Άλλωστε, "ο 19ος αιώνας είναι ο αιώνας της αστικοποίησης, της εξέλιξης της τεχνολογίας, της σταδιακής εκβιομηχάνισης και - εξαιτίας αυτών των αλλαγών - της αναδιάρθρωσης των κοινωνικών δομών".[162] Αυτή επίσης, είναι η ίδρυση νέων πρωτευουσών, όπως η Αθήνα, αλλά και η Ρώμη στην Ιταλία, οι Βρυξέλλες στο Βέλγιο (που το 1830 αποσπάστηκε από την Ολλανδία), το Βερολίνο αργότερα, στην περίπτωση της Γερμανίας κ.λ.π.

Μια διαφορά της Αθήνας, ως νέας πρωτεύουσας εν συγκρίσει με τις άλλες περιπτώσεις πόλεων, είναι το ότι η ανακήρυξή της σε έδρα του νέου ελληνικού κράτους, θα σημάνει και την ανάγκη για τη ριζική μεταμόρφωση και αναδιαμόρφωσή της, τη στιγμή, που σε άλλα αστικά κέντρα αντίστοιχα ο αστικός ιστός ήδη σε γενικές γραμμές ήταν οργανωμένος και ανεπτυγμένος και δεν επρόκειτο έτσι και αλλιώς να υποστεί ριζικές αλλαγές.

---

[161]Dakin D., (1989), «*Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ.108-111

[162] Μπίρης, Μ., Καρδαμίτση-Αδάμη, Μ., (2007), «*Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*», Αθήνα: Μέλισσα, σ. 71

Φυσικά, η επιλογή της πόλης της Αθήνας, ως πρωτεύουσας συνδέεται άρρηκτα και με το στοιχείο της απαράμιλλης αίγλης του αρχαίου παρελθόντος και ιδιαίτερα εκείνου, που αφορούσε την κλασσική εποχή (5^{ο} αιώνα π.Χ.). Υπό αυτό το πρίσμα η ανακήρυξη σε πρωτεύουσα αυτής της μικρής, πρώην οθωμανικής επαρχιακής πόλης, είχε ασφαλώς απήχηση και έξω από τα στενά όρια του μικρού βασιλείου. Ανάμεσα στους πλέον ένθερμους υποστηρικτές της ιδέας, ήταν άλλωστε ο ίδιος ο πατέρας του Όθωνα, Λουδοβίκος ο Α΄, της Βαυαρίας. Είναι χαρακτηριστικό πως "η υποστήριξή του για την αναγέννηση της Αθήνας δεν εκδηλώθηκε μόνο σε καθαρά ιδεολογικό επίπεδο, αλλά με άμεσες παρεμβάσεις που αφορούσαν την πολεοδομία, την αρχιτεκτονική των νέων κτιρίων και σε ορισμένες περιπτώσεις την οικονομική ενίσχυση έργων μεγάλης κλίμακας".[163]

Όταν ανέβηκε στο θρόνο ο Όθωνας, προσπάθησε να προβεί στην εγκαθίδρυση θεσμών, και ακόμα επιχείρησε την βελτίωση κρίσιμων παραμέτρων για την επίτευξη των στόχων όπως η ενίσχυση των διαδικασιών, παρακολούθησης και διαχείρισης της απόδοσης, η τροποποίηση της εμπορικής πολιτικής και η εισαγωγή νέων συστημάτων και εργαλείων σύμφωνα με τις βέλτιστες πρακτικές στο εξωτερικό.[164]

Για τα επόμενα δυο χρόνια, η πραγματική εξουσία πλέον ήταν στα χέρια της τριμελούς ομάδας των Βαυαρών Αντιβασιλέων. Με το διάταγμα της 5ης Οκτωβρίου του 1832, ο βασιλιάς Λουδοβίκος όρισε την επιτροπή των Αντιβασιλέων. Αυτή αποτελούνταν από τον κόμη Armansberg ο οποίος ορίστηκε υπεύθυνος για ζητήματα σχετικά με τη διπλωματία, την πολιτική οργάνωση και την οικονομία. Το άλλο μέλος ήταν ο καθηγητής Maurer, ο οποίος ορίστηκε υπεύθυνος για ζητήματα εκπαίδευσης. Το τρίτο μέλος ήταν ο στρατιωτικός Heydek, φιλέλληνας που θα ήταν υπεύθυνος για τα στρατιωτικά και ναυτικά ζητήματα του νέου κράτους.[165]

Η βαυαρική Αντιβασιλεία σύντομα αντιλήφθηκε πως η Ρωσία επιχειρούσε να ασκήσει επιρροή πάνω στο νεότευκτο κράτος, καθώς υπήρχαν έντονες πιέσεις,

---

[163]Ibid, σ. 75

[164] Δημιούργησε το ελεγκτικό συμβούλιο που έλεγχε τα οικονομικά του κράτους, έγιναν προσπάθειες για την ύπαρξη κτηματολογίου, και να οργάνωσε το εκπαιδευτικό σύστημα.

[165]Ibid, σ. 10

προκειμένου ο νεαρός Όθων να ασπαστεί το ορθόδοξο δόγμα. Με αυτόν τον τρόπο εξάλλου, θεωρήθηκε πως και το ρωσικό κόμμα (που εκπροσωπούνταν από άτομα, όπως ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης), θα ήταν δυνατόν να εκπροσωπηθεί πιο αποτελεσματικά στα πλαίσια της νέας διοίκησης. Το αποτέλεσμα της εχθρικής στάσης έναντι των Ρώσων, ήταν το να μην εκπροσωπηθεί το ρωσικό κόμμα στο πρώτο υπουργικό συμβούλιο, ενώ ο Κολοκοτρώνης δεν αναγνωρίστηκε ως στρατιωτικός διοικητής.[166]

Σύντομα έγινε σαφές, ότι στόχος της Αντιβασιλείας ήταν το να διαλύσει τη δύναμη των διαφόρων κομμάτων και κατά αυτόν τον τρόπο να μειώσει και την επιρροή των ξένων δυνάμεων. Τα πολιτικά κόμματα ωστόσο, όχι μόνο μπόρεσαν να αντισταθούν και να επιβιώσουν, αλλά να εμπλέξουν ακόμα και την ίδια την Αντιβασιλεία στους διάφορους φατριασμούς τους. Μακροπρόθεσμα μάλιστα και ο ίδιος ο θεσμός της βασιλείας, έμελλε να εξασθενίσει γι' αυτό το λόγο. Ενώ δεν πέρασε πολύς καιρός, αναδύθηκαν συγκρούσεις με διάφορους παράγοντες της τοπικής ελληνικής κοινωνίας, λόγω μιας σειράς σημαντικών ζητημάτων.[167]

Ένα τέτοιο ζήτημα, για παράδειγμα, συνδεόταν με το θέμα της διανομής των εθνικών γαιών, αλλά και με το θέμα της διάλυσης των σωμάτων των άτακτων. Το σχετικό ζήτημα εξάλλου, είχε απασχολήσει την ελληνική κοινή γνώμη για αρκετά χρόνια, ακόμα και μετά τον Αγώνα και την ανεξαρτησία. Η διανομή των γαιών εξάλλου αφορούσε ιδίως το σώμα των αγωνιστών της Επανάστασης. Στην αρχή οι Βαυαροί είχαν ακολουθήσει μια μάλλον αναβλητική και παρελκυστική πολιτική, σε συνδυασμό με μια δόση αδιαφορίας. Αυτό άλλωστε, θα οδηγούσε ακόμα και σε εξεγέρσεις και τοπικές επαναστάσεις που συνεχίστηκαν ακόμα και κατά την περίοδο που είχε γίνει πλέον βασιλιάς ο Όθων. Η κατάσταση άλλωστε, ήταν δύσκολη, επειδή η μη διανομή των εθνικών γαιών δημιουργούσε άμεσα προβλήματα βιοπορισμού σε

[166]Ibid, σ. 10

[167]Dakin D., (1989), «*Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 119

χιλιάδες παλιούς αγωνιστές. Για αυτό το λόγο άλλωστε, δεν είναι τυχαίο, πως εκείνη την εποχή ακόμα είχε αναπτυχθεί έντονα το φαινόμενο της ληστείας.[168]

Εξάλλου, την ίδια εποχή ακόμα είχαν αρχίσει να υφίστανται ολοένα εντονότερες πιέσεις για την παροχή συνταγματικών ελευθεριών Σε αυτό το ζήτημα εν τω μεταξύ είχαν αναδυθεί πολύ μεγάλες αντιδράσεις, επειδή ο Όθων για καιρό ακολουθούσε μια αρκετά αναβλητική πολιτική. Πολύ έντονες αντιδράσεις, για παράδειγμα, είχαν αναδυθεί το 1841, όταν ο Μαυροκορδάτος παρουσίασε μια σειρά αιτημάτων στον Όθωνα, σχετικά με την παροχή συνταγματικών ελευθεριών, για τα οποία όμως υπήρξε αδιαφορία από τον βασιλιά, με αποτέλεσμα την παραίτηση του Μαυροκορδάτου.[169]

Ένα άλλο ζήτημα που προξένησε έντονες αντιπαραθέσεις εκείνο το διάστημα, ήταν η ύπαρξη ενός νέου συγκεντρωτικού και γραφειοκρατικού κρατικού μηχανισμού. Αυτή η γραφειοκρατία ήταν αποτέλεσμα μιας σειράς διοικητικών μεταρρυθμίσεων, που προωθήθηκε εκείνο το διάστημα διαμέσου των Βαυαρών. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις πάντως, αποτέλεσαν στόχο αντιδράσεων από μέρους διαφόρων προκρίτων και πολλών τοπικών κοινωνιών, που προέκριναν περισσότερο την αρχή του κοινοτισμού, ενός θεσμού που από αιώνες πριν είχε αναπτυχθεί στα πλαίσια του Ελληνισμού. Μέσω του κοινοτισμού άλλωστε, ο ελληνικός κόσμος επίσης για αιώνες είχε διατηρήσει και την πολιτιστική του αυτοτέλεια, ενώ ο θεσμός αυτός αφορούσε ακόμα και την οργάνωση της ζωής των τοπικών κοινωνιών, μέσα από συγκεκριμένους μηχανισμούς και παραδοσιακές νόρμες. Αυτές οι νόρμες βέβαια, τα ήθη - έθιμα και οι συνήθειες, είναι κάτι που εν γένει δεν γίνεται να εξαφανιστούν από τη μια στιγμή στην άλλη απλά και μόνο με έναν νόμο.[170]

Εν τω μεταξύ, ένα πολύ σημαντικό περιστατικό εκείνο το διάστημα, ήταν η δίκη και καταδίκη του Κολοκοτρώνη σε θάνατο. Η αφορμή ήταν η αλληλογραφία

---

[168]Ibid, σ. 123

[169] Κωστής Κ., (2013), «*Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας*», Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους 18ος - 20ος αιώνας, Αθήνα: Πόλις, σ. 192

[170]Μπάλτα Αθ., Βόγλη Ελ., Χρηστίδης Χρ., (2015), «*Θέματα Ελληνικής Ιστορίας, (19ος - 20ος αιώνας)*», Αθήνα: Σ.Ε.Α.Β., σ. 124

του με τον Υπουργό Εξωτερικών της Ρωσίας Nesselrod, το περιεχόμενο της οποίας θεωρήθηκε πως ήταν ένδειξη στάσης και προδοσίας. Ο λόγος ήταν πως μέσα από την αλληλογραφία του ο Κολοκοτρώνης, θεωρούσε πως έπρεπε να φύγουν οι Αντιβασιλείς και να αναλάβει αμέσως στη θέση τους, ανώτατος ηγέτης του κράτους ο Όθων. Ο Κολοκοτρώνης συνελήφθη μαζί με τον Πλαπούτα, τον Τζαβέλα αλλά και τον γιο του Γενναίο Κολοκοτρώνη. Η παρατυπία αυτή μάλιστα προκάλεσε την παραίτηση των Τρικούπη, Πραίδα και Ψύλλα από το υπουργικό συμβούλιο, ενώ λίγο αργότερα απομακρύνθηκε από τη θέση του και ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος.[171]

Μέσα από την όλη εξέλιξη συγχρόνως, αυτός που αναδείχθηκε σε ισχυρό πολιτικό παράγοντα εκείνη την περίοδο ήταν ο Ιωάννης Κωλέττης. Ήταν εκείνος που δεν διαφώνησε με την απόφαση της Αντιβασιλείας, για την καταδίκη και θανάτωση του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη και κατέστη ο εκλεκτός του καθεστώτος. Η εξέλιξη ήταν ενδεικτική της κυριαρχίας του φαινομένου της κομματοκρατίας στον ελληνικό πολιτικό βίο, παρ' όλες τις αρχικές προσπάθειες των Βαυαρών.

Υπό αυτές τις συνθήκες παράλληλα, και το γεγονός της κατάληξης του Κολοκοτρώνη σε δίκη, αναδείχθηκε σε μείζον πολιτικό ζήτημα. Κι αυτό, καθώς η καταδίκη του Κολοκοτρώνη και του Πλαπούτα, είχε ως αποτέλεσμα το να τρωθεί το αίσθημα του πατριωτισμού του ελληνικού λαού, που παράλληλα ένιωθε ότι ένας μεγάλος λαϊκός αγωνιστής της ελληνικής ανεξαρτησίας, είχε καταστεί αδίκως θύμα των συνωμοσιών διαφόρων πολιτικών, όπως ο Κωλέττης και τα διάφορα μέλη της Αντιβασιλείας (είναι ενδεικτικά πως δεν είχαν υπάρξει όλα τα μέλη της Αντιβασιλείας αρνητικά έναντι του Κολοκοτρώνη και ο Armansberg μάλιστα εξαρχής προσπάθησε να ματαιώσει την καταδίκη του).[172]

Μια άλλη πηγή σημαντικών αντιδράσεων, στην τότε ελληνική κοινωνία, ήταν και το ζήτημα σχετικά με την θέση και τα δικαιώματα των ετεροχθόνων στο ελληνικό βασίλειο. Αυτό το θέμα πήρε εκρηκτικές διαστάσεις περισσότερο κατά

---

[171]Λούβη Λ., (2003), «*Το Ελληνικό Κράτος 1833-1871 - Α. Το πολιτικό πλαίσιο των πρώτων βηματισμών*», Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 12

[172]Ibid, σ. 12

την διάρκεια της κυριαρχίας των Βαυαρών, αλλά επρόκειτο επίσης να απασχολήσει την ελληνική κοινωνία και πιο νωρίς στην εποχή του Καποδίστρια. Ήδη από την εποχή του πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας, είχαν εμφανιστεί πολλά άτομα που δεν προέρχονταν καν από εδάφη της τότε Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά και άτομα ξένων θρησκευμάτων και μη ελληνικής καταγωγής. Πολλά από αυτά τα άτομα εν τω μεταξύ, διέθεταν μόρφωση, με αποτέλεσμα εν τέλει αργότερα να καταλάβουν θέσεις στον κρατικό μηχανισμό. Οι κρατούντες δηλαδή, θεωρούσαν, πως η παρουσία τους έτσι κι αλλιώς ήταν αναγκαία για να λειτουργήσει το κράτος. Πάντως πολλά εξ αυτών των τόμων επί Βαυαροκρατίας, ήταν βαυαρικής καταγωγής ούτως ή άλλως, στοιχείο που είχε αποξενώσει σημαντικό τμήμα του πληθυσμού, όπως επίσης και των προκρίτων της εποχής εκείνης.[173]

Κατά την περίοδο 1833 – 1834, αυτό το θέμα είχε γίνει ακόμα πιο μεγάλο και εκρηκτικό, όταν τέθηκε το ζήτημα, αναφορικά με το πώς θα μπορούσε να οριοθετηθεί η ιδιότητα περί Έλληνα πολίτη. Για κάποια περίοδο η κατάσταση κάπως εκτονώθηκε, δεδομένου, ότι δόθηκε η υπόσχεση, ότι οι ετερόχθονες δεν θα υπηρετούσαν πλέον στον κρατικό μηχανισμό. Πάντως, πολλοί εξ αυτών των ετεροχθόνων παράλληλα, είναι αλήθεια, πως ήταν επιθυμητοί από τους Βαυαρούς και τον Όθωνα, επειδή γενικά ήταν αρκετά πιστοί στο καθεστώς του τελευταίου.

Όπως τονίστηκε εν τω μεταξύ πιο πάνω, ίσως η σημαντικότερη μακροπρόθεσμη συνέπεια της δολοφονίας του Καποδίστρια, να ήταν η εγκαθίδρυση του μοναρχικού πολιτεύματος. Το τελευταίο εξάλλου, όταν ενηλικιώθηκε ο Όθων και ανέλαβε την εξουσία, κατέστη στην ουσία απολυταρχικό ως προς τον χαρακτήρα του. Κι αυτό, καθώς αναδύθηκε μέσω του καθεστώτος του το σκεπτικό πως η "σωτηρία" των Ελλήνων θα ήταν δυνατόν να επέλθει μονάχα μέσα από την απολυταρχία και χωρίς παράλληλα να υπάρχει Σύνταγμα. Έτσι υποτίθεται επίσης, ότι θα απαλλασσόταν ο λαός από την τυραννία των ποικίλων ηγετικών δυνάμεων και πολιτικών παρατάξεων. Προέκυψε δε ένα Ανακτοβούλιο, που αποτελούνταν

[173]Μαρκέτος Σ., (1999), «*Από τον Καποδίστρια στον Βενιζέλο: πολιτική ιστορία»,* Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, τομ. Γ΄, Πάτρα: Ε.Α.Π., σ. 145

κυρίως από Βαυαρούς και που υπήρξε η κύρια έκφραση της βασιλικής εξουσίας, ενώ το υπουργικό συμβούλιο υποβαθμιζόταν ολοένα περισσότερο.[174]

Η διαπίστωση αυτή έγινε πολύ σύντομα από τον Κωνσταντίνο Ζωγράφο, ο οποίος παρόλο που είχε κάποιο προβάδισμα στην πολιτική ζωή του τόπου, λόγω της θέσης του ως γραμματέα στο Υπουργείο Εσωτερικών, ταυτόχρονα δεν διέθετε καμιά δυνατότητα επιβολής, επειδή του την αφαιρούσε ο ίδιος ο βασιλιάς. Οι αντιδράσεις συγχρόνως συνέχισαν να σχετίζονται άμεσα με το ότι οι Βαυαροί δεν είχαν πάψει να ασκούν έλεγχο σε πτυχές του δημόσιου βίου, όπως οι ένοπλες δυνάμεις και ο διοικητικός μηχανισμός. Η δυσαρέσκεια για αυτήν την κατάσταση συνδυάστηκε μάλιστα με την έντονη οικονομική δυσπραγία που συνέχιζε να ταλανίζει το κράτος και την κοινωνία. Αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν το να υφίστανται συνεχείς κοινωνικές αναταραχές, τη στιγμή που ο Τύπος άρχισε να επιτίθεται στο Ανακτοβούλιο. Σύντομα υπήρξαν ταραχές στην Ύδρα και τη Μεσσηνία.[175]

Και πάλι ωστόσο, ένα κομμάτι των διαφόρων ομάδων που από καιρό, μετά τη δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια είχαν αποδυθεί σε έναν λυσσαλέο αγώνα για την αρχηγία και που τώρα φαινόταν- έστω προσωρινά - να τίθενται στο περιθώριο, προσκολλήθηκαν εν τέλει στον Όθωνα. Κεντρικός τους γνώμονας άλλωστε, ήταν η πολιτική και κοινωνικοοικονομική τους επιβίωση. Τέτοιες, ήταν, για παράδειγμα, οι περιπτώσεις πολλών αγωνιστών της Επανάστασης του 1821, που παλαιότερα είχαν αντιταχθεί στη βαυαρική Αντιβασιλεία, όπως ο Γενναίος Κολοκοτρώνης, ο Κώστας Μπότσαρης, ο Κίτσος Τζαβέλας, ο Γεώργιος Κουντουριώτης, ο Κατσάκος Μαυρομιχάλης κ.α. Έτσι συγχρόνως, κατέληξαν να αποκτήσουν τη βασιλική προστασία, όπως και πολλά αξιώματα (υπασπιστές του βασιλιά, αντιπρόεδροι του Συμβουλίου της Επικρατείας κ.λ.π.).[176]

---

[174]Λούβη Λ., (2003), «*Το Ελληνικό Κράτος 1833-1871 - Α. Το πολιτικό πλαίσιο των πρώτων βηματισμών*», Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 15

[175]Ibid, σ. 16

[176]Ibid, σ. 16

Εν γένει στην πορεία υπήρξε διάχυτη δυσαρέσκεια για τον απολυταρχικό τρόπο διακυβέρνησης του Όθωνα, τις υπερβολικές βαυαρικές αμοιβές και δαπάνες, ενώ αντίθετα για τους Έλληνες υπήρξε αδυναμία πληρωμών σε μισθούς καθώς και απολύσεις, το 1843 σε μια αναίμακτη επανάσταση που ξέσπασε ζήτησαν Σύνταγμα. Θα τους παραχωρηθούν τα αιτήματα που έχουν ζητήσει, θα καταρτισθεί σύνταγμα και θα συντελεστεί κυβέρνηση. Όμως ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα κόμματα θα συνεχιστεί, οι νέες έδρες στην Γερουσία έδωσαν ώθηση σε ένα πελατειακό σύστημα ρουσφετολογίας. Το πολιτικό σκηνικό άρχισε να αλλάζει την περίοδο 1860-1862, που άρχισαν να εκδηλώνονται αντιδράσεις στο πολιτικό σκηνικό από ανθρώπους νέους και μορφωμένους και να αντιπολιτεύονται τον Όθωνα με την βοήθεια των Ελλήνων της διασποράς. Το 1862 θα ανατραπεί η κυβέρνηση από τον Βούλγαρη και οι προστάτιδες Δυνάμεις συμβούλεψαν τον ΄Οθωνα να φύγει από την Ελλάδα

Ο διάδοχος που ανέλαβε στην Ελλάδα μετά τον Όθωνα, ήταν ο δεύτερος γιός του Δανού βασιλιά Γεώργιος Γκλύξμπουργκ, κατά την περίοδο της βασιλείας του θα υπάρξει πολιτική αστάθεια με το ένα κόμμα να εναλλάσσει το άλλο. Τέσσερα κόμματα θα κυριαρχήσουν, του Βούλγαρη, του Κουμουνδούρου, του Ζαΐμη και του Δεληγιώργη, διατηρώντας αναλλοίωτο το πελατειακό σύστημα, συγκρούονταν μεταξύ τους για ασήμαντα θέματα, μεταφέροντας τις αψιμαχίες αυτές στις προστάτιδες Δυνάμεις, οι οποίες είχαν λόγο για τα εσωτερικά ζητήματα, δεν μπόρεσαν να έχουν πολιτική ωριμότητα και να αναπτύσσουν πρωτοβουλίες για ουσιαστικά θέματα που τους ταλαιπωρούσαν.[177]

[177]Ibid, σ. 119-157

Κεφάλαιο 4

4.1. Ο εξωτερικός δανεισμός της Ελλάδος

Δανεισμός

Ο Λεωνίδας Δερτιλής, στο λόγο του *στο Σύνδεσμο των Διπλωματούχων Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών,* αναφέρει για το χρέος /δάνειο «το δάνειο είναι εν δημοσιονομικόν φαινόμενον το οποίον ανευρίσκομεν εις την ζωήν και των Λαών, οίτινες έδρασαν πριν ακόμη της Κλασσικής Αρχαιότητος. Ούτως ανευρίσκομεν το Δάνειον ως φαινόμενον συναλλαγής εις τον Βαβυλώνειον κώδικα του Χαμουραμπή περί το έτος 2250 π.Χ.» και πιο κάτω «κλασική μορφήν δανεισμού ενός Κράτους αποτελεί ως γνωστόν η προσφυγή τούτου εις τους πολίτας του προς πορισμόν χρηματικών μέσων, δι' ων θα αντιμετωπίση εκτάκτους δαπάνας, αίτινες κρίνονται ότι δεν είναι ορθόν και σκόπιμον να βαρύνουν την δανειζομένην γενεάν».[178]

Τα κράτη βασίζουν την οικονομία τους στα δημόσια έσοδα, όταν όμως οι λειτουργίες αυτές παρουσιάσουν προβλήματα ή τεράστιο κόστος όπως είναι ένας πόλεμος , τα ελλείμματα αυτά θα πρέπει να καλυφθούν από δανεισμό ή εσωτερικό ή εξωτερικό. Μπορεί επί παραδείγματι, πολλές φορές το κράτος να είναι υποχρεωμένο να δαπανήσει σημαντικά ποσά, για την εθνική άμυνα ή αντίστοιχα για την υγεία, την εκπαίδευση ή για διάφορες υποδομές, όπως μπορεί να είναι τα εγγειοβελτιωτικά έργα, το αποχετευτικό ή αντίστοιχα το οδικό δίκτυο κ.λ.π. Ανάλογα με τις συνθήκες υπάρχει και η ανάλογη λύση του ζητήματος.

Ο Ν. Παντελάκης ως προς τα δημόσια δάνεια, επισημαίνει τις ακόλουθες περιπτώσεις και κατηγορίες:

- Με τι τρόπο έγινε η χρηματοδότησή τους αν ήταν ακούσια ή εκούσια .
- Σε εξωτερικά ή εσωτερικά δάνεια .
- Τους σκοπούς που εξυπηρετούν *σε πάγια χρεολυτικά και κυμαινόμενα* .
- Σε παραγωγικά ή καταναλωτικά ανάλογα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν.

[178]Δερτιλής Λ., (1945), «*Το δημόσιον χρέος εις δραχμάς*», Αθήνα: Σύνδεσμος διπλωματούχων οικονομικών και εμπορικών επιστημών, σ. 5- 8

- Σε διαπραγματεύσιμα και μη, ανάλογα με την τιμή διαπραγμάτευσης των τίτλων στο χρηματιστήριο .[179]

Υπάρχει σαφής διαφορά, ανάμεσα στον εξωτερικό δανεισμό και τον εσωτερικό. Στην περίπτωση συγκεκριμένα του μεν εξωτερικού δανείου, έχουμε να κάνουμε μια συμφωνία που έχει υπογραφτεί με το εξωτερικό (ανάμεσα σε δυο χώρες). Ας σημειωθεί, ότι σε αυτήν την περίπτωση ακόμα, ο δανεισμός γίνεται με συνάλλαγμα και υπάρχει αύξηση των παραγωγικών πόρων, ενώ στον εσωτερικό ανακατανέμονται τα έσοδα και οι παραγωγικοί πόροι και ο δανεισμός γίνεται με το νόμισμα της χώρας. Στον εξωτερικό δανεισμό μπορεί να υπάρξουν αυξητικές τιμές για το νόμισμα της χώρας του οφειλέτη.[180]

Τα εσωτερικά δάνεια βασίζονται σε ιδιώτες και εμπορικές τράπεζες και στην εκούσια εισφορά, όμως ο εσωτερικός δανεισμός αδυνατεί συνήθως να αποδώσει.[181] Σε κάθε περίπτωση, είναι σαφές, πως ο εσωτερικός δανεισμός βασίζεται σε χρηματικές πηγές, που είναι δυνατόν να βρεθούν στο εσωτερικό μιας χώρας. Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ την ίδια στιγμή, ότι στο εσωτερικό δανεισμό είναι δυνατόν να συμμετέχει και η Κεντρική Τράπεζα μιας χώρας. Η Κεντρική Τράπεζα, πιο συγκεκριμένα δανείζει το κράτος με την έκδοση νέου χρήματος, με άλλα λόγια τυπώνει και κυκλοφορεί επιπλέον αριθμό χαρτονομισμάτων.[182]

Είναι ενδεικτικό πάντως την ίδια στιγμή, ότι τόσο στη μία όσο και στην άλλη περίπτωση, με άλλα λόγια, τόσο στην περίπτωση του εξωτερικού όσο και σε εκείνη του εσωτερικού δανεισμού, μια κεντρική παράμετρος είναι το ότι αυτά τα δάνεια μπορεί να είναι είτε βραχυχρόνια, είτε μακροχρόνια. Τα μεν βραχυχρόνια δάνεια, έχουν συνήθως διάρκεια από ένα ως τρία έτη. Αντίστοιχα, τα μακροχρόνια δάνεια

---

[179] Παντελάκης Ν., (1995). «*Δημόσια Δάνεια*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., , σ.25-26

[180]Βαβούρας Ι., (1993), «*Δημόσιο χρέος: Θεωρία και Ελληνική εμπειρία*», Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 20-21

[181]Το 1823 κατέφυγαν σε υποχρεωτικό έρανο που όμως δεν κατάφεραν να βοηθήσουν, η πώληση των γαιών ήταν ο κυριότερος πόρος για το μέλλον αλλά και για την εξασφάλιση εξωτερικού δανείου .

[182]Δράκος Γ., (1998), «*Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική*», Αθήνα: Σταμούλης, σ. 299

έχουν μεγαλύτερη διάρκεια.[183] Επίσης, το σύνολο των δανείων που έχουν γίνει με εξωτερικό δανεισμό, συνιστά το συνολικό εξωτερικό χρέος μιας χώρας. Αντίστοιχα, το σύνολο των δανείων που έχει γίνει με εσωτερικό δανεισμό, αποτελεί το εσωτερικό δημόσιο χρέος.[184]

Πέραν όλων των παραπάνω, σε αυτό το σημείο γενικότερα είναι δυνατόν να τονιστεί, ότι πολλές φορές ο δανεισμός είναι μια διαδικασία συνυφασμένη με την απροθυμία του κρατικού μηχανισμού, να επιβάλλει επιπλέον φορολογία σε διάφορες τάξεις του κοινωνικού συνόλου. Η αύξηση των φόρων άλλωστε, πολλές φορές μπορεί να δημιουργεί αρνητικά συναισθήματα στην κοινωνία, ενώ συχνά δεν ωφελεί και την οικονομία. Ειδικότερα, ασκεί αρνητικές επιρροές, αναφορικά με τα κίνητρα ως προς την προσφορά εργασίας, την αποταμίευση και τις επενδύσεις. Εδώ με άλλα λόγια, ο δανεισμός θεωρείται πως αποτελεί μια ανώδυνη διαδικασία για την αύξηση των εσόδων ενός κρατικού μηχανισμού, χωρίς να υφίσταται το πολιτικό κόστος που προκαλείται από την αύξηση της φορολογίας.[185]

Ο δανεισμός την ίδια στιγμή, μπορεί να είναι συνδεδεμένος άρρηκτα και με το ζήτημα της σταθεροποίησης της οικονομίας. Αυτό, επί παραδείγματι, συμβαίνει, όταν η ενεργή ζήτηση παρουσιάζει διαφοροποίηση από το επίπεδο παραγωγής πλήρους απασχόλησης, με συνέπεια να υφίσταται πληθωρισμός ή αντίστοιχα ανεργία. Έτσι, φερ' ειπείν, αν η οικονομία βρίσκεται σε ισορροπία, αναφορικά με το επίπεδο παραγωγής κάτω από το επίπεδο της πλήρους απασχόλησης, επειδή η ενεργός ζήτηση είναι ανεπαρκής, οι δημόσιοι φορείς μπορεί να δανείζονται τις αδιάθετες αποταμιεύσεις των ιδιωτικών φορέων και να τις δαπανούν, ώστε να αυξηθεί η ενεργός ζήτηση και επομένως η παραγωγή και τα εισοδήματα και κατ'

---

[183]Signorello V.J., (1991),«*Commercial Loan Practices and Operations*», London: Bankers Pub Co, p. 87

[184]Πετράκη - Κώττη Α. & Κώττης Γ., (1996),«*Εισαγωγή στη Σύγχρονη Μακροοικονομική*», Αθήνα: Μπένου, σ. 167

[185]Δράκος Γ., (1998), «*Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική*», Αθήνα: Σταμούλης, σ. 302

επέκταση και η απασχόληση, μέχρι να φτάσουμε στο επίπεδο της πλήρους απασχόλησης.[186]

Ο μεν εσωτερικός δανεισμός, από τη μια μεριά, δεν αυξάνει τους πόρους μιας οικονομίας, ενώ ο εξωτερικός δανεισμός τους αυξάνει. Μια άλλη διαφοροποίηση μεταξύ των δυο περιπτώσεων, έγκειται στο ότι ο εσωτερικός δανεισμός μπορεί να μειώσει την αγοραστική δύναμη και επηρεάζει αρνητικά την ενεργό ζήτηση. Ο εξωτερικός δανεισμός αντίθετα, δεν ασκεί καμιά επιρροή ως προς την αγοραστική δύναμη μιας οικονομίας. Γι' αυτό το λόγο εξάλλου, η κάλυψη των διαφόρων εξόδων με εξωτερικό δανεισμό αυξάνει εν τέλει την ζήτηση πολύ περισσότερο, σε σύγκριση με ό, τι συμβαίνει στην περίπτωση του εσωτερικού δανεισμού.

Συγχρόνως, διαμέσου του εξωτερικού δανεισμού ασκούνται κάποιες συναλλαγματικές επιδράσεις στην οικονομία, στοιχείο που δεν υφίσταται αντίστοιχα μέσω του εσωτερικού δανεισμού. Έτσι, ο εξωτερικός δανεισμός παράλληλα συνεπάγεται και βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών στην περίοδο κατά την διάρκεια της οποίας συνάπτεται το δάνειο. Αυτό πάντως ταυτόχρονα, συνεπάγεται και συναλλαγματική επιβάρυνση της οικονομίας, κατά την εξόφληση του δανείου, δεδομένου άλλωστε, ότι το δημόσιο θα πρέπει σε αυτήν την περίπτωση να διαθέσει ένα μέρος των διαθέσιμων συναλλαγματικών πόρων για την εξυπηρέτηση αυτού του δανείου.[187]

Βέβαια, από τη στιγμή που ο εξωτερικός δανεισμός χρησιμοποιείται για την χρηματοδότηση παραγωγικών επενδύσεων, μπορεί να συμβάλει κατά τρόπο αποφασιστικό στην οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας. Μπορεί να συμβάλλει επίσης στην αύξηση των εξαγωγών, αλλά και στην υποκατάσταση των εισαγωγών αυτής της χώρας. Υπό αυτό το πρίσμα εξάλλου, η επιβάρυνση του ισοζυγίου πληρωμών από τα τοκοχρεολύσια για την εξυπηρέτηση του δανείου, είναι ενδεχόμενο να καλυφθεί από αυτή την αύξηση των εξαγωγών ή αντίστοιχα μέσα από την υποκατάσταση των εισαγωγών που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Ταυτόχρονα, με αυτόν

[186] Σε αυτές τις περιπτώσεις μάλιστα, ο δανεισμός γίνεται συνήθως μέσα από την έκδοση νέου χρήματος από μέρους της Κεντρικής Τράπεζας, όπως ήδη αναφέρθηκε και πιο πάνω.

[187] Hudson M., (2009), «*Trade, Development and Foreign Debt*», London: ISLET, p. 326

τον τρόπο δεν υφίσταται πραγματική συναλλαγματική επιβάρυνση της οικονομίας ή αν υφίσταται, ουσιαστικά είναι πολύ περιορισμένη.[188]

Στο βαθμό που το δημόσιο χρέος ανήκει στους πολίτες της κυβέρνησης του οφειλέτη, ισχύει εν πολλοίς το μότο «οφείλουμε στους εαυτούς μας». Αυτό ισχύει εξίσου, για το ιδιωτικό χρέος όταν το βλέπουμε γενικά. Εάν από την άλλη πλευρά το χρέος οφείλεται σε πολίτες ή κυβερνήσεις άλλων κοινωνιών, οι πληρωμές για το χρέος αντιπροσωπεύουν παρακρατήσεις από το εθνικό προϊόν, και έτσι τα πρότυπα και οι προϋποθέσεις της εθνικής ευημερίας μειώνονται. Αυτό δεν σημαίνει ότι τα κεφάλαια που δανείζονται από το εξωτερικό δεν είναι παραγωγικά για τη δανειοληπτική οικονομία και αναφορικά με την προοπτική ανάπτυξης διαφόρων πτυχών και κλάδων της εγχώριας οικονομίας. Σημαίνει απλά ότι η επένδυση κεφαλαίων, που δανείζονται από το εξωτερικό, παράγει λιγότερη καθαρή απόδοση στην δανειοληπτική οικονομία από ό, τι παρόμοια επένδυση κεφαλαίων που παρέχονται στο εσωτερικό μιας χώρας.[189]

Είναι αλήθεια ότι τα δάνεια που αντλούνται από το εξωτερικό συνεπάγονται μια επιβάρυνση, που αντιπροσωπεύεται στο επιτόκιο και το επιπρόσθετο κεφάλαιο. Αυτή η επιβάρυνση αφορά εν πολλοίς εξάλλου τις μελλοντικές γενιές της δανειζόμενης χώρας. Όμως, οι τόκοι και το βυθισμένο κεφάλαιο για τα εσωτερικά δάνεια είναι απλώς μεταφορές από ένα σύνολο ανθρώπων στη χώρα σε ένα άλλο σύνολο, έτσι ώστε τα δύο σύνολα μαζί να μην επιβαρύνονται καθόλου. Αντιθέτως, μπορούμε να σημειώσουμε, πως είναι η σημερινή γενιά που πληρώνει.[190]

Σύμφωνα με τον Modigliani (1961), η επιβάρυνση του χρέους είναι η μείωση του συνολικού αποθέματος του ιδιωτικού κεφαλαίου, η οποία θα οδηγήσει σε μείωση της ροής αγαθών και υπηρεσιών για μελλοντικές γενιές. Το χρέος είναι ένα

---

[188]Πετράκη - Κώττη Α., Κώττης Γ., (1996), «*Εισαγωγή στη Σύγχρονη Μακροοικονομική*», Αθήνα: Μπένου, σ. 169

[189]Casares En., (2015), «*A relationship between external public debt and economic growth*», Mexico: Estudios Economicos, El Colegio de México, p. 238 - 251

[190]Brauninger M., (2005), «*The Budget Deficit, public debt and endogenous growth*», Hamburg: Institute of International Economics, p. 827 - 840

βάρος, επειδή συσσωρεύει το κεφάλαιο. Αλλά αυτό επιβαρύνει, ανάλογα με το αν το χρέος είναι «εσωτερικό» (που κατέχονται από εγχώριους πράκτορες) ή «εξωτερικό» (που κατέχονται από ξένους πράκτορες). Τα συγκρουόμενα επιχειρήματα εξακολουθούν να σχετίζονται με το βάρος του χρέους, ανάλογα με το αν είναι εσωτερικό ή εξωτερικό.[191]

Ο Lerner (1948), υποστηρίζει ότι το εξωτερικό δημόσιο χρέος είναι ένα βάρος, ενώ το εσωτερικό δημόσιο χρέος δεν είναι. Η πώληση ομολόγων στο εξωτερικό δημιουργεί χρέωση για το έθνος, του οποίου η εξυπηρέτηση αντιπροσωπεύει ένα διαρκές εμπορικό πλεόνασμα που πρέπει να φέρουν οι μελλοντικές γενιές. Σύμφωνα με τον Lerner, μια «εξωτερική επιβάρυνση χρέους» μπορεί να θεωρηθεί, ότι είναι το εμπορικό πλεόνασμα που απαιτείται για τη χρηματοδότηση της υπηρεσίας χρέους. Ο Mutoh (1985), αμφισβητεί αυτό το επιχείρημα, χρησιμοποιώντας την αρχή της ισοδυναμίας που είχε προβάλλει ο Βρετανός οικονομολόγος Ricardoπριν από περίπου δυόμιση αιώνες. Σε αυτήν την επισκόπηση, το χρέος επιτρέπει τη μείωση των παρόντων φόρων, γεγονός που οδηγεί το κράτος και την κυβέρνηση να εξοικονομήσει (και να επενδύσει) το ισοδύναμο της μείωσης του φόρου, μέσα από την προοπτική των αυξήσεων σε μελλοντικούς φόρους.[192]

Δεν υπάρχει πλήθος από κεφάλαια και ούτε ο πράκτορας αλλάζει χρόνια κατανάλωση έτσι ώστε το χρέος να είναι ουδέτερο και δεν υπάρχει επιβάρυνση. Ο Mutoh επιβεβαιώνει αυτές τις σχέσεις, είτε το χρέος διατηρείται σε εθνικό επίπεδο είτε από αλλοδαπούς. Εάν μια χώρα είναι δημόσια το χρέος ανήκει σε αλλοδαπούς, οι εθνικές αποταμιεύσεις θα υποστηρίξουν περαιτέρω επενδύσεις στο εξωτερικό κινητές αξίες (οι αλλοδαποί έχουν αντίστροφα μεγαλύτερο χρέος και λιγότερους τίτλους). Δηλαδή, αν οι αλλοδαποί αγοράζουν εθνικό χρέος, οι κάτοικοι αγοράζουν

[191] Modigliani Fr., (1961), «*Long run implications of alternative fiscal policies and the burden of internal and external public debt*», in *Economic Letters*, p. 730 - 755

[192] Darreau Ph., Pigalle Fr., (2013), «*Equivalence in the internal and external debt burden*», in Economics Bulletin, p. 2475 - 2482

ξένα χρεόγραφα. Το κεφάλαιο των δύο χωρών επομένως παραμένει αμετάβλητο και δεν υπάρχει επιβάρυνση, αντίθετα με τον ισχυρισμό του Lerner.[193]

Ωστόσο, αυτή η απόδειξη είναι προφανής μόνο στο πλαίσιο της ισοδυναμίας του Ricardo, σύμφωνα με το οποίο το χρέος είναι ουδέτερο, και δεν υπάρχει επιβάρυνση, είτε εσωτερικό είτε εξωτερικό. Σε αυτό το πλαίσιο, το εσωτερικό και εξωτερικό δημόσιο χρέος είναι ισοδύναμα: άρα καν δεν υπάρχει χρέος. Εδώ τίθεται βέβαια το ερώτημα το τι γίνεται με το μοντέλο Over lapping Generations (OLG) όπου δεν υπάρχει η αρχή περί ισοδυναμίας, για την οποία είχε κάνει λόγο κάποτε ο Ricardo και παράλληλα τίθεται και το ερώτημα του αν το δημόσιο χρέος συνεπάγεται μια πραγματική επιβάρυνση.[194]

Σε αυτό το σημείο παράλληλα, θα ήταν δυνατόν να υπάρξει και μια αναφορά σχετικά με την ευελιξία των συναλλαγματικών ισοτιμιών. Σε έναν κόσμο που χαρακτηρίζεται από ελεύθερη ευελιξία στις συναλλαγματικές ισοτιμίες, τα προβλήματα διεθνούς και εσωτερικής μεταφοράς θα ήταν ουσιαστικά ίδια. Για παράδειγμα, εάν ο Καναδάς αποφασίσει να αναλάβει ένα πρόγραμμα δανεισμού μεγάλης κλίμακας, θα είχε μικρή διαφορά εάν τα ομόλογα πωλούνται στις Ηνωμένες Πολιτείες ή στο σπίτι. Η κατευθυντήρια αρχή, σε αυτήν την περίπτωση, πρέπει να είναι τα συγκριτικά επιτόκια. Ομοίως, εάν η παγκόσμια οικονομία χαρακτηριζόταν από κάποιο αποδεκτό διεθνές νομισματικό σύστημα με σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες, αλλά κάθε οικονομία στο σύστημα απολάμβανε εσωτερική ευελιξία τιμών, η διεθνής μεταφορά δεν πρέπει να είναι πιο δύσκολη από την εσωτερική μεταφορά. Για να είμαστε σίγουροι, η κοινότητα των οφειλετών θα κρίνει απαραίτητο να επιβάλει εγχώριο αποπληθωρισμό, προκειμένου να ξεπεράσει τα προβλήματα ισοζυγίου πληρωμών που δημιουργούνται από την ανάγκη μεταφοράς πληρωμών τόκων στο εξωτερικό. Το σημείο που πρέπει να υπογραμμιστεί εδώ, είναι ότι η εξυπηρέτηση ενός εσωτερικού χρέους απαιτεί να επιβληθεί αυτόματα παρόμοιο

193Ibid, σ.σ.2475 - 2482

[194]Ibid, σ.σ.2475 - 2482

αποπληθωριστικό αποτέλεσμα στον τομέα φορολόγησης στα πλαίσια της εγχώριας οικονομίας.[195]

Έχει προωθηθεί ως εννοιολογική πιθανότητα, είτε υπό σταθερές είτε υπό ευέλικτες συναλλαγματικές ισοτιμίες, οι ακραίες τιμές για την ελαστικότητα της ζήτησης για εισαγωγές και εξαγωγές θα μπορούσαν να αποτρέψουν οποιαδήποτε μεταφορά εισοδήματος στο εξωτερικό, η οποία συνάδει με τη διεθνή ισορροπία στα ισοζύγια πληρωμών. Πολλά έχουν γίνει αυτή τη δυνατότητα τα τελευταία χρόνια, αλλά μπορεί να αμφισβητηθεί η ύπαρξή της. Ακόμη και αν η ύπαρξη αυτής της δυνατότητας γίνει αποδεκτή, ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι παρόμοιες ακραίες τιμές για ορισμένους συντελεστές ελαστικότητας στους διάφορους τομείς του η εγχώρια οικονομία θα μπορούσε να παράγει παρόμοια αποτελέσματα σε σχέση με την εσωτερική μεταφορά.[196]

Η τρέχουσα παγκόσμια οικονομία, φυσικά, δεν χαρακτηρίζεται από ευέλικτες συναλλαγματικές ισοτιμίες ή από διεθνές νομισματικό πρότυπο. Επομένως, ορισμένα διαφορικά προβλήματα δημιουργούνται όταν λαμβάνονται υπόψη «διεθνή» δάνεια σε αυτήν τη ρύθμιση. Μπορεί να προκύψει το πρόβλημα μεταφοράς με την κλασική του μορφή, και κάποιο ασφάλιστρο μπορεί να τοποθετηθεί στα εσωτερικά δάνεια. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα αληθές, όταν η χώρα που δανείζεται υποχρεώνεται να εξοφλήσει το χρέος της σε κάποια διεθνή λογιστική μονάδα. Σε αυτήν την περίπτωση, η χώρα δανεισμού ή οφειλέτης δεν μπορεί πλέον να διατηρήσει τον έλεγχο του ποσού της μεταφοράς πραγματικού εισοδήματος που απαιτείται από την υπηρεσία χρέους. Οι ενέργειες που πραγματοποιούνται σε ξένες πιστωτικές χώρες, μπορούν να τροποποιήσουν το μέγεθος της μεταφοράς πραγματικού εισοδήματος.

---

[195] Fenwick L.J., Lyne M.C., (1998), «*Factors Influencing internal and external credit rationing among small scale farm households in Kwazulu Natal*», in *Agrekon*, , p.p. 495 - 505

[196]Ibid, p.p. 495 - 505

4.2. Τα δάνεια της περιόδου της Ανεξαρτησίας

Στην περίπτωση της Ελλάδος ο εξωτερικός δανεισμός το 1824-1825, έγινε για στρατιωτικούς σκοπούς. Βέβαια σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να σημειωθεί, ότι δεν έχουμε αρκετά συγγράμματα της εποχής για την διοικητική δομή της χώρας, τι απολογισμούς είχε και προϋπολογισμούς , ούτε ποιο ήταν το ΑΕΠ που παρήγαγε η χώρα ώστε να εξαχθούν τα κατάλληλα συμπεράσματα, αναφορικά με το αν και κατά πόσο τα συγκεκριμένα δάνεια μπορούσαν να ανταποκριθούν στις οικονομικές ανάγκες της γεωγραφικής ζώνης όπου έλαβαν χώρα εκείνη τη δεκαετία οι ένοπλες συγκρούσεις του Αγώνα. Ο Ανδρέας Ανδρέου ακαδημαϊκός οικονομολόγος, ήταν από τους πρώτους μελετητές που ταξινόμησε σε περιόδους τα ελληνικά δάνεια του 19ου αιώνα.

Τα δάνεια για τον απελευθερωτικό αγώνα δόθηκαν, το ένα το 1824 και το άλλο το 1825, με το όνομα *δάνεια ανεξαρτησίας* (*Independentloans*) από την Αγγλία. Προτού κινηθούν οι σχετικές διαδικασίες για την αποστολή αιτημάτων προς το εξωτερικό, με στόχο την παροχή αυτών των δανείων, στα πλαίσια των εργασιών της Β' Εθνοσυνέλευσης έγινε ένα υποθετικός προϋπολογισμός, τα έσοδα τα υπολόγισαν 12,846,220γρ. και τα έξοδα σε 38,616,000γρ., όπως αναφέρεται, ως προς τα έξοδα ήταν κοντά στην πραγματικότητα.[197]

Πίνακας 1: Β' Εθνοσυνέλευση προϋπολογισμός

Τα κεφάλαια εσόδων που υπολόγισαν σε διάφορες επαρχίες ήταν :

Έσοδα Κρήτης……...7,383,620 γρόσια

» Νήσων ……1,419,100 γρόσια

» Ανατολικής Ελλάδος……...708,200 γρόσια

» Δυτικής Ελλάδος…… ...729,500 γρόσια

» Πελοποννήσου……...2,605,800 γρόσια

Σύνολο……. 12,846,220 γρόσια

Πηγή: Ανδρεάδου Ανδρ. Μιχ., (1904), « *Ιστορία των Εθνικών Δανείων»*, Μέρος Α΄, Αθήναι: [χ.ο.], σ. 7

[197]Ανδρεάδης Αν., (1904), «*Ιστορία των Εθνικών Δανείων»*, Μέρος Α΄, Αθήναι: Εστία, σ. 6-7

Αντίστοιχα, αναφορικά με τα έξοδα για το ναυτικό προϋπολογισμό έφτανε τα 1,180.100γρ. Ως προς τα στρατιωτικά έξοδα ο προϋπολογισμός έφτανε τα 51.000 γρόσια, ενώ οι δαπάνες για τους στρατιώτες ήταν 2.044.000 γρόσια και ο οπλισμός τους 400.000 γρόσια, συν τα έξοδα διοίκησης το ποσό ανερχόταν σε έξοδα 38.616.000 γρόσια και τα έσοδα ήταν 12.846, 220 γρόσια.[198] Όμως δεν υπήρχαν έσοδα από το υπάρχον δημοσιονομικό σύστημα για τις ανάγκες του στρατού, ενώ υπήρχε άμεση ανάγκη χρημάτων, τότε υπήρξε έντονη κοινοποίηση και άρχισαν να στέλνονται απεσταλμένοι στην Ευρώπη για την εξεύρεση δανείων.

Είναι χαρακτηριστικό, ότι η φορολογία, όπως επίσης και η λεία του πολέμου, αλλά και οι εισφορές από μέρους διαφόρων πλούσιων Ελλήνων, ιδίως από το εξωτερικό δεν είχαν αποφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Είναι ενδεικτικό, ότι και πάλι υπήρχαν σοβαρά προβλήματα, αναφορικά με τον ισοσκελισμό του προϋπολογισμού. Εξάλλου, η έκθεση μιας ειδικής επιτροπής, η οποία είχε οριστεί εκείνη την περίοδο, σχετικά με την αντιμετώπιση του προβλήματος, κατέληγε, στο ότι θα έπρεπε να υπάρξει μελλοντικά μια καλύτερη διαχείριση των δημοσίων εσόδων. Συγχρόνως, η εν λόγω επιτροπή τόνισε, πως θα έπρεπε οπωσδήποτε να αναζητηθούν έσοδα και από το εξωτερικό.[199] Η χώρα εκείνη από την οποία επρόκειτο να αντληθούν τα δάνεια του Αγώνα, ήταν εν τέλει το Ηνωμένο Βασίλειο. Λίγο πιο πριν, οι Έλληνες είχαν αποταθεί στην Πορτογαλία, την Ισπανία, αλλά και στο Βασίλειο της Νεαπόλεως στη νότια Ιταλία, αλλά δίχως αποτέλεσμα.

Στις 2 Ιουνίου του 1823 το Εκτελεστικό, δηλαδή η Κυβέρνηση, εξουσιοδότησε τους Ανδρέα Ζαΐμη, Ιωάννη Ορλάνδο και Ανδρέα Λουριώτη, να μεταβούν στο Λονδίνο, προκειμένου να συνάψουν δάνειο για 4.000.000 ισπανικά τάλιρα. Μάλιστα η συγκεκριμένη τριμελής επιτροπή, άργησε να ξεκινήσει για την Αγγλία, λόγω έλλειψης χρημάτων που τελικά έδωσε ο Λόρδος Βύρων. Οι Λουριώτης, Ορλάνδος και Ζαΐμης έφτασαν στο Λονδίνο στις 26 Ιανουαρίου του 1824. Οι διαπραγματεύσεις ήταν σκληρές και κράτησαν για μεγάλο χρονικό διάστημα. Εν τέλει, με τη βοήθεια και του Φιλελληνικού Κομιτάτου της αγγλικής πρωτεύουσας, το πρώτο από τα δυο δάνεια που επρόκειτο να συνομολογηθούν, ήταν

[198]Ibid, σ. 7-9

[199]Ibid, σ.σ. 9, 22-23

800.000 λιρών και η συμφωνία έγινε με τον οίκο Loafnun. Το δάνειο αυτό είχε τόκο 5%, προμήθεια 3%, ασφάλιστρα 1,5% και περίοδο αποπληρωμής τα 36 χρόνια. Για την αποπληρωμή του μάλιστα, είχαν δοθεί, ως εγγύηση από την ελληνική πλευρά, όλα τα δημόσια κτήματα και όλα τα δημόσια έσοδα.[200]

Το δάνειο λοιπόν που δόθηκε από την Αγγλία, με βάση και τα όσα αναφέρθηκαν πιο πάνω, δόθηκε σε δύο δόσεις το 1824 και το 1825 και το σύνολο ήταν 2.800.000λίρες. Είναι χαρακτηριστικό, ότι υπεγράφησαν ομολογίες με ονομαστική αξία 100 λιρών αλλά τις πήραν με αξία προς 59 λίρες, κατά το έτος 1824, ενώ το 1825 προς 55,5 λίρες, αντιστοίχως στο 59% και στο 55% της αξίας τους, δηλαδή η επαναστατική κυβέρνηση θα εισέπραττε από το δάνειο αυτό 1.572.000 λίρες, ενώ στην πραγματικότητα εισέπραξε 540.000 λίρες, με επιτόκιο 5,5% το χρόνο, το ποσό που υπολείπεται εξανεμίστηκε από τους διαπραγματευτές και διαχειριστές.

Το ποσό που θα έπρεπε να καταβάλλεται κάθε χρόνο ήταν δυσθεώρητο, ήταν αδύνατον να μπορέσει να ανταπεξέλθει σε αυτά τα ποσά ένας αποδεκατισμένος λαός με διαλυμένη οικονομία, τα πενιχρά έσοδα από φόρους και κάποιες δωρεές δεν μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την καταβολή των τόκων , ενώ το μικρό ποσό είσπραξης του δανείου δεν βοηθούσε ώστε να μπορέσει να δοθεί για ανάπτυξη της οικονομίας. Όπως ήδη τονίστηκε και πιο πάνω, οι δανειστές είχαν θέσει σε υποθήκη τις «*εθνικές γαίες*», εκτάσεις που είχαν περάσει στα χέρια των Ελλήνων από τους Οθωμανούς όταν αποχώρησαν [201], και εγγύηση τα δημόσια έσοδα για την πληρωμή των τόκων.

Ο ιστορικός συγγραφέας Σταματόπουλος Τάκης, αναφέρει ότι οι ξένες δυνάμεις χρησιμοποίησαν την ανέχεια των Ελλήνων ώστε δίνοντας τα δάνεια με τους απεχθείς αυτούς όρους να δημιουργήσουν χρέος που θα ήταν ακατόρθωτο να

[200]Ibid, σ. 9

[201]Δερτιλής Γ., (2005), «*Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920*», τομ. Α', Αθήνα: Εστία, σ.117-119

εξοφληθεί και με αυτό τον τρόπο να μπορούν να ελέγχουν τα εσωτερικά ζητήματα της χώρας .[202]

Μια ενδιαφέρουσα παράμετρος άλλωστε αυτής της διαδικασίας ήταν το να λειτουργήσουν τα εν λόγω δάνεια, ως εργαλείο, μέσω του οποίου οι Μεγάλες Δυνάμεις θα μπορούσαν να εισχωρήσουν στις τοπικές ελίτ εξουσίας της κοινωνίας της εποχής εκείνης. Αυτή η προσπάθεια άλλωστε, είχε εκφραστεί μέσα από την ανάδυση ήδη κατά την περίοδο του Αγώνα του 1821, των τριών ελληνικών κομμάτων, δηλαδή του αγγλικού, του γαλλικού και του ρωσικού, μέσω των οποίων είχε εκφραστεί η πραγματικότητα του ελέγχου και το μέγεθος της ανάμιξης καθεμιάς εκ των τριών Μεγάλων Δυνάμεων του ευρωπαϊκού κόσμου εκείνης της εποχής, στο ελληνικό ζήτημα.[203]

Όμως μετά την είσπραξη του δανείου, η επανάσταση δεν κατάφερε να ελευθερώσει τμήματα της χώρας όπως περίμεναν. Το χάσμα που είχε υπάρξει μεταξύ των αποφάσεων της Β' Εθνοσυνέλευσης, είχε οδηγήσει το 1823 σε εμφύλιο πόλεμο την χώρα, εκεί καταναλώθηκε μεγάλο μέρος των χρημάτων των δανείων, ο Βρετανός ιστορικός Finlay George υποστηρίζει ότι : «*Οι νικηταί εις τους εμφυλίους πολέμους ήσαν τόσον αισχροκερδείς όσον και οι ηττηθέντες ήσαν φιλάρπαγες. Τα μέλη του Εκτελεστικού έφθειραν τα προϊόντα των δανείων μετ' ατιμίας όσης και σπατάλης και η ανώμαλος κατάστασις εις ην περιήλθεν η Ελλάς εκ της ηλιθιότητος της κυβερνήσεώς της, δεν δύναται σαφέστερον να παρασταθή ειμή δια περιγραφής του τρόπου καθ' οδόν κατηναλώθησαν τα χρήματα*»[204].

Ο Ανδρέου έγραψε για αυτές τις κατηγορίες: «*Ο Finlay, περιγράφων λεπτομερώς τον τρόπον, καθ' οδόν η Ελληνική κυβέρνησις επατάλησε τα δάνεια, ευρίσκει μεγάλην ευχαριστήσιν επιμένων εις μακράν σειράν κατηγοριών, εξ ών*

---

[202]Σταματόπουλος Τ., (1975), «*Ο εσωτερικός αγώνας πριν και κατά την Επανάσταση του 1821*», Αθήνα: Κάλβος, σ. 530

[203] Σπέντζας, Σ.Π., (2013), «*Οι ανυπέρβλητες οικονομικές ανάγκες/ πιέσεις της επανάστασης και ο προσανατολισμός προς τον εξωτερικό δανεισμό*», συλλογικό έργο «Δημόσια, οικονομικά και δίκαιο», Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σ. 307

[204]Finlay G., (2008), «*Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*», Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, σ. 387

ουδεμία σχεδόν είναι εσταθμισμένη μετα δικαιοσύνης, αλλ' αίτινες , και ορθαί εάν ήσαν, θα επέρριπτον επί λαού πτωχών κλεφτών, θαμβωθέντων υπο της αιφνιδίου κτήσεως πλούτου, πολύ μικροτέραν ατιμίαν εκείνης, δι' ης εκαλύφθησαν έθνη, άτινα, καταλεγόμενα μεταξύ των πλουσιοτέρων και των μάλλον πεπολιτισμένων, έκλεπτον τους κλέπτας εκείνους κατ' αυτήν την στιγμήν της αγωνίας των».[205]

Εν τέλει, υπήρξε αναγκαστικά στάση πληρωμών, με τους δανειστές να επιμείνουν στην εγγύηση (εθνικές γαίες) και αντικρούοντας τα επιχειρήματα των Ελλήνων που προσπαθούσαν να μην τους καταλογισθεί ολόκληρο το κεφάλαιο μια και ακόμα μεγάλο τμήμα της χώρας ήταν υπόδουλο. Η μη αξιοποίηση από το ίδιο το κράτος των εθνικών γαιών και επιβάλετε αποκλεισμός, από τις ευρωπαϊκές αγορές.[206]

Τα ερωτήματα που προκύπτουν είναι πολλά, για την ικανότητα των διαπραγματευτών, πόση πίεση τους ασκήθηκε από τις ξένες Δυνάμεις σε μια άνευ όρων διαπραγμάτευση ,που ενέχονται ευθύνες ώστε από το αρχικό ποσό του δανείου έφτασε στους Έλληνες ένα τμήμα αυτού. Χαρακτηριστικά άλλωστε, σε αυτό το σημείο θα μπορούσαμε να σημειώσουμε, ότι στην περίπτωση του πρώτου δανείου που συμφωνήθηκε το 1824, από τις 800.000 λίρες, το ποσό που θα έφτανε στους επαναστατημένους Έλληνες, θα ήταν μόλις 298.000 λίρες. Πέραν του υψηλότατου επιτοκίου, που αναφέρθηκε και πιο πάνω, παρακρατήθηκαν από το αρχικό ποσό 80.000 λίρες ως προκαταβολή των τόκων δυο συνεχόμενων ετών και από την άλλη αντίστοιχα, υπήρξε παρακράτηση 16.000 λιρών, για χρεολύσια και 2.000 λίρες ως προμήθεια και για άλλες δαπάνες.[207]

Το ποσό, με βάση και τους όρους της δανειακής σύμβασης, είχε αποσταλεί από τις Τράπεζες Λογοθέτη και Βολφ. Η έδρα των τραπεζών ήταν στην τότε αγγλοκρατούμενη Ζάκυνθο και η παράδοση του δανείου θα γινόταν σε τμήματα.

---

[205]Ανδρεάδης Αν., (1904), «*Ιστορία των Εθνικών Δανείων*», Μέρος Α', Αθήνα: Εστία, σ. 21

[206]Δερτιλής Γ., (2005), «*Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920*», τομ. Α', Αθήνα: Καστανιώτη, σ. 120-121

[207]Σπανιολάκης Γ., (1976), «*Παρατηρήσεις επί της απολογίας Ι. Ορλάνδου και ανδρ. Λουριώτου εις την κατ' αυτών απόφασιν του ελεγκτικού συνεδρίου περί των εν Λονδίνω διαπραγματευθέντων δυο δανείων κατά το 1824 και 1825*», Αθήνα: Καραβίας, σ. 65

Αυτό θα γινόταν μάλιστα, μετά από έγκριση μιας τριμελούς επιτροπής, την οποία αποτελούσαν ο Λόρδος Βύρων, ο Κουντουριώτης και ο Βρετανός στρατιωτικός Στάνχοπ.[208]

Φυσικά το συγκεκριμένο δάνειο, όπως ακριβώς επρόκειτο να συμβεί άλλωστε και με το επόμενο του 1825, συνομολογήθηκε με καθαρά ληστρικούς όρους. Παρόλα αυτά, η τότε ελληνική κυβέρνηση θεώρησε, πως η σύναψη εκείνου του δανείου είχε αποτελέσει ένα είδος μεγάλης επιτυχίας για τους επαναστατημένους Έλληνες. Ο λόγος ήταν πως με αυτόν τον τρόπο, είχε αναδειχθεί ακόμα περισσότερο στο διεθνές προσκήνιο η διάσταση του ελληνικού ζητήματος και της επανάστασης που είχε ξεκινήσει στην Πελοπόννησο, το Μάρτιο του 1821.[209]

Πάντως, πολύ σύντομα επρόκειτο να υπάρξει οικτρή διάψευση αναφορικά με τις ελπίδες που υπήρχαν μετά την σύναψη εκείνου του δανείου. Και αυτό, καθώς το μεγαλύτερο τμήμα του δανείου γρήγορα σπαταλήθηκε από την παράταξη της οικογένειας Κουντουριώτη, καθώς ήδη είχε ξεκινήσει η εμφύλια σύρραξη μεταξύ των επαναστατημένων Ελλήνων. Μια τέτοια χρήση του εν λόγω δανείου βέβαια, είχε προωθηθεί στην ουσία και από μέρους των ίδιων των Άγγλων, αν λάβουμε υπόψη μας, ότι ο Κουντουριώτης, μαζί με τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, ηγούνταν του αγγλόφιλου κόμματος.[210] Εν τω μεταξύ, αναφορικά με τους δυσμενείς όρους σύναψης του δανείου, η προσωπική ευθύνη του Γιαννιώτη Ανδρέα Λουριώτη και του πλοιοκτήτη από τις Σπέτσες Ιωάννη Ορλάνδου ήταν πολύ μεγάλη. Οι ίδιοι μάλιστα, κατά την περίοδο της διαμονής τους στο Λονδίνο, ζούσαν με πολυτέλεια και ανέσεις, τη στιγμή που πίσω στην Ελλάδα, ο επαναστατημένος λαός ζούσε με απίστευτες στερήσεις.[211]

---

[208]Δερτιλής Γ., (2005), «*Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920*», τομ. Α', Αθήνα: Καστανιώτη, σ. 122

[209]Κακάμπουρας Δ., (1993), «*Η βρετανική πολιτική, ο Μπάιρον και οι Έλληνες του 21*», Αθήνα: Ιστοριτής, σ. 184

[210]Κόκκινος Δ., (1967), «*Η ελληνική επανάσταση*», Αθήνα: Μέλισσα, σ. 151

[211]Μανωλόπουλος Κ., (1973), «*Αντιμετώπισις Πολεμικών Δαπανών κατά την εθνεγερσίαν του 1821*», Αθήνα: [χ.ο.], σ. 82

Από την άλλη αντίστοιχα, η απόφαση για τη σύναψη του δεύτερου δανείου είχε παρθεί σε σύσκεψη του Εκτελεστικού τον Ιούλιο του 1824, με άλλα λόγια, λίγες εβδομάδες μετά από τις καταστροφές σε Κάσο και Ψαρά και ενώ η επανάσταση πλέον ήταν σε κρίσιμο στάδιο. Το ονομαστικό κεφάλαιο αυτού του δεύτερου δανείου ήταν τα 2.000.000 λίρες και η διαπραγματευτική ομάδα, και αυτή τη φορά, είχε αποτελεστεί από τους Ορλάνδο και Λουριώτη. Όπως συνέβη και με την πρώτη περίπτωση, έτσι κι εδώ το καθαρό ποσό περιορίστηκε στις 816.000 λίρες, ενώ υπήρξε και μια παρακράτηση 284.000 λιρών για παρακράτηση τόκων δυο ετών, επίσης για χρεολύσια και για προμήθειες κ.λ.π.[212]

Μια πολύ ενδιαφέρουσα παράμετρος που έλαβε χώρα αναφορικά με την περίπτωση του δεύτερου αυτού δανείου, είναι το ότι ενώ το πρώτο το είχε διαχειριστεί η ελληνική κυβέρνηση (έστω και με σκανδαλώδη τρόπο), το δεύτερο αντίστοιχα το διαχειρίστηκε ένας αγγλικός τραπεζιτικός οίκος. Θα πρέπει να τονιστεί πως αυτό το δεύτερο δάνειο, περί τις 212.000 λίρες, διατέθηκαν για αποπληρωμή μέρους του πρώτου δανείου, 77.000 λίρες αντίστοιχα για την αγορά πολεμοφοδίων, πυροβόλων όπλων, πυρομαχικών κ.λ.π., ενώ 160.000 δόθηκαν για την αγορά έξι πολεμικών πλοίων (εκ των οποίων εν τέλει, μόνο τα τρία έφτασαν στους επαναστατημένους Έλληνες). Επίσης, άλλες 155.000 λίρες δόθηκαν για την ναυπήγηση δυο φρεγατών, από τις οποίες έφτασε η μία μόνο στην Ελλάδα.[213]

---

[212]Σπανιολάκης Γ., (1976), «*Παρατηρήσεις επί της απολογίας Ι. Ορλάνδου και ανδρ. Λουριώτου εις την κατ' αυτών απόφασιν του ελεγκτικού συνεδρίου περί των εν Λονδίνω διαπραγματευθέντων δυο δανείων κατά το 1824 και 1825*», Αθήνα: Καραβίας, σ. 72

[213]Ibid, σ. 73

Πίνακας 2: Κατάστασις αποσβέσεως των δανείων ανεξαρτησίας 1824-1825

			Κεφάλαιων αποσβεσθένεξόφλησις κατά προϋπ.	
	Ομολογίαι	Εις λίρας	Εις φράγκα	Εις δραχμάς
1879				2121000
1880	366	57950	1448750	2109000
1881	158	32850	821250	2109000
1882	171	29950	748750	2109000
1883	182	31500	787500	1898100
1884	190	33050	826250	1897500
1885	201	34700	867500	1890000
1886	211	36550	913750	1890000
1887	222	38350	958750	1890000
1888	231	40300	1007500	1015371
1889	243	42350	1058750	1066779
1890	3579	621450	15536250	15536250
	5754	999000	24975000	35532000

Πηγή : Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ Δάνεια Ανεξαρτησίας

4.3. Δάνεια μετά την Απελευθέρωση

Ερχόμενος ο Καποδίστριας στην χώρα, είδε την ανέχεια και την δυσχερή θέση που είχε επέλθει η Ελλάδα. Ο λαός ήταν σε εξαθλίωση, υπήρχε εμφύλιος σε πολλά μέρη στην χώρα και τα στρατεύματα του Ιμπραήμ κατέστρεφαν τα πάντα στο διάβα τους. Προσπάθησε να βάλει τις βάσεις για σταθερούς θεσμούς με την σύναψη ενός νέου δανείου με τις εγγυήτριες Δυνάμεις, θέλοντας να βγάλει την χώρα από τα δεινά που είχε επέλθει, αλλά και να καλύψει τις ανάγκες της για οργάνωση και για την συγκρότηση του κράτους.

Οι ξένες Δυνάμεις στο Συνέδριο του Λονδίνου το 1830 κάνουν δεχτό το αίτημα για ποσό 60.000.000, όμως δεν κατάφερε να υλοποιηθεί παρά μόνο μετά το θάνατό του και μετά την έλευση του Όθωνα.[214]Σε αυτό το σημείο, δεν θα πρέπει να μας διαφεύγει της προσοχής το ότι επί Καποδίστρια, λόγω του ότι ο τελευταίος είχε θεωρηθεί "ρωσόφιλος", υπήρξε έντονη δυσπιστία από μέρους των Άγγλων για την παροχή αυτού του δανείου, που τελικά δόθηκε μετά το θάνατο του, όπως σημειώθηκε ήδη.

Οι προστάτιδες Δυνάμεις αναζητούσαν την ειρήνη στην περιοχή, η στρατηγική θέση της Ελλάδος βοηθούσε σε αυτό, και όπως αναφέρει η Κατερίνα Γαρδίκα «ο ελληνικός αγώνας για την ανεξαρτησία και διεθνή αναγνώριση διεξαγόταν ακριβώς στα θαλάσσια σύνορα του πολιτισμένου κόσμου, του διεθνούς συστήματος της εποχής κατά τις ευρωπαϊκές αντιλήψεις, εκεί όπου συναντώνται στην ουσία τα συμφέροντα της Βρετανίας, της Ρωσίας και της Αυστρίας. Ήταν το εξωτερικό σύνορο του ευρωπαϊκού συστήματος και ταυτόχρονα χώρος μιας πανευρωπαϊκής σύγκρουσης συμφερόντων.[215]

Η συμφωνία καθορίστηκε στην Συνθήκη του Λονδίνου το1832, όπου περιλάμβανε να δίνονται οι κρατικές εισπράξεις για το τοκοχρεολύσιο του δανείου, όλα τα έσοδα του κράτους πρώτα θα κάλυπταν τις απαιτήσεις του δανείου και μετά μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για άλλους σκοπούς, για την τήρηση των όρων αυτών θα υπήρχε επίβλεψη από τις προστάτιδες Δυνάμεις, οι οποίες όταν δεν τηρούσε η χώρα τις προϋποθέσεις μπορούσαν να διακόψουν την ροή του δανείου.

Οι προστάτιδες δυνάμεις, όπως ήδη αναφέραμε, έκαναν δεκτό το αίτημα του νέου ελληνικού βασιλείου για την βοήθεια του στρατού του βασιλέως, η εν λόγο συμφωνία συνάφθηκε στο Λονδίνο στις 7 Μαΐου του 1832, όπου θα δινόταν δάνειο 60.000.000 φράγκων με τόκο 5% από τον οίκο Rothschild,με εγγύηση τις προσόδους του κράτους, η ελληνική κυβέρνηση ξεκίνησε να πληρώνει για το χρέος το έτος

[214]Ibid, σ. 122

[215]Γαρδίκα Κ., (1999), «*Προστασία και εγγυήσεις : Στάδια και μύθοι της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης (1821-1920*)», Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 26 - 30

1847, ενώ το έτος 1864 με την ένωση των Επτανήσων οι προστάτιδες δυνάμεις εκχώρησαν στον Γεώργιο Α΄ 300.000 φρ. [216]

Πίνακας 3: Δάνεια Μεγάλων Δυνάμεων προς Βασιλέα Γεώργιον Α' το 1964

Εις την απότισιν του δανείου τούτου προέβησαν αι τριείς εγγυήτριαι Δυνάμεις, λόγω της οικονομικής αδυναμίας του νέου Βασιλείου, εξοφλήσασαι αυτό μέχρι του έτους 1871, ως εξής :

Αγγλία ……...	Φρ	19838805.33
Γαλλία ……...	Φρ	17400661.33
Ρωσία …….	Φρ	19999573.33
εν όλω ……..	Φρ	57239039.99
Τόκους δε ……..	Φρ	43153723
Σύνολον…….	Φρ	100392833.74
	δραχμαί	112147498.03

Πηγή:Γεωργαντά Βας., (1914), ««*Τα Δημόσια Οικονομικά και η Ελληνική Οικονομική Νομοθεσία κατά GastonJeze»,* τομ. Ι, εκδ. ΕΣΤΙΑ, σ. 253

4.4. Η πτώχευση του 1843

Ήδη πριν από την πτώχευση του 1843 είχε λάβει χώρα (δυο χρόνια νωρίτερα, δηλαδή το 1841), η ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος. Η κίνηση αυτή βέβαια επρόκειτο να συναντήσει σημαντικές αντιδράσεις, που είχαν σημειωθεί και παλαιότερα και μάλιστα ήδη και από τις ημέρες του Καποδίστρια ακόμα. Ένας λόγος, ήταν ο ρόλος των τοπικών προυχόντων, οι οποίοι ήδη από την οθωμανική εποχή είχαν εκμεταλλευτεί σε μεγάλο βαθμό τους τοπικούς αγροτικούς πληθυσμούς. Οι τελευταίοι συχνά δανείζονταν από τους πρώτους, λόγω της έλλειψης

[216]Γεωργαντάς Β., (1914), «*Τα Δημόσια Οικονομικά και η Ελληνική Οικονομική Νομοθεσία κατά Gaston Jeze»,* τομ. Ι’, Αθήνα: ΕΣΤΙΑ, σ. 252-253

ρευστότητας, ο δανεισμός αυτός όμως γινόταν με πολύ υψηλό επιτόκιο που μπορεί να έφτανε ακόμα και το 45%.[217]

Η τράπεζα άρχισε να χρηματοδοτεί και να δανείζει και μάλιστα με πολύ χαμηλότερο επιτόκιο, τους μικρεμπόρους, αλλά και το ίδιο το ελληνικό κράτος, αν και συνάντησε σύντομα έντονες αντιδράσεις και εχθρότητα από διάφορους τοπικούς οικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες στην επαρχία. Παραμονές της επανάστασης του 1843, αλλά και της πτώχευσης που σημειώθηκε εκείνη τη χρονιά και για την οποία κάνουμε λόγο στο παρόν κεφάλαιο, η Εθνική Τράπεζα θα άρχιζε να συναλλάσσεται με τοκογλύφους, ενώ είναι χαρακτηριστικό την ίδια στιγμή, ότι για μεγάλο χρονικό διάστημα δεν υπήρχε συνεργασία με τους μικροκαλλιεργητές της επαρχίας, οι οποίοι άλλωστε αποτελούσαν την μεγάλη μάζα και πλειοψηφία του εργατικού δυναμικού της ελληνικής οικονομίας εκείνο το διάστημα.[218]

Η πτώχευση αντίστοιχα του 1843, ήταν συνυφασμένη άρρηκτα με την αδυναμία αποπληρωμής του δανείου των 60.000.000 λιρών, που είχαν δώσει οι Μεγάλες Δυνάμεις με βάση τη Συνθήκη του Λονδίνου του 1832, όπως ήδη αναφέρθηκε λίγο παραπάνω. Ήδη εν τω μεταξύ, από το 1835, καθώς υπήρχαν κάποιοι συγκεκριμένοι όροι, αναφορικά με τις υποχρεώσεις του ελληνικού κράτους έναντι των δανειστών του, άρχισαν να υφίστανται πολύ έντονες αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε αυτό και τις ξένες Δυνάμεις, ως προς την αποπληρωμή των δόσεων του δανείου. Θα πρέπει να τονιστεί εδώ, ότι αντιπαραθέσεις υπήρχαν μεταξύ και των ίδιων των δανειστών. Το πρόβλημα ήταν πως οι οικονομικές επιδόσεις του νέου κράτους ούτως ή άλλως ήταν πολύ μέτριες, ενώ την ίδια στιγμή, τα έξοδα ξεπερνούσαν κατά πολύ τα έσοδα, με αποτέλεσμα να υπάρχει μεγάλο έλλειμμα.[219]

Εξαρχής, οι συνθήκες, ως προς τα οικονομικά του κράτους ήταν πραγματικά χαώδεις. Η πολύ άσχημη οικονομική κατάσταση μάλιστα, είχε ως αποτέλεσμα την

---

[217] Μαρκέτος Σ., (1999), «*Οικονομική Ιστορία του Ελληνικού Κράτους τον 19ο αιώνα*», τομ. Γ΄, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, Πάτρα: Ε.Α.Π., σ. 179

[218]Ibid, σ. 179-180

[219]Τσουλφίδης Λ., (2015), «*Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας*», Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, σ. 70

επιβολή βαρύτατης φορολογίας, στην οποία μεγάλο τμήμα του πληθυσμού δεν μπορούσε να ανταποκριθεί. Το προαναφερόμενο δάνειο των 60.000.000 λιρών εν τω μεταξύ, είχε απορροφηθεί σχεδόν όλο από εξοφλήσεις τόκων και κεφαλαίου, ενώ σημαντικό ρόλο είχαν παίξει και τα έξοδα για τον στρατό, αλλά και για την κεντρική, κρατική διοίκηση των Βαυαρών. Την ίδια στιγμή, τα λεγόμενα "εθνικά κτήματα" συνέχιζαν να είναι υποθηκευμένα.[220]

Φυσικά παράλληλα η χώρα δεν έπαυε, μέσω και του συγκεκριμένου δανείου, να είναι απόλυτα εξαρτημένη από τον ξένο παράγοντα. Αυτή η πραγματικότητα είχε εκφραστεί μέσα από την παρατήρηση του 1841, του τότε Βρετανού πρέσβη στην Αθήνα Lyons, ο οποίος τόνιζε, πως η Ελλάδα, δεν μπορούσε να είναι παρά μόνο αγγλική ή ρωσική και φυσικά σε καμιά περίπτωση ένα πραγματικά ανεξάρτητο κράτος. Υπό αυτό το πρίσμα, για άτομα, όπως ο Lyons, κάτι τέτοιο φυσικά σήμαινε, πως η χώρα θα έπρεπε να παραμείνει εσαεί υπό αγγλικό έλεγχο.[221]

Αντίστοιχα, το καλοκαίρι του 1843, με βάση τη Συνθήκη του 1832, όφειλε να καταβάλει σε διάφορες ευρωπαϊκές τράπεζες τοκοχρεολύσια παλαιότερων περιόδων. Για να γίνει κάτι τέτοιο, κρίθηκε σκόπιμη η αύξηση της φορολογίας και το να παρθούν νέα μέτρα λιτότητας, τα οποία όμως δεν απέδωσαν. Άλλωστε, οι ετήσιοι τόκοι από τα δάνεια των προηγούμενων ετών έφταναν τα 7 εκατομμύρια δραχμές και τα έσοδα αντίστοιχα του κράτους ήταν μόλις 14 εκατομμύρια δραχμές. Όλα αυτά, είχαν ως αποτέλεσμα τον Ιούνιο εκείνου του έτους η ελληνική κυβέρνηση να δηλώσει πως αδυνατούσε να καταβάλλει το ποσό που χρωστούσε. Παράλληλα, ζήτησε από τις Μεγάλες Δυνάμεις νέο δάνειο, ώστε να αποπληρώσει τα παλαιότερα.[222]

Η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων εν τω μεταξύ, είναι ενδεικτική του αποικιακού τρόπου με τον οποίο αντιμετώπιζαν το ελληνικό κράτος. Πιο συγκεκριμένα, μετά από το ελληνικό αίτημα για νέο δάνειο, έγινε σύσκεψη

---

[220]Ibid, σ. 74

[221]Γαρδίκα Κ., (1999), «*Προστασία και εγγυήσεις : Στάδια και μύθοι της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης (1821-1920)*», Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 46

[222]Ibid, σ. 50

εκπροσώπων των Μεγάλων Δυνάμεων στο Λονδίνο και παράλληλα κλήθηκαν οι πρέσβεις τους από την Αθήνα στην βρετανική πρωτεύουσα, προκειμένου να λάβουν συγκεκριμένες οδηγίες. Στα πλαίσια εκείνων των οδηγιών πιο συγκεκριμένα, ορίστηκε, πως η Ελλάδα δεν θα έπαιρνε νέο δάνειο, αλλά καλούνταν μέσα σε διάστημα μερικών μηνών να συγκεντρώσει το αστρονομικό ποσό των 3,6 εκατομμυρίων δραχμών, προκειμένου να ικανοποιήσει τους δανειστές της.[223]

Τα αποτελέσματα ήταν και πάλι όμως πενιχρά και ήταν σαφές πως και οι στόχοι του μνημονίου που επιβλήθηκε εκείνο το έτος στην Ελλάδα, από τους Ευρωπαίους, κάθε άλλο παρά ήταν ρεαλιστικοί. Ο βασιλιάς Όθων από τη μεριά του συνέχισε να εκλιπαρεί για τη σύναψη νέου δανείου, αλλά χωρίς αποτέλεσμα, ενώ καταργήθηκαν όλες οι συντάξεις και απολύθηκε ένα μεγάλο ποσοστό των δημοσίων υπαλλήλων. Επίσης, μειώθηκε κατά πολύ ο στρατός, αλλά και οι αμυντικές δαπάνες του κράτους. Φαίνεται εξάλλου, ότι η εξαθλίωση, στην οποία βρέθηκε ο λαός εκείνο το διάστημα, λόγω του συγκεκριμένου μνημονίου, ήταν ένας από τους λόγους του κινήματος της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843, με το οποίο ο Όθων αναγκάστηκε να αποδεχθεί τη θέσπιση του πρώτου Συντάγματος στην πολιτειακή ιστορία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους.[224] Η πολιτική ρευστότητα και ο παραγκωνισμός όσων μετείχαν στην Επανάσταση, οδήγησαν στην εξέγερση και στην διεκδίκηση Συντάγματος. Ο βασιλιάς αναγκάστηκε στην παραχώρηση Συντάγματος και στην εφαρμογή τελικά της σχεδόν καθολικής ψηφοφορίας από τον ανδρικό πληθυσμό. Παρά το Σύνταγμα, η πολιτική του βασιλιά παρέμεινε δεσποτική και οι έριδες μεταξύ κεντρικής διοίκησης και τοπικών αρχόντων οδηγούσαν σε τοπικές εξεγέρσεων έως την τελική έξωση του Όθωνα, τον Οκτώβριο του 1862.

---

[223]Τσουλφίδης Λ., (2015), «*Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας*», Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, σ. 71

[224] Πετρόπουλος, Ι.Α., (1982), «*Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους: 1833 – 1843*», Αθήνα: Παπαζήσης, 1982, σ. 258

Κεφάλαιο 5

5.1. Προσπάθειες συγκρότησης Εθνικής Τράπεζας

Ο Γιώργος Σταύρος, ένας εύπορος άντρας, που είχε εγκατασταθεί στην Αυστρία με καταγωγή από την Ήπειρο, αφήνει τις εργασίες του στην Βιέννη ώστε να ενσωματωθεί στον απελευθερωτικό αγώνα για την Ελλάδα. Έχοντας ήδη δράση στην Φιλική Εταιρεία και χρηματοδοτώντας την Επανάσταση, θα συναντηθεί με τον παλιό του φίλο Καποδίστρια. Με τον Καποδίστρια θα υπάρξουν συνοδοιπόροι στην ίδρυση της «Φιλόμουσου Εταιρείας της Βιέννης», όπου ο πραγματικός σκοπός της εταιρείας ήταν η απελευθέρωση του έθνους .

Φτάνοντας στην Ελλάδα θα συναντηθεί με αρκετούς αγωνιστές , θα βοηθήσει με όλες τις δυνάμεις τους την επανάσταση , θα πάρει μέρος εναντίον του Ιμπραήμ, θα πολεμήσει στο Μεσολόγγι και θα χρηματοδοτήσει πολλές από τις αγωνιστικές δραστηριότητες, θα εκλεγεί πληρεξούσιος Στερεάς Ελλάδος και Ηπείρου στην Γ' Εθνοσυνέλευση, θα συνδεθεί και θα αναπτύξει δεσμούς με τον Κουντουριώτη και τον Κωλέττη ενώ θα αναμειχθεί ενεργά στην πολιτική κατάσταση της χώρας. Κατά την διάρκεια της δεύτερης πολιορκίας του Μεσολογγίου είχε υπάρξει χιλίαρχος και ήταν υπεύθυνος για 50 στρατιώτες. Παράλληλα, είχε συμμετάσχει ως πληρεξούσιος στις εργασίες της Τρίτης Εθνοσυνέλευσης που είχε λάβει χώρα στην Τροιζήνα, στοιχείο ενδεικτικό εξάλλου του σημαντικού ρόλου που είχε αποκτήσει από καιρό πλέον ο Γεώργιος Σταύρος στα πλαίσια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα.

Ο Γεωργίου Σταύρου θα παίξει σημαντικό ρόλο στους οικονομικούς θεσμούς που θα δημιουργηθούν κατά την περίοδο κυβέρνησης του Καποδίστρια, διατελώντας σε ανώτατες θέσεις Επιτροπών του Υπουργείου Οικονομικών.[225]

Βαθιά φιλία και εκτίμηση είχε αναπτυχθεί ανάμεσα στον Γεώργιο Σταύρου και τον φιλέλληνα Jean Gabriel Eynard. Ο Ελβετός J.G. Eynard ήταν ένας πετυχημένος τραπεζίτης, με πολυσχιδή προσωπικότητα που σε ηλικίαμόλις 26 ετών δίνοντας δάνειο στο βασίλειο της Ετρουρίας θα την σώσει από χρεωκοπία, θα βοηθήσει για την οικονομική βελτίωση του μεγάλου Δουκάτου της Τοσκάνης, θα παρευρεθεί στο

[225] Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ ,«*ο Ηπειρώτης Γεώργιος Σταύρος 1788-1869*», Αθήνα, σ. 21-23

συνέδριο της Βιέννης όπου θα του δοθεί η δυνατότητα να γνωρισθεί και να συνδεθεί με ηγεμόνες και βασιλείς της Ευρώπης, αποκτώντας ισχυρές γνωριμίες.

Θα γνωριστεί με τον Καποδίστρια κατά τις διπλωματικές του αποστολές, που του είχε αναθέσει ο τσάρος στην Ελβετία και θα του εμφυσήσει φιλελληνικά αισθήματα. Ο J.G. Eynard αποδείχτηκε γενναιόδωρος, αποτελεσματικός και οργανωτικός υπερ του αγώνα της Επανάστασης, το 1826 θα στείλει αποστολές με τρόφιμα και πολεμοφόδια υπερ των Ελλήνων στον αγώνα τους στο Μεσολόγγι, θα καταβάλει προσπάθειες να έρθει στην Ελλάδα στρατός ώστε να συμβάλει εναντίον του Ιμπραήμ, και παράλληλα θα συνεισφέρει σημαντικά στην ναυπηγήσει και την αποπεράτωση πολεμικών πλοίων που θα βοηθήσουν στον αγώνα.

Με τις γνωριμίες του αλλά και με το οργανωτικό του πνεύμα, προσπάθησε να εξασφαλίσει στους Έλληνες σταθερούς πόρους για τον αγώνα τους, καταφέρνοντας από τον πρώτο κιόλας χρόνο να εξασφαλίσει 2.500.000 φράγκα. Όταν ανέλαβε την κυβέρνηση της Ελλάδος ο Καποδίστριας, φρόντισε ώστε η εθνοσυνέλευση να ορίσει τον J.G. Eynard αντιπρόσωπο της στα ευρωπαϊκά κοινοβούλια, ενώ θα γίνει σύμβουλος του Κυβερνήτη σε ανώτατα θέματα.[226]

Το 1829, θα προσπαθήσει να πείσει τον Καποδίστρια να έρθει σε συμβιβασμό με τους κατόχους ελληνικών χρεογράφων και να αγοράσει μέρος αυτών (προσφέρονταν σε χαμηλότερη αξία), για να μπορέσει να εξοφλήσει μέρος των δανείων της. Παράλληλα ο Eynard αγόρασε τα ελληνικά χρεόγραφα και κέρδισε με την αύξηση των χρεογράφων.

Ο J.G. Eynard, συνέχισε τις προσπάθειες ώστε να βρει κεφαλαιούχους που θα ενίσχυαν οικονομικά την Ελλάδα. Μετά την δολοφονία του Καποδίστρια και την άφιξη του Όθωνα, προσπάθησε να τον πλησιάσει για να τον ενημερώσει για σημαντικά και δη οικονομικά θέματα της Ελλάδος, όμως λόγο της αναβλητικότητας και της απειρίας του, στράφηκε στον πατέρα του, Λουδοβίκο της Βαυαρίας. Δεν κατάφερε να αναπτύξει την σχέση που είχε με τον Καποδίστρια αλλά συνέχισε την αλληλογραφία μαζί του,

[226]Δεν είχε επίσημη θέση λόγω του ότι η κυβέρνηση δεν είχε αναγνωρισθεί επίσημα αλλά χρησιμοποιούσε τις υψηλές γνωριμίες του για τους σκοπούς του.

όπως και με πολλούς Έλληνες, θέλοντας να ενημερώνετε για όλα τα θέματα της Ελλάδος.

Ενδιαφέρθηκε για ίδρυση τράπεζας και προσπάθησε μαζί με τον Καποδίστρια και τον Γεώργιο Σταύρου, να ιδρύσουν τραπεζικό οργανισμό όμως η τράπεζα δεν κατάφερε να προσελκύσει επαρκή κεφάλαια, θα κλείσει τα πρώτα δύο χρόνια .[227]

Το 1836 ο J.G. Eynard, προσπαθώντας να παταχθεί η τοκογλυφία στην Ελλάδα, θα παραχωρήσει κεφάλαια στον Γεώργιο Σταύρου ώστε να διεξάγει τραπεζικές εργασίες δανείζοντας με τόκο 8% .[228] Το 1836 εντείνει τις ενέργειες του για την ίδρυση τράπεζας, ο J.G. Eynard παρουσίασε σχέδιο σε κυβερνητική επιτροπή, για την ίδρυση τραπεζικού ιδρύματος στο οποίο πρότεινε η τράπεζα να ξεκινήσει με κεφάλαιο 2.000.000 δρχ., το 50% να ανήκε στο ελληνικό δημόσιο, το άλλο 25% θα το κάλυπτε ο Eynard και τα υπόλοιπα μικροκεφαλαιούχοι. Οι τραπεζικές εργασίες που η τράπεζα θα διενεργούσε θα ήταν συναλλαγές, δάνεια με ενέχυρο, προεξόφληση συναλλαγματικών και θα ζητούσαν το προνόμιο έκδοσης χρημάτων, το 1/3 θα ήταν καλυμμένο από το κεφάλαιο που θα υπήρχε ήδη στην τράπεζα και τα 2/3 από τις συναλλαγματικές και ενέχυρα που η τράπεζα θα δεχόταν. Η τράπεζα θα ονομαζόταν Εθνική Τράπεζα.[229]

Ο Όθωνας θα δείξει ενδιαφέρον για την ίδρυση ελληνικής τράπεζας και θα κάνει προσπάθειες, στην αρχή με ξένους κεφαλαιούχους, οι προσπάθειες του αυτές θα στεφτούν με πλήρη αποτυχία στην αρχή, όμως με την παρότρυνση του Γ. Σταύρου και του Jean Gabriel Eynard, θα υπογραφτεί το διάταγμα για την ίδρυση της Εθνικής Τραπέζης, στις 30 Μαρτίου του 1841.

Η Τράπεζα θα στηριχθεί στους φιλέλληνες και στους εμπόρους του εξωτερικού και θα γίνει προσπάθεια ώστε στην ηγεσία της, να υπάρχουν επίλεκτα άτομα. Ο Όθωνας στα γράμματά που απευθύνει προς τον πάτερα του, Λουδοβίκο της Βαυαρίας, διακρίνεται η θέληση του για την ίδρυση τράπεζας στον Ελλαδικό χώρο, καθώς και η προσπάθεια που καταβάλει για να πεισθεί ο πατέρας του ώστε να τον βοηθήσει σαν

---

[227]Η τράπεζα ονομαζόταν «Εθνική χρηματιστηριακή Τράπεζα».

[228]Ο τόκος που δινόταν εκείνη την εποχή ήταν 50% και μπορούσε να φτάσει και τα 60%.

[229]Σακελαρίου Μ. Β., (1977), «*Μνήμη Ιωάννη-Γαβριήλ 1775-1863*», Αθήνα: ΕΤΕ, σ. 21-35

μέτοχος στην ίδρυση αυτής.[230] Αυτό γίνεται έντονο στην αλληλογραφία που ανταλλάσσει με τον πατέρα του.

Αναφέρει σε δύο επιστολές :[231]

«*Η αγάπη που μου έχει ο Ελληνικός Λαός και η ησυχία της Χώρας κινδυνεύουν, αν δεν κατορθώσουμε να ιδρύσουμε την Τράπεζα. Δώδεκα ως δεκα-πέντε χιλιάδες άνθρωποι από διάφορες επαρχίες ζητούν δάνεια. Και είναι φόβος οι σκευωροί να διαδώσουν πως εγώ είμαι ο υπαίτιος της δυστυχίας του Λαού μου, αν δεν ιδρυθεί η Τράπεζα. Χιλιάδες Ελλήνων θα σας ευλογούν, αγαπητέ μου πατέρα, αν τους βοηθήσετε κι΄αυτή τη φορά*»

«*Προ λίγου αποφάσισα να ιδρύσω την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, όμοια, περίπου, με την Εθνική της Βαυαρίας. Προς τούτο διέταξα να δημοσιευθούν οι αναγκαίοι Νόμοι, για να επισπεύσω το πράγμα, και το Καταστατικό. Δεν υπάρχει πια, αγαπητέ μου πατέρα, ανάγκη να σας ξαναγράψω για τη σπουδαιότητα αυτού του Ιδρύματος. Σας συνιστώ θερμώς και σεις να συμμετάσχετε σ' αυτό και να παρακινήσετε να κάνουν το ίδιο κι όσο το δυνατόν περισσότεροι από τους συγγενείς μου και , γενικώς, απ' τους Βαυαρούς. Το παράδειγμά σας θα είναι τόσο μάλλον χρήσιμο, όσο η Ελλάς έχει πρώτιστα, ανάγκη ξένων κεφαλαίων, κ΄είμαι υποχρεωμένος κυρίως στη Βαυαρία ν΄αποθέσω τις ελπίδες μου. Μια ενθάρρυνση , προφορική ή έμπρακτη, από μέρος πολυαγαπημένου Βασιλέως είναι απαραίτητη. Γι'αυτό κατέβαλα κάθε προσπάθεια να επιτύχω την ταχεία πραγματοποίηση του σκοπού μου»*.

Όταν ο Όθωνας ανέβηκε στην εξουσία, οι τρείς Μεγάλες Δυνάμεις, με την Βαυαρία, έδωσαν στην Ελλάδα το δάνειο που είχε ζητηθεί από τον Καποδίστρια. Το δάνειο υπογράφτηκε το 1832, από τον τραπεζικό οίκο Rothschild, δόθηκαν στην Ελλάδα 60.000.000χρυσά φράγκα, με επιτόκιο 5% το χρόνο. Το δάνειο θα δινόταν σε τρεις ισόποσες δόσεις των 20.000.000χρυσών φράγκων, με εγγύηση όλα τα κρατικά έσοδα.

---

[230]Το γράμμα αυτό δόθηκε από τα κρατικά αρχεία του Μονάχου, μετά από άδεια για τις έρευνες της κ. Μεσσηνέζη.

[231]Η πρώτη επιστολή είναι γραμμένη στις 16 Νοεμβρίου του 1840, και η δεύτερη επιστολή στις 15 Απριλίου του 1841.

Την αποπληρωμή του δανείου θα την επιτηρούσαν οι Μεγάλες Δυνάμεις, στην Συνθήκη που είχαν υποβάλει, το άρθρο 12 όριζε την εξάρτηση της χώρας από αυτές και σε περίπτωση μη αποπληρωμής την εγκαθίδρυση του Διεθνή Οικονομικού Ελέγχου, τα λεφτά του δανείου δέσμευσαν την Ελλάδα.[232]Τα χρήματα του δανείου θα τα δαπανούσαν για την συντήρηση του στρατού, που είχε στην δικαιοδοσία του ο Όθωνας, καθώς και για τις ανάγκες και την ενίσχυση του κράτους. Από το δάνειο των 60.000.000 η Ελλάδα εισέπραξε 469.682 χρυσά φράγκα, τα χρήματα εξανεμίστηκαν για το στρατό, δοθήκαν σε τόκους και χρεολύσια και μεγάλος μέρος εξ' αυτών δόθηκε για την εξαγορά της Φθιώτιδας και της Φωκίδας από την Τουρκία.

Πίνακας 4: Δάνειο Μεγάλων Δυνάμεων προς Βασιλέα Όθωνα το 1832

Το δάνειο των Μεγάλων Δυνάμεων όταν ο Όθωνας ανέβηκε στην εξουσία.

Το δάνειο αυτό δόθηκε :

Δόθηκαν στην Τουρκία για την εξαγορά των περιοχών Φθιώτιδος και Φωκίδος.	11.222.598 χρυσά φράγκα
Στην Ρωσία για εξόφληση προκαταβολών προς το Ελληνικό δημόσιο.	1.215.947 χρυσά φράγκα
Στην Γαλλία για εξόφληση προκαταβολών προς το Ελληνικό δημόσιο.	333.333 χρυσά φράγκα
Στον φιλέλληνα J.G. Eynard, έναντι προκαταβολής του 700.000χρυσά φράγκα προς το Ελληνικό δημόσιο	249.825 χρυσά φράγκα
Στον Βαυαρικό στρατό για την συντήρησή του	14.167.282 χρυσά φράγκα
Στους δανειστές της Ελλάδος για τα έτη 1824-25 για τα δάνεια της ανεξαρτησίας, πραγματικού ποσού 540.000£, για αποπληρωμή	341.333 χρυσά φράγκα
Στον οίκο Rothschild για δαπάνες εκδόσεως, τόκους, κ.λπ. του δανείου	29.239.040 χρυσά φράγκα
Στον οίκο Rothschild για εξόφληση των πρώτων κληρωθεισών ομολογιών του δανείου	2.760.960 χρυσά φράγκα

[232]Το δάνειο χωρίστηκε σε τρείς δόσεις , το τρίτο μέρος από το δάνειο 20.000.000 φράγκα δεν ήρθαν πότε στην Ελλάδα κρατήθηκαν από την Τράπεζα Rothschild γιατί η Ελλάδα δεν αποπλήρωνε το χρέος της. Μετά την 3η Σεπτεμβρίου του 1843 η νέα κυβέρνηση δεν αποπλήρωσε τα τοκοχρεολύσια και συνέχισε την μη αποπληρωμή του δανείου .

Πηγή: Μπανταλούκα Κλαυδίου , Ιστορική επισκόπησις του προπολεμικού εξωτερικού δημοσίου χρέους της Ελλάδος, εκδ. γραφείο οικονομικών ερευνών Ανώτατης Βιομηχανικής Σχολής, Πειραιεύς 1961 ,σελ.13-14

Ο σκοπός του δανείου δεν κατάφερε να υλοποιηθεί, τα κρατικά έσοδα ήταν πενιχρά και δεν μπόρεσαν να πληρωθούν τα χρεολύσια, οι μεγάλες Δυνάμεις ανέλαβαν να πληρώσουν στον οίκο Rothschild 57.239.040 χρυσά φράγκα.[233]

Στις 8 Απριλίου του 1841, θα εκδοθεί, βασιλικό διάταγμα, το «Περί του Κανονισμού της Εθνικής Ελληνικής Τραπέζης», καθώς και διάταγμα στο οποίο θα διορίζει μια επιτροπή, για να προετοιμάσουν τις εργασίες αυτές που θα χρειαστούν ώστε να προβούν σε Γενική Συνέλευση για την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας. Στην προκαταρτική συνέλευση που θα γινόταν θα εκλεγεί ο Γεώργιος Σταύρου, διευθυντής της Εθνικής Τράπεζας, με επίτιμους διοικητές τονJean Gabriel Eynard και Ν. Ζωσιμά.[234]

5.2. Η δημιουργία της Εθνικής Τράπεζας

Το 1827, ο νεοεκλεγείς Κυβερνήτης του ελληνικού κράτους Ιωάννης Καποδίστριας, θα προσπαθήσει για την οικονομική, πολιτική και κοινωνική οργάνωση του, προσπαθώντας για την εξεύρεση οικονομικών πόρων ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις δημόσιες και διοικητικές δαπάνες. Ο Jean Gabriel Eynard, Ελβετός τραπεζίτης και φιλέλληνας, γνωρίζοντας το όραμα του θα γίνει αρωγός της ιδέας του, παρουσιάζοντας τους τις σκέψεις του για το πρώτο τραπεζικό ίδρυμα της χώρας και τονίζοντας του την επείγουσα ανάγκη του αγροτικού πληθυσμού για οικονομική ενίσχυση.

---

[233]Το έτος 1897 υπήρχε ανεξόφλητο ποσό 67.446.010,97 χρυσά φράγκα, μετά τον πόλεμο του 1897 μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας οι μεγάλες Δυνάμεις το 1898 ήρθαν σε νέα συμφωνία με την Ελλάδα υπο τον έλεγχο της Διεθνής Οικονομικής Επιτροπής ανέλαβε να εξυπηρετήσει τα δάνεια διαχειριζόμενη όλα τα κρατικά έσοδα.

[234]*Ιστορικό Χρονολόγιο 1841- 2001* της Εθνικής Τράπεζας , Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας, σ. 11

Με το ψήφισμα του 1828 θα γίνει προσπάθεια, υπό την κυβέρνηση του Ι. Καποδίστρια, για σύσταση τραπεζικού ιδρύματος, χωρίς να έχει τα ακριβή αυτά γνωρίσματα ιδρύεται η Εθνική Χρηματιστηριακή Τράπεζα. Ορίζονται δυο διευθυντές, από τον Κυβερνήτη, ένας εξ 'αυτών ο μετέπειτα Διοικητής της Εθνικής Τράπεζας, ο Γεωργίου Σταύρου, ενώ με νέο διάταγμα την ίδια χρονιά ανατίθενται στην Τράπεζα η διαχείριση των δημοσίων οικονομικών της χώρας, αυτό της προσδίδει ένα έντονο κρατικό χαρακτήρα. Το 1834, η Εθνική Χρηματιστηριακή Τράπεζα θα παύσει να υφίσταται, τα κεφάλαια δεν ήταν πότε επαρκεί για τους παραγωγικούς σκοπούς που ήθελε να υλοποιήσει, ενώ τα περισσότερα κεφάλαια είχαν διατεθεί για κρατικές ανάγκες.

Μέχρι το 1841 που θα ιδρυθεί η Εθνική Τράπεζα, δεν υπήρχαν τραπεζικές συναλλαγές ή ήταν ελάχιστες για το νεοσύστατο κράτος, καθώς δεν υπήρχαν κεφάλαια ούτε κάποιο εκδοτικό ίδρυμα εθνικού νομίσματος, ταυτόχρονα το κράτος προσπαθούσε να περάσει από την γεωργική οικονομία στην *αστική οικονομία*, χωρίς να υπάρχουν τα γνωρίσματα αυτά, όπως ήδη υπήρχαν στην Ευρώπη. Με ασήμαντη γεωργική και βιομηχανική παραγωγή, τα μόνα έσοδα που υπήρχαν ήταν από την ναυτιλία και από τα χρήματα που έφερναν στην πατρίδα οι ομογενείς.

Η Αθήνα εκείνη την εποχή ήταν μια μικρή αδιαμόρφωτη πόλη που είχε 20.000 κατοίκους, μοιρασμένους στις συνοικίες της Πλάκας κάτω από την Ακρόπολη και του Μοναστηρακίου, με σπίτι χαμηλά, συνήθως μονώροφα. Η οδός Αιόλου, στην διασταύρωση της με την Ερμού ήταν το ζωτικό κομμάτι της πόλης. Η Τράπεζα, θα στεγαστεί προσωρινά στο γραφείο που είχε ο Γεώργιος Σταύρος επι της Αιόλου. Η έναρξη των εργασιών της Τράπεζας αναγγέλθηκε από την εφημερίδα ΑΙΩΝ, στις 14.1.1842 ως εξής :

«Εθνική Ελληνική Τράπεζα

Εγκριθέντος του τροποποιητικού Κανονισμού της Τραπέζης παρά της Α.Μ. ορκισθέντων όλων των μελών της Διευθύνσεως, γενομένου δε ήδη και του διορισμού του αναγκαιότερου προσωπικού, η Τράπεζα έμελλε να αρχίση αμέσως τας τακτικάς εργασίας της . Αλλά επειδή απαιτούνται ολίγαι έτι προπαρασκευαστικαί εργασίαι, τας οποίας η Διεύθυνσις ανενδότως ασχολείται, ημέρα της τακτικής ενάρξεως των εργσιών της απεφασίσθη οριστικώς η 22^{α} του Ισταμένου Ιανουαρίου, αφ' ής δύναται να

διευθυνθώσι και γίνονται δεκταί αι περί δανείων αιτήσεις κ.τ.λ. Η αυτή ημέρα προσδιορίζεται επομένως και δια την κατάθεσιν του πρώτου τεταρτημορίου των μετοχών εκάστου μεριδιούχου, συχρόνως με το πνεύμα του από 18 Ιανουαρίου 1841 9 Διατάγματος και την απόφασιν της Γενικής Συνελεύσεως των μετόχων.

Εν Αθήναις τη 13 Ιανουαρίου 1842

Ο Διευθυντής Γ. Σταύρου»

Στην ανακοίνωση δεν αναφέρεται για κάποιο κατάστημα της Τράπεζας, ούτε που να υποβάλλονται οι αιτήσεις για δάνεια, καθώς που θα γίνεται η κατάθεση των δόσεων του κεφαλαίου των μετόχων. Τότε δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα ΑΙΩΝ η ακόλουθη πληροφορία: «κατάστημα όμως ακόμη δεν ενοικιάσαμεν . Όθεν και οι επιτετραμμένοι την διεύθυνσιν ταύτης συνέρχονται εις την οικία του Διευθυντού».

Οι προσφορές για την ενοικίαση του καταστήματος υπήρξαν πολλές από διάφορους ιδιοκτήτες, η επιλογή του καταλληλότερου ακινήτου προκρίθηκε η οικία των αδελφών Χαιρέτη. Η ενοικίαση της εγκρίθηκε από το Συμβούλιο της Τράπεζας με ενοίκιο 260 δρχ., προπληρωτέο για ολόκληρο χρόνο[235] και με την υποχρέωση να γίνουν οι αναγκαίες προσθήκες για την ασφάλεια του καταστήματος και ιδίως του ταμείου. [236] Για την ασφάλεια της Τράπεζας ζητήθηκε από την κυβέρνηση και παραχωρήθηκε φρουρά στρατιωτικών, έγιναν επίσης οι απαραίτητες εργασίες ώστε να κατασκευαστεί φυλάκειον.[237]

[235]Τα ποσά που πληρώθηκαν για ενοίκια αναγράφονται στην έκθεση της 10.10.1842 του Διευθυντή Γ. Σταύρου, «περί της εννεαμήνου διαχειρίσεως της Τραπέζης ήτοι από της αρχής της συστάσεως της μέχρι της 30 Σεπτεμβρίου 1842» στον προϋπολογισμό εξόδων έτους 1842 και στους απολογισμούς των ετών 1843, 1844, 1845 που εγκρίθηκαν από τις αντίστοιχες Γενικές Συνελεύσεις μετόχων.

[236]Απόφαση Γενικού Συμβουλίου της Τράπεζας, συνεδρίαση 17 στις 11.2.1842, για την ανανέωση έτος χρόνου του ενοικίου με τις ίδιους όρους του προηγούμενου χρόνου, Ιστορικό Αρχείο.

[237]Κατά το συνταγματικό κίνημα της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843, ο αρχηγός του κινήματος συνταγματάρχης Δημήτριος Καλλέργης, προλαβαίνοντας αντίδραση του βασιλιά και της κυβέρνησης για τυχόν εκτροπές έστειλε στρατιωτικά τμήματα να φρουρήσουν την Τράπεζα. Η Τράπεζα για αυτή την

Για την σύσταση της Εθνικής Τράπεζας ο Βαλαωρίτης αναφέρει : *«Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, βαθύτατα ερριζωμένη επί του εθνικού εδάφους, εξ ου ανεφυή ζωογονούμενη δε και εκ της αύρας του έξω Ελληνισμού, ηδυνηθή, ακλόνητος, ως αι υψικάρηνοι δρύες των Ελληνικών ορέων, να αντιμετωπίση τας ενσκηψασας οικονομικάς και πολιτικάς θύελλας, και να σκέπη δια των ευρέων αυτής κλάδων το σύνολον της οικονομικής δράσεως του Έθνους.»*[238]

Στην συνέλευση του Γενικού Συμβουλίου του 1845, αποφασίστηκε να προβούν σε αγορά καταλληλότερου κτιρίου. Εγκρίθηκε η διώροφη οικία Δομνάδου, η οποία και αγοράστηκε αντί του ποσού των 47.000 μεταλλικών νομισμάτων, επι της οδού Αιόλου.[239] Έως το 1875 αγοράστηκαν και άλλα κτίρια πλησίον της διώροφης κατοικίας, μετά την εγκατάσταση των Διευθύνσεων και των υπηρεσιών, εγκαταστάθηκε στο κτίριο και ο Γεώργιος Σταύρος στον πρώτο όροφο που του διατέθηκε ισόβια ως οικία. Όπως αναφέρει ο Δ. Ζωγράφος, στο βιβλίο του Ιστορία της ιδρύσεως της Εθνικής Τραπέζης 1833-1843, τόμος Β', « *ο οίκος του ήτο το εντευκτήριον της καλής τάξεως της εποχής και εις αυτόν συνηθροίζοντο τα επίλεκτα της τότε κοινωνίας μέλη.. Υπήρξε περίοδος της εθνικής ζωής -η πρώτη από της απελευθέρωσεως- καθ΄ήν η ανάπτυξις και ο πολιτισμός από πολύ ολίγα σημεία εισήρχοντο και επέδρων. Η Εθνική Τράπεζα ιδρυθείσα μεταβλήθη εις εν τοιούτον κέντρον. Συνέπεσε μάλιστα ο πανελήνιος καταστάς ιδρυτής αυτής Γεώργιος Σταύρου να συγκεντροί εις τον φιλόξενον οίκον του και την σοβαρωτέραν κοσμικήν κίνησιν. Μάλιστα η ανάπτυξις του και η εν Βιέννη ζωή τω έδιδον χωριστήν εντελώς θέσιν εις την αφελή και πολυπαθή κοινωνίαν μας. Το κέντρον τούτο ίσως να ήτο το σπουδαιότερον σημείον επαφής με τον πολιτισμόν της Δύσεως. Η μουσική ιδίως και η φιλολογία εκεί εύρισκον αντίληψιν και προστασίαν …*»

Κατά την ίδρυσή της η Εθνική Τράπεζα το 1841 (*Νόμος 30 Μαρτίου 1841*), θα κατέχει το εκδοτικό προνόμιο και θα είναι υπεύθυνη για την έκδοση νομίσματος, ενώ

πράξη θα εγκρίνει στο συμβούλιο στις 13.9.1843 πρόταση όπως δοθούν 1.000δρχ.προς την φρουρά της πρωτεύουσας.

[238]Μεταξάς-Μεσσηνέζης Ν., (1956), «*Γεώργιος Σταύρος και Εθνική Τράπεζα*», Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο, σ. 177

[239]Συμβόλαιο αρ. 1112/13.7.1845, Συμβολαιογράφου Αθηνών κ. Πιττάρη

το 1880, θα εισαχθεί στο Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών. Η Ελλάδα είχε άμεση ανάγκη από χρηματική ενίσχυση. Με την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας, το ελληνικό κράτος βρίσκει υποστήριξη στην δεινή οικονομική κατάσταση που επικρατεί. Ο Jean Gabriel Eynard προσπαθώντας να συμβάλει, δίνει συμβουλές προς τις επιστολές του προς τον Γεώργιο Σταύρο. Στις επιστολές του διακρίνεται η αποφασιστικότητα του για την ίδρυση της Τράπεζας.

Στην παρακάτω επιστολή ο Jean Gabriel Eynard ,αναφέρει ότι επιβεβαιώνετε η επιτάχυνση της ίδρυσης της Τράπεζας και τα διάφορα μέτρα που έχουν παρθεί έχοντας την σύμφωνη γνώμη του Έλληνα βασιλιά και ελπίζει ότι το εκατομμύριο που περιμένει από την Γαλλία θα τους δοθεί σύντομα, αλλά σε κάθε περίπτωση αυτό δεν πρέπει να τους καθυστερήσει για την ίδρυση της Τράπεζας. Επίσης δίνει την εξουσιοδοτήσει στον Γ. Σταύρου να πληρώσει 250 χιλιάδες δραχμές στην κυβέρνηση, που χρειάζονται για το πρώτο τέταρτο των μετοχών, που θα έχει στην κατοχή της -η κυβέρνηση- και η Τράπεζα θα μπορέσει να ξεκινήσει την λειτουργία της.

P. 82 REG.1

Geneve, le 25 Novembre 1841

Monsier Stavros,

Je vous confirne Monsier , ma lettre du 16 November ou je vous marquais que vous pouviez m’inscrire pour trois cents actions dans la Banque, je recois aujourd’hui votre lettre du 29/10 Novembre ou je vois avec Plaisir tout ce que vous avez fait, d’accord avec les differents Ministres, pour accelerer l’etablissement de la Banque et les diverses mesures que vous avez prises egalement d’accord avec le Roi. J’espere que le million promis par la France sera parti, mais dans tous les cas, cela me doit pas reterder l’ouverture de la Banque, puisque je vous confirme par la presente l’autorisation d’avancer au Couvernement Grec non seulement 200 mille Drachmes, mais en entire les deux cent cinqnante mille Drachmes dont il a besoin pour payer le premier quart.

Vous devez avoir a moi, dans ce moment, en effets ou argent environ 380,000 Drachmes

Pour vos 10 mille Drachmes et les

20 mille a donner aux negociants

30 mille dont le quart ……...7,500

Pour le quart de mes 300 actions …….75,000

Pour le quart du million du Gouvernement Grec ……..250,000

Pour le quart de 50 actions de Mr. Rothschild 12,500

345,000 Drachmes

ainsi votus pouvez verser en especes ou en effets toutes les sommes necessaires.

Veuillez done vous entendre de suite avec les Ministres, en leur disant que vous pouvez avancer en entier le quart des actions du Gouvernement, qui me remboursera plus tard avec l'argent de la France. Rien n'empechera ainsi que la Banque ne commence petitement, avec prudence ses operations, soit d'escompte, soit de pret hypothecaire, pour ce dernier n'oubliez pas qu'il faut un amortissement, une affaire tres grave pour Geneve m'a retenu ici, mais je serai decidement a Paris au commencement de Decembre, de la je m'occuperai activement des interest de la Grece, je crois que le Gouvernement ferait bien d'ecrire a Mr. Coletti de s'entendre avec moi pour tout ce qui interesse la Grece, pour les 10 mille Drachmes que je vous avance et les 20 mille aux dix negociants, je m'en remets a vous pour la maniere que vous croirez juste d'assurer ma creance, de maiere que dans le cas de mort ou de faillite de quelque negociant, mon capital fut assure.

J.G. EYNARD[240]

Και ενώ ο νόμος έχει ορίσει ότι η Τράπεζα για την λειτουργία της θα χρειαζόταν 2.600.000 δρχ., αυτό θα γινόταν κατά την εγγραφή των μετόχων της, το ποσό δεν είχε καταφέρει να συμπληρωθεί, ο νόμος τροποποιήθηκε και θα θεωρούντο συστημένη με 1.600.000 δρχ., επίσης όριζε ότι τα δημόσια ταμεία έπρεπε να δέχονται τα τραπεζικά γραμμάτια (το χαρτονόμισμα) της Εθνικής Τράπεζας, το οποίο θα γινόταν και εθνικό νόμισμα, γιατί η Τράπεζα θα είχε το αποκλειστικό προνόμιο για όλη την Ελλάδα για 25 χρόνια, το οποίο αργότερα μεταβιβάστηκε στην Τράπεζα της Ελλάδος το 1928. Κατά τον πρώτο χρόνο που άρχισε να λειτουργεί η Τράπεζα, διαπιστώθηκε ότι χρειαζόταν ένα καταστατικό σύμφωνα με τα ξένα πρότυπα των άλλων τραπεζών.

[240]Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ, (1923), *«Επιστολαί Ι. Γ. Εϋνάρδου προς Γεωργ. Σταύρον 1841-1843»*, Αθήνα, σ. 6-8

Έγιναν τροποποιήσεις, συμπληρώσεις όπως στο καταστατικό της για την καλύτερη και εύρυθμη λειτουργία της. Το καταστατικό επικυρώθηκε δια νόμο το 1843. [241]

Η Εθνική Τράπεζα θα προσπαθήσει από την ίδρυση της για την οικονομική εξέλιξη της χώρας, βοηθώντας στην ανάπτυξη των αστικών κέντρων της, διοχετεύοντας κεφάλαια στις μικρές βιομηχανίες της εποχής καθώς και στις καλλιέργειες γης .

Το 1841 προβλέπεται έκδοση τραπεζογραμματίων και το κεφάλαιο της τράπεζας ανέρχετο σε 5.000.000 δρχ., ενώ της παραχωρήθηκε το δικαίωμα εκδόσεως τραπεζογραμματίων ως αποκλειστικό προνόμιο, οι Πρώτοι μεγάλοι μέτοχοι το ελληνικό κράτος , ο Jean Gabriel Eynard, ο βασιλιάς Λουδοβίκος της Βαυαρίας, ο Ρότσλιλντ κ.α. Την ίδια εποχή θα λειτουργήσουν η Ιονική Τράπεζα L.t.d., η οποία αναγνωρίστηκε στην Αγγλία και θεσπίστηκε με βασιλικό διάταγμα το 1844, η Τράπεζα Ηπειροθεσσαλίας, η οποία η δράση της περιορίστηκε μετά την πολιορκία των Τούρκων το 1897 και συγχωνεύτηκε με την Εθνική Τράπεζα, η Τράπεζα Κρήτης που ιδρύθηκε το 1899, με Κρητικό διάταγμα και η Τράπεζα Αθηνών που ιδρύθηκε το 1893.

Από το 1842, που θα γίνει η έναρξη εργασιών στην Εθνική Τράπεζα με εργασίες που αφορούσαν δάνεια σε υποθήκη και ενέχυρο, έχοντας εξασφαλίσει εκδοτικό προνόμιο θα βάλει σε κυκλοφορία δικά της τραπεζογραμμάτια, το κεφάλαιο της ανέρχεται σε 3.402.000δρχ. Τον ίδιο χρόνο, θα δώσει στην δημοσιότητα τον ισολογισμό με ενεργητικό σε 7.000.000 δρχ.,[242] ολοκληρώνει το καταστατικό, για την σύνταξη του θα διοριστεί βασιλικός Επίτροπος, και στην Γενική Συνέλευση των μετόχων, που θα ξεκινήσει την 1 Οκτωβρίου για να ολοκληρωθεί στις 22 Ιουνίου του 1843, θα περιλαμβάνει 118 άρθρα με τις εργασίες της Τράπεζας και αφού συζητηθούν λεπτομερώς θα επικυρωθούν με νόμο, ενώ θα παραμείνει το καταστατικό για έναν αιώνα το ίδιο με μικρές παραλλαγές. Η διοίκηση της Τράπεζας δίνει όρκο στον Υπουργό Εσωτερικών για την «*τιμίως και ευσυνειδήτως τας υποθέσεις της Εθνικής*

---

[241]Στασινοπούλου Επ., (1966), «*Η ιστορία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος 1841-1966»,* Αθήνα: Κ. Στασινόπουλος, σ.33-37

[242]Ιστορικό Χρονολόγιο 1841-2001, Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος , Αθήνα 2001, σ. 19-20

Τραπέζης και σύμφωνα με τους περί αυτής νόμους και κανονισμούς», ενώ η σφραγίδα της Εθνικής περιλαμβάνει το βασιλικό στέμμα και αναγράφει «*Προνομιακή Εθνική Τράπεζα*» δείχνοντας τους στενούς δεσμούς με το κράτος.

Το πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο απαρτίζεται :

- Διευθυντής: ο Γεώργιος Σταύρος
- Σύμβουλοι : ο Λουκάς Ράλλης, ο Εμμανουήλ Μεστενές, ο Γ.Μ. Αντωνόπουλος, ο Κ. Δουρούτης, ο Παν. Λαζαρής, ο Ι. Μπούκαρας, ο Α. Περίδης, ο Π. Τζάλλας και ο Ν. Μαυρομάτης[243].

Τέλος την 1η Ιουλίου του 1842 θα δημοσιευτεί ο πρώτος ισολογισμός[244] :

Πίνακας 5: Κατάστασις Πρώτου Ισολογισμού Εθνικής Τραπέζης 1842

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΛΟΓΙΣΤΙΚΟΥ ΤΗΝ 1 ΙΟΥΛΙΟΥ ΠΡΩΙΑ

Ενεργητική		*Δρχ.*	*Λ*	*Παθητική*		*Δρχ.*	*Λ*
Μέτοχοι διά τας λειπομένας δόσεις των Μετόχων των		1.468.000		Κεφάλαιον		3.750.000	
Ταμείον εις νομίσματα[1]		358.367	84	Τραπεζικά Γραμμάτια εις κυκλοφορίαν		285.475	
Προεξοφλήσεις Συναλλαγματικών και Γραμματίων εις διαταγή,		719.837	50	Παρακαταθήκαι		37.272	54
Δάνεια ενυπόθηκα Κεφάλαιον 1.523.270 1.750.731		3.274.001		Πιστωταί διάφοροι		400	
Δάνεια επί ενεχύρω χρυσού και αργυρού		4.145	29	Τόκοι προεξοφλήσεων	26.594,39		
Χρεώσται διάφοροι		3.000		Οι ανηκοντες εις την α' εξαμηνίαν	20.661,22		
Έξοδα συνήθη	14.688,43			Τα λειπόμενα διά την β΄εξαμηνίαν		5.933	17
Τα ανήκοντα εισ την α΄εξαμηνιαν	12.608,43			Τόκοι ενυπόθηκων δανείων	1.750.731,00		
Ενοίκιον του καταστήματος προπληρωμένον		2.080		Οι ενήκοντες εισ την α εκαμηνίαν	30.572,09		
Έξοδα εγκατάστάσεως	8.822,87			Τα λειπόμενα διά την β΄εξαμηνίαν		1.720.158	91
Τα ανήκοντα εισ την α΄εξαμηνίαν	500,00			Τόκοι δαν. επι ενεχύρω χρυσού και αργύρου	301,99		
Τα λειπόμενα		8.322	87	Οι ανηκοντες εις την α' εξαμηνίαν	92,65		
		5.837.754	50	Τα λειπόμενα		209	34
				Κέρδη και Ζημία		38.305	54
1. Υπάρχον προσέτι εις το Ταμείον εις						5.837.754	50
Τραπεζικά Γραμμάτεια	152.525						
Τα εις κυκλοφορίαν Τραπεζ. Γρ/τόων	285.475						
Το όλον των εκδοθέντων Τραπεζ. Γρ/τίων	438.00			*Ο Διευθυντής* Γ. ΣΤΑΥΡΟΣ			

[243]Στασινοπούλου Επ., (1966), «*Η ιστορία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος 1841-1966*», Αθήνα: Κ. Στασινόπουλος, σ. 37-38

[244] Σπηλιωτόπουλου Στ.,(1949), «*Ιστορία της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος*», Αθήνα: Ίκαρος, σ. 44-45

Πηγή: Σπηλιωτόπουλος Στ., *Ιστορία της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1949, σ. 44-45

ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΜΕΡΙΔΟΣ "ΚΕΡΔΗ ΚΑΙ ΖΗΜΙΑΙ"

Ενεργητική	*Δρχ.*	*Λ*	*Παθητική*	*Δρχ.*	*Λ*
Τόκος Προεξοφλήσεων	20.661	22	Έξοδα συνήθη	12.608	
Όμοίως Ενυποθηκων Δανείων	30.572	9	Όμοια εγκαταστάσεως	50	54
Ομοίως Δανείων επί ενεχύρω χρυσού και αργυρού	92	65	Υπόποιπον εις νέον, μεταφερόμενων	51.413	97
Κέρδη διάφορα	88	1			
	51.413	97			
Τα προς διανομήν κέρδη διά την α΄εξαμηνίαν συμποσούνται εις	38.305,54				
Το μέρισμα, προσδιορισθπεν προς 7% επί των πληρωθεισθών δόσεων αποτελεί το ποσόν	37.277,36		Ο Διευθυντής Γ. ΣΤΑΥΡΟΣ		
Υπόλοιπον μεταφερόμενων εισ την ακόλουθον 6μηνίαν	1.028,18				

Πηγή: Σπηλιωτόπουλος Στ., *Ιστορία της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1949, σ. 44-45

Τις εργασίες της η Τράπεζα θα της στεγάσει σε ιδιόκτητο σπίτι που θα αγοραστεί αντί του ποσού των 47.000δρχ., από την οικογένεια Δομνάδου, αν κα το πρώτο γραπτό στοιχείο για το ξεκίνημα της Τράπεζας είναι ένα μικρό τεύχος του 1902, « Η εξηκοστή επετηρίς της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος, ήτοι οικονομική άποψις του εξηκονταετούς βίου αυτής» του οικονομολόγου και ποιητή Γεράσιμου Π. Λυκιαρδόπουλου όπου αναφέρονται « *τω 1836 εν τινι γωνία εμπορικού καταστήματος εν τη πλατεία του Δημοπρατηρίου, μικρά ετέθειτο τράπεζα εξ απλού ξύλου, και με δυο ερμάρια, παρ'αυτήν δε ανήρ ευτραφής εκάθητο επι έδρας τριζούσης υπο το βάρος του σώματος του και είς την ελάχιστην αυτού κίνησιν. Και εν τω μεν των ερμαρίων ήταν διηυθετημέναι κατά τάξιν δεσμίδες προεξοφλημένων εμπορικών γραμματίων επι κεφαλής φερόντων την χρονολογίαν της λήξεως, εν των δε στήλαι μαρμαίρουσαι ποικίλων αργύρων και χρυσων νομισμάτων άτινα κατ' εκείνην την εποχή εκλκοφορούν εν ταις αγοραίς της Ελλάδος. Η πενιχρή αυτή τράπεζα εγένετο οι σπόρος εξ ου εφύη και εις υψίκορμον ανεπτύχθη δρυν η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος*»

Διευρύνοντας τις τραπεζικές της εργασίες κατά το 1845, η Τράπεζα θα λειτουργήσει στην Σύρο περιφερειακή μονάδα, το 1846 θα λειτουργήσει υποκατάστημα στην Πάτρα.

Η Εθνική Τράπεζα θα ακολουθήσει το γαλλικό μοντέλο στην ιεραρχία των υπαλλήλων της, αρχής γενόμενης από την γενική συνέλευση των μετόχων της που εξουσιοδοτεί το διοικητικό της συμβούλιο. Το προσωπικό της χωριζόταν σε τρία μέρη που ήταν το λογιστικό, τα ταμεία και η γραμματεία, όπου αντιστοιχούν βαθμοί της ιεραρχίας ενώ οι υπάλληλοι είναι ορκωτοί. Οι Σύμβουλοι και οι διευθυντές ήταν εκλεγμένοι από την Γενικό Συμβούλιο, ενώ οι υπάλληλοι κρίνονταν από τους διευθυντές τους. Υπήρχαν οι επιθεωρητές, που έλεγχαν τα υποκαταστήματα των οποίων τα πορίσματά πήγαιναν στην κεντρική διοίκηση. Η Τράπεζα εξασφάλιζε στους υπαλλήλους της σύνταξη, καθώς και ένα είδος άτυπης μονιμότητας.[245]

Η προοδευτική ανάπτυξη των εργασιών της Τράπεζας που σταθερά συνεχιζόταν, ανακόπηκε πρόσκαιρα στις αρχές του 1848 από την οικονομική κρίση που ξέσπασε στον ευρωπαϊκό χώρο, κάτω από τις πολιτικές και κοινωνικές αναταράξεις,[246] αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να δοκιμαστούν το εμπόριο, οι τραπεζικές εργασίες και πολλοί οικονομικοί κλάδοι. Στην Τράπεζα υπήρξε και ένα πρόσθετο πρόβλημα, κερδοσκοπικοί κύκλοι επιβουλεύτηκαν την πίστης της δημιουργώντας χαρτονομισματικό παιγνίδι. Επιβλήθηκαν περιοριστικά μέτρα, υπήρξε αναστολή της υποχρέωσης της Τράπεζας να εξαργυρώνει τα τραπεζογραμμάτια της με μεταλλικό νόμισμα για περιορισμένο χρόνο.

Το 1850, ο βρετανικός στόλος μετά από ένα διπλωματικό επεισόδιο μεταξύ των χωρών Βρετανίας και Ελλάδος, γνωστό με το όνομα Πατσίφικο, αποκλείει τα ελληνικά λιμάνια και ζητάει την κατάσχεση ελληνικών πλοίων, ώστε να πιέσει την Ελλάδα να καταβάλει ένα υπέρογκο ποσό. Η Τράπεζα θα δανειοδοτήσει το κράτος με το ποσό 350.000δρχ. ώστε να λυθεί η πολιορκία από τον βρετανικό στόλο, και να δοθεί η αποζημίωση στους Άγγλους, η παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων θα επιφέρει την δανειοδοτική ενίσχυση του κράτους από την Εθνική Τράπεζα.[247]

---

[245]Ibid, σ. 40-47

[246]Επαναστάσεις στην Ευρώπη με σκοπό την επικράτηση της Δημοκρατίας.

[247]Ιστορικό Χρονολόγιο 1841-2001, Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος , Αθήνα 2001, σ. 20-21

Το 1854, οι αγγλογαλλικές δυνάμεις θα αποκλείσουν το λιμάνι του Πειραιά. Όταν το 1853 ο τσάρος Νικόλαος Α΄, θα ζητήσει την στήριξη της Βρετανίας, για να επιτεθεί στην Τουρκία, η Βρετανία θα συμπράξει με την Γαλλία, μετά την εισβολή του τσάρου στην Ρουμανία, ο πόλεμος ανάμεσα σε Ρωσία και Τουρκία θα γενικευτεί σε όλα τα βαλκάνια. Οι Τούρκοι θα διακόψουν τις διπλωματικές τους σχέσεις με την Ελλάδα, ενώ στο εσωτερικό της Ελλάδας θα μαίνονται οι σφαγές από τους Τούρκους και τους Αλβανούς μισθοφόρους, οι Άγγλοι και οι Γάλλοι θα αποκλείσουν το λιμάνι και θα επιβάλουν ένα είδος κατοχής, το οποίο θα κρατήσει για τρία χρόνια ενώ την πρωθυπουργία θα αναλάβει ο Μαυροκορδάτος, που και αυτός θα δώσει την θέση του στον Δημήτρη Βούλγαρη, ο οποίος θα παραιτηθεί για να πάρει την θέση ο Αθανάσιος Μιαούλης. Ο Κριμαϊκός πόλεμος παρόλο που ήταν ταπεινωτικός για την Ελλάδα την βοήθησε οικονομικά, αυξήθηκαν οι εισαγωγές και οι εξαγωγές, ενώ η Τράπεζα ενίσχυσε τον εμπορικό κόσμο ώστε να βγει από την κρίση. Ο Γ. Σταύρου θα προσπαθήσει μέσω της νεοσύστατης τράπεζας των Ρότσιλντ, στην Βιέννη, να φέρει ξένα κεφάλαια. Στην επιστολή του προς τον Ε. Κεχαγιά, [248] διακρίνετε η στενή σχέση που υπήρχε με το Ελληνικό κράτος, αναφέρει χαρακτηριστικά:

« *Αι εργασίαι της Τραπέζης είναι όλαι στερεαί . Δάνεια επί υποθήκη κτημάτων, δάνεια επί ενεχύρω προεξοφλήσεις και ανοικτοί λογαριασμοί. Και όχι μόνον αυτά είναι εξασφαλισμένα, αλλά και τα ταμεία, διότι κατά το 1847 εληστεύθησαν εις Πάτρας 125.000δραχ. και υπεχρεώσαμεν την ελληνικήν κυβέρνησιν και τα επλήρωσε μέχρι λεπτού. Όταν η κυβέρνησις λάβει ανάγκην και η Τράπεζα ευκολύνεται, τότε της χορηγεί χρήματα επί παρακαταθήκη των μετόχων, αίτινες σήμερον τιμώνται 1.220δρχ. και αν εις την προθεσμίαν δεν πληρώση η κυβέρνησις , τας λαμβάνει η Τράπεζα προς 1.000δρχ., πληρωμένη και τους τόκους. Δύναται, αν θέλη να δώση εις την κυβέρνησιν επι προεξοφλήσει τελωνειακών γραμματίων των τριών πρώτων τελωνείων Σύρου, Πειραιώς και Πατρών.»*[249]

---

[248]*Πρωτοκολλιστού* της Τραπέζης, στο πρώτο οργανόγραμμα της Τράπεζας αναφέρεται *ως Γραφείο που συγκείται από τον Γραμματέα, τον Δικπερωτήν και τον Πρωτοκολλιστήν.* Ανήκει και τριμελής Διευθύνουσα Επιτροπή, Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ

[249] Βουρνάς Τ., (2006), «*Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας Από την Επανάσταση του 1821 ως το κίνημα του Γουδί (1909)*», τομ, Α', Αθήνα:Πατάκης, σ. 384-389

Την ίδια εποχή και ενώ ευνοούνται οι εμπορικές συναλλαγές λόγο των καλών σχέσεων με τους Τούρκους, οι Φαναριώτες ισχυροποιούνται οικονομικά. Η Τράπεζα το 1859, με το νόμο «*Περί Τραπέζης*», καταφέρνει και χορηγεί ενυπόθηκα δάνεια ενώ εξασφαλίζει κεφάλαια με ομολογιακά δάνεια, ξεκινά και την χορήγηση γεωργικών δανείων όμως με προσωπική εγγύηση. Το 1862 κατά την εκθρόνιση του Όθωνα, το εσωτερικό χρέος της χώρας ανερχόταν σε 2,5 εκ. δρχ., με πιστωτή την Εθνική Τράπεζα. Η έξαρση του Ανατολικού ζητήματος, η προσπάθεια εκσυγχρονισμού της χώρας, η πολιτική αστάθεια και οι στρατιωτικές δαπάνες διευρύνουν τις κρατικές υποχρεώσεις και το χρέος προς την Εθνική Τράπεζα.

Η οικονομία της χώρας βασιζόταν στην αγροτική παραγωγή της, όμως ελλείψει υποδομών εκσυγχρονισμού και μεταφορών αυτό είχε αντίκτυπο στην οικονομική της ανάπτυξη. Το πρόβλημα είχε να κάνει με το ζήτημα της ύπαρξης των κατάλληλων υποδομών, μέσω των οποίων θα ήταν εφικτή ακόμα περισσότερο η διαδικασία της κεφαλαιοποίησης της παραγωγής στο πεδίο της αγροτικής οικονομίας.

Η μονοκαλλιέργεια στην αγροτική ζωή του τόπου, η αδυναμία εκσυγχρονισμού του παραδοσιακού τρόπου καλλιέργειας και μη υπάρξει οδικού δικτύου, μάστιζαν τον περισσότερο πληθυσμό μέρος του οποίου μεταφέρεται στην πρωτεύουσα. Τα λαϊκά στρώματα υπερτερούσαν, ενώ οι φωνές εναντίον της ασφυκτικής πολιτικής του παλατιού γίνονταν έντονες.

Το ζήτημα της γαιοκτησίας αποτέλεσε ένα μεγάλο ζήτημα για τον ελλαδικό χώρο, χωρίστηκε σε δυο μεγάλες περιόδους που ξεκίνησαν τον 19^{ο} αιώνα και για να ολοκληρωθούν τον 20^{ο} αιώνα. Αρχής γενομένης μετά τον αγώνα του 1821, όπου έχουμε μικρές και μεγάλες αγροτικές ιδιοκτησίες ατομικές, ενώ το μεγαλύτερο μέρος αγροτικής γης και όχι μόνο, περνάει στο έθνος τα λεγόμενα «*εθνικά κτήματα*», ανατρέποντας το μέχρι τότε υπάρχον σύστημα γαιοκτησίας της οθωμανικής κυριαρχίας, η απελευθέρωση ταυτίζεται με την εθνικοποίηση και αναγνώριση ατομικών ιδιοκτησιών των κτημάτων, ενώ σε περιοχές που δόθηκαν στο νέο ελληνικό κράτος, βάση διεθνών συνθήκων, οι Οθωμανοί πούλησαν τα κτήματά τους . Από την αγροτική παραγωγή θα διαμορφωθούν στο νεοσύστατο κράτος έσοδα, φόρος με

συντελεστή 10%, επί της ακαθάριστης παραγωγής και 15% έδιναν οι αγρότες που καλλιεργούσαν τα εθνικά κτήματα.[250]

Από το 1844 υπήρξε εντολή στο σύνταγμα να δοθούν οι εθνικές γαίες στον ελληνικό λαό, όμως το πρόβλημα παρέμεινε έως το 1864, στις κυβερνήσεις που διετέλεσε πρωθυπουργούς ο Κουμουνδούρος υποστήριξε την διανομή των γαιών και προσφέροντας μια λύση στο πρόβλημα των καλλιεργητών των εθνικών κτημάτων αναγνωρίζοντας τους το δικαίωμα της ιδιοκτησίας της κατά το ήμισυ τα οποία μπορούσαν να υποθηκευτούν για τραπεζικά δάνεια.

Τα ζητήματα τις γαιοκτησίας θα βρουν λύσεις μετά την διανομή των εθνικών κτημάτων το 1870, τα οποία ανήκαν πλέον στο κράτος και θα λήξει το 1917, με την προσάρτηση της Θεσσαλίας στο Ελληνικό κράτος και την διανομή του Θεσσαλικού κάμπου στους κολίγους, καθώς και την μεταφορά προσφύγων και αποκατάσταση αυτών από την Μικρά Ασία. Αυτό θα επηρεάσει όλο τον *κοινωνικοοινομικό σχηματισμό*. Ειδικότερα το θέμα της γαιοκτησίας επέφερε δημόσια έσοδα στο κράτος από τους φόρους που έβαζε στην αγροτική παραγωγή.[251]

Η Τράπεζα αναπτύσσεται και ο Γεώργιος Σταύρου καθιερώνει την θέση τριών υποδιοικητών, τις πρώτες θέσεις στην Τράπεζα τις κατέχουν ο Γεώργιος Βασιλείου, ο Ευθύμιος Κεχαγιάς και ο Μάρκος Βενιέρης. Κατά το έτος 1861 απασχολούνταν σαράντα τέσσερα άτομα στην ΕΤΕ .[252]

Ο Όθωνας θα ανατρέπονταν το 1862, και το βασιλικό ζεύγος θα εξοριστεί από την Ελλάδα. Μετά την αποχώρηση του Όθωνα θα γίνει μεγάλη προσπάθεια για την δανειοδότηση των αγροτών, οι οποίοι υπέφεραν από τους εκάστοτε τοκογλύφους, και που μέχρι πρότινος δεν είχαν συμπεριληφθεί στο καταστατικό της Εθνικής Τράπεζας- μόνο με τον νόμο του 1861 αναφέρονται τα γεωργικά δάνεια αλλά δίνονταν όπως τα εμπορικά-.[253] Έπρεπε πρώτα να αλλάξουν ο καθεστώς, ώστε οι γαίες να είναι

---

[250] Ibid, σ. 152-154

[251] Ibid, σ. 152-157

[252] Ιστορικό Χρονολόγιο 1841-2001, Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, σ. 21-24

[253] Χουμανίδης Λ.Θ., (1990), «*Οικονομική Ιστορία της Ελλάδος*», Αθήνα: Παπαζήση, τομ. Β' , σ. 242-243

ιδιόκτητες και καθορισμένες (κυριότητα και όρια), ώστε να μπουν εγγυήσεις για τραπεζικό δάνειο .

Το 1862 οι δαπάνες διευρύνονται , θα δοθεί δάνειο στο κράτος από την ΕΤΕ, η οποία αντιμετώπιζε ήδη τεράστια ζητήματα λόγω μη εξόφλησης προηγούμενων δανείων, που δόθηκαν προς το κράτος, όπως του Κρητικού ζητήματος, για την ανατολική κρίση, η ανάγκη να καλυφθούν οι δημόσιες δαπάνες κ.α, Το κράτος το 1862 θα εκδώσει ομολογιακό δάνειο ύψους 6.000.000 δρχ, με δημόσια εγγραφή με την Εθνική να δίνει τις 500.000δρχ. Τον επόμενο χρόνο άλλο ένα δάνειο ύψους 1.000.000δρχ., θα δοθεί για τον ίδιο λόγω,[254] ενώ το 1867 θα διαχειριστεί την έκδοση ενός εθνικού ομολογιακού δανείου των 28.000.000δρχ, εκχωρώντας τα έσοδα από τα τελωνεία του Πειραιά, της Πάτρας και των Αθηνών, το οποίο δόθηκε για στρατιωτικές ανάγκες, με διάρκεια 28 έτη και επιτόκιο 8%. [255]

Η Εθνική συνεχίζει την ενίσχυση της προς το κράτος, για το γενικότερο συμφέρον, το οποίο δεν μπορεί να προσφύγει σε εξωτερικό δανεισμό. Παράλληλα η Εθνική Τράπεζα προσπαθεί να οργανωθεί και να αναπτυχθεί αλλά το κράτος ζητά την συμβολή της στην οικονομική του ενίσχυση, εκεί θα υπάρξει διαμάχη όταν το κράτος απαιτεί χορηγία 50.000.000δρχ, για τις έκτακτες δαπάνες που έχουν προκύψει από την Κρητική επανάσταση, ζητώντας από την Εθνική την αύξηση της νομισματικής της κυκλοφορίας έως 40.000.000δρχ. Αυτό αποτέλεσε για την Εθνική Τράπεζα σύγκρουση συμφερόντων, γιατί ήταν σαν να παραχωρούσε το νομισματικό της απόθεμα πράγμα που θα κλόνιζε την αξιοπιστία της . Τελικά μέσα από σειρά εργασιών θα καταλήξουν να χορηγηθεί δάνειο από την Εθνική και την Ιονική ύψους 21.000.000δρχ., αφού πρώτα η Εθνική έχει θελήσει την σύμφωνη γνώμη των Μετόχων και συγκαλεί Γενική Συνέλευση. Πιστεύοντας ότι οι προτάσεις που τους είχαν ζητηθεί από την κυβέρνηση, ήταν αντίθετες με το καταστατικό της Τράπεζας. [256] Το ενεργητικό της Τράπεζας την ίδια εποχή ανέρχεται σε 34.000.000 δρχ.

---

[254]Στους φακέλους της Τράπεζας δεν υπάρχουν πληροφορίες για τα δάνεια αυτά.

[255]Οι πληρωμές γινόντουσαν μέσων των ανταποκριτών που είχε η Εθνική για τους ξένους ομολογιούχους , η συναλλαγματική διαφορά επιβάρυνε το κράτος.

[256] Παντελάκη Ν.,(1995), «*Δημόσια Δάνεια*», Αθήνα : Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 42-44

Μετά την ανακήρυξη του Γεωργίου Α΄ βασιλέα της Ελλάδος το 1863, το κράτος θα ζητήσει δάνειο από την Τράπεζα 1.000.000δρχ. και θα παραχωρήσει τα έσοδα του από την σμυρίδα για τρία έτη, το επιτόκιο θα κυμανθεί στα 6%. Ο Γεώργιος Σταύρου αποβιώνει το 1869 , ύστερα από 28 χρόνια θητείας στην Τράπεζα, τον διαδέχτηκε ο μέχρι τότε υποδιοικητής Μάρκος Ρενιέρης, διαπρεπής νομικός, καθηγητής της Νομικής Αθηνών, οποίος παραιτήθηκε από το αξίωμα του πρεσβευτή για την θέση του υποδιοικητή στην Εθνική. Εκλέχθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Μετόχων και διοίκησε την Τράπεζα για τρεις επταετίες, αποχώρησε το 1890 όπου απεβίωσε, θα τον διαδεχθεί ο Παύλος Καλλιγάς, καθηγητής Νομικής, υπήρξε υπουργός Δικαιοσύνης, Οικονομικών, Εξωτερικών και Παιδείας από το 1890-1896. Η Τράπεζα είχε προοδευτική διεύρυνση των κύκλων των εργασιών της, με στόχευση να συμμετάσχει στην ενισχύσει των μεταφορικών και συγκοινωνιακών δικτύων, είτε χερσαία είτε θαλάσσης, το 1872 το σύνολο του ενεργητικού της είναι 75.000.000δρχ.

Το 1874 θα γίνει προσπάθεια ώστε το κράτος να εξοφλήσει τις υποχρεώσεις του δανεισμού του, συνάπτει σύμβαση ομολογιακού δανείου με την Εθνική 26.000.000χρυσά φράγκα, με τόκο 6%, και η Τράπεζα συμμετάσχει με 14.000.000 και καλύπτει το υπόλοιπο ποσό με εγγραφές από το εξωτερικό, η Τράπεζα θα φροντίσει και για την εξόφληση των δανείων του 1866, 1868 και 1870 φροντίζοντας να διασφαλίσει το εκδοτικό της προνόμιο, αλλά και την κάλυψη του μισού αποθεματικού της με χρεόγραφα δημοσίου. Όμως το 1890, το κράτος θα οφείλει στην Τράπεζα 40.087.769,67χρυσά φράγκα και 95.395.890,26δρχ.[257] Το 1880 θα αρχίσει η λειτουργία του Χρηματιστηρίου Αθηνών και 1 Ιανουαρίου θα γίνει η εισαγωγή της μετοχής της Εθνικής Τράπεζας.[258]

5.3. Η εμφάνιση και άλλων τραπεζών στον ελλαδικό χώρο, κατά την εξεταζόμενη περίοδο

Θα πρέπει να τονιστεί επιπρόσθετα, ότι το πέρασμα από τον 19ο στον 20ο αιώνα συγχρόνως, σήμαινε και μια αλλαγή εποχής εν γένει για τον τραπεζικό χώρο

[257] Ιστορικό Χρονολόγιο 1841-2001, Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, σελ.30-44

[258]Ibid, σ. 35

στην Ελλάδα. Αναμφίβολα από τη μια μεριά, η ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα, ήταν ένα πρώτο σημαντικό βήμα, όμως στην πορεία και η εμφάνιση και άλλων τραπεζικών ιδρυμάτων θεωρήθηκε εξίσου σημαντική από την άποψη, ότι με αυτόν τον τρόπο έπαψε να υφίσταται το μονοπώλιο της Εθνικής Τράπεζας.[259]

Αυτή η περίοδος, αναφορικά με την διαδικασία της ανάπτυξης ακόμα περισσότερο του τραπεζιτικού συστήματος στο ελληνικό κράτος, σηματοδοτήθηκε από την παρουσία ατόμων από τον Ελληνισμό της Διασποράς, ο Ανδρέας Συγγρός ήταν ήδη γνωστός τραπεζίτης στην Κωνσταντινούπολη και ο οποίος παράλληλα είχε εγκαινιάσει το 1872 την κίνηση πολλών Ελλήνων ομογενών προς την Ελλάδα, αλλά και του Εμμανουήλ Μπενάκη αντίστοιχα, που προερχόταν από μεγάλη οικογένεια σημαντικών Ελλήνων επιχειρηματιών στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου.[260]

Αυτή η διαδικασία που ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 1870, είχε παίξει πολύ σημαντικό ρόλο στο να επέλθει το στοιχείο της αναδιάταξης πλέον των συμφερόντων αλλά και του τοπίου του τραπεζικού κλάδου στην Ελλάδα της εποχής εκείνης. Αυτό σήμαινε ταυτόχρονα και έναν νέο συσχετισμό δυνάμεων, ανάμεσα στην Αθήνα και την λεγόμενη παλαιά Ελλάδα και τον παροικιακό Ελληνισμό. Πιο συγκεκριμένα, υπήρξε στην πορεία πλέον ένα είδος αναβάθμισης του εθνικού κέντρου, μέσω της ανάδειξης της Αθήνας ως του κέντρου της επιχειρησιακής (και μεταξύ άλλων, και της τραπεζιτικής, δράσης) των Ελλήνων επιχειρηματιών των παροικιών του εξωτερικού.[261] Θα πρέπει να τονιστεί εδώ, ότι η αύξηση αυτού του ενδιαφέροντος και της σχετικής δράσης από μέρους των Ελλήνων κεφαλαιούχων είχε συμπέσει με μια σειρά συγκεκριμένων εξελίξεων που είχαν προκύψει εκείνο το διάστημα, ειδικότερα στα πλαίσια της οθωμανικής οικονομίας. Αφενός μεν δηλαδή είχε αρχίσει να υφίσταται ολοένα πιο έντονα η είσοδος των οικονομικών συμφερόντων των τραπεζών και των κεφαλαίων του δυτικού κόσμου (Βρετανών,

---

[259]Αγριαντώνη Χρ., (2003), «*Η Ελληνική Οικονομία - Η συγκρότηση του ελληνικού καπιταλισμού, 1870-1909*», Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770 - 2000, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 63

[260]Ibid, σ. 63

[261]Χατζηιωσήφ, Χ., (1999), «*Η γηραιά σελήνη. Η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία, 1830-1940*», Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 73

Γάλλων κ.λ.π.), ενώ από την άλλη επίσης είχαν αρχίσει να εντατικοποιούνται οι διαδικασίες εθνικοποίησης στις χώρες υποδοχής.[262]

Έτσι, προς τα τέλη του 1872 θα έχουμε καταρχήν την ίδρυση της Γενικής Πιστωτικής Τράπεζας, από έναν σύνολο διαφόρων ομογενών επιχειρηματιών. Σε αυτούς πιο συγκεκριμένα, συμπεριλαμβάνονταν οι Ανδρέας Συγγρός, Αριστείδης Παπούδωφ και Παντελεήμων Θεολόγης. Αντίστοιχα, το Μάιο του 1873 επρόκειτο να ιδρυθεί η Τράπεζα Βιομηχανικής Πίστεως από τους Αρ. Μπαλτατζή, αλλά και τον Χρήστο Ζωγράφο (και ορισμένους άλλους επιχειρηματίες). Ο Συγγρός λίγο αργότερα και συγκεκριμένα το 1882, επρόκειτο να παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο σχετικά με την ίδρυση της Ηπειροθεσσαλικής Τράπεζας. Εκείνη η εξέλιξη μάλιστα είχε υπάρξει πολύ σημαντική, αναφορικά με την ύπαρξη ορισμένων νέων ειδικότερων προνομιών για την περιοχή ειδικότερα της Θεσσαλίας, κι εν μέρει για ένα πολύ μικρό τμήμα της νότιας Ηπείρου που είχε περιέλθει εκείνη την εποχή στο ελληνικό κράτος.[263]

Εκ των τριών παραδειγμάτων εν τω μεταξύ, που αναφέρθηκαν πιο πάνω, είναι χαρακτηριστικό, ότι στην περίπτωση των δυο πρώτων τραπεζών, της Γενικής Πιστωτικής Τράπεζας από τη μια και της Τράπεζας Βιομηχανικής Πίστεως, είναι χαρακτηριστικό, ότι το σύστημα του τρόπου λειτουργίας που προωθήθηκε από μέρους τους ήταν εκείνο των γαλλικών τραπεζών. Οι συγκεκριμένες τράπεζες είχαν λειτουργήσει με βάση την ανάληψη συμμετοχών ή την χρηματοδότηση διαφόρων επιχειρήσεων, κυρίως βιομηχανικών.[264]

Θα πρέπει να σημειωθεί, πως αυτές οι τρεις τράπεζες είχαν μια διάρκεια ζωής περί τα 20 με 30 χρόνια περίπου και εκ των τριών επιπρόσθετα, η Γενική Πιστωτική Τράπεζα ήταν η πρώτη που επρόκειτο να υποκύψει λόγω της οικονομικής κρίσης της περιόδου 1885 – 1893, που είχε συνδυαστεί και με την περίφημη σταφιδική κρίση, η οποία αναφέρεται λίγο πιο κάτω. Η Ηπειροθεσσαλική Τράπεζα αντίστοιχα, επρόκειτο να απορροφηθεί το 1899 από την Εθνική Τράπεζα. Τέλος η Τράπεζα Βιομηχανικής

---

[262]Αγριαντώνη Χρ., «*Η Ελληνική Οικονομία - Η συγκρότηση του ελληνικού καπιταλισμού, 1870-1909*», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770 - 2000*, Αθήνα :Ελληνικά Γράμματα, σ. 63

[263]Βαλαωρίτης Ι., (1980), «*Ιστορία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας*», Αθήνα: ΜΙΕΤ, σ. 105

[264]Ibid, σ. 107

Πίστεως είχε κατορθώσει μεν να εκκαθαρίσει το σύνολο των ζημιών που είχαν προκληθεί, λόγω της οικονομικής κρίσης της περιόδου 1885 - 1893 και τελικά αρχές του 20ου αιώνα, δηλαδή το 1905 εξαγοράστηκε από την Τράπεζα Αθηνών.

Η ύπαρξη όλων αυτών των τραπεζιτικών ιδρυμάτων, πέραν της Εθνικής Τράπεζας, είχαν παίξει σημαντικό ρόλο ως προς την καλλιέργεια της αντίληψης για την δυνατότητα περί εύκολου χρήματος και ως προς τις κερδοσκοπικές τάσεις καθώς και την άμεση ρευστότητα της οικονομίας. Από την άλλη ήταν χαρακτηριστικό, ότι μακροπρόθεσμα, είχαν διευρυνθεί και οι ορίζοντες της τοπικής επιχειρηματικότητας. Συγχρόνως, η ύπαρξή όλων αυτών των τραπεζιτικών ιδρυμάτων, μαζί με την Εθνική Τράπεζα, έπαιξαν σημαίνοντα ρόλο, ως προς και την αύξηση της πιστοληπτικής ικανότητας της Ελλάδας στο πέρασμα των δεκαετιών.[265]

Ως προς την σχετική διαδικασία, που παράλληλα ήταν συνδεδεμένη και με την γενικότερη προσπάθεια ανασυγκρότησης του ελληνικού κράτους περί τα τέλη του 19ου αιώνα, τομή υπήρξε ειδικά η ίδρυση της Τράπεζας Αθηνών το 1893,πυρήνας αυτής της τράπεζας είχε υπάρξει το τραπεζιτικό κατάστημα του Κωνσταντινουπολίτη Αντώνη Καλλέργη, ο οποίος είχε την βοήθεια τότε του Αλέξανδρου Λαμπρινούδη. Ο τελευταίος μάλιστα, είχε υπάρξει διευθυντής εταιρειών των αδελφών Ράλλη, στις Ινδίες, όπως και των εταιρειών άλλων μεγάλων επιχειρηματιών της ελληνικής ομογένειας. Η Τράπεζα Αθηνών, ήταν η πρώτη στην ιστορία εν γένει του τραπεζιτικού συστήματος στον ελληνικό χώρο, τράπεζα καταθέσεων. Συγκεκριμένα μάλιστα, ήταν εκείνη που είχε διέθεσε νέου τύπου πιστώσεις στις επιχειρήσεις (δάνεια με ενέχυρο εμπορευμάτων), συμμετέχοντας παράλληλα και σε σημαντικές βιομηχανικές επιχειρήσεις και εταιρείες, ενώ έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο και ως προς την εισαγωγή ξένων κεφαλαίων στον ελληνικό χώρο. Ενδεικτικά σε αυτό το σημείο, θα μπορούσαμε να σημειώσουμε το παράδειγμα της συνεργασίας της Τράπεζας Αθηνών με την γαλλική Banquedel' UnionParissiene. Η Τράπεζα Αθηνών αντίστοιχα το 1906, επρόκειτο να εξαγοράσει την Τράπεζα Βιομηχανικής Πίστεως.[266]

---

[265]Αγριαντώνη Χρ., (2003), «*Η Ελληνική Οικονομία - Η συγκρότηση του ελληνικού καπιταλισμού, 1870-1909*», Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770 - 2000, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 64

[266]Κωστής, Κ., Τσοκόπουλος Β., (1988), *Οι Τράπεζες στην Ελλάδα, 1898 - 1928*, Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση - Ένωση Ελληνικών Τραπεζών, 1988, σ. 50

Στην δημιουργική της πνοή η Τράπεζα και στα οικονομικά της μέσα στηρίχθηκαν, οργανώθηκαν και αναπτύχθηκαν στον τόπο εμπόριο, γεωργία, συνεταιρισμοί και ανοικοδόμηση της βιοτεχνίας, βιομηχανίας, ναυτιλίας και συγκοινωνία. Άρχισε να επεκτείνετε, το 1899 θα λειτουργήσει το πρώτο υποκατάστημα στην Κρήτη, στα Χανιά και τον ίδιο χρόνο θα ιδρυθεί από την Εθνική Τράπεζα, υπό διεθνή μορφή την Τράπεζα Κρήτης. Το 1904 θα ιδρύσει την Τράπεζα Ανατολής, ελληνικής εθνικότητας, με έδρα την Αθήνα και υποκαταστήματα σε περιοχές της Ανατολής (Τουρκία, Αίγυπτος, Παλαιστίνη, Εύξεινος Πόντος). Όπου και οι δυο Τράπεζες μαζί με την Τράπεζα Ηπειροθεσσαλίας, συγχωνευτήκαν με την Εθνική Τράπεζα. Το 1919, η Τράπεζα σε εφαρμογή προγράμματος δραστηριοποίησης στο εξωτερικό, ίδρυσε στην Νέα Υόρκη πρακτορείο ώστε να αναπτύξει δίκτυο υποκαταστημάτων και θυγατρικών.

5.4. Προσπάθεια ανασυγκρότησης του κράτους

«Το ελληνικό κράτος δημιουργείται το 1828 εκ του μηδενός · και αλλάζει ριζικά την ζωή των ανθρώπων που το δημιούργησαν με τη φαντασία τους και με την επαναστατική τους πράξη. Τους επιβάλλει την αυθεντία και την νομιμότητά του, την βία και την εξουσία του · ελέγχει την αναμεταξύ τους βία·... τους μαθαίνει τον νόμο, την τάξη, την υποταγή, την εξίσωση έθνος-κράτος, τον πατριωτισμό· με άλλα λόγια, το κράτος επιβάλλει στους ανθρώπους ό,τι εν πολλοίς επιβάλλουν όλα τα κράτη...»[267]

Ο 19ος αιώνας θεωρείται ο αιώνας της «οικοδόμησης των εθνών», καθώς ο χάρτης της Ευρώπης χαράχθηκε εκ νέου, για πρώτη και μοναδική φορά, σύμφωνα με την αρχή των εθνοτήτων.[268] Στην διάρκεια της συγκεκριμένης περιόδου, αναδύεται μιας σειρά συνειδητοποιημένων εθνικιστικών κινημάτων. Η ανάπτυξή τους, είναι σημαντική, από την άποψη, ότι με αυτόν τον τρόπο θα προκύψει στη

[267]Δερτιλής Γ.Β., (2005), «*Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920*», τομ. Α', Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σ. XV.

[268]Hobsbawm E., J., (2008), «*Η Εποχή των Επαναστάσεων, 1789-1848*», Αθήνα: ΜΙΕΤ, σ.σ. 11-12.

συνέχεια και ένα είδος πολυδιάσπασης μεταξύ των διαφόρων επαναστατικών κινημάτων στην Ευρώπη.[269]

Αυτός ο εθνικισμός δεν είχε περιοριστεί μονάχα στα μέλη κάποιων τοπικών επαναστατικών δυνάμεων, στοιχείο που θα σήμαινε στην πορεία και την εξαφάνιση της σχετικής τάσης, αλλά ήταν ένα φαινόμενο που σταδιακά θα είχε μια ολοένα μεγαλύτερη δυναμική. Αντανακλούσε, ευρύτερες κοινωνικές δυνάμεις που έκαναν πλέον την εμφάνισή τους και την ίδια στιγμή, άρχισε να εκφράζεται αρχικά μέσω κάποιων μικρών και μεσαίων γαιοκτημόνων, αλλά και από τα μέλη της μεσαίας τάξης σε διάφορες τοπικές, ευρωπαϊκές κοινωνίες.[270]

Το ελληνικό κράτος είχε και αυτό την ανάγκη να στηρίξει τον δικό του εθνικισμό με τα μέτρα της εποχής, αλλά και με παρόμοιους εθνικισμούς που δημιουργούνταν ραγδαία εκείνη την εποχή στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια. Σε αυτό το πλαίσιο διαμορφώνεται η ελληνική εθνική συνείδηση, ως απόρροια της ανάγκης των αστικών στρωμάτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για ασφάλεια και κρατική προστασία.[271] Αυτός ο αναγκαίος εθνικισμός βασιζόταν κυρίως στην Ιστορία του ελληνικού «Γένους», το οποίο έπρεπε να γίνει Έθνος και να αποκτήσει κράτος. Εξαιτίας της ελληνολατρικής ιδεολογίας του Διαφωτισμού, η σύνδεση αλλά και η ταύτιση με την αρχαιότητα[272] υπήρξε αναπόφευκτη. Στη συνέχεια, η Επανάσταση του 1821 θα γίνει ο ιδρυτικός μύθος της νεοελληνικής κοινωνίας και πράγματι θα λειτουργήσει ως θεμελιώδης εθνική ιδεολογία του νεοσύστατου νεοελληνικού κράτους.[273]

---

[269]Ibid, σ. 193

[270]Ibid, σ. 193

[271]Δερτιλής Γ.Β., (2005), «*Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920*», τομ. Α', Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σ. 499.

[272] Την αναφορά στην Αρχαιότητα την επέβαλε η ίδια η Ευρώπη και ολόκληρος ο δυτικός κόσμος, μέσω της συνάντησης του Διαφωτισμού με τον ρομαντισμό, του κλασικισμού με τον ιστορισμό.

[273]Δερτιλής Γ.Β., (2005), «*Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920*», τομ. Α', Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, σ. 112

Και ενώ η Ευρώπη και ολόκληρος ο δυτικός κόσμος με την κουλτούρα του θα προσπαθήσει να επιβάλει το αξιακό πολιτισμικό σύστημα, στο οποίο πίστευαν έντονα οι πολιτικές αρχηγεσίες του δυτικού κόσμου εκείνης της εποχής, το ελληνικό κράτος δεν θα καταφέρει να «ανταπεξέλθει» στο μύθο της Αρχαιότητας: οι Έλληνες θα ξαναγίνουν Γραικοί και Γραικύλοι και η ταπεινότητα του παρόντος θα φέρει την απόρριψη της σύγχρονης Ελλάδας και από τους ίδιους τους Έλληνες, ξεθωριάζοντας την εικόνα του 1821.[274]

Αξίζει να αναφερθεί ότι την περίοδο 1815-1870, η δεύτερη φάση της Βιομηχανικής Επανάστασης δεν είχε τελειώσει, η μετάβαση στην μεγάλη ατμοπλοΐα, στα διεθνή σιδηροδρομικά δίκτυα και στον τηλέγραφο δεν είχε ακόμη ολοκληρωθεί και σχεδόν όλες οι λιγότερο ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες είχαν τη δυνατότητα να αναπτύξουν νέες βιομηχανίες –και όλες τις ανέπτυξαν- καθώς οι παγκόσμιες αγορές δεν είχαν ακόμη κυριευθεί από τα προϊόντα και τα κεφάλαια των ανεπτυγμένων χωρών. Μόνο η Ελλάδα θα μείνει «εκτός», καθώς όλες οι βιομηχανίες της θα ιδρυθούν μετά το 1860 και το 1870, όταν πλέον ο ανταγωνισμός με τους δυτικούς αντιπάλους θα φέρεται ακατανίκητος.[275]

Η Ελλάδα του 19ου αιώνα, δεν ήταν μια χώρα ενιαία και με συνεχή χαρακτηριστικά. Για παράδειγμα, η Ελλάδα του 1881 συγκρινόμενη με την Ελλάδα του 1863, φαίνεται σαν άλλη χώρα. Από ένα ταλαίπωρο και ανοργάνωτο βασίλειο, από μια πρωτόγονη κοινωνία, από μια νανώδη επικράτεια[276]θα μετατραπεί σε έθνος-κράτος εμπεδώνοντας μια εθνικιστική / κρατική ιδεολογία, καθώς αυξάνεται ο πληθυσμός της, καθιερώνεται και εφαρμόζεται η νομοθεσία περί εθνικού στρατού και στρατιωτικής θητείας των αρρένων πολιτών της, αλλά κυρίως καθιερώνεται το Σύνταγμα του 1864.[277]

---

[274]Ibid, σ. 114-115.

[275] Ibid, σ. 595.

[276] Ibid, σ. 325.

[277] Ibid, σ. 326.

Η Ελλάδα κατά το έτος 1875 αρχίζει προσπάθεια ανασυγκρότησης, ο Χαρίλαος Τρικούπης μετά την εκλογή του προσπαθεί να συγκροτήσει ένα αστικό κράτος. Στα έτη αυτά θα υπάρξει άνθηση στις μεταφορές, υλοποιώντας έργα του οδικού δικτύου, ανοίγοντας την διώρυγα της Κορίνθου και κατασκευάζοντας λιμάνια. Η προσάρτηση της Θεσσαλίας και μέρος της Ηπείρου, θα βοηθήσει στην ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας αλλά θα αφήσει παρακαταθήκη το Θεσσαλικό ζήτημα.[278]

Θα χρησιμοποιήσει φιλοαγγλική πολιτική, ενώ θα ακολουθήσει μια φιλοπόλεμη στάση με την Τουρκία. Η φορολογία υπήρξε δυσβάσταχτη η αντιπολίτευση αντέδρασε έντονα. Ο προϋπολογισμός θα παρουσιάσει έλλειμμα 44.478.728 δρχ, η πλευρά του Δηλιγιάννη θα αντίδραση δημιουργώντας επεισόδια κατά την διάρκεια περιοδείας του Τρικούπη αλλά και συλλαλητήρια στο κέντρο των Αθηνών, το αρνητικό κλίμα βοηθά τον Δηλιγιάννη να πάρει την εξουσία. Η δημαγωγική του εθνική πολιτική, τον ανάγκασε να προσφύγει σε εσωτερικό δανεισμό αλλά και στην φορολογία.[279]

Κατά το έτος 1878, το κράτος θα προσφύγει σε συμβιβασμό με τις Μεγάλες Δυνάμεις με δυσμενείς όρους, προσπαθώντας να κερδίσει από τις κεφαλαιαγορές, αυτό θα γίνει με συνθήκες δυσμενείς προς την Ελλάδα και χωρίς να έχουν υπάρξει οι απαραίτητες θεσμικές ικανότητες για την διαχείριση του εξωτερικού χρέους αφήνοντας την χώρα στο έλεος της ξενικής εξάρτησης.

Την πτώση του Δηλιγιάννη ακολουθήσε η άνοδος του Τρικούπη, ξανά στην εξουσία, όπου παρέμεινε έως το 1890. Η Ελλάδα πριν ακόμα συγκροτηθεί κράτος, είχε ήδη στο ενεργητικό της δυο δάνεια, τα λεγόμενα *δάνεια της Ανεξαρτησίας* ύψους 2.800.000λίρες χρυσές Αγγλίας, με εγγυήσεις τις εθνικές γαίες. Η Ελλάδα εισέπραξε ένα μικρό μέρος των χρημάτων αυτών που δεν μπόρεσε ποτέ να αποπληρώσει με αποτέλεσμα την πρώτη πτώχευση του 1827. Μετά την άνοδο του Όθωνα, η Ελλάδα υποχρεώθηκε σε δάνειο το οποίο χορηγήθηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Το 1843

[278] Όταν έφυγαν οι Τούρκοι τα πούλησαν τα χωράφια σε πλούσιους Έλληνες του εξωτερικού, τα επονομαζόμενα «τσιφλίκια», στα οποία όμως απαγορευόταν η απαλλοτρίωση τους , εκεί δούλευαν καλλιεργητές και προσέφεραν στον τσιφλικά τα μισά ή το ένα τρίτο του εισοδήματος.

[279]Βουρνάς Τ., (1988), «*Ιστορία της νεώτερης Ελλάδας*», τομ. Α’, Αθήνα:Πατάκης, σ. 505-507

θα δηλώσει η χώρα την αδυναμία της, να μπορέσει να ανταπεξέλθει στις πληρωμές των υποχρεώσεων της.[280]

Η Ελλάδα δεν μπορούσε να προσφύγει σε εξωτερικό δανεισμό με τα ελλείμματα τα οποία είχε, ενώ με την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας θα αναπτυσσόταν, όπως και έγινε, μια στενή σχέση ως προς την βοήθεια την οποία θα της παραχωρούσε η Εθνική, σαν αρωγός στις οικονομικές δυσχέρειες του κράτους. Όσο οι δαπάνες της χώρας διευρύνονταν καλύπτονταν με τον εσωτερικό δανεισμό από την Εθνική, και ενώ το κράτος θα προσπαθήσει με τον συμβιβασμό του 1878 να ανορθώσει θα αναγκαστεί σε νέο εξωτερικό δάνειο το 1879, αντί για τα 60.000.000 φράγκα τα οποία ζητούσε θα λάβει 44.000.000 φράγκα με επιτόκιο 8,18%. Θα ακολουθήσουν έως το 1893 άλλα έξι εξωτερικά δάνεια και το πόσο που το κράτος χρωστούσε θα ανέλθει στο ποσό των 585.400.000 χρυσών φράγκων, σε αυτή την περίοδο και ενώ από το 1890 έως το 1893 έχουν αλλάξει πέντε κυβερνήσεις με αποτυχημένα οικονομικά προγράμματα.

Ο εκσυγχρονισμός του κράτους καλύφθηκε από δάνεια που δόθηκαν από το εξωτερικό, πολλά από αυτά χρησιμοποιήθηκαν και για εξοπλιστικές ανάγκες καθώς και για την βιομηχανία. Όμως η εξυπηρέτηση του χρέους υπερβαίνει το 40% έως και 50% των ετήσιων εσόδων, η χώρα πτώχευσε και το 1898 της επιβλήθηκε ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος. Μη μπορώντας η Ελλάδα να εξυπηρετήσει το δάνειο της, έδωσε την ευκαιρία στις Μεγάλες δυνάμεις να αποφασίζουν για αυτή.[281] Οι Μεγάλες δυνάμεις θα είναι επεμβατικές και κατά τον 19ο αιώνα αλλά και τον 20ο αιώνα στην Ελλάδα, ασκώντας έλεγχο και στην εξωτερική πολιτική αλλά και στην οικονομική πολιτική ζωής της χώρας.

Στο οικονομικό πεδίο εν τω μεταξύ, μια παράμετρος που θα επηρεάσει αποφασιστικά την ελληνική κοινωνία περί τα τέλη του 19ου αιώνα και που παράλληλα είναι άμεσα συνδεδεμένη και με το πρώτο μεγάλο μεταναστευτικό κύμα του νεότερου και σύγχρονου Ελληνισμού προς το εξωτερικό και συγκεκριμένα προς τις Η.Π.Α., είναι η σταφιδική κρίση. Η κρίση είχε ξεσπάσει συγκεκριμένα το 1890

---

[280]Anastasopoulos G., (1946), «*History of the Greek Industry, 1840-1940*», Athens: Elliniki Ekdotiki Etaireia, p. 68

[281] Γρηγοριάδης Σολ., (1975), «*Οικονομική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*», Αθήνα:Interview, σ. 329

και σε μεγάλο βαθμό μάλιστα, είχε επηρεάσει τους αγροτικούς πληθυσμούς της Πελοποννήσου.[282]

Οι απαρχές της πάντως θεωρείται πως έχουν τις ρίζες τους στο έτος 1871 και συγκεκριμένα στην κίνηση του τότε πρωθυπουργού Αλέξανδρου Κουμουνδούρου να προβεί στον διαμοιρασμό των εθνικών γαιών, σε ακτήμονες γεωργούς. Εν προκειμένω, είχε λάβει χώρα η διανομή 2.650.000 στρεμμάτων με χαμηλές μάλιστα καταβολές σε συνολικά 357.217 κλήρους. Καθώς οι κλήροι αυτοί ήταν μικροί, οι αγρότες είχαν στραφεί στην εντατική καλλιέργεια κάποιων πιο αποδοτικών καλλιεργειών, όπως ήταν εκείνες της ελιάς και της σταφίδας. Είναι χαρακτηριστικό εξάλλου, ότι εκείνο το διάστημα επρόκειτο να σημειωθεί τεράστια ανάπτυξη της καλλιέργειας της σταφίδας ειδικά στην Πελοπόννησο.

Στην πορεία αυτή η ανάπτυξη είχε λάβει χώρα, λόγω της μεγάλης κρίσης που αντιμετώπισαν από τη μεριά τους ο Γάλλοι παραγωγοί σταφίδας (λόγω μιας μεγάλης επιδημίας φυλλοξήρας). Όταν όμως, οι Γάλλοι αντιμετώπισαν στην πορεία το πρόβλημα, τα μεγάλα αποθέματα της παραγωγής των Ελλήνων σταφιδοπαραγωγών άρχισαν να μένουν αδιάθετα. Αυτό άλλωστε, είχε ως αποτέλεσμα και το να πέσουν κατακόρυφα οι τιμές της ελληνικής παραγωγής σταφίδας ανά 1000 λίτρα. Οι σταφιδοπαραγωγοί της Πελοποννήσου, εξάλλου άρχισαν να διαμαρτύρονται και να οργανώνουν τοπικά συλλαλητήρια και συνδικαλιστικά κινήματα, ενώ διάφορες κυβερνήσεις, όπως εκείνη του Θεοτόκη, προσπάθησαν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα με μέτρα, όπως το περίφημο παρακράτημα, το οποίο ωστόσο, δεν είχε τα ανάλογα αποτελέσματα.[283]

Οι συνθήκες καθιέρωσης του νέου κράτους παρέμειναν όχι μόνο κακά οργανωμένες, αλλά επωμίζονταν επιπλέον τα προβληματικά χαρακτηριστικά της δημόσιας διοίκησης, μαζί με υψηλό κόστος, όπως την ευνοιοκρατία, το νεποτισμό και

---

[282]Τσίχλη - Αρώνη Αικ., (1988), « *Αναρχισμός και αγροτικό κίνημα: η σταφιδική κρίση στην Πελοπόννησο»*, Θεσσαλονίκη: Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, σ. 93

[283]Πιζάνιας Π., (1988), «*Οικονομική Ιστορία της Ελληνικής σταφίδας, 1851-1912: παραγωγή, διεθνής αγορά, διαμόρφωση τιμών, κρίση»*, Αθήνα: Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, σ. 106

τον κοινοβουλευτικό εκσυγχρονισμό του πελατειακού συστήματος, την έλλειψη δημοκρατικής και κοινοβουλευτικής παράδοσης, την κατάχρηση της δημαγωγίας. Βασικότερος παράγοντας, η πενία του κράτους, που όξυνε τις διαμάχες για την κατανομή των κρατικών πόρων, αλλά και την ανακατανομή των εισοδημάτων και του πλούτου, συντηρώντας κατ΄ουσίαν την εξάρτηση του κράτους από τους δανειστές του.[284]

Αποτέλεσμα όλων αυτών των παραγόντων υπήρξε η δημιουργία ενός ιδιόμορφου ελληνικού κοινοβουλευτικού συστήματος, το οποίο δεν αποτέλεσε το προϊόν κοινωνικών αγώνων -όπως έγινε στις χώρες της Ευρώπης- αλλά έναν ιδιαίτερο τρόπο επιβολής διαφόρων τοπικών ελίτ πάνω στις υπόλοιπες.

Ενώ γίνεται φανερό ότι από τον 19ο αιώνα στην Ελλάδα, η δύναμη του πελατειακού συστήματος οφείλεται στην συνεχή αλληλεπίδρασή του με τους πολιτικούς, εκλογικούς και κοινοβουλευτικούς ανταγωνισμούς. Αυτό το σύστημα λειτουργεί όχι μόνον ως μηχανισμός που εξυπηρετεί τις προσωπικές ανάγκες πατρώνων και πελατών, αλλά και ως σύστημα που εξυπηρετεί τα μεγάλα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα, καθιστώντας τελικά τη δημοκρατία περισσότερο τυπική παρά ουσιαστική.[285] Με δεδομένο ότι το πελατειακό σύστημα δεν αποβλέπει σε ολοκληρωμένες λύσεις μεγάλων ζητημάτων, αλλά μεταβιβάζει από την κοινωνική βάση του πολιτικού συστήματος στην κορυφή τις ελπίδες και τα θέλω των ψηφοφόρων πελατών, προκαλώντας ακόμα μια συνέπεια στον τρόπο λειτουργίας των δημοκρατικών θεσμών, τη συγκρότηση ενός ισχυρότατου ατομισμού, διότι το προσωπικό αναιρεί το αντικειμενικό.[286] Κατ΄επέκταση, οι μεταρρυθμίσεις παραμένουν τοπικές, αποσπασματικές, μερικές, σχηματίζοντας ένα σύνολο σχεδόν ασυνάρτητο, το οποίο δεν εμποδίζεται να δημιουργήσει ένα σύνολο μικρών μεταρρυθμίσεων, οι οποίες με τη

[284]Ibid, σελ. 327

[285] Δερτιλής Γ., (2005), «*Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920*», Αθήνα: Καστάνη, σ. 761

[286] Ibid, σ. 761

σειρά τους διαμορφώνουν δυναμικά νέες και συνολικότερες μεταρρυθμιστικές τάσεις, νέες συνθήκες.[287]

Αποτέλεσμα ανάμειξης και αλληλεπίδρασης κοινοβουλευτισμού και πατρωνείας, οι ασυνάρτητες μεταρρυθμίσεις υπάρχουν, κυριαρχούν, λειτουργούν. Το κράτος έχει πτωχεύσει και εμπλακεί σε πολέμους και εμφυλίους, έζησε την υπερχρέωση, τις υπέρογκες στρατιωτικές δαπάνες που τον οδήγησαν στον διεθνή οικονομικό έλεγχο, η μια δύσκολη κατάσταση ενεργοποιούσε την επόμενη πτώχευση και όπως αναφέρει στον λόγο του ο Στ. Β. Θωμαδάκης, *οι όψεις των οικονομικών κρίσεων,* στην ημερίδα εορτασμού των 175 χρόνων, από την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας:

«Οι κρίσεις αναδεικνύουν την αλληλεξάρτηση μέσω της επιταγής ολικής διαχείρισης. Το κράτος αντιμετωπίζει την Εθνική ως δανειστή έσχατης προσφυγής. Η Εθνική αποδέχεται το ρόλο, αλλά συμπεριφέρεται προς το κράτος ως εξαγωγέας νομισματικής πειθαρχίας. Αυτοί οι άξονες ορίζουν τη διαλεκτική τους σχέση».

Είναι χαρακτηριστικό, πως κατά την περίοδο ανάμεσα στο 1879 και το 1890, το ελληνικό κράτος είχε προβεί στην σύναψη οκτώ εξωτερικών δανείων. Το ένα εξ αυτών ήταν εν προκειμένω το 1879, το δεύτερο το 1880, το τρίτο το 1884, το τέταρτο το 1887 (όπου είχαν συναφθεί μόνο εκείνο το έτος 2 δάνεια), αντίστοιχα το 1889 (οπότε επίσης είχαν συναφθεί άλλα 2 δάνεια) και το 1890 αντίστοιχα. Το 1883 υπήρξε σύμβαση δανείου μεταξύ του Ελληνικού κράτους και των Τραπεζών Comptoir National d'Escompte de Paris, Societe Generale de Paris, Banque de Paris et des Pays Bas, Banque Generale d'Egypte, Εθνικής Τραπέζης, Τραπέζης Ηπειροθεσσαλίας, Γενικής Πιστωτικής και Τραπέζης Βιομηχανικής Πίστεως, το δάνειο ήταν πόσου 170.000.000 δρχ. με σκοπό την κατασκευή σιδηροδρόμων, ναυτικών και στρατιωτικών παρασκευών.[288] Ενώ το 1887 το Ελληνικό κράτος θα δανειστεί 135.000.000 χρυσά φράγκα δια δημόσιας εγγραφής, το δάνειο αυτό εισπράχτηκε με σκοπό να καλύψει ελλείματα της κρατικής διαχείρισης και να εξυπηρετήσει παλαιότερα δάνεια όπως και να πληρωθούν τρία πολεμικά πλοία. Διατέθηκαν οι εισπράξεις και η διαχείρισης των

[287] Ibid, σ. 762

[288]Μπανταλούκα Κλ., (1961), «*Ιστορική Επισκόπησις του Προπολεμικού Εξωτερικού Δημόσιου Χρέους της Ελλάδος*», Πειραιεύς: Βιομηχανική Πειραιώς, σ. 22

μονοπωλίων για αυτό και έφερε και όνομα «δάνειον μονοπολίων», η απόσβεσης του δανείου θα γινόταν εντός 75 ετών Το 1889 συν ομολογήθηκε δάνειο από τον Υπουργός Οικονομικών, το οποίο χωρίστηκε σε δυο τμήματα. Στο πρώτο τμήμα υπήρξε σύμβαση μεταξύ της Ελληνικής κυβέρνησης και της τράπεζας C.I. Hambro and Son και το δεύτερο τμήμα υπογράφτηκε σύμβαση μεταξύ του Ελληνικού Δημόσιου και της Αγγλικής τράπεζας Antony Gibbs and Sons και της Γερμανικής τράπεζας Bleichoder καθώς και της Τράπεζας της Κωνσταντινούπολης, όπου τα λήγοντα τοκομερίδια θα πληρώνονταν από την Εθνική Τράπεζα και από το 1929 από την Τράπεζα Ελλάδος.[289]Το συνολικό ύψος μάλιστα όλων εκείνων των δανείων είχε φτάσει στα 630 εκατομμύρια δραχμές. Εδώ θα πρέπει να τονιστεί, ότι μετά από τα δάνεια που είχαν δοθεί κατά την διάρκεια του Αγώνα της δεκαετίας του 1820 και το 1843, στην διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα, δεν είχαν δοθεί άλλα εξωτερικά δάνεια στην χώρα. Αντίστοιχα, κατά το διάστημα μεταξύ του 1862 και του 1878, τα εσωτερικά δάνεια που είχαν συναφθεί μετά από συμφωνίες με την Εθνική Τράπεζα, δεν είχαν υπερβεί τα 130 εκατομμύρια δραχμές.[290]Από τα δάνεια αυτά που είχε συνάψει το κράτος το ποσόν εισπράχτηκαν τα 365.000.000 χρυσά φράγκα, το 6% δόθηκε για υποδομές με δυστεράστιο τόκο 40%-50% που επιβάρυνε τον δημόσιο προϋπολογισμό.

Σε μεγάλο βαθμό, αυτή η αύξηση των εξωτερικών δανείων για την Ελλάδα, είχε συνδεθεί με τις πολιτικές του Χαρίλαου Τρικούπη, πολιτικές, οι οποίες εν προκειμένω, αφορούσαν την προσπάθεια να εκσυγχρονιστεί πλέον η χώρα, αναφορικά με τις διάφορες υποδομές της. Αυτό, κατά προέκταση, όμως, σήμαινε και την αύξηση της φορολογίας, προκειμένου άλλωστε με αυτόν τον τρόπο, να μπορέσει η χώρα να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των δανειστών της, για αποπληρωμή των τόκων των δανείων. Αυτό άλλωστε, σήμαινε την εμφάνιση εκείνη την εποχή πολλών έμμεσων φόρων κυρίως, οι νέοι αυτοί φόροι αντίθετα με τους παλαιότερους, που βάρυναν τους αγρότες τώρα απευθύνονταν στων πληθυσμών των πόλεων .[291] Στην

[289]Ibid, σ. 24-26

[290]Αγριαντώνη Χρ., (2003), «*Η Ελληνική Οικονομία - Η συγκρότηση του ελληνικού καπιταλισμού, 1870-1909*», Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770 – 2000, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 10

[291]Ibid,σ. 63

προσπάθεια του να δημιουργήσει ένα κράτος που θα έπαιζε ρυθμιστικό ρόλο και θα ανέπτυσσε την ιδιωτική οικονομία, προσπάθησε μέσα από τα δημόσια έργα όπως φτιάχνοντας ένα οδικό και σιδηροδρομικό δίκτυο, ξεκινώντας από την γραμμή της Πελοποννήσου, αναλαμβάνοντας την αποξήρανση της Κωπαϊδος, καθώς και το άνοιγμα της διώρυγας της Κορίνθου στην ανόρθωση του κράτους, σε όλα τα δημόσια έργα είχε την αρωγή της Εθνικής Τράπεζας. Η λαϊκή δυσαρέσκεια που υπήρξε όμως τον έκαναν να χάσει τις εκλογές του 1885, από τον αντίπαλο του Δηλιγιάννη.

Κεφάλαιο 6

6.1. Από το 1902 έως το 1918 – Υπερδανεισμός

Κατά τις περιόδους των διοικήσεων Τρικούπη και Δηλιγιάννη, ο δικομματισμός κυριάρχησε δημιουργώντας συνθήκες εντάσεων σε όλες τις κοινωνικές ομάδες. Η είσπραξη των δημοσίων εσόδων, αποτέλεσε ένα σοβαρό που δυναμίτιζε τον διπολισμό. Το πελατειακό σύστημα άνθιζε όπως και η προώθηση των κομματικών συμφερόντων, χάνοντας κατά αυτό τον τρόπο τον έλεγχο των εξελίξεων, δημαγωγούσαν παρόλο που και οι δυο ήταν υπέρμαχοι της ανάπτυξης, της οργάνωσης και της σωστής διοίκησης της Ελλάδος, όμως η έντονη πολιτική αστάθεια, ο δικομματισμός και η πολιτική ανωριμότητα που υπήρχε, ίσως να συντέλεσαν στον διχασμό του 20^{ου} αιώνα.

Το 1893 Τρικούπης παραιτείται και αναλαμβάνει ο Σωτήρης Σωτηρόπουλος, οικονομολόγος και χρηματιστής,[292] ήταν στην πολιτική ομάδα του Δημητρίου Ράλλη που πρόσκειταν στο παλάτι. Ο Ράλλης θα αναλάβει το υπουργείο των Εσωτερικών, η κυβέρνηση θα παραμείνει στην εξουσία για έξι μήνες. Ο Σωτηρόπουλος θα προχωρήσει άμεσα σε σύναψη δανείου κεφαλαιοποίησης, ο λόγος ήταν όπως είπε, ότι δεν διέθετε αρκετό συνάλλαγμα για την πληρωμή των τοκομεριδίων στους δανειστές. Το εν λόγο δάνειο συνάφθηκε με όρους ιδιαίτερα σκληρούς, τα τοκομερίδια των παλαιών δανείων θα εξοφλούνταν με τις ομολογίες του νέου δανείου,[293] η σύμβαση επιτεύχθηκε με την αγγλική Τράπεζα Hambros Bank, το ύψος του δανείου ήταν 100.000.000 φράγκα, το δάνειο έγινε γνωστό σαν δάνειο κεφαλοποίησης ή funding. Όμως οι ξένοι κεφαλαιούχοι αποσκοπούσαν στον έλεγχο της Εθνικής Τράπεζας προωθώντας οργανωτικές ρυθμίσεις, όταν επανήλθε στην κυβέρνηση ο Χ. Τρικούπης προσπάθησαν να αλλάξουν κάπως την στάση τους και πρότειναν την δημιουργία μιας νέας Τράπεζας η οποία θα έπαιρνε όλες τις αρμοδιότητες της Εθνικής και θα αναλάμβανε την αναμόρφωση των οικονομικών του έθνους, ενώ η Εθνική θα ήταν μια υποθηκευτική Τράπεζα. Ο Τρικούπης αντιλαμβανόμενος τις προθέσεις τους,

---

[292]Ibid,σ. 216-222

[293] Το λεγόμενο και δάνειο σκριπ, γιατί τα τοκομερίδια των παλιών δανείων θα έπρεπε να δοθούν με τις ομολογίες του νέου δανείου, ίδιο δάνειο είχε δοθεί στην Αργεντινή προσπαθώντας να προλάβει την πτώχευσή της.

σταμάτησε το όλο έργο τους όταν τον Οκτώβριο 1893, αναλαμβάνει ξανά την πρωθυπουργία της χώρας.

Από το 1890 έως την χρεωκοπία του 1893 θα υπάρξουν διαδοχικές κυβερνήσεις του Χ. Τρικούπη, Δεληγιάννη, Σωτηρόπουλου, Ράλλη, Ευταξία, χωρίς όμως κάποια από αυτές να καταφέρει τον έλεγχο των οικονομικών του κράτους . Η πολιτική αστάθεια ήταν ο μεγάλος πρωταγωνιστής εκείνη την εποχή. Το 1898 ο Γεώργιος ο Α΄ θα δεχτεί δολοφονική επίθεση , οι επίδοξοι δολοφόνοι του θα αποτύχουν, τελικά θα δολοφονηθεί το 1913 στην Θεσσαλονίκη, από τον Αλέξανδρο Σχινά .[294]

Ο 19ος αιώνας κλείνει με την ήττα της Ελλάδος στον ελληνοτουρκικό πόλεμο και με τα σοβαρά προβλήματα που αφήνει πίσω του, οικονομικής και ανθρωπιστικής κρίσης, και την επιβολή στην Ελλάδα του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ) το 1898. Οι συνέπιες υπήρξαν πολλές, έπρεπε να βρεθούν χρήματα για τις πολεμικές αποζημιώσεις, η Τουρκία ζητούσε 4.000.000 τούρκικες λίρες, σε μια Ελλάδα ήδη χρεοκοπημένη. Οι διαπραγματεύσεις για νέο δάνειο, από τους δανειστές, οδήγησε στον Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο.[295] Το τίμημα ήταν βαρύ, υπήρξε μείωση της εθνικής κυριαρχίας και λήψη αντιλαϊκών μέτρων. Ότι μονοπώλιο είχε η χώρα πέρασε στα χέρα των ξένων δυνάμεων. Το κράτος έχασε τον δημοσιονομικό και νομισματικό έλεγχο[296]και προσπάθησε για την αποπληρωμή των χρεών του προς την Εθνική Τράπεζα επιδιώκοντας να δίνονται περί τα 2.000.000δρχ. τον χρόνο. Με την βοήθεια εμβασμάτων ομογενών φάνηκε ανατίμηση στην δραχμή, ενώ οι επενδύσεις στον εξορυκτικό τομέα αυξήθηκαν.[297]

---

[294]Θεωρίες αναφέρουν ότι η δολοφονία έγινε ώστε να ανέλθει στον θρόνο ο γιος του Κωνσταντίνος, ο οποίος ήταν γερμανόφιλος και θα εξυπηρετούσε καλύτερα τα συμφέροντα της Γερμανίας. Ο Σχινάς αναφέρετε ,στην επίσημε εκδοχή, ότι αυτοκτόνησε και η κατάθεση του χάθηκε σε πυρκαγιά.

[295]Αναζηρόπουλος Σ., (1926), «*Δημοσιονομική Επισκόπησις της Ελλάδος 1821-1926*», Αθήνα: Π.Γ. Μακρής & Σια, σ. 32-33

[296]Υπήρξαν όρια ως προς την έκδοση χρήματος όπως εξίσου και για ομολογίες του Δημοσίου, το κράτος δεν μπορούσε να τα υπερβεί χωρίς την σύμφωνη γνώμη του ΔΟΕ.

[297]Mazower M., (2002), «*Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 95-96

Ο νόμος περί Διεθνούς Ελέγχου, απαγόρευσε στην Εθνική Τράπεζα να δίνει προκαταβολές προς το Κράτος, όπως και περιόρισε την έκδοση χρήματος, παρά μόνο για τις ανάγκες του εμπορίου με ανώτατο όριο τα 10 εκατ. δρχ. Η έντονη αυτή αποπληθωριστική πολιτική, δυσκόλεψε την ΕΤΕ στις συναλλαγματικές ισοτιμίες. Η Εθνική Τράπεζα ακολούθησε μια αυστηρά συντηρητική πολιτική, αποταμιεύοντας σε χρυσό.

Οι ατελείς δομές που υπήρξαν στην χώρα, δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στους στόχους ώστε να σχηματιστεί ένα αστικό κράτος, η πολιτική ηγεσία και η οικονομική ήταν άπειρη, αυτό δημιούργησε μια σωρεία δανείων, οικονομικών κρίσεων και πτωχεύσεων. Τα δάνεια από το 1821 έως και την επιβολή του ΔΟΕ το 1898 διόγκωσαν το χρέος και υπήρξε αδύνατο να το καλύψει ο ελλειμματικός προϋπολογισμός. Η Επιτροπή (ΔΟΕ), αυτή έλεγχε μέσω της εταιρείας Υπεγγύων Προσόδων τις κρατικές προσόδους. Με την σύμβαση αυτή οι τρεις Δυνάμεις ανέλαβαν να εγγυηθούν την υπό του Ελληνικού Δημοσίου έκδοση τοκοχρεωλυτικού ομολογιακού δανείου, ποσού έως 170.000.000 χρυσών φράγκων. Το οποίο θα δινόταν για την αποπληρωμή 150.000.000 χρυσά φράγκα, στην Τουρκία λόγω της αποζημιώσεως από τον ελληνο-τουρκικού πολέμου, τα υπόλοιπα 20.000.000 χρυσά φράγκα, θα δινόταν για τις κρατικές δαπάνες.[298]

Το 1902 θα εκδοθεί δάνειο μεταξύ του Ελληνικού κράτους και του Συνδικάτου κατασκευής σιδηροδρόμων Ανατολής, με σκοπό την αποπεράτωση του έργου και την ένωση με την υπόλοιπη Ευρώπη. Το δάνειο θα δοθεί σε τέσσερα τμήματα από το 1902 έως το 1906, το οποίο ανερχόταν στο ποσό των 56.250.000 χρυσών φράγκων, με αποπληρωμή σε 98 έτη. Η πληρωμή των τοκομεριδίων δινόταν από την Εθνική Τράπεζα σε χρυσά νομίσματα. Το 1907 θα δοθεί δάνειο ύψους 20.000.000 χρυσών φράγκων, που έμεινε γνωστό ως δάνειο «Εθνικής Αμύνης», μεταξύ του ελληνικού δημοσίου και της Εθνικής Τράπεζας με σκοπό την ενίσχυση του Ταμείου της Εθνικής Αμύνης, το οποίο ανέλαβε η Εθνική Τράπεζα, οι τίτλοι εκδόθηκαν:

---

[298]Μπανταλούκα Κλ., (1961), «*Ιστορική Επισκόπησις του Προπολεμικού Εξωτερικού Δημόσιου Χρέους της Ελλάδος*», Πειραιεύς : Βιομηχανική Πειραιώς, σ. 32

60.000	Τίτλοι 1 ομολογίας, υπ' αριθ.	1-60.000
12.000	Τίτλοι 5 ομολογιών, υπ' αριθ.	60.001-120.000
και 8.000	Τίτλοι 10 ομολογιών, υπ' αριθ.	120.001-200.000[299]

6.2. Οι οικονομικές συνθήκες αρχές του 20ου αιώνα

Μέχρι το τέλος του 19ουαιώνα η Ελλάδα στηρίζεται στην αγροτική της οικονομία, από αυτή απορρέουν και όλες οι υπόλοιπες οικονομικές δραστηριότητες, όπως κάποιες μορφές βιομηχανικής επεξεργασίας γεωργικών προϊόντων όπως ήταν η σταφίδα ή το αλεύρι. Το μεγαλύτερο μέρος του ΑΕΠ, προέρχεται από τον αγροτικό τομέα. Οι οικονομικές περιστάσεις που επικράτησαν στο τέλος του 19ου αιώνα στην Ανατολική Μεσόγειο, μπόρεσαν και έδωσαν ώθηση, ειδικά μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο, στην Γαλλία και στο Ηνωμένο Βασίλειο προς την επέκταση τους στην Ανατολή. Η οικονομική αυτή επέκταση βοήθησε τους Έλληνες του εξωτερικού να συμπορευτούν μαζί τους και να αναπτύξουν το εμπόριο τους στην Μαύρη θάλασσα, στον Δούναβη στην Αίγυπτο, αυτό επέφερε ανάπτυξη του εμπορίου και στην Ελλάδα, με κεφάλαιο των Ελλήνων του εξωτερικού, που διοχετεύτηκαν στην εγχωρία οικονομία.

Η ναυτιλία το 1838 αυξήθηκε από 85.502 τόνους σε 268.000, κατά το 1858, ενώ το 1770 ανήλθε σε 404.000 τόνους. Στην Σύρο είχε δημιουργηθεί το κυριότερο εμπορικό κέντρο της Ανατολής.[300] Ο πίνακας θα μας δείξει την ανάπτυξη που επήλθε εως το έτος 1870:

[299]Ibid, σ. 35-38

[300] Γρηγορίαδης Σολ., (1975), «*Οικονομική ιστορία της νεώτερας Ελλάδος*», Αθήνα:Interview, σ.20

Πίνακας 6: Αναλογία χρυσών δραχμών κατά κάτοικο

	Εισαγ.	Εξαγ.
1838	25,08	8,03
1849	18,65	11,69
1851- 1860	27,50	14,98
1861-1870	45,55	24,39

Πηγή:Γρηγοριάδης Σολ. (1975), «Οικονομική ιστορία της νεώτερας Ελλάδος», Αθήνα:Interview, σ.21

Όμως η ανάπτυξη στην Ελλάδα πολλές φορές υπήρξε μονομερής, αυτό διαφαίνεται στην περίπτωση της υποθέσεως Λαυρίου. Τα μεταλλεία του Λαυρίου ήταν γνωστά από την αρχαιότητα,[301] για τα μεταλλεύματα που εξήγαγαν του μόλυβδου και του αργύρου. Το 1860 ιδρύεται από κοινού μια γαλλική και μια ελληνική εταιρεία, για την εκμετάλλευση των μεταλλείων του Λαυρίου, η οποία αντικαταστάθηκε μετά από λίγα χρόνια από μια γαλλοιταλική, η οποία χρεωκοπώντας το 1874 την αναλαμβάνει πλέον η ελληνική εταιρεία «Τα Μεταλλουργεία Λαυρίου», μοιράζοντας παράλληλα πολλές μετοχές τους στην αδιαμόρφωτη οικονομικά και χρηματιστηριακά Ελλάδα,[302] οι μετοχές αυτές είχαν τεράστια άνοδο και εξίσου τεράστια πτώση, θεωρήθηκε το πρώτο κραχ στον Ελλαδικό χώρο. Σημαντικό ήταν σε αυτή την περίπτωση, ότι δεν αξιοποιήθηκε σωστά ο πλούτος της χώρας, ώστε να μπορέσουν να δημιουργήσουν μια οικονομικά ανθηρή μεταλλοβιομηχανία.[303]

Με την αύξηση του πληθυσμού έως το 1907 θα ενισχυθούν και η αγροτική παραγωγή και οι εξαγωγές, όπως η εξαγωγή βαμβακιού και σταφίδας. Η αύξηση αυτή όμως δεν μπόρεσε να ισοσκελίσει το ελλειμματικό ισοζύγιο. Στο βιομηχανικό κομμάτι, στην αρχή υπήρξαν προσπάθειες από κάποιες οικογενειακές υφαντουργικές μονάδες

[301]Εκεί κόπηκαν τα πρώτα αργυρά νομίσματα κατά τον 5ο αιώνα.

[302]Το πρώτο Χρηματιστήριο Αξιών της Ελλάδος ιδρύθηκε το 1876, για την εγγραφή στις μετοχές των εταιριών Λαυρίου, επειδή ακόμα δεν είχε ιδρυθεί το Χ.Α., γινόταν στο καφενείο «Ωραία Ελλάς». Η εγγραφή για τις μετοχές υπήρξε η πρώτη χρηματιστηριακή πράξη της Αθήνας.

[303] Ibid, σ. 22-23

και κάποιες μονάδες κατασκευής πλοίων. Κατά τα έτη τα έτη 1866 έως το 1875 υπήρξε αύξηση στην εκβιομηχάνιση αλλά από το 1880 και μετά άρχισαν οι πρώτες χρεωκοπίες, από το 1890, με διαστήματα διακοπών, άρχισε μια περίοδος ανάπτυξης ενώ διπλασιάστηκε ο μηχανολογικός εξοπλισμός και η εργατική δύναμη της χώρας. Η Ελλάδα εξαπλώνεται αυξάνει, τα σύνορα της και ενσωματώνει μεγάλες πόλεις με οικονομική ανάπτυξη. Από το 1900 η ναυτιλία θα εκσυγχρονιστεί, θα αντικατασταθούν τα ιστιοφόρα πλοία με ατμόπλοια, μεγάλες ναυτιλιακές εταιρείες της διασποράς θα εγκατασταθούν στον Πειραιά, θα επενδυθούν χρήματα σε νέες τεχνολογίες η ναυτιλία αποτέλεσε σημαντική πηγή εισοδήματος για την χώρα.[304]

Διάγραμμα 1: Ελληνόκτητα ατμόπλοια με τον τόπο νηολόγησης 1890-1910

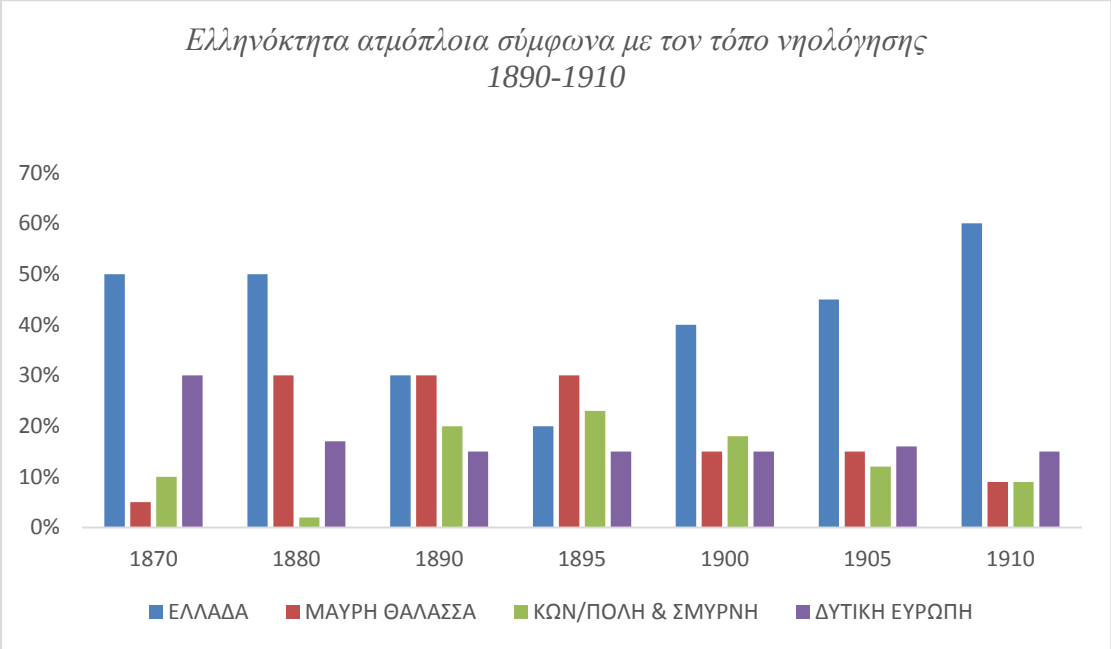

Πηγή: Για τις χρονιές 1870 και 1880, Τζ, Χαρλαύτη – Ν. Βλασσόπουλος, Ποντοπόρεια, 1830-1940, ό.π. Για χρονιές 1890-1910, Τζ. Χαρλαύτη, Η ιστορία της ελληνόκτητης ναυτιλίας, ο.π.[305]

Ο πληθυσμός της χώρας το 1908, αριθμεί σε 2.631.952 κατοίκους σύνολο και στην Αθήνα σε 167.479. Την ίδια εποχή θα υπάρξει μια εισροή κεφαλαίων από

[304]Καλαφάτης Θ., Πρόντζας Ευάγ., (2011), «*Οικονομική Ιστορία του Ελληνικού κράτους*», Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, σ. 436-437

[305] Ibid, σ. 437

ομογενείς του εξωτερικού και πολλοί εξ'αυτών θα εγκατασταθούν στην Ελλάδα. Παράλληλα θα υπάρξει άνθηση και στην ναυτιλία, από τα 107 ατμόπλοια θα φτάσουν στα 475 ατμόπλοια των 893.650 τόνων.[306] Ο αναλφαβητισμός στην χώρα υπερτερούσε στα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα, ήταν σύνηθες και αποτελούσε την πλειοψηφία, ενώ το επίπεδο εκπαίδευσης ήταν ιδιαίτερα χαμηλό. Οι ευκαιρίες για να σπουδάσει κανείς όταν προέρχεται από χαμηλά στρώματα είναι ελάχιστες, στο πανεπιστήμιο φοιτούν παιδιά της αστικής τάξης της Ελλάδος. Εντονότερα θα δούμε να αναπαράγεται η εργατική τάξη με μισθούς ιδιαίτερα χαμηλούς, κάτω από τα όρια διαβίωσης.

Ο Mazower γράφει ότι το ποσοστό των βιομηχανικών εργατών, μαζί με τους βιοτέχνες, από το 1870 έως το 1907, αυξήθηκε από 15,7% στο 25,6%, ενώ σε Αθήνα και Πειραιά τα εργοστάσια αυξήθηκαν από 22 το 1880, σε 63 το 1900 και στα 92 το 1910, το ποσοστό σε εργατικό δυναμικό παραμένει χαμηλό. Το 1907 θα ιδρυθεί ο Σύνδεσμος Ελλήνων Βιομηχάνων , θα αναπτυχθεί μια νέα τάξη πραγμάτων , ασκώντας την δική τους πολιτική προς όφελος τους, οι βιομήχανοι ανέπτυξαν δεσμούς με πολιτικά κόμματα και με πρόσωπα αυτής, αλλά και με την Εθνική Τράπεζα πιέζοντας ώστε να εξασφαλίσουν κέρδη και επιτυχία.[307]

Πίνακας 7: Βιομηχανίες του 19ου αιώνα

		Έτος Ιδρύσεως
1	Α.Ε. Κατεργασίας ξυλείας Γεωργιάδης-Σέκερης	1882
2	Ανδρέας Π. Καμπάς	1882
3	Μηχανοποιείον Αχιλλεύς Κούππας & Σία	1882
4	ΧΡΩΠΕΙ	1883
5	Αιολική Ποτοποιία	1885
6	Μεταλλουργία Αδ. Πραπόπουλος	1886
7	Κλωστοϋφαντουργία Αιγαίον	1888
8	Γκλαβάνης –Τεχνική	1888

[306]Γρηγοριάδης Σόλ., (1975), «*Οικονομική Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδος*», Αθήνα: Interview σ. 32

[307]Ibid,σ. 81

9	Σ. & Η. & Α. Μεταξά	1888
10	Κ. Ν. Παπαρρήγας	1888
11	ΑΒΕΑ – Ανατολή	1889
12	Βυρσοδεψία Ν. Ζαφειράκης & Υιοί	1890
13	Καπνοβιομηχανία Ματσάγγος	1890
14	Γ. Φιλίππου Υιοί	1890
15	Γαλλοελληνική Εταιρία Εκρηκτικών Υλών και Χημικών Προϊόντων	1893
16	Αφοί Παπαδημητρακόπουλοι	1893
17	Εργοστάσιον Στιλβωμάτων Π. Μπαβέας	1895
18	Εργοστάσιον Πάσσιας, Αλλαντοποιία	1896
19	Αλλατίνι	1897
20	Π.Β. Ζαφειρόπουλος & Σία	1898
21	Δ. Π. Σκούρας Μηχανοποιείον – Λεβητοποιείον	1898
22	Βιομηχανία δέρματος Δ.Γ. Καραμαούνας & Υιοί	1900
23	ΜΕΖΑΠ	1900
24	Υιοί Ευαγγέλου Μουσχούντη	1900

Πηγή: Γρηγοριάδης Σόλ., (1975), «*Οικονομική Ιστορία Νεωτέρας Ελλάδος*», Αθήνα: Interview σ. 33

Στις αρχές του 20ου αιώνα θα έρθουν στην Ελλάδα ο επονομαζόμενος «κύκλος της Ζυρίχης», Έλληνες που σπούδασαν στην Ζυρίχη ιδιαίτερα επιτυχημένοι όπου και ανέδειξαν την ελληνική βιομηχανία. Οι δεσμοί τους με το κράτος και την Εθνική Τράπεζα, υπήρξαν ιδιαίτερα στενή όπως και με τον στρατό.[308]

Το κράτος συνέχιζε την προσπάθεια του ώστε να βρει έσοδα, τα τακτά έσοδα του εισέρχονταν από την φορολογία η οποία υπήρξε σε πολλές περιπτώσεις δυσβάσταχτη. Στους προϋπολογισμούς τους έτους 1914 και των ετών 1925-1926, παρατηρούμε, συγκρίνοντας τους προϋπολογισμούς των αποτελεσμάτων των προπολεμικών προϋπολογισμών και των μεταπολεμικών προϋπολογισμών και αφού

[308]Mazower M., (2002), «*Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 80-81

λάβουμε υπόψη της πτώση της δραχμή και την αύξηση του πληθυσμού, την μεγάλη αύξηση των φορολογικών εισφορών.

Πίνακας 8: Προϋπολογισμός 1914

Προϋπολογισμός 1914

Πραγματοποιηθέντα έσοδα

Τακτικά πραγματικά		
Φόροι άμεσοι	48.342.428	
Φόροι έμμεσοι	86.975.053	
Μονοπώλια	18.184.721	
Τέλη Χαρτοσήμου	21.912.569	
Δικαιώματα του κράτους	6.877.834	
Τ.Τ.Τ.	9.451.300	
Λοιπαί υπηρεσίαι ενεργούντος υπο του Κράτους	1.907.670	
Πρόσοδοι περιουσίας του Κράτους	248.169	
Το όλον	207.931.834	207.931.834
Έκτακτα		
Κεκλεισμένων χρήσεων	5.803.804	
Διάφορα	4.392.178	
Το όλον	10.195.982	10.195.982
Προιόν δανείων	341.250.000	341.250.000
Γενικόν σύνολον		559.377.816

Πίνακας 9: Προϋπολογισμός 1924-1925

Προϋπολογισμός 1924-1925

Πραγματοποιηθέντα έσοδα

Τακτικά πραγματικά		
Φόροι άμεσοι	897.813.488	
Φόροι έμμεσοι	2.487.630.456	
Μονοπώλια	288.743.350	
Τέλη Χαρτοσήμου	332.253.084	
Δικαιώματα του κράτους	138.157.923	
Τ.Τ.Τ.	150.239.064	
Λοιπαί υπηρεσίαι ενεργούντος υπο του Κράτους	16.904.971	
Πρόσοδοι περιουσίας του Κράτους	104.413.191	
Διάφορα	302.762.833	
Το όλον	4.718.918.360	
Έκποιήσις περιουσίας του Κράτους κλπ (κατηγορία ΙΙ)	2.767.048	
Κεκλεισμένων χρήσεων	5.803.804	
Διάφορα	4.392.178	
Το όλον	4.721.685.408	4.721.685.408
Έκτακτα		

Φόροι επι των εκτάκτων κερδών	9.749.983	
Κεκλεισμέναι χρήσεις	148.551.359	
Διάφορα	79.706.741	
Το όλον	238.008.083	238.008.083
Έσοδα όλως έκτακτα		
Φόρος επι του κεφαλαίου	72.682.205	
Γερμανικαί και Βουλγαρικαί επανορθώσεις	58.987.180	
Το όλον	131.669.385	131.669.385
Προϊόν δανείων		
Έκτακτα (κατηγορίας ΙΙ)	657.172.171	657.172.171
Γενικόν σύνολον		5.748.535.047

Πηγή: Ανδρεάδου Α., (1927), «*Μαθήματα Δημόσιας Οικονομίας*», τομ. Δ' , σ. 73-74

Όταν η Τράπεζα ξεκίνησε τις εργασίες της το έτος 1842, το δυναμικό της ήταν 14 υπάλληλοι ενώ το έτος 1923 είχε φτάσει στους 2.000 υπαλλήλους, τον 20ο αιώνα είχαν διευρυνθεί οι εργασίες της, είχε αυξήσει τα υποκαταστήματα της και θα αλλάξει την *ιεραρχική της πυραμίδα*, εισέρχεται νέο προσωπικό μορφωμένο, ενισχύονται οι ανώτερες βαθμίδες, ενώ το βοηθητικό και το κατώτερο προσωπικό αντιπροσωπεύει το 70%, ο μισθός των υπαλλήλων της Εθνικής κυμαίνεται πάνω από τον μέσο όρο της εποχής *χάρη στις επιδοτήσεις και στην συμμετοχή στα κέρδη*.[309] Η πολιτική της Εθνικής Τράπεζας απέναντι στους υπάλληλους της θα γίνει πρότυπο για άλλα ιδρύματα και σε

[309]Πιζάνιας Π., (1985), «*Μισθοί και Εισοδήματα στην Ελλάδα (1842-1923) το παράδειγμα των υπαλλήλων της Εθνικής Τράπεζας*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 8-10.

πολλές περιπτώσεις και για το ίδιο το κράτος, θα είναι η πρώτη ομάδα τραπεζοϋπαλλήλων που θα δημιουργηθεί μετά την ίδρυση του Ελληνικού κράτους.[310]

Πίνακας 10: Αριθμός υποκαταστημάτων, αριθμός υπαλλήλων και μέσος μηνιαίος μισθός

Έτη	Αριθμός υποκαταστημάτων	Αριθμός υπαλλήλων	Μέσος Μηνιαίος μισθός (δρχ.)
1843	1	15	197
1861	7	44	237
1875	21	113	233
1892	28	236	215
1902	34	232	239
1914	55	522	273
1923	66	1975	554

Πηγή: Πιζάνιας Πέτρος , Μισθοί και Εισοδήματα στην Ελλάδα (1842-1923) το παράδειγμα των υπαλλήλων της Εθνικής Τράπεζας , Αθήνα 1985, Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 44

Η ιεραρχική εξέλιξη ήταν συνακόλουθο της αποδοτικότητας, της συμπεριφοράς και της αρχαιότητας των υπαλλήλων, ενώ η τελική κρίση άνηκε στην διοίκηση της Τράπεζας. Ακολουθήθηκαν γαλλικά πρότυπα για τις σχέσεις εργασίας, ενώ η ιεραρχία στους υπαλλήλους, που ήταν επί της ουσία η προσωπική τους προσπάθεια και ο τρόπος κρίσης των ανωτέρων τους, θα παγιωθεί και θα καθιερωθεί σε εθνικό επίπεδο.[311]Το 1867 καθιερώνετε το ταμείο συντάξεων της Ε.Τ.Ε., οι αποδοχές τους εξαρτώνται από το ποσοστό κρατήσεων και από τα χρόνια υπηρεσίας τους στην Τράπεζα, ενώ σε περίπτωση θανάτου μεταφέρεται στην σύζυγο ή στα ανήλικα παιδιά , στις αρχές του 20ου αιώνα και ενώ οι συνταξιούχοι έχουν αυξηθεί, το ταμείο αρχίζει να έχει ελλείμματα για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα του δανείζεται από την Τράπεζα. Η ελληνική κοινωνία αλλάζει με την ίδρυση κλαδικών ασφαλιστικών ταμείων, νομοθετείτε και καθιερώνετε το συνταξιοδοτικό πρόγραμμα για τους

[310]Ibid,σ. 28-29

[311]Ibid,σ. 44

δημόσιους υπαλλήλους το 1901, ενώ με την εκβιομηχάνιση της χώρας και με την αύξηση της εργατικής δύναμης, θα αρχίσει να εκδηλώνεται το εργατικό κίνημα

Όταν ο Βενιζέλος ανέλαβε την πρωθυπουργία της χώρας το 1910,ξεκίνησε πρόγραμμα ανασυγκρότησης του κράτους, ένας από τους πρωταρχικούς στόχους υπήρξε η αναθεώρηση του συντάγματος του 1864 για την δημιουργία ενός κράτους δικαίου, η κοινωνική ανασυγκρότηση, η αλλαγή του εκπαιδευτικού συστήματος, τα ατομικά δικαιώματα, αγροτικές μεταρρυθμίσεις.[312]

Με την έλευση του 20ου αιώνα αναπτύσσεται η δομή του κράτους, θα υπάρξει καλύτερη οργάνωση του δημοσίου τομέα, η προστασία των ατομικών δικαιωμάτων σε αυτό έχει βοηθήσει και η εδαφική επέκταση αλλά και οι νέες ειδικότητες που έχουν κάνει την εμφάνισή τους. Το 1910 θα ιδρυθεί στην Εθνική Τράπεζα, το Ταμείο Αλληλοβοήθειας, με κεφάλαιο 30.000δρχ. Η Εθνική Τράπεζα θα διατηρήσει την ιεραρχία της και θα προσπαθήσει να αμβλύνει την άνιση κατανομή των εισοδημάτων. Από το 1914 η Τράπεζα θα αποδώσει στους υπάλληλους της επιδόματα τα οποία θα χωριστούν σε ποσοστιαία και δραχμικά, προσπαθώντας να μετριάσουν τις άνισες διαφορές που μπορεί να προκύψουν. Αυτό θα επιφέρει μια αναδιάρθρωση της ιεραρχίας στην Τράπεζα , με άνιση κατανομή ως προς την ιεραρχία των επιδομάτων, συνθέτοντας ένα σκηνικό που δημιουργεί μια νέα κοινωνική διαστρωμάτωση. Την ίδια εποχή καθιερώνει το σταθερό ωράριο[313] και την υπερωριακή εργασία.[314] Από το 1916, η Εθνική θα κατέχει μετοχές και σε άλλες τράπεζες.

Την ίδια εποχή, η δημόσιοι υπάλληλοι ανέρχεντο το 1915 σε 21.979 και μέσα σε μια δεκαετία δεκαπλασιάστηκε, φυσικά για ψηφοθηρικούς λόγους, ενώ αντίθετα μέσος όρος των μισθών το 1915 ήταν 1.497 δραχμές χρυσές, ενώ το 1923 θα είναι

---

[312]Gunnar H., (2004), «*Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*», τομ. Β', Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ.777-784

[313]Μέχρι εκείνη την εποχή ήταν στην ευχέρεια του κάθε Διευθυντή του Υποκαταστήματος το πότε θα έληγε το ωράριο των υπαλλήλων .

[314]Πιζάνιας Π., (1985), *Μισθοί και Εισοδήματα στην Ελλάδα (1842-1923) το παράδειγμα των υπαλλήλων της Εθνικής Τράπεζας*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 167-168.

8.700 δραχμές αλλά χάρτινες, οι οποίες ισοδυναμούσαν με 725 δραχμές χρυσές. Χαρακτηριστικός του τι συνέβη είναι ο παρακάτω πίνακας:

Πίνακας 11: Αριθμός προσωπικού

	1915	1923-1924
Κυρίως πολιτικοί υπάλληλοι	21.979	46.460
Δημόσια Ασφάλεια	14.428	25.954
Πολιτικοί υπάλληλοι του Υπ. των Στρ.	453	--
Πολιτικοί υπάλληλοι του Υπ. Ναυτικών	800	196
Σύνολο	37.660	72.610

Πηγή : Ανδρεάδου Α., (1927), «*Μαθήματα Δημόσιας Οικονομίας*», τομ. Δ' , σ. 69

Τον παραιτηθέντα το 1894, Υποδιοικητή Θεόφραστο Παπαδάκη, αντικατέστησε το 1895 ο Ιωάννης Βαλαωρίτης , το 1896 απεβίωσε ο Διοικητής Παύλος Καλλιγάς και σε αντικατάστασή του η έκτακτη Γενική Συνέλευση, εξέλεξε παμψηφεί τον Στέφανο Στρέϊτ, νομικός και οικονομολόγος,[315] το 1880 του είχε ανατεθεί να διευθετήσει το ελληνικό χρέος προς τους Βαυαρούς, ενώ το 1897 αναλαμβάνει το

[315]Ο πατέρας του ήταν ο Βαυαρός Ιωάννης-Αλέξανδρος Στρέϊτ, άνηκε στον στρατό του Όθωνα αλλά παραιτήθηκε και είχε πολιτογραφεί Έλληνας.

υπουργείο Οικονομικών με την τότε Κυβέρνηση Ζαΐμη[316] και θα επιστρέψει στην Τράπεζα το 1899 [317] όπου και θα παραιτηθεί για λόγους υγείας το 1910.[318]

Η εκλογή του Στέφανου Στρέϊτ συμπίπτει με την εποχή της χρεοκοπίας του ελληνικού κράτους το 1893 και με την σταφιδική κρίση, που έπληξε μεγάλο μέρος της χώρας όταν σταμάτησαν οι εξαγωγές προς την Ευρώπη και ειδικά προς την Γαλλία. Οι σταφιδοπαραγωγοί προσπάθησαν να πιέσουν την κυβέρνηση και τον βασιλιά επιλύοντας κάποια από τα ζητήματα τους.[319]Παράλληλα θα υπάρξει υποτίμηση της τιμής του συναλλάγματος. Βασικό πρόβλημα του κράτους παρέμενε και η αποτυχία, που παρά τις επαλειμμένες προσπάθειες που είχαν γίνει για οριστικό συμβιβασμό με τους δανειστές εμποδίζοντας την οικονομική ανάπτυξη του κράτους. Ο Στέφανος Στρέϊτ προσπάθησε από την θέση του Διοικητού της Εθνικής Τράπεζας για την απόκτηση της κρατικής εμπιστοσύνης από τους δανειστές, με την επίσκεψη Πίλγκριμ[320] στην Ελλάδα επανεκινηθεί το ζήτημα του συμβιβασμού, ερχόμενος σε επαφή και με μέλη της κυβερνήσεως ξεκίνησαν τις διαπραγματεύσεις. Παρόλο την δυσπραγία των Γερμανών, προς τις διαπραγματεύσεις αυτές, υπήρξε ιδιαίτερα αποτελεσματικός ώστε να υπερνικήσει τα εμπόδια και τις αξιώσεις των δανειστών προς επιβολή ελέγχου στην χώρα. Όμως ο συμβιβασμός δεν επιτευχθεί, συνέπεια των Κρητικών γεγονότων.[321] Ο Στέφανος Στρέϊτ, αναλαμβάνοντας την διοίκηση της Τράπεζας προσπάθησε για την περαιτέρω ανάπτυξη των εργασιών της, με σύμβαση που υπέγραψε με την κυβέρνηση διόρθωσε ατέλειες σχετικά με την νομοθεσία που

---

[316]Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης θα διατελέσει Διοικητής στην Εθνική Τράπεζα το 1914, θα εκλεγεί βουλευτής και θα διατελέσει υπουργός , πρωθυπουργός, πρόεδρος της Δημοκρατίας και ύπατος αρμοστής της Κρητικής Πολιτείας.

[317]Κατά την διάρκεια της απουσίας του εκτελεί καθήκοντα διοικητή ο υποδιοικητής Ι. Α. Βαλαωρίτης.

[318] Σπηλιωτοπούλου Στ. (1949), «Ιστορίας της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος», Αθήνα: Ίκαρος, σ.73

[319]https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/o-polemos-tis-stafidas/

[320]Γερμανού επιτετραμμένου των δανειστών.

[321]Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος το 1897, με αφορμή το Κρητικό ζήτημα ,είχε σαν συνέπεια να χάσει η Ελλάδα τον πόλεμο αυτό και να πρέπει να καταβάλει στην Τουρκία πολεμική αποζημίωση, στο τέλος της Ελλάδος της επιβληθεί ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος από τις προστάτιδες δυνάμεις.

αφορούσε την τραπεζική νομοθεσία, επιτρέποντας χορηγήσεις δανείων βραχυπρόθεσμων επι ενέχυρου ενεχυρόγραφων Γενικών Αποθηκών, δόθηκε το δικαίωμα ευχέρειας για χορηγήσεις δανείων σε δήμους και έτερα νομικά πρόσωπα κ.α.[322]

Η Εθνική Τράπεζα συνέβαλε μετά τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο, σε οικονομική αρωγή προς το κράτος, συμμετέχοντας στην σύμβαση δανείου τον Απρίλιο του 1897 στο συναφθέν δάνειο των έξι εκατομμυρίων δραχμών, μαζί με την Ιονική και την Ηπειροθεσσαλίας και χορήγησε και ποσό τεσσάρων εκατομμυρίων δραχμών, κατόπιν νόμου που συμφώνησε με την κυβέρνηση η Τράπεζα, ώστε αναβάθμισε το ποσόν που εδικαιούτο να δανεισθεί η κυβέρνηση από δεκατέσσερα, σε τριάντα εκατομμύρια δραχμές. Αποτέλεσμα ήταν το δημόσιο χρέος προς την Τράπεζα, να αυξηθεί, σε τραπεζικά γραμμάτια στο ποσό των 22.955.558 δραχμές και σε μεταλλικά 2.713.661 δραχμές.[323]

Η Εθνική Τράπεζα κατέχει σημαντικό ρόλο στα περισσότερα ζητήματα της χώρας, θα συμμετάσχει με δάνειο στην Σταφιδική Τράπεζα μαζί με την Ιονική και την Αθηνών για την προστασία της σταφιδοπαραγωγής, ο Διοικητής Στέφανος Στρέϊτ στο λόγο του στην Συνέλευση των Μετόχων της Τραπέζης στις 12 Φεβρουαρίου του 1904, θα αναφέρει μεταξύ άλλων : « *Αν επιτευχθή τοιούτος συνδυασμός (μεταξύ Κυβερνήσεως και Τραπεζών), προς δανειακήν ενύσχυσιν απαγορευθή η περαιτέρω φυτεία σταφιδαμπέλων και ληφθή πρόνοια περί υπάρξεως ιδρύματος σοβαρού και καταλλήλου όπως, υπό όρους ευστόχους και συμφέροντας τη παραγωγή δέχηται παραγγελίας αποστολής και πωλήσεως του σταφιδοκαρπού εν τη αλλοδαπή και εργάζηται περί επιτεύξεως νέων αγορών, ίσως το σπουδαίον θέμα καταναλώσεως της σταφίδος εισέλθη εις νεον στάδιον».*[324]

---

[322]Τσουδερός Εμμ. (1939), «*Ο Στέφανος Στρέϊτ τα δημόσια οικονομικά και η Εθνική Τράπεζα από το 1896 μέχρι και το 1911*», Αθήνα : Πυρσου , σ. 1-6

[323]Idid σ. 6-7

[324]Σπηλιωτόπουλος Στ., (1949), «*Ιστορία της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος, 100 χρόνια Ελληνικής ζωής*» , Αθήνα :Ικαρος, , σ. 82

Το 1903, η Τράπεζα θα παρατείνει το εκδοτικό της προνόμιο. Το 1905, θα επικυρωθεί με νόμο του κράτους και θα συσταθεί η εταιρεία σταφιδικής παραγωγής, που θα διαχειριστεί το προϊόν αυτό, η εταιρεία ήταν και ξένων συμφερόντων.[325] Το 1904, ο Στρέιτ μετά από διαπραγματεύσεις θα ιδρύσει την Τράπεζα της Ανατολής και το επόμενο έτος θα ιδρυθεί η Λαϊκή Τράπεζα, με την βοήθεια της Εθνικής Τραπέζης, για την παροχή δανείων σε χαμηλοεπαγγελματίες και μικροβιοτέχνες. Το 1902-1904, θα συμβάλει η Τράπεζα χρηματικά στο επαναστατικό κίνημα στην Μακεδονία, όπως επίσης θα έρθει σε διακανονισμό και θα φροντίσει τα χρέη του Πανάγιου Τάφου ενώ παράλληλα το φιλανθρωπικό της έργο ήταν μεγάλο.[326]

Το 1911, θα διαδεχθεί τον Στέφανο Στρέιτ στην Εθνική Τράπεζα ο Ιωάννης Βαλαωρίτης.[327] Ο Ιωάννης Βαλαωρίτης, ο οποίος ήταν στο επάγγελμα δικηγόρος, εργάστηκε στην Τράπεζα από το έτος 1890 ως Διευθυντής *«Γραφείου»*, ενώ εργάστηκε σκληρά για την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της Τράπεζας. Παράλληλα, προσέφερε τεράστια βοήθεια με τα δάνεια που εκχωρήθηκαν από την Τράπεζα για την διεξαγωγή των Βαλκανικών πολέμων. Το 1895 αντίστοιχα είχε γίνει υποδιοικητής στην Εθνική Τράπεζα, ενώ για μια περίοδο παράλληλα είχε υπάρξει και γενικός γραμματέας της εταιρείας Σιδηροδρόμων Θεσσαλίας. Επρόκειτο να εκλεγεί το 1910, με τις εκλογές του Αυγούστου εκείνου του έτους πληρεξούσιος της Λευκάδας στην Α΄ Αναθεωρητική Βουλή. Υπήρξε συγγραφέας αρκετών βιβλίων, εκ των οποίων ένα είναι το Ιστορία της Εθνικής Τράπεζας.

Από την περίοδο της ίδρυσης της Εθνικής Τράπεζας έως το και το 1869, υπήρξε ο μεταλλικός νομισματικός κανόνας,[328] δηλαδή η Τράπεζα πουλούσε και αγόραζε μεταλλικές δραχμές με χαρτονομίσματα, ανάλογα με τα μεταλλικά αποθέματα που είχε

---

[325]Η «Ενιαία» εταιρεία , μετά από 20 χρόνια θα χρεωκοπήσει και θα αναλάβει εκ νέου η Εθνική με το Δημόσιο για την ίδρυση εταιρείας για την προστασία της σταφιδοπαραγωγής, θα ιδρυθεί η ΑΣΟ.

[326]Ibid,σ. 83-84

[327]Ο Ιωάννης Βαλαωρίτης ήταν γιός του ποιητή Αριστοτέλη Βαλαωρίτη. Η συμβολή του στην χώρα υπήρξε μεγάλη όταν το 1910 συνέταξε τους νόμους ΓΧΜΑ΄και ΓΧΜΒ' που βοήθησαν στην νομισματική ανάπτυξη της χώρας. Εκλέχτηκε βουλευτής με τον Ελ. Βενιζέλο.

[328]Τα αποθέματα της Τράπεζας ήταν μεταλλικές δραχμές, που είχαν ως βάση των χαλκό και τον άργυρο.

ήταν και ο όγκος των χαρτονομισμάτων. Με τις νομοθετικές αυτές ρυθμίσεις υπήρχε η προστασία των κεφαλαίων, των καταθέσεων και των μετοχών.[329]Η αναγκαστική κυκλοφορία των χαρτονομισμάτων μετά το 1885, ελευθέρωσε την Εθνική Τράπεζα από την υποχρέωση της ώστε να υπάρχουν στο ενεργητικό της τα ανάλογα μεταλλικά αποθέματα. Το 1903, θα παραταθεί το εκδοτικό της προνόμιο έως το Δεκέμβριο του 1930.

Τον Μάρτιο του 1910, με την πρώτη κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου, θα υπάρξει νομοθετική μεταρρύθμιση η οποία θα δώσει άδεια στην Τράπεζα να εκδίδει χαρτονομίσματα, πέρα των ορίων των οποίων της είχαν δοθεί κατά τον ΔΟΕ, με απόδοση σε χρυσό ή σε συνάλλαγμα, η χώρα τότε πέρασε στο κανόνα του χρυσού, η δραχμή πλέον ήταν μετατρέψιμη και διατήρησε την ισοτιμία της, η νομισματική μεταρρύθμιση εισήχθη με το νόμο ΓΧΜΒ΄.[330]Ο νόμος θα βοηθήσει στα συναλλαγματικά αποθέματα της Τράπεζας όπως φαίνεται στους Απολογισμούς του 1911 και 1912.

Απόσπασμα από τον απολογισμό του έτους 1911

«… *Αι εξαιρετικαί δε πολιτικαί και οικονομικαί περιστάσεις του λήξαντος έτους συνετέλεσαν όπως δοκιμασθώσι τα επωφελή του καθιερθέντος δια του Νόμου ΓΧΜΒ' συστήματος. Ούτω, ότε ο εκραγείς πόλεμος και αί ενσκήψασαι πτωχεύσεις συνεκλόνισαν τας εν τη Εγγύς Ανατολή αγοράς, παρ' υμίν ου μόνον τα νομισματικά μέσα υπήρξαν πάντοτε άφθονα, αλλά και επίκουρος ηδυνήθη να επέλθη η ημετέρα αγορά εις τα σπουδαιότερα εν τη Ανατολή Ελληνικά κέντρα, και τούτο καθ' ην στιγμήν εν αυτή τη δυτική Ευρώπη έτεραι σοβαραί πολιτικαί ανησυχίαι είχον προκαλέσει ου μικράν νομισματικήν στενοχωρίαν. Και από ετέρας δε απόψεως εδοκιμάσθη το σύστημα, διότι, παρουσιασθείσης εν τη ημετέρα αγορά ζητήσεως συναλλάγματος κατά τον μήνα Δεκέμβριον του λήξαντος έτους, ου μόνον οι έχοντες ανάγκην συναλλάγματος ηδυνήθησαν να αντλήσωσιν εκ των παρά τη Τραπέζη διαθεσίμων, αλλ' η εκ του*

[329]Πετράκης Παν., (1985), « *Η τραπεζική χρηματοδότηση του Δημοσίου και Ιδιωτικού τομέα στην Ελλάδα (1844-1869)*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ.106-109

[330]Mazower M., (2002), «*Η Ελλάδα και η οικονομική κρίση του Μεσοπολέμου*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 97

υπάρχοντος αποθέματος επίδρασις υπήρξεν έτι σπουδαιοτέρα του ζητηθέντος ποσού, διότι η ζήτησις περιωρίσθη εις τας πραγματικάς και παρούσας τότε ανάγκας, ενώ άλλως είτ'εκ προνοίας περί μελλούσων αναγκών είτ'εκ των συνήθων κατά τας τοιαύτας περιστάσεις κερδοσκοπικών τάσεων, η ζήτησις αύτη ήθελεν αποβή ουσιωδώς μεγαλειτέρα και προκαλέσει ακτά πάσαν πιθανότητα την εκ νέου εμφάνισιν, έστω και εν περιωρισμένω μέτρω της επικαταλλαγής. Ούτω, το συνάλλαγμα, εφ' ου εξηκολούθησαν επιδρώντες κατά το λήξαν έτος οι αυτοί παράγοντες περί ών εγένετο ευρέως λόγος εν τη προηγούμενη εκθέσει ημών προς τους Μετόχους, διεκυμάνθη καθ'όλον το έτος 1911 περί της τιμήν του αρτίου, χωρίς ουδέποτε η υπέρ το άρτιον τιμή να υπερβή τα συνήθη όρια υγιούς και επί τη βάσει του χρυσού στηριζομένης νομισματικής κυκλοφορίας…»

Απόσπασμα από τον Απολογισμόν του έτους 1912

«*…Ουχί ελάσσων δε υπήρξεν η συνδρομή ήν παρέσχεν η εφαρμογή της περί εκτάσεως της κυκλοφορίας διατάξεως του Νόμου ΓΧΜΒ' του 1910. Διότι μόνο η δι'αυτής επιτευχθείσα επισώρευσις χρυσού εν τε τη ημεδαπή και εν τη αλλοδαπή επέτρεψε την μονιμοποίησιν του αρτίου του ημετέρου πιστωτικού νομίσματος, γεγονός όπως έσχε μεγίστην επίδρασιν επί του γοήτρου του τε Κράτους και της χώρας από της απόψεως της οικονομικής αυτού ρώμης, έδωκε δε συνάμα εις την Τράπεζαν την ευχέρειαν της υπέρ του Κράτους χρησιμοποιήσεως των εν τω Εξωτερικώ χρηματικών αυτής πόρων, οίτινες άλλως ήθελον αναγκασθή να παραμένωσιν εν επιφυλακή, άγρυπνοι και απαραίτητοι φύλακες του τραπεζογραμματίου. Διότι δεν πρέπει να μας διαφεύγη ότι όπως το άρτιον του τραπεζογραμματίου συνεπαγάγη πάντα τα αποτελέσματα αυτού υπέρ της πίστεως και της οικονομικής προόδου της χώρας, ιδία από της απόψεως εισροής αλλοδαπών κεφαλαίων, απαραίτητον είναι να καταδειχθή ως απόρροια παγίας νομισματικής εξυγιάνσεως. Και την εντύπωσιν του φανομένου τούτο παρέχει την σήμερον η νομισμαντική ημών κυκλοφορία τόσω μάλλον όσω το αντίθετον φαινόμενον εισημειώθη εν άλλαις χώραις. Και πως άλλως αφού τα επιτυχή πέραν πάσης προσδοκίας, αποτελέσματα της εν λόγω διατάξεως του Νόμου ΓΧΜΒ' επέφρον αυτόχρημα την άρσιν της αναγκαστικής κυκλοφορίας άνευ χρηματικών του Κράτους θυσιών, και τούτο δι' ομαλής ανελίξεως παρέχουσης μείζονας πιθανότητας παγιώσεως της άρσεως, διότι προκειμένου περί άρσεως το ζήτημα της παγιώσεως είναι το προέχον, εφ'ω και βλέπομεν την Ιταλίαν και Αυστρίαν επί τοσούτον δισταζούσας να λάβωσι την περί τούτου απόφασιν. Τίνα δε σημασίαν έχει ο τύπος της άρσεως, όταν αντιστρόφως βλέπωμεν εν*

χώραις, ως εν Ρωμουνία την σήμερον, το πιστωτικόν νόμισμα επαισθητώς υποτιμώμενον παρά την μη υπάρξιν αναγκαστικής κυκλοφορίας, όπερ δηλοί ότι η Εθνική αυτής Τράπεζα ματαιοί δι'ανυπερβλήτων δυσχερειών την δια χρυσού ανταλλαγήν των τραπεζικών αυτής γραμματίων και απαιτεί όλως δυσανάλογον επικαταλλαγήν προς πώλησιν συναλλάγματος επι του Εξωτερικού. Ούτω παρ'ημίν σήμερον, παρά την ύπαρξιν των Νόμων περί αναγκαστικής κυκλοφορίας, δεν υφίσταται τοιαύτη, αφού η Τράπεζα μετά πάσης προθυμίας παρέχει εις το άρτιον συνάλλαγμα και χρυσόν, τον τελευταίον δε τούτον και πέραν του διαθέσιμου δυνάμει του Νόμου ΓΧΜΒ', διότι, ως εξάγεται εκ του Ισολογισμού της 31 Δεκεμβρίου 1912, έχει ήδη σπουδαίον ποσόν διαθέσιμον εν τοίς ταμείοις αυτής και δεν παύει να αυξάνη το ποσόν τούτο παρά τας δυσχερείας και τας δαπάνας ας συνεπάγεται η εργασία αύτη υπό τας υφιστάμενας εν Ευρώπη νομισματικάς συνθήκας..»[331]

Για τις συναλλαγματικές ισοτιμίες ίσχυε ο κανόνας του χρυσού[332](*Goldstandard),* πριν τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο οι μεγάλες ευρωπαϊκές οικονομίες προχωρήσαν στην σύνδεση των νομισμάτων τους με αποθέματα χρυσού υιοθετώντας τον χρυσό κανόνα, πράγμα που τους οδήγησε σε συναλλαγματική ισοτιμία με αποτέλεσμα να διευκολύνουν το διεθνές εμπόριο, με την έναρξη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου η ισοτιμία καταργήθηκε, εκτός από τις Η.Π.Α., η Εθνική Τράπεζα είχε επί την εποπτείας της το νόμο ΓΧΜΒ΄. Από το 1898 έως το 1905 η πολιτική αστάθεια θα βοηθήσεις να ξεσπάσουν αιματηρά επεισόδια, ο Διεθνής έλεγχος (ΔΟΕ) με τον περιορισμό της έκδοσης χρήματος είχε προκαλέσει ασφυκτική πίεση στον πληθυσμό και πληθωρισμό. Με τον νόμο ΓΧΜΒ΄, θα προσπαθήσουν να ανατρέψουν την πληθωριστική κατάσταση που υπήρχε με την έκδοση νέων τραπεζογραμματίων. Ο Νόμος δεν βοήθησε μόνο την Εθνική Τράπεζα, αλλά και την οικονομία που την ενίσχυσε με χρυσό και συνάλλαγμα, στην διατήρηση του

[331]Σπηλιωτόπουλος Σ., (1949), «*Ιστορία της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος, 100 χρόνια Ελληνικής ζωής*» , Αθήνα: Ίκαρος, σ. 88-90

[332]Ο κανόνας χρυσού άλλαξε μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο με την συμφωνία του Bretton Woods

εξωτερικού συναλλάγματος σε ισοτιμία, έχοντας τα τραπεζογραμμάτια της καλυμμένα σε χρυσό.[333]

Λόγο του ΔΟΕ και τις απαγορεύσεις που επιβλήθηκαν στην νομισματική πολίτικη που εφαρμοζόταν στην χώρα, η Τράπεζα αγόραζε χρυσό και εξωτερικό συνάλλαγμα προκειμένου να ενισχύσει την κυκλοφορία των τραπεζογραμμάτιων, όταν βάση του Νόμου έκριναν ότι ήταν πλεονάζουσα τα τραπεζογραμμάτια τότε μετέφερε χρυσό και συνάλλαγμα στο τμήμα του Νόμου ΓΧΜΒ' και έδινε στην κυκλοφορία τα γραμμάτια του Νόμου. Η αγορά χρυσού ή συναλλάγματος, μπορούσε να διαταράξει την νομισματική κυκλοφορία.

Η Εθνική Τράπεζα, βρέθηκε για άλλη μια φορά δίπλα στο κράτος κατά τους αγώνες του 1912-1913, δίνοντας την αρωγή της μέσα από πολυάριθμα δάνεια και προεξοφλώντας έντοκα γραμμάτια του Ελληνικού Δημοσίου, ο Νόμος ΓΧΜΒ' την βοήθησε ώστε τα αποθέματα που είχε σε χρυσό και συνάλλαγμα να τα διαθέσει για το κράτος και αυτό διαφαίνεται μέσα από τα λόγια του Βαλαωρίτη στον απολογισμό του 1912 «.. ότι κατά τους κρίσιμους ταύτας περιστάσεις και προ αυτών έτι δεν κατεδείχθη κατώτερον του προορισμού αυτού και του επιβεβλημένου αυτώ εθνικού καθήκοντος. ..Ούτω τα εν γένει ληφθέντα μέτρα, είτε υπό της Κυβερνήσεως μόνης είτε υπό ταύτης τη πρωτοβουλία και συνδρομή της Εθνικής Τραπέζης, είτε υπό ταύτης τη πρωτοβουλία και συνδρομή της Εθνικής Τραπέζης, είτε και υπό της Τραπέζης μόνης, εφ'όσον ανάγονται εις τον κύκλον της αποκλειστικής αυτής δράσεως, επέτρεψαν εις το ημέτερον Ίδρυμα όπως χρησιμεύση μέν ως ασφαλές στήριγμα του οικονομικού οργανισμού και της πίστεως της Χώρας, παράσχη δε εις το Κράτος ουσιώδη και αποτελεσματικήν συνδρομή.» [334]

Η εφαρμογή του Νόμου ΓΧΜΒ', περί αγοράς και πώλησης συναλλάγματος, είχε ευεργετική επίδραση στα οικονομικά του Κράτους, κατάφερε να τερματίσει την συναλλαγματική πολιτική του αντιπληθωρισμού με ένα νομισματικό σύστημα ελαστικό, αύξησε το εμπόριο, ενώ στην Τράπεζα αυξήθηκαν τα διαθέσιμά της σε

[333]Ευταξίας Ι., (1914), « *Το Κράτος και η Εθνική Τράπεζα»*, Αθήνα: Σακελαρίου, σ. 22-24

[334]Ibid, σ. 92

χρυσό και συνάλλαγμα. Ο Διεθνή Έλεγχος (ΔΕΟ), συμφώνησε στην καθιέρωση του νόμου ώστε να επέλθει σταθερότητα στο εθνικό νόμισμα.

Ο Νόμος ΓΧΜΒ' θα δεχόταν μεταλλάξεις κατά το 1914,θα ίσχυε η απαγόρευση εξαγωγής χρυσού από την χώρα, και ανεστάλη με το άρθρο 8 του Νόμου ΓΧΜΒ', που όριζε ότι οι υποχρεώσεις του κράτους σε χρυσό θα εξοφλούνται σε συνάλλαγμα, η ίδια απαγόρευση υπήρξε και κατά τα έτη 1917 και 1918 όπου υπήρξε πρόσθεση στο Νόμο ΓΧΜΒ' ότι « *επιτρέπεται εις την Εθνικήν Τράπεζαννα εκδίδη τραπεζογραμμάτια και έναντι πιστώσεων παρά τοις θησαυροφυλακίσις της Αγγλίας , Γαλλίας των Ην. Πολιτειών της Αμερικής, μεταβιβαζομένων υπο του και Ελληνικού Δημοσίου εις διαταγήν της Τραπέζης ή έναντι πιστώσεων υπέρ αυτής ανοιγομένων υπό των εν λόγω θησαυροφυλακίων παρά Τραπέζαις των ειρημένων χωρών : καθ΄ήν δε περίπτωσιν το εξωτερικόν συνάλλαγμα ευρίσκεται εν υποτιμήσει απέναντι της Ελληνικής δραχμής, το συνάλλαγμα τούτο και αι ειρημέναι πιστώσεις δέον να αναγράφονται εν των ενεργητικώ της Εθνικής Τραπέζης εις το άρτιον, της διαφοράς μεταξύ τούτων και των εκδοθέντων τραπεζικών γραμματίων αναγραφόμενης εν τω Παθητικώ της Εθνικής Τραπέζης υπο τον τίτλο «Συναλλαγματική Διαφορά εκ διαθεσίμων συμφώνως τω άρθρω 8 του νόμου ΓΧΜΒ'».* Μετά την συνένωση αυτών των διατάξεων και την ευελιξία που παρεχόταν από τον Νόμο το Κράτος μπόρεσε να εξεύρει πόρους για να συνομολογήσουν για το δάνειο των 750.000.000 του 1918 για την διεξαγωγή του πολέμου.[335]

Με το Νόμο ΓΜΧΒ', η Εθνική Τράπεζα είχε ένα εργαλείο στα χέρια της, ώστε να επεμβαίνει στην αγορά ρυθμιστικά και να εξασφαλίζει την ισοτιμία στην δραχμή έναντι των ξένων νομισμάτων. Υπό το βάρος των παραπάνω επισημάνσεων και αναλύσεων λοιπόν, είναι δυνατόν να λεχθεί σε αυτό το σημείο, ότι η εφαρμογή του Νόμου ΓΧΜΒ', περί αγοράς και πώλησης συναλλάγματος είχε ευεργετική επίδραση στα οικονομικά του Κράτους, κατάφερε να τερματίσει την συναλλαγματική πολιτική του αντιπληθωρισμού με ένα νομισματικό σύστημα ελαστικό, αύξησε το εμπόριο, ενώ στην Τράπεζα αυξήθηκαν τα διαθέσιμά της σε χρυσό και συνάλλαγμα. Αφετέρου, αναπτύσσονταν και διευρύνονταν συνεχώς οι δραστηριότητες της Εθνικής Τράπεζας, ενώ σε αυτήν την διαδικασία ρόλο θα παίξει μετά τις αρχές του 20ου αιώνα μια ολοένα

[335]Πανελλήνιον Λεύκωμα Εθνικής Εκατονταετηρίδος «*Χρυσή Βίβλος της Ελλάδος*», τομ. Α', περίοδος Β', 1901-1921, Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ

μεγαλύτερη ανάπτυξη της τοπικής βιομηχανίας, στην οποία θα αρχίσει να υφίσταται ένας μεγαλύτερος κύκλος επενδύσεων.

6.3. Οι πολιτικές της Εθνικής Τράπεζας, ως προς το θέμα του δανεισμού

Το κράτος σύναπτε εμμέσως δάνεια με την Εθνική Τράπεζα, ο κρατικός δανεισμός απορροφούσε από την Εθνική Τράπεζα το μεγαλύτερο μέρος των πιστώσεων της. Από το έτος 1893, με την χρεοκοπία του Ελληνικού κράτους και το 1898, με το Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο που υπεβλήθη στην Ελλάδα και μέχρι την Μικρασιατική καταστροφή το 1922, η Ελλάδα σύναψε αρκετά εσωτερικά δάνεια με την Εθνική, όπως για την κατασκευή σιδηροδρομικής γραμμής Πύργου – Μελιγαλά, καθώς και Πειραιά - Σύνορα, την ανακατασκευή της διώρυγας της Κορίνθου η οποία είχε αγορασθεί από πλειστηριασμό από την Εθνική Τράπεζα, για τους ομολογιούχους της και μεταβιβάστηκε σε νέα Ελληνική εταιρεία, με αυτό τον τρόπο και προστάτεψε τα συμφέροντα των ομολογιούχων της αλλά και τα συμφέροντα της Ελληνικής ναυτιλίας, εξασφαλίζοντας ώστε η διώρυγα να μην περάσει σε ξένα συμφέροντα. Το 1907 σύναψε το δάνειο των 10.000.000, το οποίο ονομάστηκε «Θεσσαλικό Γεωργικό δάνειο», σε αυτό θα συνεισφέρουν και η Ιονική και η Αθηνών και η Τράπεζα Ανατολής, [336] αλλά και εξωτερικά δάνεια όπως τα 170.000.000, που δόθηκαν για τις αποζημιώσεις από τον πόλεμο του 1897, ενώ το δάνειο του 1910, των 110.000.000 θα βοηθήσει το κράτος για τις δημόσιες και στρατιωτικές του ανάγκες και για τους βαλκανικούς πολέμους, όπως και το επιπρόσθετο δάνειο των 550.000.000. Η Εθνική Τράπεζα θα χορηγήσει δάνεια από τα διαθέσιμα της, γνωστά με το όνομα «πιστωτικές επιχειρήσεις», τα οποία έφτασαν τα 190.000.000, ήταν βραχυπρόθεσμα δάνεια τα οποία δοθήκαν στο κράτος.

Το 1918 θα έχουμε τις συμμαχικές πιστώσεις όπου θα δοθούν το 1917 δάνειο των 100.000.000, το 1918 δάνειο των 750.000.000δρχ. και το λαχειοφόρο δάνειο των 300.000.000 το 1920. Το 1918 με νόμο του κράτους, θα εκδοθούν τα «*έντοκα*

[336]Πανελλήνιον Λεύκωμα Εθνικής Εκατονταετηρίδος «*Χρυσή Βίβλος της Ελλάδος*», τομ. Α’, περίοδος Β’, 1901-1921, Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ

γραμμάτια της εθνικής άμυνας» έως το ποσό των 200.000.000, [337]με την έναρξη των εργασιών για την συνθήκη της Λοζάνης, [338] τα κυκλοφορούνταν έντοκα γραμμάτια ανέρχονται σε 433.000.000 και το 1924 θα φτάσουν τα 1600 εκατ., ενώ το 1920 παρά τον έλεγχο του ΔΟΕ, εκδόθηκαν 600.000.000 και το επόμενο έτος άλλα 500.000.000 και το έτος 1922 αλλά 550.000.000, την ίδια εποχή θα έχουμε και το πρώτο αναγκαστικό δάνειο του Υπουργού Οικονομικών από κ. Πρωτοπαπαδάκη, εδώ θα συμβεί το εξής, τα τραπεζογραμμάτια χωρίζονται το ένα θα ήταν σε κυκλοφορία, ενώ το άλλο ήταν ανταλλασσόμενο με τίτλους εσωτερικού δανείου.[339]

Πίνακας 12: Εξωτερικά Δάνεια συναφθέντα κατά την περίοδο 1898-1923

Τίτλος Δανείου	Χρονολογία εκδόσεως	ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ (εις εκατ. χρ. φρ.)	Τιμή εκδόσεως %	Τόκος ονομαστ πραγματ.	Χρησιμοποίησις προϊόντος δανείου
		Ονομ. Πραγμ.			
Δάνειον ½% 1898 170 εκτ (Ηγγυημένον)	1898	150,6 151,3	100 ½ (α' τμήμα) 104 (β' τμήμα)	α' 2½ β' 2½	Δια πληρωμήν Τουρκικής αποζημιώσεως, απόσβεσιν κυμαίνοντος χρέους και κάλυψιν ελλείματος 1897.
Δάνειον 4% 1902 Ελλ. Σιδηροδρόμων	1902	56,2 45,0	80	α'4 β'5	Δια αποπεράτωσιν σιδηδρομικής γραμμής Πειραιάς –Συνόρων
Δάνειον 5% 1907 Εθν.. Άμυνας	1907	20,0 18,2	91	α'5 β'5,5	Δια κάλυψιν στρατιωτικών αναγκών
Δάνειον 4% 1902 Ελλ. Σιδηροδρόμων	1910	110,0 92,4	84½	α'4 β'4,7	Δια κάλυψιν ταμειακών υποχρεώσεων και δαπανών Ελληνο-Τουρκικού πολέμου
Δάνειον 5% 1907 Εθν.. Άμυνας	1914	335,1 295,4	87½ ((πλήν 11 εκα. εκ β' τμημ. εκδοθέντω	α'5 β'5,70	Δια κάλυψιν στρατιωτικών δαπανών Βαλκανικών πολέμων αγοράν θωρηκτών, εξόφλησιν χρέους γεωργικών ταμείων και

[337]Αγγελόπουλος Αγγ., (1937), «*Το δημόσιον χρέος της Ελλάδος*», Αθήνα: Ζαχαρόπουλος, σ. 27-28

[338]Η συνθήκη της Λοζάνης καταργεί την συνθήκη των Σέρβων και παραχωρεί στην Τουρκία την Αν. Θράκη, την Ίμβρο , την Τένεδο , και την Σμύρνη, θα υπάρξει ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ της Ελλάδος και της Τουρκίας.

[339]Αγγελόπουλος Αγγ., (1937), «*Το δημόσιον χρέος της Ελλάδος*», Αθήνα: Ζαχαρόπουλος, σ. 29

			εις το άρτιον)		αντιτώπισιν τρεχουσών αναγκών του Δημοσίου
Δάνειον 3% 1893, Σιδηρ. Θες/νίκης-Κωνσταντινου-πόλεως	1893	59,6 59,6		α’ 3	Δι ΄εξαγοράν σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Κωνσταντινουπόλεως
Πολεμικά χρέη προς Αγγλίαν Γαλλίαν και Αμερικήν		213,7 213,7			Δια κάλυψιν πολεμικών αναγκών
Δάνειον 5% 1923, Καναδικής Κυβέρνησεως	1923	40,0 40,0		α’5	Δια κάλυψιν οφειλής της Ελλάδος εξ αγοράς σίτου παρά της Καναδικής Κυβερνήσεως
Σύνολον		985,2 915,6			

Πηγή: Αγγελόπουλος Αγγ., (1937), *Το δημόσιον χρέος της Ελλάδος*, Αθήνα: Ζαχαρόπουλος, σ. 30-31

Πίνακας 13: Εσωτερικά δάνεια (δάνεια εις τραπεζικά) συναφθέντα κατά την περίοδο 1898-1923

Τίτλος Δανείου	Έτος εκδόσεως	ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ (εις εκατ. Δραχμ.)	Τιμή εκδόσεως %	Τόκος ονομαστ πραγματ.	Χρησιμοποίησις προϊόντος δανείου
		Ονομ. Πραγμ.			
Δάνειον 1898 5% Ενοποιήσεως	1898	76,3 76,3	100	α’ 5 β’ 5	Δια παγιοποίησιν κυμαιν. χρέους και μετατροπήν άλλων παλαιοτερ. χρεών.
Δάνειον 5% Σιδηρ. Πύργου Μελιγαλά	1900	11,7 10,6	90	α’5 β’5,5	Δια την κατασκευήν της γραμμής Πύργου- Μελιγαλά
Δάνειον επιτάξεως 1913 (εις χρυσόν)	1917	100,0 95,0	95	α’6 β’6,32	Δι’ απόσβεσιν οφειλών του Δημοσίου λόγω επιτάξεων ή προμηθειών
Δάνειον 6% 1917 Επιτάξεως	1918	75,0 71,2	95	α’6 β’6,32	Δια κάλυψιν έκτακτων δαπανών οφειλομένων εις τον πόλεμον
Δάνειον 5% 1920 300 εκατομμυρίων	1920	300,1 300,0	100	α’5	Δια κάλυψιν πολεμικών δαπανών

Δάνειον 6½% 1922	1922	1.570,0 1.570,0		α' 6½	Δια κάλυψιν πολεμικών δαπανών
Χρέος προς Ζάππειον Επιτροπήν 5%	1912	5,2 5,2	100	α'5	Δια πληρωμήν αξίας κτημάτων Κ. Ζάππα εν Θεσσαλία δια την εκγατάταστασιν ακτημόνων καλλιεργητών
Δάνειον 6½% Εθν. Αμύνης	1915	5,0 5,0		α' 6½	Δια κάλυψιν πολεμικών δαπανών
Δάνειον προς ανέγερσιν Δημ..καταστη-μάτων		1,5 1,5	100	α'5,6	Δια την ανέγερσιν δημοσίων καταστημάτων
Δάνειον 1918 6½% Αναδας.	1918	0,5 0,5		α' 6	Δι' απαλλοτριώσιν ιδιωτικών γαιών ή δασικών εδαφών προς αναδάσωσιν
Σύνολον εκ δρχ.		2157,2 2.165,3			

Πηγή: Αγγελόπουλος Αγγ. , (1937), *Το δημόσιον χρέος της Ελλάδος*, Αθήνα: Ζαχαρόπουλος, σ. 30-31

Τα περισσότερα δάνεια που δόθηκαν, χρησιμοποιήθηκαν για στρατιωτικές ανάγκες. Κατά τους Βαλκανικούς πολέμους, με τα δυσχερή οικονομικά της η Ελλάδα προσπαθούσε να ανταποκριθεί στις πολεμικές της ανάγκες, πριν εξοφληθεί το ένα δάνειο ζητούσε το επόμενο δάνειο. Την ίδια εποχή η δραχμή διολίσθαινε καθημερινά, τα πολιτικά κόμματα ήταν σε πόλωση και οι φόροι για τους πολίτες ήταν αφόρητοι, ενώ αυξανόταν η «Μεγάλη Ιδέα».

Η εμφάνιση του συγκεκριμένου όρου, ουσιαστικά είχε σημειωθεί κατά τις αρχές του 19ου αιώνα. Χρησιμοποιήθηκε στην ελληνική Βουλή για πρώτη φορά από τον τότε πρωθυπουργό Ιωάννη Κωλέττη, στα πλαίσια μιας συζήτησης, η οποία αφορούσε τους αυτόχθονες και ετερόχθονες Έλληνες του τότε ελληνικού βασιλείου. Ο όρος αυτός παράλληλα, είχε χρησιμοποιηθεί και από πολιτικούς, όπως ο Αριστείδης Ρέντης, καθώς ο τελευταίος μάλιστα, είχε τονίσει εκείνο το διάστημα το θέμα της

ισότητας και συνακόλουθα και της ενότητας μεταξύ όλων των Ελλήνων, ανεξάρτητα αν διέμεναν στο ελληνικό βασίλειο ή εκτός αυτού.[340]

Η Μεγάλη Ιδέα διαχρονικά επηρέασε, με καθοριστικό τρόπο πολλές πτυχές του δημόσιου βίου του Ελληνισμού. Αυτό ήταν εμφανές καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, αλλά και ως τις δυο πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα (συγκεκριμένα ως το 1922 και τη Μικρασιατική Καταστροφή). Η επιρροή αυτή διαχρονικά, φυσικά από τη μια μεριά είχε επηρεάσει πεδία, όπως εκείνο της εξωτερικής πολιτικής, δεδομένου, ότι είχε προβληθεί πολύ έντονα το στοιχείο της προσπάθειας του ελληνικού κράτους να επεκτείνει και άλλο τα εδάφη του, περιλαμβάνοντας έτσι συγχρόνως στους κόλπους του ακόμα μεγαλύτερους ελληνικούς πληθυσμούς που ζούσαν σε εδάφη της τότε Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.[341]

Υπό αυτό το πρίσμα, αντιλαμβάνεται κάποιος, ότι ο κύριος χαρακτήρας αυτής της ιδεολογίας ήταν ο αλυτρωτισμός. Είναι όμως αλήθεια, την ίδια στιγμή, ότι διάφορες πτυχές της δεν ήταν πάντα απόλυτα οριοθετημένες και σαφείς. Για παράδειγμα, η έννοια περί Μεγάλης Ιδέας για πολλούς συνδεόταν με τον επεκτατισμό του ελληνικού κράτους και με την συνένωση όλων των Ελλήνων σε ένα είδος νέας τοπικής αυτοκρατορίας της ανατολικής Μεσογείου. Ωστόσο, για άλλους συνδεόταν με την διαδικασία αποδοχής και άλλων μη ελληνικών πληθυσμών στα πλαίσια αυτού του νέου, μεγάλου κράτους, με έναν τέτοιο τρόπο, ώστε να επηρεαστούν από τον ελληνικό πολιτισμό. Δεν είναι έτσι τυχαίο πως είχαν αναδειχθεί στην πορεία συγκρούσεις και αντιφάσεις, ως προς τις κατευθύνσεις που θα έπρεπε να ακολουθηθούν υπό το πρίσμα της Μεγάλης Ιδέας. Για κάποιους, για παράδειγμα, η Μεγάλη Ιδέα συνδεόταν περισσότερο με την προσπάθεια του ίδιου του ελληνικού κράτους να μπορέσει εν τέλει να ανασυγκροτηθεί στο εσωτερικό του (ως προς την οικονομία, την παιδεία, τις κοινωνικές μεταρρυθμίσεις κ.λ.π.).[342]

---

[340]Δημάκης Ι., (1991), «*Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και των ετεροχθόνων*», Αθήνα: Θεμέλιο, σ. 77

[341]Driaux E., (1998), «*Η Μεγάλη Ιδέα. Η Αναγέννηση του Ελληνισμού*», Αθήνα: Κάτοπτρο, σ. 109

[342]Πολίτης Αλ., (2008), «*Το μέλλον του Ελληνισμού. Η μεγάλη Ιδέα*», Ρομαντικά Χρόνια - Ιδεολογίες και Νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880, Ε.Μ.Ν.Ε., Αθήνα: Μνήμων, σ. 62

Στα βαλκάνια θα υπάρξουν εντάσεις, ενώ σημαντικές γεωπολιτικές αλλαγές θα λάβουν χώρα από τα μέσα του 19ου και 20ου αιώνα. Μεγάλο ζήτημα υπήρξε το Μακεδονικό θέμα, ο τρόπος που θα χώριζαν τα σύνορα μεταξύ Ελλάδος Βουλγαρίας και Σερβίας. Το 1912 κατά τον Α' Βαλκανικό πόλεμο η συμμαχία Σέρβων, Βούλγαρων και Ελλήνων, παρόλο τις αντιρρήσεις των Μεγάλων Δυνάμεων, θα σταματήσει την οθωμανική αυτοκρατορία. Η Αυστροουγγαρία δεν θέλει την ήτα της οθωμανικής αυτοκρατορίας, δείχνοντας ανησυχία ως προς την *έξοδο των Σέρβων προς την Αδριατική και έτσι καθίστατο επιτακτική η ίδρυση του αλβανικού κράτους* όπως αναφέρει ο Σπυρίδων Σφέτσας[343] η Σερβία προσπάθησε να διεκδικήσει μια νέα σερβοβουλγαρική συνθήκη, ενώ θα ξεκινήσει η ελληνοβουλγαρική διένεξη για την Θεσσαλονίκη. Ο Βενιζέλος το 1913 θα ζητήσει την Θεσσαλονίκη, την Έδεσσα, Φλώρινα, Καστοριά και Κορυτσά όπου οι προτάσεις του αυτές θα απορριφθούν.

Κατά την Συνθήκη του Βερολίνου το 1878, όπου θα αναγνωριστεί η ανεξαρτησία των πριγκιπάτων των Βαλκανίων, της Ρουμανίας, της Σερβίας, του Μαυροβουνίου και της Βουλγαρίας, η Ελλάδα θα προσπαθήσει να επωφεληθεί με την χάραξη νέων συνόρων, αλλά θα δεχτεί και τις πιο πολλές πιέσεις όσων αφορά τα βόρεια σύνορά της από την οθωμανική αυτοκρατορία. Το 1881, θα προσαρτήσει την Θεσσαλία, αλλά από την Ήπειρο θα αποκτήσει μόνο την περιφέρεια της Άρτας, ενώ έξω από τα ελληνικά σύνορα θα μείνουν ο Όλυμπος και τα Ιωάννινα. Η Κρήτη με την σύμβαση της Χαλέπας και παρόλο που θα παραμείνει υπό την επίβλεψη της Υψηλής Πύλης, θα ορίσει μια συνέλευση που στην πλειοψηφία της αποτελείται από χριστιανούς. Ο διοικητής επίσης θα είναι χριστιανός, αλλά και Οθωμανός υπήκοος και τα ελληνικά θα είναι η επίσημη γλώσσα. Όμως η συμφωνία δεν θα τηρηθεί από τους Τούρκους.[344]

Μια πάρα πολύ σημαντική εξέλιξη συγχρόνως αυτό το διάστημα, θα είναι το κίνημα στο Γουδί. Το Κίνημα έλαβε χώρα στο Γουδί, την 15η Αυγούστου του 1909 και οργανώθηκε από τον λεγόμενο Στρατιωτικό Σύνδεσμο. Ο τελευταίος αποτελούνταν

---

[343] Καθημερινή ειδική έκδοση, «*Ώρες ελευθερίας Βαλκανικοί πόλεμοι 100 χρόνια, Η σύγκρουση με την Βουλγαρία»,* Απρίλιος 2012, χορηγός Εθνική Τράπεζα (περιοδικό)

[344]Dakin D., (1998), «*Η ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*», Αθήνα: ΜΙΕΤ, σ. 205-209

από αξιωματικούς που ήταν δυσαρεστημένοι με μια σειρά καταστάσεων που επικρατούσαν στις ένοπλες δυνάμεις, ενώ παράλληλα θεωρούσαν πως έπρεπε να υπάρξει ένα ευρύτερο πλέγμα μεταρρυθμίσεων σε πολλαπλά πεδία του δημόσιου βίου της χώρας. Στην πορεία εξάλλου, το κίνημα υποστηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό από το λαό, ο Κρητικός πολιτικός Ελευθέριος Βενιζέλος επιχείρησε να παίξει έναν συμβιβαστικό ρόλο.[345]

Από το 1910 θα και μετά, ο Ελευθέριος Βενιζέλος θα πρωταγωνιστήσει στην Ελλάδα, μετά τον Κρητικό Αγώνα και την ένωση αυτής με την υπόλοιπη Ελλάδα, η φήμη του θα μεγαλώσει ακόμα περισσότερο. Το 1911 με την αναθεώρηση του Συντάγματος θα καθιερωθεί η δωρεάν παιδεία, εκλογικό Δικαστήριο, θα προστατευθούν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας και η μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων. Κατά την περίοδο αυτή, η Ελλάδα επεκτείνετε μετά τις νίκες που πραγματοποιούνται από το 1912 έως το 1920.

Πίνακας 14: Έκταση πληθυσμού και πυκνότητας πληθυσμού στην Ελλάδα 1912-1920

Παραθέτουμε πίνακα κατά έτος επεκτάσεως σε τετρ. χιλ., πληθυσμού και πυκνωτής αυτού :

Έτος	Έκτ. Εις τετρ. χιλ.	Πληθυσμός	Πυκνότης πληθ.
1912	63.211	2.719.000	43,0
1913	121.794	4.820.000	39,6
1920	130.199	5.007.000	38,7

Πηγή: Χουμανίδης Λ.Θ. (1990). *Οικονομική Ιστορία της Ελλάδος, τομ Β' Από της Τουρκοκρατίας μέχρι του έτους 1953*, Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 297

Η επιβάρυνση για το δημόσιο παρέμενε μεγάλη προσπαθώντας εξυπηρετήσει τις δαπάνες για άνοιγμα δρόμων, επέκταση του σιδηροδρόμου και πρωταρχικά τις στρατιωτικές δαπάνες για αρκετά χρόνια, το αποτέλεσμα ήταν να στραφεί το κράτος για άλλη μια φορά στις συμμαχικές δυνάμεις για δάνεια.

[345] Γαρδίκα - Κατσιαδάκη Ελ., (1999), «*Από το Γουδί ως την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1909 – 1914*», τομ. 22, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 340-341

Το 1917 στην Ελλάδα διακατέχονται από ενθουσιασμό μετά από τις νίκες που πραγματοποιήθηκαν κατά τους δυο Βαλκανικούς πολέμους, εμφανίζεται ανάκαμψη στην ελληνική οικονομία, η αστική τάξη αισιοδοξεί για την επέκταση της Ελλάδος μέσα από το όραμα του Ελ. Βενιζέλου της Μεγάλης Ιδέας, με βασική του προϋπόθεση την είσοδο της Ελλάδος στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ο Ελ. Βενιζέλος θέλησε η Ελλάδα να λάβει μέρος στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο στον πλευρό των Συμμαχικών στρατευμάτων, για αυτό το λόγο ζήτησε οικονομική ενίσχυση από την Γαλλία, την Μεγάλη Βρετανία και τις Η.Π.Α για να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις στρατιωτικές αυτές δαπάνες. Οι στρατιωτικές πιστώσεις θα δοθούν μετά από σκληρές διαπραγματεύσεις, με τις Συμμαχικές δυνάμεις για την βοήθεια προς την Ελλάδα.[346] Οι λόγοι συμμετοχής της χώρας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, σύμφωνα με τον Ελευθέριο Βενιζέλο, συνδέονταν με το σκεπτικό του, πως έτσι στην πορεία η χώρα θα είχε την δυνατότητα να πετύχει ευχερέστερα μελλοντικά τις εδαφικές της διεκδικήσεις, ως προς περιοχές των Βαλκανίων, αλλά και της Μικράς Ασίας, όπου υπήρχαν συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί.

6.4. Ο Α' παγκόσμιος πόλεμος

Το 1914 όταν ξεκινούσε ο Α' παγκόσμιος πόλεμος, όλοι πίστεψαν ότι θα κρατούσε λίγους μήνες, κανένας δεν μπορούσε να φανταστεί την φρίκη και τις τρομακτικές συνέπειες που θα έφερνε. Οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα οξύνθηκαν κατά την περίοδο 1917-1918, θα εκδηλωθούν επαναστάσεις που θα επηρεάσουν όλο τον κόσμο και θα αναδειχτούν νέες παγκόσμιες δυνάμεις (Η.Π.Α, Σοβιετική Ένωση). Ο πόλεμος θα παρατεινόταν, αυτό θα δημιουργούσε υπέρογκα οικονομικά προβλήματα, ιδιαίτερα στην Γερμανία και στην Αυστροουγγαρία και στην Ρωσία λόγο του ναυτικού αποκλεισμού από τον στόλο των Γάλλων και των Άγγλων.

Αφορμή για την έναρξη του Μεγάλου Πολέμου, ήταν η αντιπαράθεση που υπήρξε μεταξύ της Αυστροουγγαρίας και της Σερβίας, όπου οξύνθηκε ιδιαίτερα μετά

[346]Παντελάκης Ν., (1988), «*Συμμαχικές Πιστώσεις Κράτος και Εθνική Τράπεζα (1917-1928»)*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 21-23

την προσάρτηση της Βοσνίας- Ερζεγοβίνης στην Αυστροουγγαρία, ενώ η δολοφονία του του αρχιδούκα της Αυστρίας και της συζύγου του στο Σαράγιεβο από εθνικιστές θα προκαλέσει μεγάλες και αλυσιδωτές αντιδράσεις.

Το 1917, μετά από περίπου δυόμιση χρόνια αιματηρών καταστάσεων και χωρίς κανένα αποτέλεσμα θα επέλθει η εξάντληση του ανθρωπίνου δυναμικού αλλά και των οικονομικών πόρων, θα δημιουργηθούν κοινωνικές εντάσεις ενώ οι κυβερνήσεις θα προσπαθήσουν να ενισχύσουν το γόητρο και την εξουσία του στρατού. Στην Αυστροουγγαρία μετά το τέλος του αυτοκράτορα Φραγκίσκου Ιωσήφ, θα δοκιμαστεί από εντάσεις και αναταραχές, στις επαρχίες της Τσέχοι, Πολωνοί, Σλάβοι ζητούν την εθνική τους ανεξαρτησία. Στην Γαλλία ο Ζορζ Κλεμανσό, ανεβαίνοντας στην εξουσία θα παρακάμψει το κοινοβούλιο και θα συγκεντρώσει στο πρόσωπο του όλες τις εξουσίες. Στην Γερμάνια παρόλο τις προτάσεις για ειρήνη οι στρατηγοί Χίντεμπουργκ και Λούντεντορφ, θα εμμένουν στις εκτεταμένες εδαφικές προσαρτήσεις . Ενώ το 1917 στην Ρωσία, θα ξεσπάσουν μεγάλες απεργιακές κινητοποιήσεις με αποτέλεσμα η βουλή να ζητήσει από τον τσάρο να αφήσει τον θρόνο του, τον Οκτώβριο του 1917μετά την επανάσταση θα επικρατήσει το κομμουνιστικό καθεστώς. Η Οκτωβριανή επανάσταση θα αλλάξει τα δεδομένα που υπήρχαν μέχρι τότε, όχι μόνο στην Ρωσία αλλά και σε πολλές περιοχές του κόσμου.[347]

Μετά το τέλος του πολέμου θα υπάρξει μια διαφορετική Ευρώπη, τέσσερεις αυτοκρατορίες δεν υπάρχουν,[348] οι εδαφικές προσαρτήσεις έχουν αλλάξει το χάρτη και έχουν εμφανιστεί νέα κράτη. Η Ευρώπη θα χάσει την ηγετική της θέση, που πλέον η ισχύ περνά στις Η.Π.Α..

Η κρίση που θα υπάρξει μετά το τέλος του πολέμου στην Ευρώπη θα είναι βαθιά, θα είναι κοινωνική, πολιτική και οικονομική .[349] Η ίδια η Ελλάδα εν τω μεταξύ,

---

[347]Berstein S., Milza P., (1997), «*Η ευρωπαϊκή συμφωνία και η Ευρώπη των Εθνών, 1815- 1919*»,τομ.. Β΄, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 276

[348]Μετά το τέλος του Α' παγκοσμίου πολέμου θα είναι και το τέλος των τεσσάρων αυτοκρατοριών που μέχρι τότε δέσποζαν στην Ευρώπη, η ρωσική , Αυστροουγγαρίας , γερμανικής και οθωμανικής.

[349] Ibid, σ. 282

θα εισέλθει στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, μέσα από τις έντονες πολιτικές και διπλωματικές διεργασίες, στις οποίες θα πρωταγωνιστήσει εκείνο το διάστημα ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Το ζήτημα αυτό άλλωστε, θα αποτελέσει και βασικό αντικείμενο της έντονης σύγκρουσής του με τον βασιλιά Κωνσταντίνο και κατά προέκταση, του Εθνικού Διχασμού, ο οποίος θα σημαδέψει ανεξίτηλα το πολιτικό σκηνικό στον ελληνικό χώρο, καθορίζοντας άλλωστε πολλές φορές ακόμα και τις ιστορικές τύχες του Ελληνισμού.

Δεν είναι τυχαίο εξάλλου, το ότι όταν υπήρξε ρήξη μεταξύ Βενιζέλου και βασιλιά, ο πρώτος προέβη στο σχηματισμό κυβέρνησης στη Θεσσαλονίκη, μετά από την εκδήλωση του κινήματος της Εθνικής Άμυνας το 1916. Η ίδια η Θεσσαλονίκη εξάλλου από το 1915 είχε αποτελέσει λιμάνι αποβίβασης μεγάλων στρατιωτικών δυνάμεων των συμμάχων της Αντάντ που πολεμούσαν εναντίον των Βούλγαρων και των Οθωμανών, οι οποίοι ήταν σύμμαχοι των Γερμανών. Μετά τα Νοεμβριανά του 1917, εν τω μεταξύ και με την πίεση που άσκησαν Βρετανοί και Γάλλοι στον βασιλιά και τους οπαδούς του (με τον αποκλεισμό, για παράδειγμα λιμανιών στη νότια Ελλάδα), επρόκειτο να κυριαρχήσει πλήρως και στην Αθήνα ο Βενιζέλος. Έτσι, το 1917 θα κηρύξει τον πόλεμο στις Κεντρικές Δυνάμεις. Η συμμετοχή ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων, βέβαια στο μέτωπο της Μακεδονίας ήδη υφίστατο από καιρό πριν. Το 1918 πάντως, ο ρόλος των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων κατέστη ακόμα πιο καθοριστικός και σαφής, όπως φάνηκε μέσα από το παράδειγμα της μάχης του Σκρα ντι Λέγκεν, συμβάλλοντας εν τέλει στην ήττα και συνθηκολόγηση της Βουλγαρίας το φθινόπωρο του 1918.[350]

---

[350]Λεονταρίτης Β.Γ., (2015), «*Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1917-1918)*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 635

Κεφάλαιο 7

7.1. Οι οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις αρχές 20ου αιώνα

Συνθήκες που οδήγησαν στον Α' παγκόσμιο πόλεμο

Η βιομηχανική επανάσταση θεωρείται μια υπόθεση οικονομικών όσο και τεχνολογίας, συνίστατο από αλλαγές στον όγκο και στην κατανομή των πόρων που δεν ήταν μικρότερες από τις αλλαγές στις μεθόδους με τις οποίες οι πόροι αυτοί κατευθύνονταν σε συγκεκριμένους σκοπούς. Οι δύο κινήσεις, μάλιστα, ήταν στενά συνδεμένες.

Δίχως τις εφευρέσεις η βιομηχανία μπορεί να είχε συνεχίσει την αργοκίνητη πρόοδό της –οι επιχειρήσεις θα γίνονταν μεγαλύτερες, το εμπόριο πιο διαδεδομένο, ο καταμερισμός της εργασίας πιο λεπτομερής, τα μεταφορικά μέσα και τα χρηματοοικονομικά πιο εξειδικευμένα και αποδοτικά-, αλλά δεν θα είχε υπάρξει Βιομηχανική Επανάσταση. Από την άλλη πλευρά, δίχως τους νέους πόρους θα ήταν δύσκολο να πραγματοποιηθούν οι εφευρέσεις και θα ήταν αδύνατον να εφαρμοστούν πέρα από μια περιορισμένη κλίμακα.[351]

Η βιομηχανική επανάσταση ήταν μια επιτάχυνση του ρυθμού των καινοτομιών, οι απαρχές των οποίων χρονολογούνται πολύ νωρίτερα από την γενικά παραδεδεγμένη χρονολογία. Ο πληθυσμός για παράδειγμα, είχε αρχίσει να μεγεθύνεται πριν από τον 18ο αιώνα. Οι μεγάλες πόλεις υπήρχαν πριν αναπτυχτούν οι βιομηχανικές κωμοπόλεις. Μεγάλα εργοστάσια υπήρχαν και πριν την Βιομηχανική Επανάσταση και οι ατμομηχανές χρησιμοποιούνταν στα ανθρακωρυχεία πολύ πριν από την μηχανή του Watt, η οποία αποτέλεσε μια βελτιωμένη έκδοση των μηχανών Newcomen που προϋπήρχαν. Και ενώ η κλασσική περίοδος της Βιομηχανικής επανάστασης ήταν ασφαλώς μια περίοδος επιτάχυνσης των οικονομικών μεταβολών, ο επαναστατικός μετασχηματισμός είναι γεγονός που συνέβη μόλις μετά τα μέσα του 19ου αιώνα.

Οι οικονομολόγοι συνήθιζαν να εξηγούν την οικονομική ανάπτυξη στην βάση των κερδών από το εμπόριο, θεωρώντας την εξειδίκευση και τον καταμερισμό της εργασίας ως πηγή πλούτου και ευημερίας, χωρίς να θεωρούν ως άξιο αναφοράς τις μεταβολές στους θεσμούς και τις επιδράσεις τους στο κόστος συναλλαγών.

---

[351]North, D.C., (1981), «*Structure and Change in Economic History*», New York, p. 109

Η βιομηχανική Επανάσταση προκλήθηκε από το αυξανόμενο μέγεθος των αγορών, οδηγώντας στην αντικατάσταση των μεσαιωνικών περιορισμών με πιο επεξεργασμένους κώδικες αστικού δίκαιου. Το αυξανόμενο μέγεθος της αγοράς επέφερε μεταβολές και στην οργάνωση της εργασίας, προς την κατεύθυνση της ειδίκευσης και μακριά από την καθετοποίηση, όπως εμφανίζεται στην οικοτεχνία και την χειροτεχνική παραγωγή. Η μετάβαση υπήρξε από τη χειροτεχνία, στο σύστημα της ανάθεσης και της παραγωγής σε νοικοκυριά και στην συνέχεια σε εργοστάσια, διάρκεσε πάνω από τρεις αιώνες.

Διατηρώντας την ιδιοκτησία των υλικών παραγωγής, ο έμπορος – βιομήχανος ήταν σε θέση να ασκεί ποιοτικό έλεγχο με κόστος μικρότερο από εκείνο που θα είχε εάν πουλούσε και αγόραζε στα διάφορα στάδια της παραγωγικής διαδικασίας. Στη διάρκεια του μετασχηματισμού, κατά το οποίο αναπτύχθηκε η μισθωτή εργασία, αυξήθηκαν και τα κίνητρα για τις τεχνολογικές μεταβολές μειώνοντας το κόστος επινόησης μηχανών, οι οποίες αντικατέστησαν τα εργατικά χέρια. Με την ανάπτυξη της άμεσης επίβλεψης και ελέγχου, μειώθηκε και το κόστος επινόησης τεχνικών μεταβολών, καθώς ήταν άμεση η επίβλεψη της παραγωγής «εξορθολογίζοντας» κάθε στάδιο της διαδικασίας.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στην ανάπτυξη του συστήματος του εργοστασίου βοήθησε και ο νόμος περί περιφράξεων, ο οποίος οδήγησε ένα μεγάλο τμήμα του αγροτικού πληθυσμού είτε στην ανεργία, είτε στην εξαθλίωση, δημιουργώντας το αναγκαίο φτηνό εργατικό δυναμικό. Πολλοί από κείνους που αποκόπηκαν από τη γη ήταν ελεύθεροι να αφοσιωθούν σε άλλες δραστηριότητες, ακριβώς επειδή η περίφραξη αποδέσμευσε (ή έδιωξε) τους ανθρώπους από τη γη, θα πρέπει να περιληφθεί στις διεργασίες που οδήγησαν στη βιομηχανική επανάσταση.[352]

7.2. Η κυριαρχία της Βρετανίας

Οι τεχνολογικές ανακαλύψεις στην Βρετανία του 18ου αιώνα αποτέλεσαν μέρος μιας συνεχιζόμενης διαδικασίας, η οποία είχε προχωρήσει αργά από τις αρχές του Μεσαίωνα. Η επιτάχυνση στην τεχνολογική μεταβολή που συνέβη γύρω στα 1750, άσκησε μεγάλες επιδράσεις στην ανάπτυξη της μεταποίησης και τελικά έβγαλε το

[352]Ashton T.S., (2007), «*Η βιομηχανική επανάσταση*», Αθήνα: Τόπος, σ. 32-33

εργατικό δυναμικό από τα χωριά και το συγκέντρωσε σε κεντρικές τοποθεσίες. Η χρησιμοποίηση μη ανθρώπινης ενέργειας, για την κίνηση των μηχανών των νέων εργοστασίων και η ανάγκη για την άσκηση εποπτείας στα διαφορετικά στάδια της παραγωγής, ήταν οι παράγοντες που άσκησαν σημαντική επίδραση στην ανάπτυξη του εργοστασίου. Οι περιοχές της βιομηχανικής προσπάθειας μεταξύ 1750 και 1850 που προσελκύουν την μεγαλύτερη προσοχή είναι οι βιομηχανίες κλωστοϋφαντουργίας, σιδήρου, χάλυβα και άνθρακα. Η άνοδος της παραγωγικότητας της εργασίας δια μέσου της τεχνολογικής προόδου, αποτέλεσε μια μονιμότερη απάντηση στην αυξανόμενη ζήτηση την οποία δεν μπορούσε να υπερκαλύψει η οικιακή παραγωγή. Το πρωτόγνωρο φαινόμενο της επιταχυνόμενης εκβιομηχάνισης όχι μόνο συνεισέφερε στην οικονομική μεγέθυνση, αλλά και συνέβαλε χάρη στην υψηλή παραγωγικότητα που δημιούργησε στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, η εμφάνιση, η ανάπτυξη και η διάδοση της εκβιομηχάνισης, οφειλόταν κυρίως στην τεχνολογική αλλαγή η οποία επιταχύνθηκε ουσιαστικά μετά το 1850, δημιουργώντας πλήθος ευκαιριών για κερδοφόρες επενδύσεις και για περαιτέρω έρευνα.[353]

Η πρόοδος της Βρετανίας, δεν οφείλονταν αποκλειστικά στην τεχνολογική και επιστημονική υπεροχή. Στις φυσικές επιστήμες οι Γάλλοι ήταν πιο προχωρημένοι, ενώ και σε τεχνολογικό επίπεδο είχαν παρουσιάσει πρωτότυπες εφευρέσεις όπως τον αργαλειό jacquard, καλύτερα πλοία, ενώ σε επίπεδο πνευματικής καλλιέργειας, τα βρετανικά ιδρύματα απείχαν πολύ από τα γερμανικά ιδρύματα τεχνικής εκπαίδευσης.[354]

Η Βρετανία ήταν η μοναδική που διέθετε μια οικονομία αρκετά ισχυρή και μια πολιτεία αρκετά επιθετική, ώστε να κατακτήσει τις αγορές των ανταγωνιστών της. Άλλωστε η βιομηχανία της προσφερόταν για να πρωτοστατήσει σε μια βιομηχανική επανάσταση με καπιταλιστικούς όρους, καθώς και μια ευνοϊκή για αυτό οικονομική συγκυρία: την βαμβακοβιομηχανία και την αποικιοκρατική εξάπλωση.

Η βαμβακοβιομηχανία πήρε ώθηση από τον αποικιακό χαρακτήρα του εμπορίου, με το οποίο ήταν συνδεδεμένη, ένα εμπόριο όχι μόνο με μεγάλη αλλά

---

[353]Lougheed A., (2005), «*Βιομηχανία και τεχνική αλλαγή*», Η Ευρωπαϊκή Οικονομία 1750-1914, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ. 189

[354]Hobsbaum E., (1992), «*Η εποχή των επαναστάσεων1789-1848*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ.50

προπάντων γρήγορη ανάπτυξη, πράγμα που ενθάρρυνε τους επιχειρηματίες να υιοθετήσουν τις απαραίτητες για την ανάπτυξη του τεχνικές.

Η Βρετανία ήταν αυτάρκης σε είδη διατροφής, στηριζόταν όμως, πολύ σε ξένες χώρες για ξυλεία, σιδερόβεργες, κλωστική κάνναβη και άλλα υλικά που χρειάζονταν για τη ναυπήγηση και τη συντήρηση των πλοίων της, για μετάξι, βαμβάκι και βαφικές ύλες που χρησιμοποιούνταν στην υφαντουργική βιομηχανία και για ζάχαρη, ρούμι, τσάι, καφέ και καπνό, καθώς και για πολλά τελικά προϊόντα. Με τη σειρά της, η Βρετανία εξήγε βιομηχανικά αγαθά παντός είδους, ιδιαίτερα, όμως, εκείνα που κατασκευάζονταν από μαλλί, σίδηρο και δέρμα. Υφάσματα, πυροβόλα όπλα, σιδηρικά και στολίδια στέλνονταν στην Αφρική και ανταλλάσσονταν με σκλάβους, οι οποίοι μεταφέρονταν στις Δυτικές Ινδίες ως πληρωμή για τα είδη πολυτελείας και τις πρώτες ύλες που αποτελούσαν το τελικό φορτίο σε τούτο το ανυπόληπτο εμπόριο.[355]

Παράλληλα στα τέλη του 19ου αιώναη εμφάνιση μιας ενοποιημένης Γερμανικής αυτοκρατορίας, που εγκαθιδρύθηκε μεταξύ των ετών 1864 και 1871, αλλάζει τα δεδομένα της ευρωπαϊκής σκηνής και μεταβάλει τον συσχετισμό δυνάμεων. Σε σύντομο χρονικό διάστημα η Γερμανία μετατρέπεται στην ισχυρότερη ευρωπαϊκή δύναμη, εκμεταλλευόμενη τις τεχνολογικές της δυνατότητες, την πληθυσμιακή της επάρκεια αλλά και ικανότητες της διπλωματίας της, η οποία εγκαθίδρυσε ένα σύστημα «ισορροπίας δυνάμεων» με σκοπό κυρίως, να προστατευτεί από τον βασικό ηττημένο των τελευταίων πολέμων αλλά πάντα ισχυρό γεωπολιτικό αντίπαλο, την Γαλλία. Ο Βίσμαρκ, καγκελάριος της ενωμένης Γερμανίας, χρησιμοποίησε τη Γαλλία ως καταλύτη για την ενότητα των Γερμανών. Ο Γερμανός ισχυρός άνδρας, είχε αυξήσει την διπλωματική παρουσία του κράτους του, καταβάλλοντας τεράστιες προσπάθειες ώστε να μην προβάλλεται η γερμανική δύναμη, χρησιμοποιώντας το περίπλοκο σύστημα των συμμαχιών του για να συγκρατεί τους πολλούς εταίρους του και να μην αφήσει τις υποβόσκουσες διαφορές τους να εκραγούν σε πόλεμο. Η απομάκρυνση του, από τον Γουλιέλμο Β΄ θα σημάνει και το τέλος της πολιτικής του. Αυτό που αναζητεί,

[355] Ibid, σ. 54

πλέον, ο κάιζερ είναι η διεθνής αναγνώριση του κύρους της Γερμανίας και κυρίως της δύναμης της προσπαθώντας να ασκήσει αυτό που ο ίδιος και το περιβάλλον του αποκαλούν Weltpolitik, μια οικουμενική πολιτική. Μέσα σε είκοσι χρόνια από την αποπομπή του Βίσμαρκ, η Γερμανία καταφέρνει να επιτύχει μια πλήρη αντιστροφή των συμμαχιών, η οποία και θα οδηγήσει στην έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

7.3. Η κυριαρχία της Γερμανίας και οι λόγοι της γερμανικής ανόδου

Το βασικό χαρακτηριστικό της νέας τάξης πραγμάτων, στην Ευρώπη, των τελευταίων δεκαετιών πριν από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν η κυρίαρχη θέση της Γερμανίας. Η γερμανική υπεροχή εκφράστηκε σε πολλά επίπεδα, με την ενοποίηση και τη νίκη της Πρωσίας εναντίον της Γαλλίας το 1871, αποτέλεσαν εθνικές επιτυχίες πρώτου μεγέθους και αύξησαν το εθνικό γόητρο των Γερμανών. Αυτό που έκανε την Γερμανία σαν κράτος να διαφέρει ήταν η άρτια οργάνωση, η εκπαίδευση της, ο εξοπλισμός και η επιχειρησιακή ετοιμότητα του γερμανικού στρατού που όλα αυτά την έκαναν πρότυπο για όλη την Ευρώπη. Η δημογραφική αύξηση της χώρας ανέδειξε τη Γερμανία στην ισχυρότερη στρατιωτική δύναμη στην Ευρώπη, ενώ εδραιώνεται ως ηγετική βιομηχανική δύναμη, με αλματώδεις ρυθμούς βιομηχανικής ανάπτυξης τόσο στους παραδοσιακούς κλάδους όσο και σε καινούργιους κλάδους της χημικής και ηλεκτρικής βιομηχανίας, όπου βαθμιαία θα κατείχε την πρωτοπορία σε ολόκληρη την ήπειρο.

Η μεγάλη πρόοδος της στην εκπαίδευση, από το πιο χαμηλό επίπεδο της μαθησιακής γνώσης έως την ανώτατη πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, η τεχνολογική πρωτοπορία και η εύρυθμη λειτουργία της διοίκησης ενίσχυαν ακόμα περισσότερο τον ηγετικό ρόλο της Γερμανίας.[356]

---

[356] Berstein S., Milza P., (1997), «*Η ευρωπαϊκή συμφωνία και η Ευρώπη των Εθνών, 1815- 1919*»,τομ. Β΄, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σ.σ. 141, 210-220

α) Ο πρωθυπουργός της Γερμανίας, Βίσμαρκ, έθεσε ως βασικό μέλημα της εξωτερικής του πολιτικής τη Realpolitik, η οποία βασιζόταν σε εκτιμήσεις ισχύος και εθνικού συμφέροντος, οι βασικοί παίκτες ενός διεθνούς συστήματος είναι ελεύθεροι να προσαρμόζουν τις σχέσεις τους σύμφωνα με τις μεταβαλλόμενες συνθήκες, το αποτέλεσμα θα ήταν η εδραίωση της οικονομικής και πολιτικής ηγεμονίας της Γερμανίας στην ηπειρωτική Ευρώπη, μέσω ενός πολυδιάστατου συστήματος ισορροπιών .

β) η ανάπτυξη της γερμανικής οικονομίας ήταν τόσο μεγάλη ώστε οι Γερμανοί μεγαλοαστοί επιζητούν, πλέον, παγκόσμιο ρόλο για τη χώρα τους. Πρωτοπόρος στον τομέα της παραγωγής μηχανών, της χημικής και της ηλεκτρικής βιομηχανίας, η Γερμανία ενώ αναδείχτηκε πρώτη βιομηχανική δύναμη στην Ευρώπη κατά την περίοδο 1890-1914, ξεπερνώντας ακόμα και τη Βρετανία στο σύνολο της βιομηχανικής παραγωγής και υποβάλλοντας το βρετανικό εμπόριο σε ισχυρότατο ανταγωνισμό διεθνώς. Τα «φυσικά όρια» της Deutsche Bank, της De Beers Diamond Corporation και της Standard Oil βρίσκονταν στα πέρατα του σύμπαντος ή μάλλον στα όρια της ικανότητας τους για ανάπτυξη, μεταβάλλοντας και αποσταθεροποιώντας τις δομές της παραδοσιακής παγκόσμιας πολιτικής.

γ) Η αποικιακή επέκταση της Γερμανίας ήταν θέμα εθνικού γοήτρου, θέλοντας να εξασφαλίσει την θέση της στον κόσμο που πίστευε ότι της αναλογούσε, και διεκδικώντας ένα κυρίαρχο και ηγεμονικό ρόλο στην Ευρώπη. Στο πρόσωπο του νέου της αυτοκράτορα, Γουλιέλμος Β', ο οποίος το 1897 εγκαινίασε επίσημα την Welpolitik της Γερμανίας, θα εξέφραζε την νέα της αποικιακή πολιτική. Έτσι ο Γερμανός αυτοκράτορας ζητούσε τη δεκαετία του 1890 «μια θέση στον ήλιο» για το κράτος του, κάνοντας αποδεκτή την σιωπηρή εξίσωση της απεριόριστης οικονομικής ανάπτυξης με την πολιτική ισχύ.

δ) Η μετατροπή της Γερμανίας σε παγκόσμια δύναμη, απαιτούσε και την δημιουργία ενός παγκόσμιου στόλου. Η ναυπήγηση όμως ισχυρού και αξιόμαχου πολεμικού ναυτικού αποτελούσε απειλή για τη Βρετανία και ήταν κάτι περισσότερο από άλλη μια πίεση για το βρετανικό ναυτικό. Με δεδομένο ότι η βρετανική υπεροχή βασιζόταν στους θαλάσσιους δρόμους και ότι ο γερμανικός στόλος αποτελούσε μια

απειλή ακόμη και για την παγκόσμια θέση της Βρετανίας , ήταν λογικό η Βρετανία να προσεγγίσει τη Γαλλία και τη Ρωσία δημιουργώντας ένα αντιγερμανικό μέτωπο.[357]

Η διείσδυση της Γερμανίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής, με αποκορύφωμα την εξασφάλιση άδειας για την κατασκευή σιδηροδρόμου που θα ένωνε την Ευρωπαϊκή Τουρκία με τον Περσικό Κόλπο, αποτέλεσε μια εξίσου σοβαρή απειλή για τα αγγλικά συμφέροντα.

7.4. Επιπτώσεις στις διεθνείς σχέσεις

Η γερμανική ενοποίηση διαμόρφωσε νέα διπλωματικά δεδομένα στην Ευρώπη. Παράλληλα, έδωσε ισχυρή ώθηση στον εθνικισμό και στις εθνικές αντιπαραθέσεις και άλλαξε τον συσχετισμό των δυνάμεων. Έτσι η Γαλλία, που για δυο αιώνες ήταν ηγετική χώρα της ηπειρωτικής Ευρώπης και πρωταγωνιστής των εξελίξεων, ηττήθηκε το 1870 από την Πρωσία και τους Γερμανούς και συρρικνώθηκε εδαφικά χάνοντας την Αλσατία και την Λορένη, οι οποίες εκχωρήθηκαν στην ενιαία Γερμανική Αυτοκρατορία. Η Αυστρία, κυρίαρχη δύναμη της Κεντρικής Ευρώπης, ηττήθηκε από την Πρωσία και βρέθηκε αντιμέτωπη με τις διεκδικήσεις των εθνοτήτων που συγκροτούσαν την Αυτοκρατορία των Αψβούργων ενώ επιθυμούσαν την αυτονόμηση ή και την ανεξαρτησία τους.

Οι σχέσεις ανάμεσα στις ευρωπαϊκές δυνάμεις κατά την περίοδο 1880 – 1914, ήταν σε ένταση λόγο της έξαρσης της αποικιοκρατίας. Οι ανταγωνισμοί μεταξύ των μεγάλων αποικιακών χωρών, κυρίως της Γαλλίας και της Βρετανίας στην Αφρική και στη νοτιοανατολική Ασία, καθώς της Ρωσίας με τη Βρετανία στην κεντρική Ασία, αλλά και οι απαιτήσεις των δυνάμεων που εισήλθαν τελευταίες και καθυστερημένες στον αγώνα της αποικιοποίησης, όπως η Γερμάνια, όξυναν ενίοτε επικίνδυνα, το κλίμα στην Ευρώπη.[358]

---

[357]Burns E., (2005), «*Ευρωπαϊκή ιστορία, εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της νεώτερης Ευρώπης*» τομ. Β’, Θεσσαλονίκη : Παρατηρητής, σ. 236-260

[358]Ibid, σ. 270

Οι διεθνείς σχέσεις και οι διπλωματικές εξελίξεις στην Ευρώπη, στα τέλη του 19ου αιώνα σφραγίστηκαν από τις επιλογές του Βίσμαρκ, ο οποίος θέλησε να διατηρήσει τα οφέλη που είχε αποκομίσει η Πρωσία και η Γερμάνια γενικά από την ενοποίηση και από τον γαλλοπρωσικό πόλεμο του 1870-1871. Η υπεροχή της Γερμανίας τοποθετείται, πλέον, στο επίκεντρο των ευρωπαϊκών διεθνών σχέσεων. Ο Βίσμαρκ επιδιώκει τη διατήρηση του status quo της Ευρώπης. Παρόλα ταύτα, το διπλωματικό του σύστημα βασίζεται σε δύο προϋποθέσεις: την πεποίθηση ότι η Γαλλία δεν θα αποδεχθεί την ήττα της και θα επιδιώξει ικανοποίηση και τη βεβαιότητα ότι η Βρετανία θα παραμείνει περιορισμένη.[359] Οι δύο απαραίτητες αυτές συνθήκες για τη διατήρηση του συστήματος ισορροπιών θα ανατραπούν από την αλλαγή πολιτική πλεύσης που θα εφαρμόσει ο κάιζερ Γουλιέλμος Β'. Το διεθνές περιβάλλον γίνεται ασταθές .

7.5. Ο ρόλος των Βαλκανίων

Τα Βαλκάνια βρέθηκαν πολλές φορές στο προσκήνιο των εντάσεων, θεωρήθηκαν η πιο επικίνδυνη ζώνη έντασης στην Ευρώπη στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, ήταν τα Βαλκάνια που με την κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των διαμοιρασμό των εδαφών της στα διάδοχα εθνικά κράτη, φαινόταν αρκετά πιθανό το ενδεχόμενο να δημιουργηθεί σύρραξη. Η Ρωσία κήρυξε τον πόλεμο κατά της Τουρκίας το 1877, με το πρόσχημα την προστασία των ομοθρήσκων της, των Σλάβων. Συνέτριψε τις τουρκικές δυνάμεις και έφτασε μέχρι την οθωμανική πρωτεύουσα. Υπαγόρευσε στους Τούρκους τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, η οποία προέβλεπε τη δημιουργία μιας μεγάλης Βουλγαρίας, που θα έφτανε μέχρι το Αιγαίο. Η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου απειλούσε μια αυστρο-ρωσική ή μια αγγλορωσική σύρραξη, η Βρετανία και η Αυστρο-ουγγαρία έδειχναν ότι δεν ήταν διατεθειμένες να δεχτούν αυτή την ανατροπή στα Βαλκάνια, με τη δημιουργία ενός μεγάλου βουλγαρικού κράτους και την υπέρμετρη ενίσχυση της ρωσικής επιρροής. Η ένοπλη

[359]Traush G., (2009), «*Από την ισορροπία δυνάμεων στην ισορροπία των μπλόκ*», Αρβελέρ Ε., Aymard M., Οι Ευρωπαίοι Νεότερη και σύγχρονη εποχή, τομ.. Β΄, Αθήνα: Σαββάλας, σ. 275-276

σύρραξη αποφεύχθηκε μετά την πρόταση της Γερμανίας για σύγκληση Συνεδρίου στο Βερολίνο το 1878.

Στο Συνέδριο του Βερολίνου, διαφάνηκε ότι υπερτερούσε η αρχή της ισορροπίας των δυνάμεων, με αρχιτέκτονα τον Γερμανό καγκελάριο. Οι αποφάσεις που πάρθηκαν στο Συνέδριο συρρίκνωσαν και αποδυνάμωσαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία, σημαντικά ενώ οι δυνάμεις επένδυσαν και στον έλεγχο των μικρών κρατών που προέκυψαν από την κατάρρευση της οθωμανικής κυριαρχίας. Στο Βερολίνο, κανείς από τους βαλκανικούς λαούς δεν αντιπροσωπεύτηκε επί της ουσίας, δεν εισακούστηκαν καθόλου, ούτε ελήφθησαν υπόψη οι θέσεις τους. Ενώ φαινόντουσαν άλυτα τα προβλήματα μεταξύ Αυστρίας και Ρωσίας, που παρέμεναν για να τροφοδοτήσουν τις μελλοντικές αντιπαραθέσεις, ενώ ο τσάρος Αλέξανδρος Γ' έδειξε την δυσαρέσκεια του από τις επιλογές και τις μεθοδεύσεις προς του πρόσωπο του Βίσμαρκ. Στα Βαλκάνια τα γεγονότα θα είναι ραγδαία, οι Βούλγαροι θα καταλάβουν και θα προσαρτήσουν την Ανατολική Ρωμυλία στην Βουλγαρία, ενώ θα στραφούν και προς την Γερμανία .

Με τρείς μήνες διαφορά υπογράφτηκε η Σύμβαση της Χαλέπας, ώστε να υπάρξουν αλλαγές στην δημόσια διοίκηση της Κρήτης, αυξάνοντας τον αριθμό των χριστιανών και ορίζοντας διοικητή στην περιοχή [360]και η παραχώρηση εδαφών της Θεσσαλίας και της Ηπείρου.[361]

7.6. Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος πολυσύνθετο ιστορικό φαινόμενο

Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος συνιστά πολυσύνθετο ιστορικό φαινόμενο, προϊόν πολλών παραγόντων διαφορετικής μεταξύ τους προέλευσης, έντασης και διάρκειας. Οι παράγοντες που οδήγησαν στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν:

---

[360]ΕΛΛΑΣ (1988), «*Ιστορία και ο πολιτισμός του Ελληνικού Έθνους από τις απαρχές μέχρι σήμερα*», Αθήνα: Πάπυρος, σ.142

[361]Μετά από διαπραγματεύσεις που κράτησαν περίπου ένα έτος υπογράφτηκε η ελληνοτουρκική συνθήκη το 1881. Δεν παραχωρήθηκαν η Ελάσσονα και η Άρτα. Υπήρξε η πρώτη αναθεώρηση των ελληνικών συνόρων. Η Ήπειρος θα παραμείνει σε οθωμανική κατοχή .

α) Ο ανταγωνισμός των κρατών είχε αυξηθεί κατά την περίοδο μετά το 1890. Διαφιλονικούμενα εδάφη, οικονομικά συμφέροντα, αμφισβητούμενες σφαίρες επιρροής, ζητήματα γοήτρου και πολεμικοί εξοπλισμοί είχαν δημιουργήσει κρίσεις επικίνδυνες για την ειρήνη. Η διεθνής κατάσταση ξέφευγε προοδευτικά από τον έλεγχο των κυβερνήσεων. Η Ευρώπη βρέθηκε βαθμιαία μοιρασμένη σε δύο αντίθετους συνασπισμούς μεγάλων δυνάμεων, με αντίθετα συμφέροντα. Τέτοιοι «παγιωμένοι» συνασπισμοί, εκτός πολέμου, αποτελούσαν καινούργιο στοιχείο για την ευρωπαϊκή πολιτική και αναπόφευκτα οδηγούσαν σε συνεχή αύξηση των πολεμικών εξοπλισμών.

β) Θα υπάρξουν μεγάλες πιέσεις των αναπτυγμένων επιχειρήσεων για νέες αγορές, πρώτες ύλες και χώρους επένδυσης των κεφαλαίων τους φέρνοντας σε αντιπαράθεση τις δυνάμεις με αποικιακά συμφέροντα. Μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα τα μεγάλα ευρωπαϊκά κράτη, είχαν συγκροτήσει ισχυρές και μαζικές ένοπλες δυνάμεις, βλέποντας την γερμανική στρατιωτική υπεροχή, η οποία εκφραζόταν με τη μαζική επιστράτευση, την αξιοποίηση των σιδηροδρόμων και την λειτουργία ενός άριστου γενικού επιτελείου, στελεχωμένου με άρτια εκπαιδευμένους αξιωματικούς, αυτός ο μεγάλος ανταγωνισμός των εξοπλίσεων της Γερμανίας προκαλούσε το φόβο των αντιπάλων της.

γ) Η οικονομική άνοδος της Γερμανίας και η επιστροφή στον προστατευτισμό, επέτεινε την εθνική απομόνωση και επιδείνωνε τις εντάσεις μεταξύ των κρατών προκαλώντας μια σειρά δασμολογικών συγκρούσεων.[362] Η απομονωμένη Γερμανία επιχείρησε ν' αμφισβητήσει την υπεροχή της Γαλλίας, αντιτιθέμενη στις γαλλικές βλέψεις στο Μαρόκο. Αυτή η αντίδραση οδήγησε στην περαιτέρω γαλλοβρετανική συνεργασία ενώ απομάκρυνε το ενδεχόμενο γαλλογερμανικής συμφιλίωσης.[363]Ωστόσο το σημαντικότερο διπλωματικό λάθος, της μετά Βίσμαρκ εποχής, είναι η άρνηση την πρότασης του Τσάρου, το 1890, για ανανέωση της Συνθήκης Αντασφάλισης, η οποία αφαίρεσε το σημαντικότερο ίσως νήμα στο

[362]Traush G., (2009), «Από την ισορροπία δυνάμεων στην ισσοροπία των μπλόκ», Αρβελέρ Ε., Aymard M., Οι Ευρωπαίοι Νεότερη και σύγχρονη εποχή, τομ. Β΄, Αθήνα: Σαββάλας, σ. 286 – 287

[363]Κολλιόπουλος Ι., (1993), «*Νεώτερη ιστορία, 1789-1945*», Θεσσαλονίκη: Βάνιας, σ. 226 – 227

σύστημα των αλληλένδετων συμμαχιών του Βίσμαρκ, που του είχε δώσει δικαίωμα να παίζει ρόλο εξισσοροπιστή, ανάμεσα στους φόβους της Αυστρίας και τις φιλοδοξίες της Ρωσίας επί είκοσι χρόνια, χωρίς να χρειάζεται να έρθει σε ρήξη με καμιά. Σε διάστημα ενός έτους από την γερμανική άρνηση η Ρωσία και η Γαλλία είχαν υπογράψει την Εγκάρδια Συνεννόηση, που προέβλεπε αμοιβαία διπλωματική υποστήριξη, θα ακολουθήσει η στρατιωτική συμφωνία του 1894 που αποτέλεσε τον υδροκρίτη στην ροή προς τον πόλεμο. Μέσα στην επόμενη δεκαετία, οι τριβές για το θέμα του γερμανικού ναυτικού θα οδηγήσουν και τη Βρετανία στην Εγκάρδια Συνεννόηση.

7.7. Η Ευρώπη των δύο Συνασπισμών

Το 1914 επρόκειτο να αναμετρηθούν οι δύο συνασπισμοί δυνάμεων, είχαν συγκροτηθεί από το 1907. Από τη μια οι χώρες της Τριπλής Συνεννόησης, η Βρετανία, η Γαλλία και η Ρωσία και από την άλλη οι δυνάμεις της Τριπλής Συμμαχίας, δηλαδή η Γερμάνια, η Αυστροουγγαρία και η Ιταλία. Επρόκειτο βέβαια για συνασπισμούς ανάγκης, που δεν εξάλειφαν τις αντιθέσεις στο εσωτερικό τους. Μετά την κρίση της Βοσνίας – Ερζεγοβίνης, του 1908, η απόσταση ανάμεσα στους συνασπισμούς άρχισε να μεγαλώνει, ενώ οι σχέσεις επιδεινώθηκαν με τον αγγλογερμανικό ανταγωνισμό να συνεχίζεται αμείωτος μέχρι το 1911, χρονιά που ξέσπασε η κρίση του Μαρόκου, το οποίο κατ'ουσίαν είχε την γαλλική πολιτική διοίκηση. Η κατάπλευση του πολεμικού θωρηκτού «Πάνθηρ» στο μαροκινό λιμάνι Αγαδίρ, προκάλεσε την άμεση αντίδραση των Γάλλων και των Βρετανών, οι οποίοι έθεσαν φραγμό στα φιλόδοξα σχέδια της Γερμανίας.[364]

Από το 1912, τα Βαλκάνια, γίνονται και πάλι θέατρο πολεμικών επιχειρήσεων μεγάλης έκτασης με πρωτοβουλία των λαών της, Σέρβοι, Βούλγαροι και Έλληνες, εκμεταλλευόμενοι την αδυναμία της Τουρκίας, η οποία μέσα σε δύο χρόνια έχασε τη Λιβύη (1911) και τα Δωδεκάνησα (1912), προς όφελος της Ιταλίας, συμμάχησαν και το 1912 και κήρυξαν τον πόλεμο ενάντια στην Τουρκία, για να απελευθερώσουν τις περιοχές που διεκδικούσαν από τους Τούρκους.

[364] Ibid, σ. 230

Τερματίστηκε η κυριαρχία των Τούρκων σε αρκετά σημεία των Βαλκανίων. Σύντομα οι βαλκανικοί λαοί διαφώνησαν μεταξύ τους για τη διανομή των εδαφών που είχαν αποσπάσει από την Τουρκία, με αποτέλεσμα να ξεσπάσουν οι βαλκανικοί πόλεμοι, οι οποίοι επηρέασαν τις διεθνείς σχέσεις ενώ ενισχύθηκε η επιρροή της Γερμανίας στην Τουρκία, γεγονός που ανησύχησε τη Βρετανία και τη Ρωσία. Η Ρωσία άρχισε τις στρατιωτικές προπαρασκευές και η Βρετανία συνέχιζε το ναυτικό εξοπλισμό, ενώ η Γερμάνια προωθούσε το δικό της στρατιωτικό και ναυτικό εξοπλισμό. Μια δευτερεύουσα βαλκανική κρίση, με τη συμβολή των Μεγάλων δυνάμεων, μετατράπηκε σε παγκόσμιο πόλεμο.[365]

Η Γερμανία του 20ου αιώνα αποτελούσε ηγετική δύναμη της ηπειρωτικής Ευρώπης, η οποία τάχθηκε υπέρ της επωφελούς γι' αυτήν διατήρηση της ισορροπίας των δυνάμεων. Η αλλαγή της πολιτικής της και η επιδίωξή της να αποκτήσει αποικίες και παγκόσμια ισχύ ανησύχησε τη Βρετανία, η οποία αφού διευθέτησε της διαφορές της με τη Γαλλία και τη Ρωσία σύναψε μαζί τους συμμαχίες. Τα αντικρουόμενα οικονομικά συμφέροντα, ο ανταγωνισμός των εξοπλισμών, ο εθνικισμός και ο μιλιταρισμός, καθώς και η διπλωματική αστάθεια, δημιούργησαν ένα αίσθημα ανασφάλειας και συντέλεσαν στην έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η γαλλική αδιαλλαξία για τις περιοχές Αλσατία και Λορένη, οι προστριβές στο αποικιακό επίπεδο, ο γερμανοβρετανικός ανταγωνισμός στους ναυτικούς εξοπλισμούς και η επιθυμία των Γερμανών για αποικιακή εξάπλωση, ανάλογη με το οικονομικό της μέγεθος οδήγησαν στη σύρραξη.[366]

Μετά το τέλος του Μεγάλου Πολέμου, η κρίση προκάλεσε μια νέα σειρά προβληματισμών που ανέδειξαν το οικονομικό και κοινωνικό γίγνεσθαι, καθώς ο Δυτικός κόσμος βυθιζόταν όλο και περισσότερο στην οικονομική ύφεση, τον αποπληθωρισμό και την ανεργία. Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το κλίμα που επικράτησε στην Ευρώπη και στις καταστροφές που επέφερε οδήγησαν στην

[365] Ibid, σ. 230 -231

[366] Ibid, σ. 232

κατάρρευση της πίστης στον αστικό φιλελευθερισμό και στην άρση της εμπιστοσύνης στις κοινοβουλευτικές διαδικασίες.

Κεφάλαιο 8

8.1. Το δάνειο του 1918

Συνθήκες που οδήγησαν στο δάνειο του 1918

Με την αύξηση των εδαφών της η Ελλάδα μετά τους Βαλκανικούς πολέμους, καθώς και τον διπλασιασμό του πληθυσμού της, αυξήθηκε η επιθυμία για μεγαλύτερη εθνική υπεροχή. Ο μεγαλοϊδεατισμός υπήρξε ισχυρός εκείνη την εποχή στην Ελλάδα, όμως η χώρα εξακολουθούσε να έχει προβλήματα, με τα σύνορα της στην Αλβανία, με τους μειονοτικούς πληθυσμούς, με τα νησιά του Αιγαίου και με τα προβλήματα από τις πολιτικές δαπάνες που ήταν δυσθεώρητα.

Το 1913, αναγκάστηκε η χώρα σε υποβολή νέου εξωτερικού δανείου, βάση του νόμου 111, δόθηκαν 500.000.000 χρυσά φράγκα για κάλυψη αναγκών όπως για δημοσία έργα, για την εξόφληση παλαιότερου χρέους, ενώ παράλληλα πραγματοποιήθηκε αγορά δυο αμερικάνικων θωρηκτών, το δάνειο δόθηκε με τόκο 5%, με χρονική διάρκεια 50 ετών. Το 1914, ο ίδιος νόμος 111, έδινε το δικαίωμα στις τράπεζες για προσφορά νέων χρεογράφων με δημόσια εγγραφή, ήταν μια σημαντική βοήθεια για κάλυψη μέρος του δανείου, ύψους 250.000.000 χρυσών φράγκων. Ενώ τον επόμενο χρόνο θα εκδοθεί ένα τμήμα του δανείου, που θα το αναλάβει η Εθνική Τράπεζα, ύψους 74.074.000 χρυσών φράγκων. Παράλληλα η Εθνική Τράπεζα θα φροντίσει, ερχόμενη σε συμφωνία με την Αμερική για τον επισιτισμό της χώρας, φροντίζοντας να την εφοδιάσει με σιτηρά και είδη πρώτης ανάγκης. Η κυβέρνηση έχοντας να αντιμετωπίσει τις δυσχέρειες που είχαν αφήσει οι πόλεμοι και τα δημόσια άδεια ταμεία, τα οποία αδυνατούσαν να αντλήσουν άλλο εξωτερικό δάνειο λόγο του οικονομικού αποκλεισμού της χώρας, αναγκάζεται και στρέφεται στα ταμεία της Εθνικής Τράπεζας. Την ίδια εποχή η έναρξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου θα προκαλέσει παγκόσμια αναταραχή.

Το 1916 η κυβέρνηση θα ζητήσει ένα ακόμα δάνειο από την Εθνική Τράπεζα ύψους 140.000.000 δρχ., η Εθνική θα εκφράσει τους φόβους της για ενδεχομένους κινδύνους αν έκανε χρήση του νόμου ΓΧΜΒ΄, ενώ θα προτείνει στην ελληνική κυβέρνηση λόγο της εμπόλεμης κατάστασης, να ζητηθεί η συνεισφορά των ξένων δυνάμεων προς την Ελλάδα, για την συνομολόγηση του δανείου αυτού. Το 1918 θα συμπράξουν οι μεγάλες δυνάμεις, Αγγλία, Γαλλία και Η.Π.Α. και θα δοθούν στην Ελλάδα πιστώσεις 750.000.000 φράγκων, αυτή τη φορά κάνοντας χρήση του νόμου

ΓΧΜΒ΄ (πιστώνοντας στα θησαυροφυλάκια τους χρυσό, ενώ η Εθνική Τράπεζα θα έδινε στην κυβέρνηση ίσο ποσό σε τραπεζογραμμάτια) για τις στρατιώτες δαπάνες, εισχωρώντας στον Α' παγκόσμιο πόλεμο. Η Εθνική Τράπεζα για τις στρατιωτικές ανάγκες της Αγγλίας και Γαλλίας στην Ανατολή θα δώσει δάνειο 250.000.000δρχ., ενώ από το 1919 έως το 1922 στην Μικρασιατική καταστροφή, θα δοθούν εσωτερικά δάνεια από την Εθνική Τράπεζα για τις ανάγκες του πολέμου και του πληθυσμού. Με την επιστροφή του βασιλιά Κωνσταντίνου το 1920, οι ξένες δυνάμεις θα σταματήσουν την βοήθεια προς την Ελλάδα, γνωρίζοντας ότι ο Κωνσταντίνος υποστήριζε τις κεντρικές δυνάμεις .[367]

Με τον πίνακα που παραθέτω θα μπορέσουμε να αξιολογήσουμε την εξέλιξη των τραπεζικών κεφαλαίων, τις αλλαγές που έγιναν προ του παγκοσμίου πολέμου και κατά την μεταπολεμική περίοδο, με την πτώση των κεφαλαίων ως προς τις υποχρεώσεις που σταματά το 1922 και αυξάνεται το 1930 και 1931[368]καθώς και των αποθεματικών:

Πίνακας 15: Αποθέματα, συναλλαγματικά και καταθέσεις επί συνόλου

	ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΘΕΜΑΤΙΚΑ % ΕΠΙ ΣΥΝΟΛΟΥ ΥΠΟΧΡΡΩΣΕΩΝ			ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ % ΕΠΙ ΣΥΝΟΛΟΥ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΩΝ		
	ΕΛΛΑΣ	ΑΓΓΛΙΑ[369]	ΓΕΡΜΑΝΙΑ[370]	ΓΕΡΜΑΝΙΑ	ΑΓΓΛΙΑ	ΕΛΛΑΣ
1913			19.5	61.4		
1914	20.0	7.9	20.9	65.0	86.6	80
1919	9.2	5.	4.1	89.3	87.9	72
1920	7.6	5.8	3.8	93.1	89	76.1
1921	8.4	5.9	3.7	93.3	90	80.7
1922	9.9	6.3	0.7	97.3	89	80.2
1923	9.3	6.2	-	96.8	88.1	73.2
1924	9.1	6.3	16.0	81.9	86.9	75.5

[367]Παντελάκης Ν., (1995), «*Δημόσια Δάνεια*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ, σελ. 63-71

[368]Την περίοδο αυτή ιδρύθηκαν 40 νέα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα .

[369]Εκτου Economist, Banking Supplement, May 13 1933 σ. 22.

[370]Εκτου Joint Stock Banking in Germany ενθ. αν.σ.σ. 161, 203,224,276.

1925	10.8	6.5	11.5	83	87.1	66.3
1926	11.1	6.6	10.0	84.3	87.9	70.6
1927	15.2	6.4	8.6	85.9	86.8	69.4
1928	14.5	6.1	7.0	86.7	83.5	69.9
1929	14.6	6.3	-	-	85.4	70.1
1930	18.6	6.4	-	-	87.6	70.6
1931	19.0	6.5	-	-	87.9	68.1
1932	17.4	5.9	-	-	89.5	67.7

Πηγή : Κυρκιλίτση Αν., (1934), «*Αι Τράπεζαι εν Ελλάδι*», Αθήνα, σ. 19.

Με την υπερχρέωση του κράτους στις ξένες δυνάμεις και με την δυνατότητα που τους δινόταν από τα ληστρικά δάνεια, προσπαθούσαν οι ξένοι να εμπλακούν σε όλα τα ζητήματα της χώρας.

Μετά την παραίτηση του Ελευθερίου Βενιζέλου από την κυβέρνηση το 1915, αναλαμβάνει στην εξουσία στην κυβέρνηση ο μέχρι τότε Διοικητής της Εθνικής Τραπέζης, Αλέξανδρος Ζαΐμης έως παραιτήσεως του από την πρωθυπουργία της χώρας, όπου και ανέλαβε ξανά τα καθήκοντα τους ως Διοικητής της Εθνικής Τράπεζας. Το 1916 ο πρωθυπουργός Ιωάννης Σκουλούδης,[371] ανέβηκε στην εξουσία μετά την παραίτηση του Αλέξανδρου Ζαΐμη, ενώ είχε βεβαιώσει τις δυνάμεις της Αντάντ περί ουδετερότητας της Ελλάδος. Όμως έθεσε σαν προϋπόθεση ότι σε περίπτωση που υποχωρούσαν τα στρατεύματα των Σέρβων, Άγγλων και Γάλλων θαετίθεντο υπό περιορισμό οι δυνάμεις της Αντάντ, αναγκάστηκε σε παραίτηση μετά από τελεσίγραφο των συμμάχων. Σημειώνονται μάλιστα σχετικά στο περιοδικό «Εβδομαδιαία Πολιτική Επιθεώρηση» (με εκδότες τους κ. Αλ. Καραπάνο, Ι. Δραγούμη, Γ. Μπούσιος), ορισμένα συγκεκριμένα στοιχεία σχετικά με την τότε υφιστάμενη κατάσταση, όπως το ότι οι πρέσβεις της Γαλλίας, του Ηνωμένου Βασιλείου και της Ρωσίας, στην Ελλάδα εκείνο το διάστημα είχαν δηλώσει, μετά από εντολές των κυβερνήσεων τους, πως η Ελλάδα καλούνταν να μην εγκαταλείψει την ουδετερότητά της. Μάλιστα απόδειξη για αυτήν την πρόθεση τους ήταν η επίκλησή

[371]Είχε ιδρύσει με τον Ανδρέα Συγγρό την Τράπεζα της Κωνσταντινούπολης, ανέβηκε στην εξουσία το 1881 με το κόμμα του Χαρίλαου Τρικούπη, έγινε πρωθυπουργός το 1916.

τους προς την ελληνική κυβέρνηση να προβεί σε διάλυση των στρατιωτικών της σχηματισμών και σε γενική αποστράτευση, ώστε να εξασφαλιστεί παράλληλα και η ειρήνευση και ηρεμία για τον ελληνικό λαό.

Στα πλαίσια του συγκεκριμένου άρθρου, αναφέρεται ότι την ίδια στιγμή υπήρχαν υπόνοιες, πως η ίδια η ελληνική κυβέρνηση δεν τηρούσε απόλυτα τις υποχρεώσεις της. Και αυτό, επειδή δεν έπαυαν να υφίστανται εντός των κρατικών μηχανισμών της χώρας, κάποιες ομάδες και άτομα που φαινόταν γενικότερα να υπονομεύουν μέσα από τις δράσεις τους την ουδετερότητα της Ελλάδας. Τονίζεται επίσης, πως αυτές οι ενέργειες υποστηρίζονταν από ξένους παράγοντες, με αποτέλεσμα να κινδυνεύσουν οι στρατιωτικές και ναυτικές δυνάμεις των συμμαχικών χωρών της Αντάντ που ήταν σε ελληνικό έδαφος.

Δεν είναι τυχαίο άλλωστε και το ότι επισημαινόταν η κατάληψη κάποιων συνοριακών περιοχών του ελληνικού κράτους, όπως της περιοχής του Ρούπελ από τα βουλγαρικά στρατεύματα και μάλιστα με την ανοχή της τότε ελληνικής κυβέρνησης. Αυτή η κατάσταση είχε οδηγήσει τις τρεις μεγάλες δυνάμεις της Αντάντ, να αξιώσουν άμεσα μέτρα και εγγυήσεις. Είχε θεωρηθεί εξάλλου, πως μέσα από αυτήν την κατάσταση και τις διάφορες εξελίξεις, είχε παραβιαστεί το Ελληνικό Σύνταγμα και είχε παρεμποδιστεί η ελεύθερη εξάσκηση της καθολικής ψηφοφορίας, ενώ η Βουλή είχε διαλυθεί σε χρονικό διάστημα μικρότερο του ενός έτους, παρά την σαφώς εκδηλωμένη θέληση του ελληνικού λαού, καθώς οι εκλογείς είχαν κληθεί στις κάλπες, ενώ υπήρχε στην χώρα πλήρη επιστράτευση. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, όπως αναφέρεται στο άρθρο, το εκλογικό αποτέλεσμα που προέκυψε να εκπροσωπεί εν τέλει μόνο ένα ισχνό τμήμα του εκλογικού σώματος της χώρας.

Τα παραπάνω άλλωστε, είχαν ως αποτέλεσμα όλη η χώρα να βρεθεί σε ένα καθεστώς αστυνομικής καταπίεσης, τη στιγμή που οδηγούταν στην καταστροφή, αφού παράλληλα είχαν αναθεωρηθεί οι παρατηρήσεις και επισημάνσεις που είχαν κάνει οι Δυνάμεις, οι οποίοι είχαν διαμαρτυρηθεί για τις παραβιάσεις των διαφόρων ελευθεριών του ελληνικού λαού. Η εχθρική στάση της Ελληνικής Κυβέρνησης προς τις συμμαχικές δυνάμεις της Αντάντ εξάλλου, είχε αναγκάσει, σύμφωνα με εκείνο το άρθρο, να προβούν σε μια σειρά συγκεκριμένων πράξεων και μέτρων, λαμβάνοντας υπόψη τους,

την ίδια στιγμή φυσικά, και τα δικά τους συμφέροντα, αλλά και τα δικαιώματα και τις ελευθερίες επίσης του ελληνικού λαού. Τα μέτρα εκείνα αφορούσαν πιο συγκεκριμένα:

1. Την πραγματική και ολοσχερή αποστράτευση των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων, ο οποίος θα έπρεπε μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα να επανέλθει στην κατάσταση της ειρηνικής περιόδου. 2. Άμεση αντικατάσταση της παρούσας κυβέρνησης, με μια άλλη που θα παρέχει όλες τις αναγκαίες εγγυήσεις για την εφαρμογή της ουδετερότητας, την οποία η Ελλάδα είχε υποσχεθεί να τηρήσει έναντι των συμμαχικών δυνάμεων. 3. Να υπάρξει άμεσα διάλυση της Βουλής των Ελλήνων, συνοδευόμενη από την άμεση διεξαγωγή εκλογών, εντός των συγκεκριμένων συνταγματικών προθεσμιών που θα συνδυαζόταν παράλληλα με την διάλυση των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων, όπως τονίστηκε και πιο πάνω. 4. Την αντικατάσταση ορισμένων αστυνομικών οργάνων, μετά από την σύμφωνη γνώμη και των Μεγάλων Δυνάμεων. Και αυτό καθώς εκείνα τα αστυνομικά όργανα, είτε είχαν επιτεθεί σε φιλήσυχους πολίτες, είτε από την άλλη μεριά, είχαν συμμετάσχει σε προκλητικές πράξεις και δράσεις που είχαν λάβει χώρα εις βάρος των ίδιων των πρέσβεων των συμμάχων και των υπηκόων αυτών των χωρών.

Στο εν λόγω άρθρο εξάλλου, τονιζόταν την ίδια στιγμή οι συμμαχικές δυνάμεις δεν έπαυαν πάντα να εμπνέονται από ένα ιδιαίτερα ευμενές και φιλικό πνεύμα προς την Ελλάδα. Εντούτοις όμως, δεν έπαυαν παράλληλα να είναι αποφασισμένες και στο να πετύχουν οπωσδήποτε κάποιους συγκεκριμένους στόχους και συμφέροντα κατά την συγκεκριμένη περίοδο και γι' αυτό το λόγο εξάλλου, θα καθιστούσαν την τότε ελληνική κυβέρνηση άμεσα υπεύθυνη σε περίπτωση που αναδυόταν το παραμικρό πρόβλημα και εφόσον αυτή δεν αναλάμβανε τις ευθύνες της.[372]

Οι Μεγάλες Δυνάμεις εμπλέκοντας την Ελλάδα στον Α' παγκόσμιο πόλεμο, προσέβλεπαν στον έλεγχο της περιοχής των Βαλκανίων όπως και της Ανατολικής Μεσογείου.Ο Ελευθέριος Βενιζέλος το 1917 σχημάτισε κυβέρνηση, ήταν υπέρμαχος της ιδέας να προσχωρήσει η Ελλάδα στον Α' παγκόσμιο πόλεμο μαζί με τις δυνάμεις

[372]Βιβλιοθήκη ΑΠΘ, «*Πολιτική επιθεώρησις*»,, Εβδομαδιαίο πολιτικό και κοινωνιολογικό περιοδικό, αρ. 24,Αθήνα 1916, *σ. 823-824*

της Αντάντ.[373]Ο Βενιζέλος μη έχοντας στρατιωτικά σώματα, πλην του Στρατού Εθνικής Αμύνης της Προσωρινής Κυβερνήσεως[374] και για να μπορέσει η Ελλάδα να ανταποκριθεί στον πόλεμο θα ζητήσει την συνδρομή της Γαλλίας. Ερχόμενη η γαλλική στρατιωτική αποστολή είχε υπό την εποπτεία της την οργάνωση των στρατευμάτων της χώρας,[375]εκεί αναδείχθηκαν τα πραγματικά προβλήματα, όπως ο μικρός αριθμός στρατευμάτων, η αντίθετη κοινή γνώμη σε επιστράτευση, η μη ύπαρξη σοβαρού λογιστικού ελέγχου από τις ένοπλες δυνάμεις, ελάχιστο βαρύ πολεμικό και εξοπλισμός που θα έπρεπε να δοθεί από τους Σύμμαχους, οι στρατιωτικές δυνατότητες της χώρας ήταν περιορισμένες.[376]

Ο Βενιζέλος θα ζητήσει πολεμικά δάνεια από τις δυνάμεις της Αντάντ,[377]ώστε να δοθούν σε πολεμοφόδια για τις ανάγκες του στρατού, για την σίτιση τους κ.α. Η Ελλάδα ήταν μια φτωχή χώρα, που δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει σε ένα νέο πόλεμο, τα οικονομικά της ήταν εξαθλιωμένα όπως και ο πληθυσμός της και ο στρατός της. Ο Βενιζέλος παρόλο που ήθελε να εμπλακεί στον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο, πιστεύοντας στην ενσωμάτωση των εδαφών και των αλύτρωτων πληθυσμών, διατηρούσε τους φόβους τους προς τους Συμμάχους, ότι παρά τις νίκες στους Βαλκανικούς πολέμους θα προσπαθούσαν να αναθεωρούσαν την συνθήκη του Βουκουρεστίου.[378]

Αν υπολογίσει κάποιος πέραν των δανείων και τις τεράστιες καταστροφές που υπέστη η χώρα, λόγω της εμπλοκής της στον πόλεμο, αλλά και το τεράστιο κόστος που υπήρξε αργότερα λόγω της Μικρασιατικής Εκστρατείας, τότε είναι δυνατόν κάποιος

---

[373] Ένα σχέδιο που το επεξεργαζόταν ο Βενιζέλος από το 1912, πιστεύοντας ότι θα τον βοηθούσαν για την επίτευξη των εθνικών διεκδικήσεων.

[374] Λεονταρίτης Β.Γ., (2015), « *Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1917-1918)*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., σ. 185

[375] Ibid, σ. 182

[376]Ibid, σ. 200-205

[377] Πρόκειται για τις δυνάμεις της Τριπλής Συνεννοήσεως , Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία και Ρωσία.

[378]Η συνθήκη που υπογράφτηκε μεταξύ των κρατών Ελλάδος , Ρουμανίας , Σερβίας, Μαυροβουνίου και Βουλγαρίας το 1913 ώστε να επιτευχθεί ανάμεσα στις χώρες ειρήνη μετά την ήττα της Βουλγαρίας στον Β' Βαλκανικό πόλεμο.

να έχει μια πλήρη εικόνα, αναφορικά με την τραγική εικόνα στην οποία ήταν η Ελλάδα εκείνο το διάστημα, παρόλο που βρισκόταν στην πλευρά των νικητών του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η χώρα είχε λάβει εκείνο το διάστημα μια μικρή αποζημίωση, που οι σύμμαχοι δεν ανέλαβαν οι ίδιοι αλλά την «φόρτωσαν» στους ηττημένους του πολέμου.

Είναι ενδεικτικό, πως ως προς τις διάφορες πολεμικές ζημιές που είχαν συμβεί σε διάφορες περιοχές του ελλαδικού χώρου, όπως, για παράδειγμα, στην Ανατολική Μακεδονία, θα ήταν δυνατόν κάποιος να προσθέσει και τις ζημιές που προκλήθηκαν από τη μεριά των Συμμάχων, προτού καν να μπει η ίδια η Ελλάδα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς της κυβερνήσεως , οι ζημίες που προκάλεσαν τα Συμμαχικά στρατεύματα στην Ελλάδα ανέρχονταν σε 1.126.500.000 δρχ. Το ποσό αυτό συμπεριλάμβανε και τους τόκους, για την περίοδο που το ποσό των ζημιών παρέμεινε απλήρωτο.

Οι Σύμμαχοι στο τέλος δέχθηκαν να καταβάλουν ένα μικρό μόνο ποσοστό των ζημιών, τελικά δόθηκε ένα ασήμαντο ποσό. Οι ζημίες που προκλήθηκαν από τα συμμαχικά στρατεύματα, συμπεριλήφθηκαν από τους συμμάχους στις αποζημιώσεις που ζήτησαν από τα ηττημένα κράτη. Οι συνολικές αποζημιώσεις που ζήτησε η Ελλάδα ανέρχονταν σε 4.922.788.736 χρυσά φράγκα. Όμως το ποσό που ζήτησε η Ελλάδα θεωρήθηκε από τους Συμμάχους υπερβολικό σύμφωνα με τις αποφάσεις της Επιτροπής Αποζημιώσεων, το μερίδιο της Ελλάδος από τις αποζημιώσεις αντιπροσώπευε 0,40% των συνολικών αποζημιώσεων, που ήταν υποχρεωμένη να καταβάλει η Γερμανία και 12,7% η Βουλγαρία, δηλαδή 528.000.000 χρυσά μάρκα για τη Γερμανία και 292.000.000 χρυσά φράγκα για τη Βουλγαρία και την Αυστροουγγαρία. Η Ελλάδα στο τέλος έλαβε ένα μικρό ποσοστό των αποζημιώσεων, από το μερίδιο που είχε ορίσει η Επιτροπή Αποζημιώσεων.[379]

Εν γένει, και υπό το πρίσμα και όλων των παραπάνω επισημάνσεων, θα μπορούσαμε να λάβουμε υπόψη μας, ότι σε οικονομικό επίπεδο, η είσοδος της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχε οδηγήσει σε μια πραγματική έκρηξη των διαφόρων

[379]https://www.imerodromos.gr/declassified/h-ellada-kai-ta-daneia-ths/ta-daneia-tou-megaloideatismoy

δημόσιων δαπανών της. Αυτές οι δαπάνες εξάλλου, ήταν αδύνατον να καλυφθούν από τους εγχώριους πόρους.[380] Οι συνέπειες από την εμπλοκή της Ελλάδας το 1917 στις πολεμικές επιχειρήσεις του βαλκανικού μετώπου της σύγκρουσης μεταξύ της Αντάντ και των Κεντρικών Δυνάμεων της Ευρώπης, ήταν πολύ μεγάλες, τόσο ως προς την οικονομία της, όσο αντίστοιχα από την άλλη μεριά, ως προς πολιτική και κοινωνική της συνοχή.

Είναι χαρακτηριστικό, πως για την Ελλάδα, ο αντίκτυπος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην πραγματικότητα, είχε καταστεί έντονος και αισθητός, ήδη και προτού μπει επισήμως σε αυτόν η χώρα τον Ιούνιο του 1917. Έχει υπολογιστεί, επί παραδείγματι, πως κατά το διάστημα μεταξύ του 1914 και του 1916, είχαν προκληθεί στη χώρα συνολικές ζημιές σχεδόν 2,5 δισεκατομμυρίων χρυσών δραχμών.[381]

Κατά τα έτη 1916 έως και 1922, η Διεύθυνση του Γενικού Λογιστηρίου θα μας δωσει ένα πίνακα με τις στρατιωτικές δαπάνες, ελλείψη επισήμων στατιστικών στοιχείων:

Πίνακας 16: Στρατιωτικές Δαπάνες 1916-1922

Πραγματοποιηθείσαι πληρωμαί

Χρήσεις	Υπουργείον Στρατιωτικών	Υπουργείων Ναυτικών
1916	36.948.404	18.179.712
1917	47.463.604	21.456.726
1918	720.206.145	59.410.159
1919	654.440.370	58.451.945
1920	831.815.480	66.306.115

[380]Κωστής Κ.,(2005), «*Το δημοσιονομικό πρόβλημα*», Θ. Βερέμης - Νικολακόπουλος Η., «Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 200

[381]Πρόντζας Ευάγγ., (2011), «*Πηγές οικονομικής ιστορίας της Νεότερης Ελλάδας Ποσοτικά στοιχεία και στατιστικές σειρές, Τα δημόσια έσοδα του ελληνικού κράτους 1833-1939*»,Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο της ΕΤΕ , σ. 399

1921	1.313.104.552	120.492.156
1922	1.794.256.146	206.694.496
	5.398.234.701	550.991.309
Γενικόν σύνολον	5.949.226.010	

Πηγή: Γενικό Λογιστήριο του Κράτους

Η αύξηση των πολεμικών δαπανών οφείλεται στο ότι ο πόλεμος παρατάθηκε για αρκετά έτη και δαπανήθηκαν χρήματα για τον πολεμικό εξοπλισμό, όπως και για την επισίτηση των στρατιωτικών μονάδων.

Θα πρέπει να λάβουμε υπόψη πως αν και η συγκεκριμένη περίοδος 1914-1916, ήταν εποχή αυστηρής ουδετερότητας για την Ελλάδα,[382] εντούτοις όμως από την άλλη μεριά, και πάλι οι πολεμικές της δαπάνες ήταν σε υψηλά επίπεδα. Έχει υπολογιστεί, πιο συγκεκριμένα, ότι αυτές οι δαπάνες αντιπροσώπευαν τα 2/3 των πολεμικών δαπανών της χώρας κατά την περίοδο 1917 - 1918, όταν δηλαδή πλέον η χώρα συμμετείχε στις επιχειρήσεις του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.[383] Οι στρατιωτικές δαπάνες του 1914-1916 είναι ανάλογες περίπου κατά τα 2/3 των δαπανών για τα έτη 1917-1918, το σύνολο των έκτακτων δαπανών ανέρχεται :

Πίνακας 17: Στρατιωτικές Δαπάνες 1914-1916

222.731.287	Κατά το	1914
289.123.743	»	1915
245.373.010	»	1916
757.228.040		

Πηγή: Ανδρεάδου Α. (1927) Μαθήματα Δημόσιας Οικονομίας, τομ. Δ’, σ.15.

[382] Το 1916 είχαμε την εξέγερση του κινήματος στην Θεσσαλονίκη.

[383] Λεονταρίτης, Γ.,(2000), «*Οικονομία και κοινωνία από το 1914 ως το 1918*», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (συλ.), τόμ. ΙΓ΄, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 84

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ήθελε να εμπλεχτεί η χώρα μας στον Μεγάλο Πόλεμο, βέβαια η επίτευξη ορισμένων πολύ βασικών στόχων της Μεγάλης Ιδέας κατά την διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, είχε ωθήσει τον Ελευθέριο Βενιζέλο στην άποψη πως η Ελλάδα θα έπρεπε αντίστοιχα να συμμετάσχει και στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στο πλευρών των Συμμάχων της Αντάντ. Καθιστώντας όμως ξεκάθαρο το ότι για να συμμετάσχει η Ελλάδα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, θα έπρεπε οπωσδήποτε να λάβει οικονομική ενίσχυση από τους συμμάχους.[384]

Δεν είναι τυχαίο ότι ο Ελευθέριο Βενιζέλος εξάλλου είχε απειλήσει μέσα στο 1917 ότι θα παραιτούνταν από την πρωθυπουργία, παρόλο που πλέον είχε καταστεί στην εσωτερική πολιτική σκηνή της χώρας, εκείνο το διάστημα ο απόλυτος κυρίαρχος. Αυτό το στοιχείο ήταν εν γένει, ενδεικτικό της μεγάλης ανάγκης που είχε η Ελλάδα εκείνη την εποχή, αναφορικά με την χορήγηση οικονομικής βοήθειας και ενός δανείου. Εξάλλου, ήδη οι Βαλκανικοί πόλεμοι, η επιστράτευση του 1915, αλλά και ο πολύμηνος οικονομικός και ναυτικός αποκλεισμός που ακολούθησε αργότερα, είχαν επιδεινώσει σε μεγάλο βαθμό την οικονομία του τόπου. Δεν πρέπει να ξεχνάμε, πως αφενός μεν, τα κρατικά ταμεία ήταν άδεια, οι σκέψεις περί αύξησης της φορολογίας, δεν θεωρούνταν οι καλύτερες, δεδομένου, ότι αυτό θα είχε μεγάλο πολιτικό κόστος για την κυβέρνηση, ενώ τα χρέη και οι οικονομικές ανάγκες πλέον ήταν πολύ μεγάλες. Η αύξηση, εν τω μεταξύ, της νομισματικής κυκλοφορίας με ακάλυπτο χαρτονόμισμα, απορρίφθηκε από την Εθνική Τράπεζα. Η έκδοση επίσης ενός εσωτερικού δανείου είχε θεωρηθεί δύσκολη υπόθεση, αλλά το ίδιο συνέβαινε και με την περίπτωση της συνομολόγησης ενός εξωτερικού δανείου, καθώς οι ξένες δυνάμεις αντιμετώπιζαν και οι ίδιες μεγάλα οικονομικά προβλήματα, λόγω του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.[385]

Στο βιβλίο του Μπανταλούκα Κλαύδιου «*Ιστορική επισκόπησις του προπολεμικού εξωτερικού δημόσιου χρέους*», αναφέρει ως προς τα πολεμικά χρέη 1918-1931, προς Γαλλία, Αγγλία και Βουλγαρία :

---

[384]Τούντα – Φεργάδη (2009), «*Η δανειακή εξωτερική ελληνική πολιτική. Η περίπτωση του δεύτερου προσφυγικού δανείου, 1926 – 1928*», Αθήνα: Ι. Σιδέρης, σ. 49

[385]Τσίχλης Β.Σ.Ε.,(2010), «*Μικρασιατική Εκστρατεία και αναγκαστικό δάνειο*», Αθήνα: εκδόσεις Νοβόλι, σ. 127

α΄ Προς Γαλλία

Διαρκούντος του πρώτου παγκόσμιου πολέμου, η Ελλάς επρομηθεύθη πολεμικόν υλικόν εκ Γαλλίας, ίνα συμβάλη εις τον κοινόν σκοπόν. Έναντι της αξίας του υλικού τούτου παρέμενεν ανεξόφλητον από του 1932 και εντεύθεν υπόλοιπον εκ χρ. Γαλλικών φράγκων 307.613.

Επιπροσθέτως, βάσει του από 9 Δεκεμβρίου 1927 συνυποσχετικού και της από 20 Ιανουαρίου 1930 συμβάσεως της Χάγης, η Ελλάς οφείλει τις την Γαλλίαν εκ χορηγήσεως πολεμικού υλικού διαρκούντος του προμνησθέντος πολέμου, ονομαστικού κεφαλαίου εκ γαλλικών φράγκων 144.144.512, εξοφλητέου εντός 38 ετών από του έτους 1929. Έναντι του χρέους τούτου κατεβλήθησαν μέχρι του 1932 γαλλικά φράγκα 89.858.896, παραμείναντος ούτως ανεξόφλητου υπολοίπου εκ γαλλικών φράγκων 54.285.616.

β’ Προς Αγγλίαν

Δια των νόμων 3353/1925 και 3386/1927, η Ελλάς ανεγνώρισε πολεμικά χρέη της προς την Αγγλίαν εκ προμηθείας πολεμικού υλικού κατά τον πρώτον παγκόσμιο πόλεμον, άτινα έκτοτε εξυπηρετούντο κανονικώς μέχρι του 1932. Το παραμείναν συνολικώς ανεξόφλητον ονομαστικόν αυτών κεφάλαιον ανέρχεται σήμερον εις λίρας στερλίνας 7.351.167.

γ΄ Προς Βουλγαρίαν

Επι τη βάσει της από 27 Νοεμβρίου 1919 συνθήκης του Νεϊγύ, κυρωθείσης δια του Νόμου 2780/1922 και της από 9 Δεκεμβρίου 1927 συμφωνίας μετξύ Ελληνικής και Βουλγαρικής Κυβερνήσεως, γνωστής ως συμφωνίας Καφαντάρη- Μολλώφ. Κυρωθείσης δια του Νόμου 3820/1929, η Ελλάς ανεγνώρισεν οφειλόμενον ονομαστικόν κεφάλαιον από 17 Αυγούστου 1931 προς την Βουλγαρικήν Κυβέρνησιν εκ λέβα 1.029.378.938. Το χρέος τούτο απετέλει πιστωτικόν υπόλοιπον υπέρ της Βουλγαρίας εκ του συμψηφισμού της αξίας των εγκαταλείφθεισών υπο των ανταλλαγέντων υπηκόων των δυο χωρών ακινήτων περιουσιών. Ήτο δε τούτο εξοφλητέον εντός 30 ετών, δια εξαμηνιαίων δόσεων, προς ετήσιον επιτόκιον 6%

καταβλητέων υπερ της Βουλγαρικής Κυβερνήσεως εις την εν Βέρνη BanqueNationaledeSuisse. Έναντι του ως άνω χρέους είχον μέχρι του 1932 καταβληθη 17.156.315 λέβα. Συνεπώς, το οφειλόμενον ονομαστικόν ποσόν ανέρχεται έκτοτε εις λέβα 1.0012.222.623.

8.2. Ο ρόλος της Εθνικής Τράπεζας

Κατά την διάρκεια αλλά και μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο (1914-1918), υπήρξε ένα διεθνές ασταθές οικονομικό περιβάλλον, η Ελλάδα επηρεαζόταν άμεσα από αυτό διότι η οικονομία της στηριζόταν στις ξένες δυνάμεις και στον δανεισμό της από αυτές.

Η κήρυξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου το 1914, δημιούργησε ένα παγκόσμιο πανικό στις αγορές, στην Ελλάδα υπήρξαν μέτρα ώστε να περιορίσουν τις όποιες απώλειες. Με βασιλικό διάταγμα απαγορεύθηκε η εξαγωγή χρυσού από την χώρα και υπήρξε περιορισμός στις αναλήψεις, παράλληλα η Εθνική Τράπεζα θα αναλάβει να προμηθεύσει την χώρα με δημητριακά για τον επισιτισμό της,[386] χορήγησε δάνεια, φρόντισε για την ασφαλή μεταφορά εμπορευμάτων από την Ελλάδα στο εξωτερικό, ενώ το σύνολο των δανείων το 1914 υπερέβη το σύνολο των χορηγήσεων του 1913.

Το 1914 αλλάζει ο νόμος που προσδιορίζει τον τρόπο προϋπολογισμού της χώρας, με το νόμο 626/1915, για πρώτη φορά θα έχουμε *την αρχή της μη ειδίκευσης των δημοσίων εισοδημάτων,* υπήρξε αναγκαίο πλέον να ξεχωρίζουν τα έσοδα από τα έξοδα, σε ένα ενιαίο κεφάλαιο όπου θα εμφανίζονταν τα έσοδα και οι δαπάνες του κράτους.

Τα έσοδα, τα πραγματικά, ήταν η περιουσία του κράτους και διακρίνονταν σε δυο κατηγορίες τα τακτικά και τα έκτακτα, η δεύτερη κατηγορία ήταν έσοδα εισπράξεων ή πληρωμές που θα εμφάνιζαν αρνητικό ή θετικό πρόσημο στο ενεργητικό ή παθητικό του κράτους, παράλληλα υπήρχαν και οι πράξεις των ειδικών

[386] Η διεθνής αγορά σίτου είχε παραλύσει λόγο του αποκλεισμού των στενών του Ελλησπόντου. Η Εθνική Τράπεζα στράφηκε σε μεγάλα κέντρα σιταγοράς.

ταμείων.[387]Οι διακυμάνσεις αυτές και οι μεταβολές των εσόδων, είχαν σοβαρές επιπτώσεις στο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν (ΑΕΠ), πράγμα που γίνεται φανερό στα αποτελέσματα του προϋπολογισμού.

Πίνακας 18: Τα τακτικά έσοδα και έξοδα κατά τα έτη 1914-1917:

Χρήσεις	Τακτικά έσοδα	Πολτικαί δαπάναι
1914	220.897.472	160.852.371
1915	323.228.447	196.788.647
1916	230.018.480	165.479.527
1917	234.410.408	224.586.063

Πηγή: Ανδρεάδου Α. (1927), «*Μαθήματα Δημόσιας Οικονομίας*», τομ. Δ', σ. 18

Από το 1914 θα υπάρχει σταδιακή άνοδος στις πολιτικές δαπάνες, λόγω της επεκτάσεως των συνόρων, θα υπάρξει διοικητική αναδιοργάνωση. Το έτος 1917 τον Ιούνιο, η Ελλάδα θα εισέλθει στον Μεγάλο Πόλεμο και θα υπάρχει εξίσου αύξηση στις πολιτικές δαπάνες με ανατίμηση των τιμών, παράλληλα ο κόσμος θα υπάρξει διχασμένος ανάμεσα σε δυο κυβερνήσεις, χάσμα που θα έμενε αγεφύρωτο έως την δικτατορία του Μεταξά.[388]

Κατά τα έτη 1833-1898, ο υπολογισμός των εσόδων του κράτους συστηματοποιείται, καθώς και ο ρόλος του, τα δημόσια έσοδα υπήρξαν αυξητικά, παράλληλα την εποχή αυτή έχουμε την επέκταση του ελληνικού κράτους όμως ο Διεθνής έλεγχος, ο αποκλεισμός από τις χρηματαγορές, αλλά και οι πτωχεύσεις του κράτους που είχαν μεσολαβήσει, καθώς και οι υποχρεώσεις του προς τους δανειστές, αποτέλεσε ανασταλτικό παράγοντα ως προς την ενίσχυση των δημόσιων εσόδων. Το 1915, θα έχουμε το υψηλότερο σημείο είσρπαξης δημόσιων εσόδων, ενώ κατά τα έτη 1916 και 1917το χαμηλότερο, το 1919, η φορολογική μεταρύθμιση του Ελ.

[387]Πρόντζας Ευάγγ., (2011), «*Πηγές οικονομικής ιστορίας της Νεότερης Ελλάδας Ποσοτικά στοιχεία και στατιστικές σειρές, Τα δημόσια έσοδα του ελληνικού κράτους 1833-1939*»,Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο της ΕΤΕ , σ. 83-84.

[388]Θα αναπτυχθούν δυο πολιτικά μέτωπα του Ελ. Βενιζέλου και του βασιλιά .

Βενιζέλου[389] θα είναι καθοριστικής σημασίας για την αναβάθμιση του φορολογικού συστήματος στην Ελλάδα, θα υπάρξει διάκριση των φόρων σε αναλυτικούς και συνθετικούς,τα είσοδήματα κατατάσονται σε κατηγορίες ενώ η αγροτική φορολογία θα είναι ενιαία και δεν θα καθορίζεται ανάλογα με την περιοχή. Η διόγκωση των φόρων θα φέρει τριβές μεταξύ της κυβέρνησης και του λαού, ενώ θα υπάρξει αύξηση στην μεταβολή του ΑΕΠ έναντι των εσόδων. [390]

Διάγραμμα 2: Ποσοστιαία συμμετοχή των άμεσων, έμμεσων και λοιπών φόρων στη φορολογική επιβάρυνση ανά δεκαετία

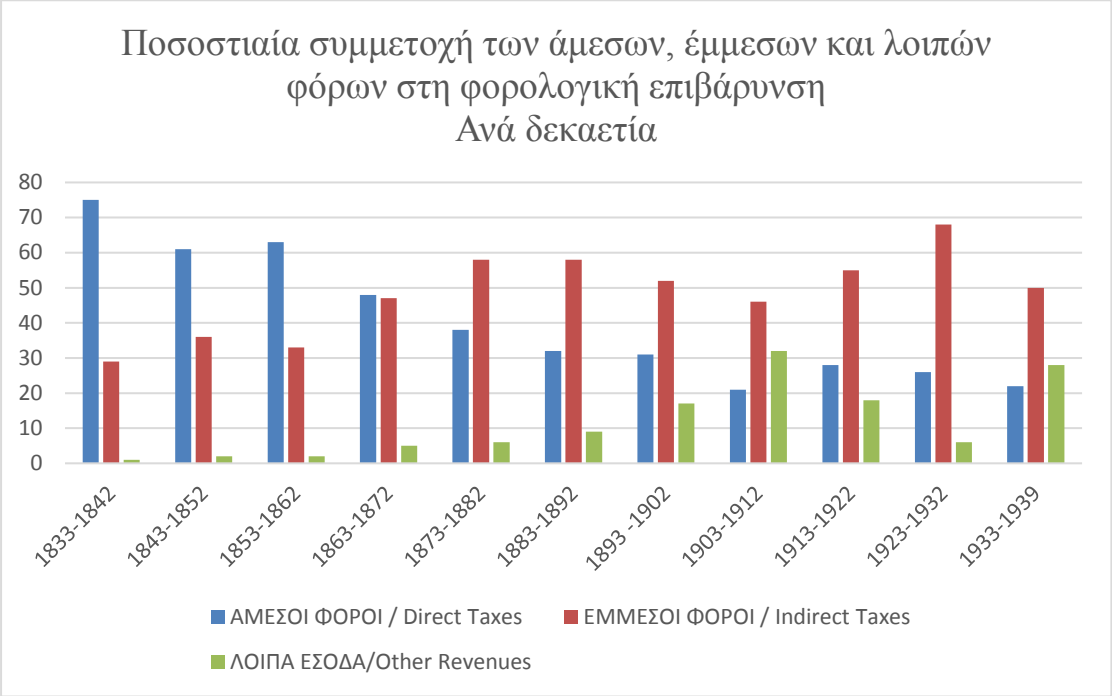

Πηγή: Πρόντζας Ευάγγ., (2011), «*Πηγές οικονομικής ιστορίας της Νεότερης Ελλάδας Ποσοτικά στοιχεία και στατιστικές σειρές, Τα δημόσια έσοδα του ελληνικού κράτους 1833-1939*», Αθήνα: εκδ. Ιστορικό Αρχείο της ΕΤΕ ,σ. 122

[389]«Περί φορολογίας καθαρών προσόδων» , τρείς νόμοι μεταρρυθμιστικοί που θα καθορίσουν την νέα φορολογική πραγματικότητα στην Ελλάδα α) ο φόρος καθαρών εισοδημάτων, β) ο φόρος κληρονομιών και δωρεών και γ) ο φόρος υπερτιμήσεως ακινήτου περιουσίας.

[390]Ibid, σελ. 86-91

Οι τιμές του ΑΕΠ, από τα πρώτα χρόνια του 20ου αίωνα θα είναι αυξητικές, σε αυτό θα βοηθήσουν τα μετανευστευτικά εμβάσματα που δίνονταν στις ελληνικές τράπεζες καταφέρνοντας να εξυσορρροπήσουν το ισοζύγιο πληρωμών, οι εξαγωγές της χώρας θα δεχτούν άνοδο περιορίζοντας το εμπορικό έλλειμα που ύπηρχε. Μετά από πιέσεις που είχε δεχτεί η δραχμή και τις υποτιμήσεις, θα αρχίσει σταδικά η ανατίμησή της, θα ενυσχυθεί η ναυτιλία σε διεθνές επίπεδο, αναπτύσετε η αγροτική οικονομία βοηθώντας στην ανέλιξη της βιομηχανία. Οι ξένοι βλέποντας την εξέλιξη και ανάκαμψη της οικονομίας, θέλησαν να συμμετάσχουν στις επιχείρησεις αυτές. Η φορολόγηση,θέλοντας η πολιτική ηγεσία την αυξήση των στρατιωτικών δαπανών, συνεχιζόταν ως προς τα χαμηλά στρώματα δημιουργώντας λαϊκή δυσαρέσκεια. [391]

Ήδη από το 1917είχαν ξεκινήσει οι διαπραγματεύσεις του Ελευθέριου Βενιζέλου με τις Μεγάλες Δυνάμεις, και ειδικότερα με τους Γάλλους και τους Βρετανούς, για το ζήτημα της συμμετοχής της Ελλάδας στο πλευρό των δυνάμεων της Αντάντ. Οι σχετικές διαπραγματεύσεις αφορούσαν εξάλλου και το ζήτημα της εξασφάλισης κάποιων οικονομικών πόρων, με τους οποίους, η Ελλάδα θα μπορούσε να, εξασφαλίσει την στρατιωτική της συμμετοχή. Γι' αυτό το λόγο, η Εθνική Τράπεζα συνεργάστηκε στενά με το κράτος. Ο Βενιζέλος, υπέρμαχος της ιδέας της συμμετοχής της χώρας μας στον πόλεμο, θα χρειαστεί έξι μήνες για να εξασφαλίσει τους όρους της συμφωνίας αυτής. Οι συμμαχικές δυνάμεις θεωρώντας ότι η Ελλάδα μπορεί να ανταπεξέλθει στις στρατιωτικές δαπάνες ενός ακόμα πολέμου, πίεζαν την χώρα ώστε η κάλυψη των στρατιωτικών αναγκών της Ελλάδος, να γίνει από το ίδιο το κράτος προχωρώντας σε εσωτερικό δάνειο. Η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία, θα έδιναν τις εγγυήσεις για το δάνειο αυτό. Η ελληνική κυβέρνηση όμως, θα απορρίψει την πρόταση αυτή. Οι διαπραγματεύσεις θα συνεχιστούν, καθώς η Γαλλία επιθυμούσε την σύμπραξη της Ελλάδος, αναγνωρίζοντας το πολιτικό όφελος που θα προέκυπτε από την συμμετοχή της. Βέβαια, η Ελλάδα δεν ήθελε να αναλάβει όλο το οικονομικό κόστος μόνη της.

Ο Βενιζέλος θα προσπαθήσει να στραφεί για οικονομική βοήθεια στην Αμερική, έχοντας αρκετές συναντήσεις εκεί, ώστε να του χορηγηθεί δάνειο. Το

[391]Κωστής Κ., Κωστελένος Γ. (2003), «*Ιστορία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος 1914-1940*», Αθήνα :Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας, σ. 20-36

υπουργείο οικονομικών της Γαλλίας, θα ενδιαφερθεί τελικά να συνδράμει θεωρώντας ότι αν και οι τρεις κυβερνήσεις συμπράξουν, ώστε να ζητηθεί από τις ΗΠΑ δάνειο, όπως έκαναν στην περίπτωση της Ρουμανίας,[392] έπρατταν και στην περίπτωση της Ελλάδος, ώστε να ανοιχτή πίστωση 50.000.000 δολαρίων. Στις Η.Π.Α πάντως επρόκειτο να περιμένουν την αντίδραση από τις άλλες δυο συμμαχικές δυνάμεις, επηρεασμένοι από την έκθεση Sergent.[393]

Την έκθεση αυτή θα την υποβάλει ο Sergent, τον Οκτώβριο του 1917, στις συμμαχικές δυνάμεις, για την οικονομική κατάσταση της Ελλάδος ως προς το έλλειμμα του προϋπολογισμού. Το πόσο που θα χρειαζόταν η Ελλάδα κατά το ίδιο έτος για την κάλυψη του προϋπολογισμού ανερχόταν στο πόσο των 380.000.000δρχ., όμως αν στο έλλειμμα αυτό αναφερόταν και η κάλυψη των στρατιωτικών αναγκών και προμηθειών, ώστε να εισέλθει στον πόλεμο η Ελλάδα, τότε θα χρειαζόταν ένα δισεκατομμύριο δρχ. Αυτό το ποσόν θα μπορούσε να το εισπράξει από δικούς της πόρους όπως ήταν η φορολόγηση, καθώς και ο εσωτερικός δανεισμός και χορηγήσεις από την Εθνική Τράπεζα.

Όμως με τις συνθήκες που επικρατούσαν στην Ελλάδα, δεν μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν καμιά από τις παραπάνω λύσεις, θα έπρεπε να καταφύγουν σε βοήθεια από τις συμμαχικές δυνάμεις. Στην έκθεση του ο Sergent, σημειώνει ότι η Εθνική Τράπεζα σαν οργανισμός, έχει βοηθήσει πολλές φορές το κράτος και θα μπορούσε να συνεχίσει την βοήθεια αυτή, με χορηγήσεις από τις πιστώσεις που θα άνοιγαν οι συμμαχικές δυνάμεις, ενεργοποιώντας τον νόμο ΓΧΜΒ΄, λόγο όμως της συναλλαγματικής διαφοράς και των προβλημάτων που θα επέφερε, θα έπρεπε να γίνουν καταβολές και ρευστοποιήσεις έξι μήνες από το τέλος του πολέμου και μετά των εξαντλήσεων των αποθεμάτων του κράτους και της Τράπεζας στο εξωτερικό. [394]

---

[392]Στην περίπτωση της Ρουμανίας δόθηκε πίστωση 25.000.000 δολαρίων υπερ στρατιωτικών αναγκών

[393]Υποδιοικητής της Κεντρικής Τραπέζης της Γαλλίας.

[394]Παντελάκης Ν., (1988), «*Συμμαχικές πιστώσεις κράτος και Εθνική Τράπεζα (1917-1928)*», Αθήνα :Μ.Ι.ΕΤ., σ. 46-56

Με την εκθρόνιση του Κωνσταντίνου από την εξουσία και την σταθερή στάση του Βενιζέλου ως προς τις θέσεις του, οι ξένες συμμαχικές δυνάμεις θα υποχωρήσουν και θα δοθεί η πίστωση των 100.000.000φράγκων, ώστε να καλυφτούν ελλείμματα των παλαιοτέρων προϋπολογισμών του ελληνικού κράτους. Οι κυβερνήσεις της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας συναινούν και η Εθνική Τράπεζα θα εκδώσει το ίσο ποσό σύμφωνα με το νόμο ΓΧΜΒ' .

Το 1918 για την συμμετοχή της χώρας στον Α' παγκόσμιο πόλεμο, δίπλα στις συμμαχικές δυνάμεις και την κάλυψη των στρατιωτικών δαπανών, οι συμμαχικές δυνάμεις θα χορηγήσουν πίστωση 750.000.000 φράγκων στην χώρα. Το κράτος θα έρθει σε συμφωνία με την Εθνική Τράπεζα, η οποία και θα αναλάβει να προβεί σε χορήγηση πίστωσης σε χρυσό, όπως προβλεπόταν από το νόμο ΓΧΜΒ', το ίδιο χρονικό διάστημα η Τράπεζα χορηγεί 250.000.000 δρχ. για τα στρατεύματα του Ηνωμένου Βασιλείου και της Γαλλίας στην Ανατολή , με τόκο 5%.

Όπως προκύπτει από την Σύμβαση του δανείου που συνάφθηκε στο Παρίσι με την συγκατάθεση των χωρών Αγγλίας, Γαλλίας και Η.Π.Α., θα δινόταν στην Ελλάδα το ποσό των 750.000.000 φράγκων για την πληρωμή των χρεών της καθώς και για τις στρατιωτικές της δαπάνες για την συμμετοχή της στον πόλεμο, για το λόγο αυτό συστάθηκε μια Επιτροπή, η «Διασυμμαχική Επιτροπή», που θα ήλεγχε τις πιστώσεις και τις χορηγήσεις αυτές, οι οποίες θα ήταν ρευστοποιήσιμες με όρους όπου θα έπρεπε τα διαθέσιμα στο εξωτερικό της Εθνικής Τράπεζας να είναι κάτω των 100.000.000 φράγκων, διαφορετικά θα δίνονταν έξι μήνες μετά το τέλος του πολέμου, ο τόκος θα δινόταν για τα ποσά που θα εισέπρατταν, οι όροι της σύμβασης παραθέτονται στο ΦΕΚ αρ. φύλλου 71, 4 Απρίλιου 1918, στο παράρτημα της διατριβής.

Η Τράπεζα θα προβάλει αντιρρήσεις σχετικά με τα διαθέσιμα της στο εξωτερικό και θα ζητήσει την αλλαγή του άρθρου για το θέμα αυτό, σημειώνοντας ότι έν λόγο *υποχρεώσεις της προς τις χώρες έναντι των καταθετών της* και ανέρχονται σε 3.000.000 λίρες και 25.000.000 φράγκα,[395] ο Βενιζέλος προσπαθώντας να βρεθεί λύση θα ζητήσει να χωριστεί σε τρία ισομερή ποσά το ποσό των 100.000.000 για κάθε χώρα, οι Η.Π.Α. δεν θα το δεχτούν.

[395]Ibid, σ. 60-61

Η Εθνική Τράπεζα θα αναλάβει ενεργό ρόλο για την σύναψη της συμφωνίας ανάμεσα στο Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία και Η.Π.Α., θέτοντας όρους προς διασφάλιση των συμφερόντων του νομισματοπιστωτικού συστήματος αλλά και για την διασφάλιση των επιδιώξεών της, όπως την επέκταση των εργασιών της σε μέρη που ανθούσε ο ελληνισμός.

Στις 21 Νοεμβρίου του 1917, ο Ελ. Βενιζέλος θα στείλει από το Παρίσι εμπιστευτικό τηλεγράφημα στην Ελλάδα, αναφέροντας ότι στις διαπραγματεύσεις που έλαβαν χώρα και υποστηρίχθηκαν από την αγγλική κυβέρνηση, συμφώνησαν στις ακόλουθες ρυθμίσεις, δίνοντας τα άρθρα της συμφωνίας και παρακαλώντας να γνωστοποιηθούν στην Εθνική Τράπεζα ως εμπιστευτικό έγγραφο, παρατηρώντας ότι θα ήταν χρήσιμο να επιφέρουν κάποιες τροποποιήσεις στο νόμο για τα ομόλογα της Τράπεζας με την έγκριση του ελέγχουν που είχαν ήδη.[396]

Στις 24 Νοεμβρίου του 1917, το Υπουργείο Εξωτερικών στέλνει έγγραφο εμπιστευτικό προς την Εθνική Τράπεζα, στο οποίο αναφέρεται σε τηλεγράφημα του Προέδρου της κυβερνήσεως,[397] Ελευθέριου Βενιζέλου, δια την σύμβαση του δανείου. Στο έγγραφο αυτό διαπιστώνουμε ότι μετά από σκληρές διαπραγματεύσεις και ενώ είχε προταθεί από τους αντιπροσώπους μας η Εθνική Τράπεζα να προκαταβάλει σε δραχμές, έναντι καταθέσεως της αξίας αυτών των χρημάτων του δανείου σε γαλλικά και αγγλικά χαρτονομίσματα στις τράπεζες των χωρών, και μετά το πέρας του πολέμου να υπάρξει διακανονισμός, ως προς την συναλλαγματική αξία των γαλλικών φράγκων και αγγλικών λιρών. Το αίτημα δεν έγινε δεκτό, έτσι ζητά την συγκατάθεση της Εθνικής Τράπεζας όπως εκτιμήσει και να προσδιορίσει το ανώτατο όριο του προκαταβαλλομένου ετησίως ποσού.[398]

---

[396]Παράρτημα: Τηλεγράφημα Προέδρου της Κυβέρνησης, Ε. Βενιζέλου προς την Κυβέρνηση της Γαλλίας , Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας , φακ. 126, (έγγραφο 1& 1α , 21 Νοεμβρίου 1917)

[397]Παράρτημα: έγγραφο 1& 1α , 21 Νοεμβρίου 1917

[398] Ibid, Φακ. 126

Στις 13 Δεκεμβρίου του 1917, έγγραφο από την Εθνική Τράπεζα προς το Υπουργείο Οικονομικών,[399]ενημερώνει ότι ήδη έχουν αποστείλει απαντητικά τηλεγραφήματα στον Ελευθέριο Βενιζέλο, ως προς τους όρους του συμμαχικού δανείου των 750.000.000 φράγκων.[400]

Στις 4 Ιανουαρίου του 1918, ο Διοικητής της Εθνικής Τράπεζας με έγγραφό του προς το Υπουργείο Οικονομικών, βεβαιώνει ότι η Τράπεζα δέχεται την υπογραφή του δανείου σε συμφωνία το Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία και Η.Π.Α., ζητώντας αλλαγή στο τρίτο άρθρο και α΄ παράγραφο, όπως διευκρινιστεί ότι τα ποσά δεν θα είναι διαθέσιμα στο εξωτερικό αλλά στις χώρες Αγγλία, Γαλλία και Η.Π.Α., ώστε αν εξαντληθούν τα διαθέσιμα σε μια χώρα να μπορεί να τα μεταφέρει στις άλλες δυο χώρες.[401]

Το Υπουργείο Οικονομικών της Γαλλίας, σε συνεργασία με την Μεγάλη Βρετανία και τις Η.Π.Α., θα στείλουν στην Ελλάδα στις 13 Φεβρουαρίου 1918, την ανανέωση της συμφωνίας με τα πέντε άρθρα.[402]

Το Υπουργικό Συμβούλιο στις 22 Φεβρουαρίου του 1918, αποφασίζει πως η Εθνική Τράπεζα είχε την υποχρέωση να χορηγήσει, με βάση τις απαιτήσεις και των συμμαχικών δυνάμεων που είχαν αναλάβει, να προσφέρει τις υπέρ αυτής πιστώσεις, το ισότιμο αυτών των πιστώσεων σε δραχμές. Εξάλλου, το Υπουργικό Συμβούλιο, μετά από εισήγηση του Υπουργού των Οικονομικών εξουσιοδοτούσε παράλληλα την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας να χορηγεί στους συμμάχους τα ποσά εκείνα που απαιτούσαν κάθε φορά, εκδίδοντας τα ανάλογα τραπεζογραμμάτια, με βάση το Νόμο ΓΧΜΒ΄.[403]

---

[399]Παράρτημα: Αναφερόμενο στο έγγραφο από το Υπουργείο Εξωτερικών, που στάλθηκε στις 24 Νοεμβρίου 1917 και στα τηλεγραφήματα του Προέδρου της Κυβερνήσεως.

[400]Ibid, φακ. 126

[401] Ibid, φακ. 126

[402] Ibid, φακ. 126

[403]Ibid, φακ. 126

Σε τηλεγράφημα του Υπουργείου Οικονομικών της Γαλλίας, θα σταλεί το σχέδιο συμφωνίας μεταξύ Γαλλίας, Ηνωμένου Βασιλείου και της Ελλάδος ως προς τις πληρωμές των δαπανών για τα στρατεύματα στην Ανατολή. Τα ποσά θα διατεθούν ή το Ελληνικό δημόσιο Ταμείο ή από την Εθνική Τράπεζα.

Στις 4 Απριλίου του 1918 στο Φ.Ε.Κ., θα δημοσιευτεί η συμφωνία μεταξύ των κρατών Ελλάδος, Ηνωμένου Βασιλείου, Γαλλία και Η.Π.Α., με τις αλλαγές στο άρθρο 3, όπως είχε ζητηθεί από την Εθνική Τράπεζα.[404]

Θεσπίζεται ο νόμος περί των γραμματίων της Εθνικής Άμυνας, το όλο εγχείρημα θα το ανελάμβανε η Εθνική Τράπεζα, τα γραμμάτια θα καθοριζόταν να εκδίδονται σε σειρά των 25.000.000, μετά την έκδοση τους ο υπουργός των Οικονομικών θα παρείχε στην Τράπεζα, προς κάλυψη της συναλλαγματικής ισοτιμίας, ίσο ποσόν από τα θησαυροφυλάκια των Η.Π.Α, της Γαλλίας και των Ηνωμένων Πολιτείων.

Θα αναπτυχθεί έντονη αλληλογραφία μεταξύ του Υπουργείου Οικονομικών, της Εθνικής Τραπέζης και προς την Διασυμμαχική Επιτροπή, καθώς και με τα αρμόδια υπουργεία και πρεσβείες των τριών χωρών, σχετικά με την πορεία των πιστώσεων. Ειδικά προς το άρθρο 5, που αναφέρεται στο ότι η χώρα έπρεπε να σταματήσει να δίνει εμβάσματα εξωτερικού, παρά μόνο με σοβαρή αιτιολογία και πάντα με τα απαραίτητα δικαιολογητικά έγγραφα.[405]

Παράλληλα και ενώ έχουν εγκατασταθεί στην Ελλάδα τα συμμαχικά στρατεύματα και ενώ στο άρθρο 1 της συμφωνίας, αναφερόταν ότι θα αναλάμβαναν τον εξοπλισμό και τις προμήθειες σιτισμού του ελληνικού στρατού, η Μεγάλη Βρετανία δεν φαινόταν διατεθειμένη να βοηθήσει δημιουργώντας προβλήματα ως προς τον επισιτισμό των στρατευμάτων, επίσης δημιουργείται από πλευράς πάλι της Μεγάλης Βρετανίας ένα ακόμη πρόβλημα, ως προς το άρθρο 6[406] του σχεδίου

---

[404]Παράρτημα: ΦΕΚ αρ. 71/ 4 Απριλίου 1918, Νόμος 1225

[405] Ibid, φακ. 127

[406]«Η Διασυμμαχική Οικονομική Επιτροπή αναλαμβάνει να αγοράσει μέσα ή έξω από την Ελλάδα, τα είδη που επρόκειτο να προμηθεύσει η Αμερική με τους όρους που προέβλεπε η συμφωνία σχετικά με τις στρατιωτικές προμήθειες. Η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία θα ανοίξουν λογαριασμό και θα μοιραστούν

συμφωνίας, ζητώντας να αφαιρεθεί, με τους Γάλλους να ζητούν την αντικατάστασή του, η ελληνική κυβέρνηση απορρίπτει τις νέες προτάσεις, τελικά θα αποφασιστεί να αφαιρεθεί το εν λόγο άρθρο. Η βρετανική κυβέρνηση όμως θα επανέλθει, αυτή την φορά με την σύμφωνη γνώμη της Γαλλίας, ώστε οι μισές ανάγκης σίτισης δοθούν από το ελληνικό κράτος στα στρατεύματα.[407]

Η σχετική σύμβαση υπογράφτηκε στις 28 Ιανουαρίου του 1918. Υπήρξε στην ουσία, αποτέλεσμα σχετικής συμφωνίας με τις κυβερνήσει της Γαλλίας και του Ηνωμένου Βασιλείου και με βάση την οποία, η Εθνική Τράπεζα θα αναλάμβανε την υποχρέωση να χορηγήσει ένα συγκεκριμένο ποσό για την συντήρηση των συμμαχικών στρατευμάτων αυτών των χωρών, που θα βρίσκονταν στον ελλαδικό χώρο κατά την διάρκεια του 1918. Το συνολικό ποσό καθοριζόταν μάλιστα στα 282.462.000 φράγκα με ετήσιο τόκο 5%, ενώ την ίδια στιγμή για την κάλυψη του η Εθνική Τράπεζα δέχθηκε πιστώσεις από τα κρατικά θησαυροφυλάκια του Ηνωμένου Βασιλείου και της Γαλλίας σε χρυσό. Παράλληλα, η Εθνική Τράπεζα καλούνταν, βάσει της εν λόγω συμφωνίας, να χορηγήσει στο ελληνικό κράτος εντός του 1918, το συνολικό ποσό των 750.000.000εκατομμυρίων δραχμών, για πολεμικούς σκοπούς. Η κυβέρνηση είχε ζητήσει από τις δυο χώρες όπως προβούν, με την προκαταβολή της Εθνικής Τράπεζας, να καταθέσουν την αντίστοιχη αξία των νομισμάτων τους στις δικές τους τράπεζες, ώστε μετά τον πόλεμο καθορίσουν την συναλλαγματική αξία, πρόταση την οποία απέρριψαν η Γαλλία και η Βρετανία.[408]

Το 1919, η συμφωνία του 1918, σταματάει να έχει ισχύ, υπογράφεται συμφωνία για πρόσθετη βοήθεια την 1 Ιουνίου του 1919,[409] για τις δαπάνες των στρατευμάτων με τους όρους της συμφωνίας του 1918, οι πιστώσεις που θα δώσουν

εξίσου τις δαπάνες» (Παντελάκης Σ. Νίκος , *Συμμαχικές πιστώσεις κράτος και Εθνική Τράπεζα (1917-1928),* σ. 74

[407]Παντελάκης Ν., (1998), «*Συμμαχικές πιστώσεις κράτος και Εθνική Τράπεζα (1917-1928)»,*Αθήνα :Μ.Ι.ΕΤ., σ. 78-79

[408] φακ. 127

[409]Παντελάκης Ν., (1998), «*Συμμαχικές πιστώσεις κράτος και Εθνική Τράπεζα (1917-1928)»,* Αθήνα :Μ.Ι.ΕΤ., σ. 78-79

από κοινού Μεγάλη Βρετανία και Γαλλία θα φτάνουν τα 100.000.000φράγκα, *όταν θα έχουν υπόλοιπο από τα 750.000.000 φράγκων του προηγούμενου χρόνου αυτό θα το μειώνουν από τα 100.000.000 φράγκα.*[410] Τα άρθρα που αφορούν το πολεμικό υλικό αναδιαμορφώνονται, σε ότι αφορά την Μεγάλη Βρετανία χρεώνοντας σε λογαριασμό που θα άνοιγε με το υλικό που θα προμήθευε τα ελληνικά στρατεύματα, ο διακανονισμός θα γινόταν με ομολογίες του ελληνικού κράτους οι οποίες θα ανανεώνονται με την λήξη τους, ενώ στην Γαλλία θα δινόταν πίστωση 30.000.000 δραχμών, που προερχόταν από τα ποσά που έδωσε η Γαλλία στον ελληνικό στρατό,[411] θα της δοθούν συναλλαγματικές της Εθνικής Τράπεζας διάρκειας ενός χρόνου, και στις δύο χώρες θα δοθεί το προβλεπόμενο ποσό που εμπεριέχεται στην συμφωνία του 1918, για τις δαπάνες των στρατευμάτων τους.[412]

Η Εθνική Τράπεζα έως το 1918, είχε δώσει στο ελληνικό δημόσιο 675.000.000 δραχμές και παράλληλα είχε εκδώσει 514.000.000 τραπεζογραμμάτια,[413] ενώ το 1919, που οι πιστώσεις με τα επιπλέον 100.000.000 φράγκα της συμφωνίας, έχουν φτάσει στο ύψος των 850.000.000 φράγκων. Το έτος του 1919, τα διαθέσιμα της Εθνικής στο εξωτερικό έχουν πέσει κάτω από τις 100.000.000 φράγκα, αυτό σήμαινε ότι μπορούσε βάση του νόμου ΓΧΜΒ' να ζητήσει την ρευστοποίηση τους, αυτό ήταν που ανάγκασε τους συμμάχους να αρχίσουν να καταβάλουν στην Εθνική τις πιστώσεις που αναλογούσαν στην χώρα τους.[414]

Πίνακας 19: Συμμαχικές πιστώσεις 850 εκατομμυρίων δραχμών

(Εκατομμύρια δραχμές)

Βρετανία		Γαλλία	Η.Π.Α					
Έτος Μήνες	Άνοιγμα Πίστωσης	Καταβολή	Άνοιγμα Πίστωσης	Άνοιγμα Πίστωσης	Καταβολή	Σύνολο ανοιγμένων	Καταβληθέντα από την ΕΤΕ	Έκδοση Τραπ/ματιων

[410]Ibid, σ.82

[411]Ibid, σ.82

[412]Με ετήσιο τόκο το 5% και θα εξοφληθούν όπως αναφέρουμε και παραπάνω το 1921.

[413]Ibid, σ. 89

[414]Παντελάκης Σ. Νίκος (1988), «*Συμμαχικές πιστώσεις κράτος και Εθνική Τράπεζα (1917-1928)*», Αθήνα: Μ.Ι.ΕΤ., σ. 90

						πιστώσεων	Στο Ελληνικό Δημόσιο	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
1917-1918								
1917/12	25	-	25	-	-	50	50	50
1918/2	-	-	-	-	-	-	70	70
1918/3	-	-	25	-	-	25	25	15
1918/4	-	-	-	-	-	-	25	20
1918/5	25	-	-	-	-	25	60	20
1918/6	40	-	43,5	90	-	173,5	139	25
1918/7	-	-	-	-	-	-	15	37
1918/8	-	-	-	-	-	-	40	25
1918/9	45	-	45	-	-	90	65	44
1918/10	16,7	-	16,7	-	-	33,3	55	38
1918/11	-	-	53,3	-	-	53,3	45	75
1918/12	73,3	-	-	115	-	188,3	86	95
Σύνολο	225	-	208,5	205	-	638,5	675	514
1919								
1919/2	-	-	20	-	-	20	-	-
1919/3	10,7	-	10,7	-	-	21,4	48	-
1919/4	-	-	-	-	-	-	100	86
1919/5	-	-	-	20	-	20	-	35
1919/6	-	-	-	-	-	-	2	45
1919/7	-	-	-	25	-	25	-	45
1919/8	14,3	-	-	-	-	14,3	25	10
1919/9	-	-	-	-	-	-	-	30
1919/10	-	-	-	-	-	-	-	85
1919/12	-	-	-	-	25,9*	-	-	-
Σύνολο	25	-	30,7	45	25,9	100,7	176	336
1920								
1920/1	-	5,04	10,8	-	25,9	10,8	-	-
1920/2	-	10,09	-	-	-	-	-	-
1920/5	-	61,5	-	-	-	-	-	-
1920/6	-	37,8	-	-	-	-	-	-
1920/9	-	-	-	-	25,9	-	-	-
1920/10	-	50,4	-	-	-	-	-	-
Σύνολο	-	165	10,8	-	51,8	10,8	-	-
• Ισοτιμία $1= 5,18 δραχμές								

Πηγή: Παντελάκης Σ. Νίκος (1988), *Συμμαχικές πιστώσεις κράτος και Εθνική Τράπεζα (1917-1928),* Αθήνα: Μ.Ι.ΕΤ., σ. 89

Στον πίνακα παρουσιάζεται τα ποσά των Συμμάχων κατά έτος στην στήλη 1, 3 και 4 και το σύνολο 6, τι έχει δώσει η Εθνική Τράπεζα στο δημόσιο στήλη 7 και τα τραπεζογραμμάτια της Εθνικής έναντι των πιστώσεων στην στήλη 8.

Συνοπτική ανάλυση του συνόλου των κεφαλαίων τα οποία έχει διατεθειμένα η Εθνική Τράπεζα έως το 1918 σε εθνικά δάνεια, είχε ως εξής :

Πίνακας 20: Κεφάλαια τα οποία έχει διατεθειμένα η Εθνική Τράπεζα ως το 1918 σε εθνικά δάνεια

Ομολογίαι Εθνικών δανείων εις χρυσόν	Φρ.	89.650.977
Ομολογίαι δανείων εις τραπεζικά γραμμάτια	“	60.301.014
Προσωρινά Δάνεια Ελληνικής Κυβερνήσεως	“	55.000.000
Υπόλοιπον του παλαιού δανείου επ’ αναγκ. κυκλοφορίας	“	52.951.915
Σύνολον	Φρ.	257.903.906

Πηγή: Αναζηρόπουλος Σπ.(1926), *Δημοσιονομική Επισκόπησις της Ελλάδος 1821-1926,* Αθήνα: Π.Γ. Μακρής, σ. 139

Το 1918 με προσωπική παρέμβαση του Βενιζέλου,[415] στην Γενική Συνέλευση της Τράπεζας, θα καταργηθούν οι μέχρι πρότινος θέσεις των Υποδιοικητών και θα συσταθούν θέσεις συνδιοικητών, όπου θα εκλεγούν ο Ιωάννης Δροσόπουλος και ο Αλέξανδρος Διομήδης, εγκρίνεται η πρόταση συγχωνεύσεως με την Τράπεζα Κρήτης, που θα επικυρωθεί με βασιλικό διάταγμα στις 22 Ιουνίου το 1919. Η Τράπεζα παράλληλα είχε αναλάβει την οικονομική υποχρέωση προς το κράτος, για την συντήρηση των συμμαχικών στρατευμάτων και τις πολεμικές δαπάνες *έναντι πιστώσεως εις χρυσόν.*[416] Θα συμμετάσχει όπως ήδη έχουμε αναφέρει στην έκδοση γραμματίων εθνικής άμυνας και θα χορηγηθούν προς το ελληνικό κράτος 750 εκατομμύρια δραχμές, λόγω των προκαταβολών σε συνάλλαγμα που ανέλαβε με την σύμβαση 28/10 το Φλεβάρη του 1918.[417]

[415]Κωστής Κ., (2003), «*Ιστορία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος 1914-1940*», Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας, σ. 163

[416]Σπηλιωτόπουλος Σ., (1949), «*Ιστορία της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος, 100 χρόνια Ελληνικής ζωής*», Αθήνα: Ίκαρος, σ. 99

[417]Ibid, σ. 98-100

Ο ισολογισμός της Τράπεζας του 1918, μας δίνει την παρακάτω ανάλυση για τα τρία έτη 1916-1917-1918:

Πίνακας 21: Ισολογισμός της Τράπεζας του 1918 με ανάλυση για τα τρία έτη 1916-1917-1918

Έτος 1916. Ήσαν εν κυκλοφορία Τραπεζικά γραμμάτια:

α) Δια λογ/σμόν της Κυβερνήσεως		Δρ.	51.951.915
β) “ “ “ Τραπέζης συμφ. Νόμο ΓΧΜΒ’		“	360.000.000
γ) “ “ “ “ “ τοις Νόμοις περί αναγκαστικής κυκλοφορίας	Δρ. 137.436.547.57		
Διαθέσιμα προς συμπλήρωσιν ανώτατου ορίου κυκλοφορίας	Δρ. 8.563.152.43	Δρ.	146.000.000.42
Σύνολον :		Δρ.	562.951.915.42

Έτος 1917. Δια λογαριασμόν της Κυβερνήσεως…….. Δρ. 54.961915.42

β’) Δια λογ/σμόν της Τραπέζης συμφώνως με το Νόμω ΓΧΜΒ’		“	690.000.000
γ΄)Εν κυκλοφορία δια λογ/σμον της Τραπέζης συμφώνως τοις Νόμοις περί αναγκαστικής κυκλοφορίας….Δρ.	114.370.358.05		
Διαθέσιμα προς συμπλήρωσιν ανωτάτου ορίου κυκλοφορίας …….……Δρ.	31.629.641.95	Δρ.	146.000.000
Σύνολον:		“	890.961.915.42

Έτος 1918.

α’) Δια λογαριασμόν της Κυβερνήσεως		Δρ.	52.951.915
β’) Δια λογαριασμόν συμφώνως Νόμω ΓΧΜΒ΄		Δρ.	1.170.070.605
γ’) Εν κυκλοφορία δια λ/σμόν της Τραπέζης συμφώνως τοίς Νόμοις περί αναγκαστικής κυκλοφορίας…..Δρ.	44.539.392.51		
Διαθέσιμα προς συμπλήρωσιν ανωτάτου ορίου κυκλοφορίας…….Δρ.	101.460.607.49	Δρ.	146.000.000
Σύνολον:		“	1.369.022.520

Πηγή : Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος Ιστορικό Αρχείο

Το 1918 η Εθνική Τράπεζα δέχτηκε ισχυρές κρατικές πιέσεις, καθώς και τις διαβεβαιώσεις ότι δεν θα υπήρχε οικονομικός κίνδυνος από την στιγμή που υπήρχαν αποφάσεις από την Διασυμμαχική Οικονομική Επιτροπή, ώστε να χορηγήσει προκαταβολικές πιστώσεις. Όμως το αποτέλεσμα ήταν να βρεθεί η Τράπεζα ακάλυπτη και παράνομη απέναντι στο νόμο για το ποσό των 160.000.000 δραχμών, λόγο της αργοπορίας στο άνοιγμα των πιστώσεων από τις Συμμαχικές Δυνάμεις. Επίσης οι συμμαχικές δυνάμεις αντέδρασαν και δεν δέχτηκαν να συμμετάσχουν στις πιστώσεις για αγορά πολεμικού υλικού ενώ είχε συμπεριληφθεί στην συμφωνία. Από το 1919 η Εθνική Τράπεζα θα εκχωρήσει δάνεια στο κράτος για τις ανάγκες του πολέμου, ενώ η ισοτιμία της δραχμής με το δολάριο θα της στοιχίσει, έχοντας διαθέσιμα φράγκα και λίρες που εκείνη την εποχή, λόγο της νομισματικής διεθνής κρίσης, είχαν υποτιμηθεί, για τις ανάγκες αυτές θα ρευστοποιηθεί μέρος των συμμαχικών πιστώσεων.[418] Η Τράπεζα, πράγμα που δεν είναι ξεκάθαρο στους ισολογισμούς που εμφανίζει, μεταφέρει κεφάλαια έως το 1922 για να ενισχύσει τα ακαθάριστα έσοδα της, ίσως και ελλείψει εποπτικού ελέγχου τραπεζών, ενώ έως το τέλος του μεσοπολέμου δεν θα προβεί και σε αύξηση του μετοχικού της κεφαλαίου.[419]

Το 1920, όταν βασιλιάς Κωνσταντίνος επιστρέφει στην Ελλάδα θα υπάρξει οικονομικός αποκλεισμός της χώρας, οι συμμαχικές δυνάμεις θα διακόψουν την οικονομική τους βοήθεια, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να προσπαθεί να βρει δικούς της οικονομικούς πόρους για να ανταπεξέλθει στις πολεμικές δαπάνες. Η Εθνική Τράπεζα θα χρησιμοποιούσε μεγάλος μέρος των εσόδων της, από την Αγγλία και τις Η.Π.Α. για το σιτισμό των κατοίκων, ώστε να προμηθεύσει το κράτος με την αγορά σιτηρών, αποτέλεσμα αυτού ήταν να ζητηθεί δάνειο από την Αγγλία, με την ενεχυρίαση χρυσού που κατείχε η Τράπεζα στο εξωτερικό. Με την αλλαγή της κυβερνήσεως, η Εθνική Τράπεζα θα εδραίωση το εκδοτικό της προνόμιο σε όλες τις περιοχές που ήταν στην

---

[418]Παντελάκης Ν.,(1988), «*Συμμαχικές πιστώσεις κράτος και Εθνική Τράπεζα (1917-1928)*», Αθήνα: Μ.Ι.ΕΤ., σ. 98-100, 329

[419]Κωστής Κ., (2003), «*Ιστορία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος 1914-1940*», Αθήνα :Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας, σ. 167-170

Συνθήκη των Σεβρών. Ο πρωθυπουργός Δ. Ράλλης, θα ζητήσει από τον διοικητή Ζαΐμη να μην θέσει υποψηφιότητα και στην θέση του θα επανέλθει ο Δ. Μάξιμος .[420]

Μετά την Μικρασιατική καταστροφή δόθηκε δάνειο στο κράτος για την *αγροτική και αστική αποκατάσταση των προσφύγων* [421]από την Κοινωνία των Εθνών, ποσού 12.300.000 λίρες για 40 χρόνια με ετήσιο επιτόκιο 7%, θα το διαχειριζόταν η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων .

Εκείνη την περίοδο εναλλάσσονταν πολλές κυβερνήσεις στην χώρα, χωρίς να υπάρχει ένα σταθερό και ενιαίο οικονομικό πλαίσιο, για το διακανονισμό του πολεμικού χρέους, αλλά και προς την αναζήτηση κεφαλαίων για την αντιμετώπιση των προσφύγων και των οικονομικών αναγκών που έχουν προκύψει. Οι απόψεις σχετικά με τις συμμαχικές πιστώσεις συγκρούονται, γιατί μεν το κράτος θέτει ότι οι Σύμμαχοι καταπατούν την συμφωνία που υπήρχε, βάση της οποίας η χώρα έχει το δικαίωμα της ρευστοποίησης των πιστώσεων, πράγμα που δεν ήταν εφικτό λόγο που οικονομικού αποκλεισμού της χώρας και από την άλλη η Εθνική Τράπεζα, θεωρεί ότι πρέπει για την Ελλάδα να είναι ανοικτές οι ξένες χρηματαγορές πράγμα που δεν υφίσταται εκείνη την εποχή, η Τράπεζα θα αναλάβει τον ρόλο των διαπραγματεύσεων έχοντας ισχυρές επαφές στο Λονδίνο και στο Παρίσι, όπου και ολοκληρώνοντας τον διακανονισμό θα της δώσει και το πλεονέκτημα της αυτοδυναμίας .

Το 1926 και ενώ ακόμα η ελληνική οικονομία εξακολουθεί να υποφέρει, η Εθνική Τράπεζα θα αναλάβει τον πρωταγωνιστικό ρόλο για τον διακανονισμό των πολεμικών χρεών, το ζήτημα θα λυθεί με δυσμενείς σχετικά όρους για την χώρα μας, όμως αυτή η αποφασιστική κίνηση της Εθνικής Τράπεζας, καταδεικνύει την δύναμη και την επιρροή της στην ελληνική οικονομία.[422]

---

[420] Ibid, σ.156-166

[421]Παντελάκης Ν.,(1995), «*Δημόσια Δάνεια*», Αθήνα: ΜΙΕΤ , σ. 73

[422]Ibid, σ. 70-72

8.3. Η οικονομική, πολιτική και κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα ως τη Μικρασιατική Καταστροφή

Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να επισημάνουμε πως από το 1915 ως το 1919, η χώρα είχε παραμείνει στον καθεστώς χρυσού - συναλλάγματος. Είναι ωστόσο ενδεικτικό, ότι το νομισματικό σύστημα είχε υπονομευτεί σε μεγάλο βαθμό, λόγω της μαζικής έκδοσης ακάλυπτου χαρτονομίσματος, κατά την περίοδο που η Ελλάδα μπήκε στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κατά το διάστημα 1917 - 1918. Η κατάρρευση του νομισματικού συστήματος της χώρας, επήλθε κατά την διάρκεια του Ελληνοτουρκικού πολέμου το διάστημα 1919 - 1922. Εξάλλου, η κατάσταση αυτή τροφοδοτήθηκε παράλληλα και από την πολιτική αστάθεια που ακολούθησε μετά το τέλος της πολεμικής περιόδου.

Ωστόσο, οι πολεμικές δαπάνες σε συνδυασμό με τον απότομο πληθωρισμό των αρχών της δεκαετίας του 1920, αλλά επιπρόσθετα και η μεγάλη ζήτηση ως προς τα βασικά καταναλωτικά αγαθά, λόγω της αύξησης του πληθυσμού, είχαν ως αποτέλεσμα την άνθηση της βιομηχανικής δραστηριότητας. Η ίδια η βιομηχανία ενισχύθηκε τόσο από τη σημαντική πτώση των πραγματικών μισθών μετά το 1921, εξαιτίας του υψηλού πληθωρισμού, όσο και από την υψηλή δασμολογική προστασία. Η πτώση των πραγματικών μισθών και η αύξηση της παραγωγικότητας, λόγω της άφιξης των προσφύγων, από τους οποίους πολλοί ήταν βιομηχανικοί εργάτες, συνέβαλαν στη σημαντική ανάπτυξη της βιομηχανίας.

Τα κύρια γνωρίσματα της δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής, κατά τη μεσοπολεμική περίοδο αντανακλούν τις διαρθρωτικές αδυναμίες του φοροεισπρακτικού μηχανισμού και την αναγκαστική υποταγή της νομισματικής πολιτικής, στην επιδίωξη κάλυψης των υπερβολικών δαπανών. Ειδικότερα, τα υψηλά επίπεδα των δημόσιων δαπανών στους προϋπολογισμούς της πολεμικής περιόδου, συνοδεύτηκαν από τους υψηλούς ρυθμούς αύξησης της προσφοράς σε χρήμα. Επίσης, συνοδεύτηκαν και από υψηλούς ρυθμούς αύξησης της προσφοράς χρήματος, αλλά και τις μεγάλες απώλειες των συναλλαγματικών διαθεσίμων και τα χαμηλά και απογοητευτικά φορολογικά έσοδα. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να επισημανθεί εξάλλου, πως η ασύμμετρη σχέση μεταξύ της άμεσης και της έμμεσης φορολογίας που υπήρξε κατά την προπολεμική περίοδο, είχε συνεχίσει να διακρίνει και να χαρακτηρίζει και την περίοδο μετά το 1914. Είναι αλήθεια, πως είχαν υπάρξει ενδιάμεσα κάποιες

προσπάθειες για την μεταρρύθμιση του φορολογικού συστήματος κατά την διάρκεια της πολεμικής περιόδου και που συνοδεύτηκαν από υψηλούς αριθμούς αύξησης της προσφοράς χρήματος. Ωστόσο είναι ενδεικτικό πως και πάλι οι άμεσοι φόροι συνέχιζαν να μειώνονται, ενώ οι έμμεσοι φόροι διαρκώς αυξάνονταν, αυτό συνέβη τόσο κατά την διάρκεια των αυξημένων αμυντικών δαπανών, όσο και στη συνέχεια. Οι κυβερνήσεις εν τέλει, στηρίχθηκαν στην άντληση εσόδων μέσω του πληθωρισμού. Αποτέλεσμα της επιλογής αυτής, ήταν η έξαρση των πληθωριστικών πιέσεων και η στροφή προς τις ελεύθερα κυμαινόμενες ισοτιμίες.[423]

Παράλληλα, η πολιτική κατάσταση, είχε υπάρξει ιδιαίτερα κρίσιμη και ταραχώδης εκείνο το διάστημα. Κι αυτό καθώς η μεν διαίρεση του ελληνικού κόσμου και της ελληνικής κοινωνίας από τον Εθνικό Διχασμό που προέκυψε μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1910, είχε επηρεάσει με καθοριστικό τρόπο το πολιτικό σκηνικό, ενώ συγχρόνως είχε αφήσει και βαθιά σημάδια στην ελληνική κοινωνία που θα συνέχιζαν άλλωστε να υφίστανται για μεγάλο χρονικό διάστημα, ακόμα και μετά το τέλος της Μικρασιατικής Καταστροφής.[424]

Στις 31 Μάϊου/13 Ιουνίου του 1915, έγιναν εκλογές στην Ελλάδα και νικητής αναδείχτηκε ο Βενιζέλος, αλλά παρά τα εκλογικά αποτελέσματα, ο βασιλιάς συνέχισε να διατηρεί πρωθυπουργό τον Γούναρη και μόλις τον Αύγουστο σχημάτισε κυβέρνηση ο Βενιζέλος.

Το Σεπτέμβριο η Βουλγαρία κήρυξε γενική επιστράτευση, συντασσόμενη με τις Κεντρικές Δυνάμεις, όλες οι πολιτικές παρατάξεις στην Αθήνα θορυβήθηκαν και ενώ ο Βενιζέλος είχε κατορθώσει να πείσει τον Κωνσταντίνο να γίνει επιστράτευση αντίστοιχα και στην Ελλάδα, δεν μπόρεσε να τον πείσει παράλληλα να αφήσει η Ελλάδα στην άκρη την ουδετερόφιλη στάση της. Όταν τελικά οι Βούλγαροι κήρυξαν τον πόλεμο και η ελληνική βουλή, μετά από πρόταση του Βενιζέλου, ενέκρινε την αποστολή δυνάμεων τόσο για να βοηθηθεί η Σερβία αλλά και εναντίον των Κεντρικών

---

[423]Τράπεζα της Ελλάδος, (2009), «*Η κρίση του 1929, η ελληνική οικονομία και οι εκθέσεις της Τραπέζης Ελλάδος για τα έτη 1928-1940*», Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος, σ. 28-31

[424]Βερέμης Θ., Κολιόπουλος, Γ., (2006), «*Ελλάς, η σύγχρονη συνέχεια από το 1821 ως το σήμερα*», Αθήνα: Καστανιώτης, σ. 332

Δυνάμεων, ο βασιλιάς τον κάλεσε στα ανάκτορα και του ζήτησε να υποβάλλει την παραίτησή του.

Αυτή η εξέλιξη είχε θεωρηθεί αντισυνταγματική από τον Βενιζέλο, που θεώρησε πως ο βασιλιάς δεν είχε το δικαίωμα για δεύτερη φορά να τον αποπέμψει. Η αλήθεια είναι πως ο βασιλιάς είχε το δικαίωμα να απολύσει την κυβέρνηση, αλλά το πνεύμα του συνταγματικού πολιτεύματος απαιτούσε να γίνεται αυτό μόνο για να δίνεται η δυνατότητα στη λαϊκή θέληση να επιβληθεί.[425] Όλα αυτά κατεδείκνυαν πως το χάσμα πια γινόταν ολοένα βαθύτερο.

Οι Βενιζελικοί σταδιακά προχώρησαν στην σύσταση εξωκοινοβουλευτικής αντίστασης. Επειδή φοβούνταν μήπως ηττηθούν στις εκλογές που θα γίνονταν τον ερχόμενο Δεκέμβριο (του 1915), και με το επιχείρημα πως ήταν αντισυνταγματική μια ακόμα διάλυση της Βουλής, απείχαν από τις εκλογές της 19ης Δεκεμβρίου του 1915. Το αποτέλεσμα, ήταν να τους αποκλείσει η κυβέρνηση από τις ένοπλες δυνάμεις και τη δημόσια διοίκηση.[426] Αυτές οι εξελίξεις είχαν συμβάλλει στο να αναμοχλευτούν ακόμα πιο πολύ τα πάθη και αυτή η εξέλιξη επιδεινώθηκε και από τον ενεργό ρόλο της Αντάντ και των Κεντρικών Δυνάμεων, των οποίων πράκτορες και μέλη των μυστικών τους αστυνομιών, που χρησιμοποιούσαν κοινούς πληροφοριοδότες και παραπλανημένους πατριώτες.

Το Μάιο του 1916, οι Βενιζελικοί αξιωματικοί άρχισαν να σχηματίζουν την λεγόμενη "Εθνική Άμυνα". Η οργάνωση εξέταζε θετικά το ενδεχόμενο να σχηματιστεί ξεχωριστή κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη, στοιχείο που εν μέρει ευνοούσαν και Γάλλοι και Βρετανοί αξιωματικοί. Αντίστοιχα, οι πρώην βασιλόφρονες αξιωματικοί, με αρχηγό τον Ιωάννη Μεταξά, οργανώθηκαν σε έναν "Σύνδεσμο Επιστράτων".

Ενώ ο βασιλιάς την ίδια εποχή επιχειρούσε μάταια να πείσει τις δυνάμεις της Αντάντ, πως ήταν αυστηρά ουδετερόφιλος, ο Βενιζέλος οργάνωνε τον Αύγουστο του 1916 συγκέντρωση υποστηρικτών του στην Αθήνα, με την οποία ο βασιλιάς καλούνταν

[425] Ibid, σ. 333

[426] Ibid, σ. 334

να σταματήσει να ενεργεί ως αρχηγός κόμματος και να καταστεί ηγέτης του συνόλου. Την άλλη μέρα, οι βασιλικοί οργάνωσαν μια αντιδιαδήλωση, κατά την οποία ο Ράλλης, ο Γούναρης και ο Στέφανος Δραγούμης, κατήγγειλαν τις παράφρονες ενέργειες του Βενιζέλου.[427]

Στις 31 Αυγούστου, η βενιζελική "Εθνική Άμυνα", ξεκάθαρα κήρυξε ανταρσία κατά των Αθηνών, ενώ η βραχύβια κυβέρνηση Καλογερόπουλου που είχε διαδεχθεί εκείνη του Ζαΐμη, δεν αναγνωρίστηκε από τους Άγγλους, που από καιρό δεν είχαν πια καλές σχέσεις με το βασιλιά. Ο Βενιζέλος επιβιβάστηκε σε ένα πλοίο στον Πειραιά στις 15/25 Σεπτεμβρίου και με τη συνοδεία γαλλικού αντιτορπιλικού, έφυγε για την Κρήτη, όπου κήρυξε επανάσταση. Έπειτα έκανε το γύρο των νησιών για να κερδίσει και άλλους υποστηρικτές, και κατέληξε στη Θεσσαλονίκη, όπου στις 22 Σεπτεμβρίου/5 Οκτωβρίου εγκατέστησε προσωρινή κυβέρνηση φιλική προς την Αντάντ.[428]

Παρ' όλες τις προσπάθειες για κατευνασμό των παθών και για μια συμφιλίωση μεταξύ της "παλαιάς" και της "νέας" Ελλάδας, για την οποία είχαν προσπαθήσει να επιφέρουν οι συμμαχικές δυνάμεις, αυτό στάθηκε αδύνατο και με έντονη προτροπή της Γαλλίας, ξεκίνησε στις 24 Νοεμβρίου του 1916, αποκλεισμός των Αθηνών και το Πειραιά από συμμαχικά πλοία. Ως τα μέσα του καλοκαιριού του 1917 η προσωρινή κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης είχε εδραιώσει τη θέση της, και οι Σύμμαχοι κατέστρωναν σχέδια να ανοίξουν μέτωπο στη Μακεδονία, παρά τις παλαιότερες αποτυχίες του Sarrail.[429]

Τον Ιούνιο του 1917, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος μετά από πιέσεις των Συμμάχων παραιτήθηκε και δήλωσε στους υπουργούς του πως θα έπαιρνε το δρόμο της εξορίας. Τις ίδιες μέρες, οι Σύμμαχοι που είχαν αποβιβαστεί στον Πειραιά συνέλαβαν αρκετά μέλη της φιλοβασιλικής παράταξης και στις 14/27 Ιουνίου έγινε η εγκατάσταση του Βενιζέλου στο πρωθυπουργικό αξίωμα. Αυτός αμέσως ζήτησε την κατάργηση του

---

[427] Ibid, σ.334

[428] Ibid, σ. 333

[429]Mazower M., (1992), «*The Messiah and the Bourgeoisie: Venizelos and Politics in Greece, 1909 – 1912*», in Historical Journal, 35(4):p. 885-904

νομοθετικού σώματος που είχε αναδειχτεί με τις εκλογές του 1915, με την αιτιολογία ότι αυτές ήταν παράνομες και αντισυνταγματικές. Ακολούθησε γρήγορα η επάνοδος των βενιζελικών στα αξιώματα στο στρατό, στο ναυτικό και στη δημόσια διοίκηση και η απόλυση όλων εκείνων που είχαν ταυτιστεί με το καθεστώς του βασιλιά.[430]

Βέβαια, όλες αυτές οι εξελίξεις την ίδια στιγμή, δεν σήμαιναν αντίστοιχα την οριστική επικράτηση του Ελ. Βενιζέλου. Ήδη και από το 1916 αλλά περισσότερο μετά το 1917, όταν είχαν αρχίσει να ανασυγκροτούνται ξανά οι αντιβενιζελικές δυνάμεις, είχε αρχίσει να σημειώνεται μια διαδικασία συσπείρωσης και πάλι διαφόρων φιλοβασιλικών δυνάμεων και παρατάξεων. Σε αυτές τις συσπειρώσεις φιλοβασιλικών οπαδών, είναι ενδεικτικό, πως είχαν πρωταγωνιστήσει κάποιες οργανώσεις παλαιών Επίστρατων αξιωματικών του στρατού, οι οποίοι μελλοντικά άλλωστε επρόκειτο να αποτελέσουν σημαντικά στελέχη του μηχανισμού του καθεστώτος του Ιωάννη Μεταξά. Είναι επίσης χαρακτηριστικό πως στους κόλπους αυτών των δυνάμεων που προέρχονταν, κατά κύριο λόγο, από την λεγόμενη Παλαιά Ελλάδα, βρίσκονταν στελέχη που ιδεολογικά σε κάποιο βαθμό διατηρούσαν κάποιες τάσεις επιφύλαξης έναντι του δυτικού κόσμου και έναντι στοιχείων που είχαν σχέση με εκφάνσεις του δυτικού πολιτισμού, όπως η εκπαίδευση, η επιστήμη, η τεχνολογία, η οικονομική οργάνωση, η αντίληψη περί πολιτικού φιλελευθερισμού. Θα λέγαμε, με άλλα λόγια, πως περισσότερο ή λιγότερο, αντιπροσώπευαν αφενός μεν ένα είδος απομονωτισμού έναντι του υπόλοιπου κόσμου και αφετέρου ένα είδος προσκόλλησης σε ιδεολογικά σχήματα που είχαν καλλιεργηθεί παραδοσιακά στον κόσμο της καθ' ημάς Ανατολής.[431]

Αυτός ο κόσμος θα ξαναβρισκόταν στην εξουσία της χώρας αμέσως μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920, τις οποίες είχε προκηρύξει από κάποιους μήνες πιο πριν ο Βενιζέλος. Η εκλογική ήττα του τελευταίου σε εκείνες τις εκλογές, σε μεγάλο βαθμό, είναι δυνατόν να θεωρηθεί αποτέλεσμα της κούρασης που είχε πλέον ένα μεγάλο τμήμα της τότε ελληνικής κοινωνίας, αναφορικά με την για πολλά χρόνια συμμετοχή της χώρας στις διάφορες πολεμικές αναμετρήσεις. μια συμμετοχή που είχε

---

[430] Ibid, σ. 885 - 904

[431]Clogg R.,(1992), «*A Concise History of Greece*», Cambridge University Press, Cambridge UK, p. 239

ξεκινήσει με τους Βαλκανικούς Πολέμους το 1912 και που συνεχιζόταν πλέον στην Μικρά Ασία.[432]

Η νίκη της λεγόμενης Ηνωμένης Αντιπολίτευσης, που είχε ενώσει τις διάφορες φιλοβασιλικές και αντιβενιζελικές δυνάμεις, συνδεόταν βέβαια και με κάποιες τάσεις υπερβάσεις και καταχρήσεις εξουσίας εκ μέρους των κυβερνήσεων του Ελ. Βενιζέλου και τις οποίες οι αντιβενιζελικοί πολιτικοί από τη μεριά τους είχαν προβάλλει ιδιαίτερα εκείνο το διάστημα, προβάλλοντας συγχρόνως και το σκεπτικό, πως η πολιτική του Βενιζέλου στη Μικρά Ασία ήταν ένα είδος προπετάσματος, ώστε να ξεχαστεί ο λαός και να μην αντισταθεί έτσι επίσης έναντι των καταχρήσεων της βενιζελικής εξουσίας. Φυσικά, η εκλογική νίκη της Ηνωμένης Αντιπολίτευσης είχε υπάρξει συνδεδεμένη και με την υπόσχεσή της περί τέλους του πολέμου στη Μικρά Ασία, υπόσχεση που φυσικά δεν επρόκειτο να τηρηθεί, οδηγώντας παράλληλα, μέσα από σωρεία λαθών στη Μικρασιατική Καταστροφή.[433]

Πέραν του τέλους του μικρασιατικού Ελληνισμού και της άφιξης περίπου 1,5 εκατομμυρίου προσφύγων από την Ανατολία και την ανατολική Θράκη, η Μικρασιατική Καταστροφή που έλαβε χώρα τον Σεπτέμβριο του 1922, επρόκειτο παράλληλα να έχει ως αποτέλεσμα και το κίνημα της 13ης Σεπτεμβρίου του 1922, όταν 12.000 στρατιώτες υπό την ηγεσία της λεγόμενης επαναστατικής επιτροπής που είχε συνταχτεί εκείνο το διάστημα και της οποίας ηγούνταν άτομα, όπως Νικόλαος Πλαστήρας. Συνέπεια εκείνου του κινήματος εξάλλου, με το οποίο τέθηκε παράλληλα τέρμα στην εξουσία της δυναστείας των Γκλύξμπουργκ εκείνο το διάστημα, ήταν και η περίφημη Δίκη των Έξι, με την οποία επρόκειτο να δηλητηριαστεί στην πορεία ακόμα περισσότερο η πολιτική ζωή του τόπου.[434]

Αμέσως συστήθηκε έκτακτο στρατοδικείο γνωστό και ως η Δίκη των Έξι, με πρόεδρο τον στρατηγό Αλέξανδρο Οθωναίο και όπου παραπέμφθηκαν έξι υψηλόβαθμα στελέχη της κυβέρνησης Γούναρη. Η δίκη έγινε με συνοπτικές διαδικασίες και στην

---

[432] Ibid, σ. 239

[433] Dobkin M., (1998), «*Smyrna 1922: The Destruction of a city*», New Mark Press, New York, p. 58

[434]Clark B., (2006), «*Twice a stranger: How Mass Expulsion forged modern Greece and Turkey*», Harvard University Press, NewYork, p. 119

διάρκειά της καταδικάστηκαν σε θάνατο οι Γούναρης, Θεοτόκης, Χατζανέστης, Πρωτοπαπαδάκης, Μπαλτατζής και Στράτος. Η απόφαση πάρθηκε και εκτελέστηκε στις 28 Νοεμβρίου του 1922.[435]

[435] Βουρνάς Τ. (2011), «*Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας», Τόμος Β΄*, εκδόσεις Πατάκης, Αθήνα, , σ. 284

Κεφάλαιο 9

9.1. Ο ρόλος της εθνικής και του κράτους

Ο ρόλος της εθνικής τράπεζας ήταν μονοπωλιακός, συνδέθηκε άμεσα με την λειτουργία του κεφαλαίου στην Ελλάδα, στην εμπορική και χρηματιστική του λειτουργία, ενίσχυσε την οικονομική εξουσία του κράτους. Το κράτος υπήρξε εξουσιαστής αλλά και εξουσιαζόμενος από την Εθνική.

Η Εθνική Τράπεζα ήρθε αρκετές φορές σε σύγκρουση με τις εκάστοτε κυβερνήσεις, πολλές φορές πολιτικές αναταράξεις και εθνικά ζητήματα περιέπλεξαν την σχέση αυτή. Εκ χρημάτισε το κράτος σε πολλές περιπτώσεις η Εθνική Τράπεζα, αν και πρωταρχικό σκοπός φαίνεται να ήταν η χρηματοδότηση του δημόσιου τομέα, ενώ το υπόλοιπο των διαθεσίμων δίνονταν στον ιδιωτικό τομέα, καταλαβαίνουμε πόσο δύσκολη ήταν η ανάπτυξη του που καθόρισε ένα μεγάλος μέρος της ελληνικής οικονομίας. Ένα παράδειγμα, αυτής της σχετικής σύγκρουσης με το ελληνικό κράτος, ήταν η περίπτωση της άρνησης του Ιωάννη Λ. Ευταξία να χορηγήσει δάνειο στην κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου το 1914 για την αγορά δυο νέων θωρηκτών, εφόσον η κυβέρνηση δεν επεξέτεινε το εκδοτικό προνόμιο της Εθνικής και στο μόλις πρόσφατα απελευθερωμένο τμήμα της βόρειας Ελλάδας (Μακεδονία, Ήπειρος κ.λ.π.).[436]

Ξεκίνησε από ένα μικρό πιστωτικό ίδρυμα και θα αναπτύξει μια μακροχρόνια δυναμική πορεία, ταυτίζοντας το συμφέρον της με το συμφέρον της χώρας. Βοήθησε την προπαρασκευή της χώρας, για την ολοκλήρωση των εθνικών συνόρων. Υπήρξε ο κύριος οικονομικός σύμβουλος των Ελληνικών κυβερνήσεων και ήταν ο τραπεζίτης του ελληνικού δημοσίου, στις οικονομικές σχέσεις του εξωτερικού και του εσωτερικού. Παράλληλα, η Εθνική Τράπεζα πρωτοστάτησε να γίνουν μελέτες, χρηματοδότησε την εκτέλεση δημοσίων και κοινωφελών παραγωγικών έργων και είχε την πρωτοβουλία σύστασης οργανισμών κοινής ωφέλειας, με την συμμετοχή τους στα κεφάλαιά τους. Η δράσης επεκτεινόταν σε όλους τους τομείς της οικονομικής ζωής της χώρας.

Διεύρυνε προοδευτικά τη δραστηριότητά της και πρόσθεσε στις εργασίες της την επί των χρηματογράφων και κινητών αξιών πίστη. Ίδρυσε ή σύμπραξε στην ίδρυση

[436] https://ha.nbg.gr/el/pdf_library/DIADROMH.pdf

εταιριών και επιχειρήσεων με συμμετοχή στα μετοχικά ή ομολογιακά τους κεφάλαια, ανέλαβε την έκδοση σε δημόσια εγγραφή εκτός των εθνικών δανείων και μετοχών ή ομολογιών νομικών προσώπων, ενίσχυσε επιχειρήσεις ιδρύοντας την Εθνική Τράπεζα επενδύσεων βιομηχανικής ανάπτυξης για τον εκσυγχρονισμό και περαιτέρω ανάπτυξη της βιομηχανίας. Απόκτησε στην κυριότητά της, την τράπεζα επαγγελματικής πίστεως την Εθνική Στεγαστική Τράπεζα, επιδίωξε μέσω αυτής την ανάπτυξη της ακίνητης ιδιοκτησίας.

Η Εθνική Τράπεζα θα αναλάβει την μέριμνα ώστε και να ιδρυθούν αλλά και να ενισχυθούν επιχειρήσεις με κεφάλαια της, συμβάλλοντας στην οικονομική ανάπτυξη του τόπου. Παράλληλα θα λειτουργήσει σαν αρωγός στα δημόσια έργα, συμβάλλοντας ουσιαστικά στην ανόρθωση σπουδαίων έργων, όπως αναλαμβάνοντας τα δυο πέμπτα του κεφαλαίου της υπό σύστασης εταιρείας για την αποξήρανση της λίμνης της Κωπαΐδος, επίσης διέθεσε κεφάλαια για την διόρυξη του Ισθμού της Κορίνθου, υπέγραψε σύμβαση χορηγήσεως δανείου για το Ταμείο Οδοποιίας και μετείχε σημαντικά στην κατασκευή σιδηροδρόμων στην Πελοπόννησο, στη Θεσσαλία, προέβη σε πλήθος εργασιών για την επέκταση και ανάπτυξη του κράτους.[437] Κατάρτησε συμβάσεις με το κράτος για την παροχή δανείων, τα εσωτερικά δάνεια προς το κράτος τα επωμίζεται όλα η Εθνική Τράπεζα, δημιουργώντας ισχυρούς δεσμούς με αυτό.

Το κράτος ζητούσε οικονομική βοήθεια από την Τράπεζα και προσέφερε σε αυτή την υποστήριξή του, όμως το 1868 υπήρξε ανοιχτή σύγκρουση ανάμεσα στο κράτος και στην Τράπεζα, όταν οι υπέρμετρες αξιώσεις του κράτους κατέστησαν φανερό ότι θα διέτρεχε σοβαρό κίνδυνο ως προς την πίστη της. Αυτό επέφερε έντονη σύγκρουση ανάμεσα στην κυβέρνηση και το κράτος, όπου επήλθε συμβιβαστική λύση με δάνειο που χορήγησε η Τράπεζα μαζί με την Ιονική, ύψους είκοσι ενός εκατομμυρίου δραχμών.[438]

---

[437]Σπηλιωτόπουλος Στ., (1949), «*Ιστορία της Εθνικής Τραπέζης*», Αθήνα: Ίκαρος, σ. 66-67

[438]Το δάνειο αυτό το ζήτησε η κυβέρνηση ώστε να βοηθήσει στην Κρητική επανάσταση ζητώντας από την Τράπεζα πίστωση με ανοικτό λογαριασμό πενήντα εκατομμυρίων δραχμών με τόκο 1,5%, παράλληλα θα γινόταν αύξηση της κυκλοφορίας έως τα σαράντα εκατομμύρια, το δημόσιο θα παραχωρούσε τις αλυκές, το Γενικό Συμβούλιο δεν το ενέκρινε θεωρώντας θα παραχωρούσε όλο το μεταλλικό της νόμισμα.

Ανέλαβε για λογαριασμό του κράτους την συγκέντρωση και διάθεση αγαθών όπως σιτηρά, σταφίδα, καπνός κ.λ.π. καθώς και τον επισιτισμό της χώρας όταν αυτή βρέθηκε σε δύσκολες συγκυρίες, σε πολέμους και αποκλεισμούς. Το 1922, έχοντας εξαντλήσει τους οικονομικούς του πόρους το Ελληνικό Δημόσιο θα στραφεί για άλλη μια φορά στην Εθνική Τράπεζα για βοήθεια.[439] Η Εθνική Τράπεζα εξάλλου, ανέλαβε για λογαριασμό του κράτους τη διαχείριση της προσφυγικής περιουσίας και την αποκατάσταση των προσφύγων της Μικρασιατικής καταστροφής.

Εθνικοί λόγοι της επιβάλανε την παρουσία της στο εξωτερικό και ειδικά σε μέρη που ζούσαν συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί και άρχισε να επεκτείνετε στο εξωτερικό. Είναι ενδεικτικό, πως μετά την παραίτηση του Ευταξία και κατά το μεσοδιάστημα που ο διοικητής Ζαΐμης είχε και καθήκοντα διοικητή, είχε υπογραφτεί η σύμβαση για την επέκταση του εκδοτικού προνομίου της Εθνικής Τράπεζας και στις λεγόμενες Νέες Χώρες. Είναι χαρακτηριστικό πως μέσα σε εκείνο το διάστημα εξάλλου, είχαν γίνει σημαντικές αλλαγές στο καταστατικό της Τράπεζας, αφού είχε θεσπιστεί το λεγόμενο Συμβούλιο Διοικήσεως και το οποίο αποτελούνταν από τον διοικητή, τον συνδιοικητή και δυο υποδιοικητές.[440]

Θα πρέπει να τονιστεί σε αυτό το σημείο, ότι η περίοδος διοίκησης της Εθνικής Τράπεζας από τον Ζαΐμη, συμπίπτει με την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και με εκείνη της Μικρασιατικής Εκστρατείας και Καταστροφής. Σε εκείνο το διάστημα εξάλλου, με γνώμονα μια όσο το δυνατόν καλύτερη και πιο αποτελεσματική αντιμετώπιση των συνεπειών της πολεμικής αναμέτρησης, η Εθνική Τράπεζα είχε στραφεί προς την αγορά των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής. Εξάλλου, μέσω δανείων είχε ενισχύσει συγχρόνως και τον θεσμό των διαφόρων συνεταιρισμών και τους πρόσφυγες από τον Πόντο, τη Μαύρη θάλασσα, την ανατολική Θράκη, τη Ρωσία και την Μικρά Ασία.

Μια σημαντική εξέλιξη εν τω μεταξύ εκείνο το διάστημα, ήταν επίσης και η συγχώνευση της Εθνικής Τράπεζας με την Τράπεζα Κρήτης. Εξάλλου, με βάση το περιεχόμενο του Νόμου ΒΟΞ΄ επεκτείνει το εκδοτικό της προνόμιο (17 Μαρτίου 1920)

---

[439]Ibid, σ. 129

[440]https://ha.nbg.gr/el/pdf_library/DIADROMH.pdf

και στα Ιόνια νησιά και με τον τρόπο αυτό αποκτά αποκλειστικό προνόμιο για όλη την Ελλάδα. Καταστήματα ιδρύονται στις Νέες Χώρες, στην Ανατολική Θράκη και στη Σμύρνη.

Αντιστοίχως κάποια χρόνια μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, μια Έκτακτη Γενική Συνέλευση που έλαβε χώρα το 1928, ενέκρινε απόφαση του 1927, επίσης την παραίτηση της Εθνικής Τράπεζας από το προνόμιο της έκδοσης τραπεζογραμματίων και σύσταση της «Τραπέζης Ελλάδος», αλλά και τη μεταβίβαση του εκδοτικού προνομίου στην νεοσύστατη Τράπεζα Ελλάδος. Θα πρέπει να σημειωθεί, ότι αυτό ήταν προϋπόθεση για την σύναψη δανείου μεταξύ Ελλάδος και της αιγίδας της Κοινωνίας των Εθνών, για την ενδυναμώσει και σταθεροποίηση του εθνικού νομίσματος. Με διάταγμα αντίστοιχα του 1928, ανέλαβαν την διοίκηση της Τραπέζης Ελλάδος οι παραιτηθέντες από την Εθνική Τράπεζα Αλέξανδρος Διομήδης και Εμμανουήλ Τσουδερός.[441]

Η Εθνική Τράπεζα το 1928, θα εμπλακεί μαζί με άλλους επιχειρηματίες όπου και θα δημιουργήσουν την εταιρεία Hellenic Co. για την χρηματοδότηση βιομηχανιών, παράλληλα θα δημιουργηθεί τμήμα στην Τράπεζα βιομηχανικής πίστης, που θα τροφοδοτούσε με δάνεια, βάση υποθήκης, τις βιομηχανίες, ενισχύοντας ακόμα περισσότερο τις σχέσεις της με το βιομηχανικό κλάδο.[442]Την ίδια εποχή αυξάνονται οι πιστώσεις οι οποίες θα δοθούν σε αγρότες, οι πιστώσεις αυτές θα διοχετευθούν μέσω των αγροτικών συνεταιρισμών δημιουργώντας «οικονομικής επιφάνεια», όπως ήθελαν να το ονομάζουν κύκλοι της Εθνικής Τράπεζας.[443]

Ο κρατικός παρεμβατισμός προς την Εθνική Τράπεζα θα είναι έντονος και όλο το χρονικό διάστημα του μεσοπολέμου, το κράτος θα επανέρχεται για δανειοδότηση συνέχεια από την Εθνική Τράπεζα όπως το 1932 που κατέβαλε στο κράτος 1,9

---

[441]Σπηλιωτόπουλος Στ. (1949), «*Ιστορία της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος, 100 χρόνια Ελληνικής ζωής*», Αθήνα: Ικαρος, , σ. 130-131

[442] Κωστής Κ. (2003), «*Ιστορία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος 1914-1940*», σ. 499-502

[443]Ibid, σ. 190-193

εκατομμύρια λίρες, σαν προκαταβολή για δημόσια έργα την οποία συμφωνία θα ανανέωναν έως γίνει ένωση με τις υπόλοιπες οφειλές του δημοσίου .[444]

9.2. Η δημιουργία της Εθνικής Τραπέζης Ελλάδος

Η Τράπεζα της Ελλάδος είναι η κεντρική τράπεζα της χώρας. Η ίδρυσή της έλαβε χώρα το 1927, επί προεδρίας του Παύλου Κουντουριώτη και ενώ πρωθυπουργός ήταν ο Αλέξανδρος Ζαΐμης. Η δημιουργία της προέκυψε μάλιστα με βάση τον Νόμο 3423/7-12-1927/ΦΕΚ Α΄ 298 και με βάση το άρθρο 4 του Πρωτοκόλλου της Γενεύης και το οποίο είχε υπογραφτεί μεταξύ των κυβερνήσεων της Μεγάλης Βρετανίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας και της Ελλάδας, με γνώμονα την έγκριση ενός δανείου 9 εκατομμυρίων στερλινών. Η λειτουργία του νέου χρηματοπιστωτικού ιδρύματος βασικά είχε ξεκινήσει το Μάιο του 1928.

Από το 1928 αρχίζει να διαμορφώνεται το θεσμικό πλαίσιο που θα στηρίζει την ίδρυση και την λειτουργία στις τράπεζες στην χώρα μας, η τραπεζική εποπτεία γίνεται απαραίτητη. Η εποχή του μεσοπολέμου και ο νέος κανόνας χρυσός που υιοθετήθηκε διεθνώς, βοήθησε ώστε οι ευρωπαϊκές χώρες να συνδεθούν με τον θεσμό της κεντρικής εκδοτικής τράπεζας. Η Δημοσιονομική Επιτροπή της Κοινωνίας των Εθνών, που είχε αναλάβει τον ρόλο αυτό για την διατήρηση της νομισματικής ισορροπίας και χωρίς τους κινδύνους μιας εμπορικής τράπεζας. Θα πρέπει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο, ότι η Τράπεζα της Ελλάδος έκοβε χρήμα και ήταν κεντρική, όπως επίσης και πιστωτικό τραπεζικό ίδρυμα και αυτό την πίεζε στο να μην διαθέτει μεγάλη ανεξαρτησία έναντι του ελληνικού κράτους.[445] Παράλληλα η Εθνική Τράπεζα θα κρατούσε τις εμπορικές της συναλλαγές.

Είναι ενδεικτικό, πως με βάση το άρθρο 29 του καταστατικού της Τράπεζας της Ελλάδος, ο Διοικητής και οι Υποδιοικητές διορίζονται για μια εξαετία και με βάση προεδρικό διάταγμα, αλλά και μετά από σχετική πρόταση του υπουργικού συμβουλίου.

---

[444]Ibid, σ. 468

[445]Ιστορικό Χρονολόγιο 1841- 2001 της Εθνικής Τράπεζας, Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας, σ.104

Επίσης, η εκλογή του γίνεται μετά και από σχετική πρόταση του Γενικού Συμβουλίου της Τράπεζας. Μάλιστα, με βάση το σχετικό άρθρο, ορίζεται παράλληλα, πως αυτά τα άτομα οφείλουν να διαθέτουν όλο τον χρόνο τους, αναφορικά με τα καθήκοντά τους στο εν λόγω ίδρυμα, ενώ από την άλλη μεριά, εξαιρούνται εκείνες οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες μπορεί να είναι μέλη Διοικητικών Συμβουλίων νομικών προσώπων Δημοσίου Δικαίου ή Δημοσίων Επιχειρήσεων ή Κρατικών συμβουλευτικών Σωμάτων. Ο μισθός και οι αμοιβές τους την ίδια στιγμή, ορίζονται με βάση αποφάσεις του Γενικού Συμβουλίου της Τράπεζας. [446]

Την ίδια στιγμή, είναι χαρακτηριστικό, πως με βάση και το Καταστατικό, οι κύριες αρμοδιότητες της Τράπεζας της Ελλάδος είναι οι ακόλουθες:

- Χαράσσει και ασκεί την νομισματική πολιτική. Εδώ περιλαμβάνεται επίσης και η πιστωτική πολιτική
- Ασκεί την πολιτική της ισοτιμίας της δραχμής (σε διαχρονικό επίπεδο και ως την έναρξη χρήσης του ευρώ στις αρχές της δεκαετίας του 2000), έναντι των άλλων νομισμάτων, με βάση το πλαίσιο της συναλλαγματικής πολιτικής που προκρίνει η Κυβέρνηση, μετά από διαβουλεύσεις με την Τράπεζα της Ελλάδος
- Κατέχει και διαχειρίζεται τα επίσημα συναλλαγματικά διαθέσιμα της χώρας, στα οποία συμπεριλαμβάνονται τα διαθέσιμα σε συνάλλαγμα και χρυσό διαθέσιμα της Τράπεζας της Ελλάδας και του ελληνικού Δημοσίου και ενεργεί επίσης πράξεις σε συνάλλαγμα
- Ασκεί την εποπτεία των πιστωτικών ιδρυμάτων και άλλων επιχειρήσεων και οργανισμών του χρηματοπιστωτικού τομέα της οικονομίας, καθώς και των ασφαλιστικών επιχειρήσεων
- Προωθεί και επιβλέπει την αποτελεσματική λειτουργία των συστημάτων και των διαφόρων μέσων πληρωμών, αλλά και των διαφόρων συστημάτων διαπραγμάτευσης, διακανονισμού και εκκαθάρισης εξωχρηματιστηριακών συναλλαγών επί χρηματιστηριακών τίτλων και άλλων χρηματοπιστωτικών μέσων
- Έχει το αποκλειστικό προνόμιο της εκδόσεως τραπεζικών γραμματίων, τα οποία κυκλοφορούν σε όλη την ελληνική επικράτεια νόμιμα

[446] Άρθρο 29, στο Καταστατικό Τραπέζης της Ελλάδος, έκδοση Ι΄, Αθήνα, 2013, σ. 25

- Ενεργεί ως ταμίας και εντολοδόχος του Δημοσίου, με βάση και το άρθρο 45 του παρόντος Καταστατικού.[447]

Πέραν όλων των παραπάνω, είναι δυνατόν επίσης να τονιστεί εδώ, ότι η ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος είχε προκύψει μετά από διαπραγματεύσεις με την Εθνική Τράπεζα, η οποία αντιδρούσε δεδομένου ότι έτσι έχανε εντελώς το προνόμιο της έκδοσης τραπεζογραμματίων. Το εκδοτικό προνόμιο εξάλλου, σε συνδυασμό με τις ιδιωτικές τραπεζικές εργασίες, παρείχαν παράλληλα στην Εθνική Τράπεζα και την δυνατότητα να ελέγχει πλήρως την ελληνική αγορά χρήματος και συνεπώς, όπως αντιλαμβάνεται κάποιος, προσπόριζαν σημαντικά οικονομικά κέρδη και πολιτική δύναμη στους μετόχους της. Δεν είναι έτσι τυχαίο το ότι η ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδας το 1927, προξένησε και έντονες πολιτικές αναταράξεις, πέραν των οικονομικών, καθώς το Λαϊκό Κόμμα επρόκειτο να αποχωρήσει από τον κυβερνητικό συνασπισμό εκείνης της περιόδου.[448]

Το Μάιο του 1928, η έναρξη των εργασιών της Τράπεζας της Ελλάδας επρόκειτο να συνδυαστεί με την ρύθμιση ορισμένων διατάξεων για την σταθεροποίηση του νομίσματος. Είναι ενδεικτικό, πως η περιεκτικότητα της δραχμής ορίστηκε σε 0,019526 γραμμάρια χρυσού και η ισοτιμία της με την αγγλική λίρα προσδιορίστηκε στις 375 δραχμές. Σύμφωνα μάλιστα, με την σχετική τεχνική ορολογία, για την νομισματική σταθεροποίηση του 1928 εφαρμόστηκε ο κανόνας χρυσού - συναλλάγματος.[449]

Με άλλα λόγια, η δραχμή συνδέθηκε με σταθερή ισοτιμία με την αγγλική λίρα. Η τελευταία, εκείνο το διάστημα, ήταν το πλήρως μετατρέψιμο νόμισμα σε χρυσό. Η Τράπεζα της Ελλάδος εν προκειμένω, είχε αναλάβει την υποχρέωση να αγοράζει και να πουλά συνάλλαγμα στους ιδιώτες, αλλά και στο κράτος σε αυτήν την σταθερή

---

[447]Άρθρο 2, στο Καταστατικό Τραπέζης της Ελλάδος, έκδοση Ι΄, Αθήνα, 2013, σ. 8

[448] Βεργόπουλος Κ.,(1978), «*Η ελληνική οικονομία από το 1926 ως το 1935»,* Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τ. ΙΕ΄, Νεώτερος Ελληνισμός από το 1913 ως το 1941», Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ. 327 - 342

[449]Μητροφάνης Γ., (2003), «*Η Δημόσια Οικονομία - Ανασυγκρότηση και Κρίση»,* Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770- 2000, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σ. 154

ισοτιμία. Η μεταβίβαση εν τω μεταξύ του ελέγχου του νομισματικού συστήματος από την Εθνική Τράπεζα στην Τράπεζα της Ελλάδας, έγινε με μεγάλη επιτυχία και περί τα τέλη του 1928, η Τράπεζα της Ελλάδος διέθετε ένα συναλλαγματικό απόθεμα 11.308.348 αγγλικών λιρών, προκειμένου να γίνει η κάλυψη της κυκλοφορίας του νομίσματος.[450]

Μάλιστα μέσω του συγκεκριμένου αποθέματος άλλωστε, υπερκαλύπτονταν σε μεγάλο βαθμό πλέον τα όρια ασφαλείας για την στήριξη του νομίσματος και οι προοπτικές επίσης φαινόταν να είναι αισιόδοξες. Βέβαια, είναι αλήθεια πως περίπου ένα χρόνο αργότερα και συγκεκριμένα το 1929 με το Κραχ στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης, ασκήθηκαν έντονες πιέσεις και στην ελληνική χρηματαγορά. Είναι χαρακτηριστικό όμως, ότι παρά τις πιέσεις που προέκυψαν λόγω της έντονης κερδοσκοπίας, η πολιτική που ασκήθηκε από το ελληνικό κράτος με όργανο της Τράπεζα της Ελλάδας, παρέμεινε σταθερή στο στόχο της διατήρησης της ελεύθερης μετατρεψιμότητας της δραχμής.[451]

Αυτό είχε εξάλλου ως αποτέλεσμα αντιστοίχως περί τα τέλη του 1929 τα συναλλαγματικά αποθέματα της Τράπεζας της Ελλάδος να έχουν μειωθεί σε 8.309.111 αγγλικές λίρες. Εξάλλου, σημαντικές απώλειες συναλλάγματος για την Τράπεζα της Ελλάδας είχε σημειωθεί και στην διάρκεια του 1930, λόγω της συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης, απώλειες που είχαν φτάσει στα 3.000.000 αγγλικές λίρες περίπου. Αυτές οι απώλειες πάντως, επρόκειτο να εξισορροπηθούν από την εισαγωγή. Έως το 1932 η Ελλάδα θα βγει από τον κανόνα του χρυσού, ενώ θα χρεοκοπήσει για άλλη μια φορά.[452]

---

[450] Ibid, σ. 154

[451] Χριστοδουλάκη Ολ., (2002), «*Η μεταρρύθμιση του τραπεζικού συστήματος και η ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος»,* Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. 1922 - 1940, ο Μεσοπόλεμος, τομ. Β1, σ. 251 - 265

[452]https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=c93eb7a3-e104-4913-bd28-485e72ddd124

9.3. Εμπλοκή της Εθνικής Τραπέζης με το Ελληνικό κράτος

Στις χώρες που παρατηρείται εισαγωγή ξένων κεφαλαίων οι τράπεζες εγγυόνται τον εσωτερικό δανεισμό, καθώς την αξιοπιστία του νομίσματος. Η Ελλάδα δίνοντας στην Εθνική Τράπεζα το προνόμιο έκδοσης θα σημάνει την εκκίνηση ενός νομισματικού συστήματος, που η βάση του θα είναι το χαρτονόμισμα. Αλλάζοντας την λειτουργία στις εμπορικές σχέσεις που μέχρι τότε υπήρχαν, με την έκδοση των τραπεζογραμματίων σαν μέσο ανταλλαγής, δημιουργώντας πιστωτικές σχέσεις αρχίζουν να αναπτύσσονται οι εμπορικές εργασίες διευκολύνοντας την μη ανεπτυγμένη οικονομία της Ελλάδος.[453]

Το ερώτημα είναι, τι συνέπειες υπήρξαν από την σχέση της ΕΤΕ με το κράτος και στην οικονομική ζωή του τόπου και ποιες ήταν μεταβολές στην κοινωνία και τι πλεονεκτήματα υπήρξαν και για τις δυο περιπτώσεις. Η Εθνική Τράπεζα είναι ο μακροβιότερος χρηματοοικονομικός θεσμός στην Ελλάδα.

Ενδεικτικό είναι ότι οι Διοικητές της Εθνικής Τράπεζας είχαν όλοι εμπλοκή με το πολιτικό σύστημα της χώρας, καθώς ήταν επίσης έκδηλη η παρέμβαση του κράτους ή η παρέμβαση της Εθνικής στην οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας ή όπως είχε πει και ο ίδιος ο πρωθυπουργός ο Ελ. Βενιζέλος κατά την περίοδο που εξετάζουμε η Εθνική Τράπεζα είχε μεταμορφωθεί σε «ταμία του κράτους».[454]

- Ο Γεώργιος Σταύρου διετέλεσε πολιτικό σύμβουλος του πρωθυπουργού Γ. Κουντουριώτη, οικονομικός συνεργάτης Ι. Καποδίστρια, Γερουσιαστής.
- Ο Αλέξανδρος Ζαΐμης διετέλεσε ύπατος αρμοστής Κρήτης, Πρωθυπουργός και Πρόεδρος Δημοκρατίας.
- Ο Στέφανος Στρέιτ διετέλεσε υπουργός, διεθνής διαπραγματευτής της ρύθμισης των εθνικών δανείων και της σύστασης του ΔΟΕ 1897.
- Ο Παύλος Καλλιγάς διετέλεσε αρκετές φορές βουλευτής, υπουργός, πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων.

---

[453] Μικρές καλλιέργειες και βιοτεχνίες .

[454]Παντελάκης Ν., (1988), «*Συμμαχικές πιστώσεις κράτος και Εθνική Τράπεζα (1917-1928)*», Αθήνα: Μ.Ι.ΕΤ., σ. 33

- Ο Ιωάννης Βαλαωρίτης διετέλεσε διεθνής δικαστικός Βουκουρεστίου το 1913.
- Ο Αλέξανδρος Διομήδης διετέλεσε Υπουργός, Αντιπρόεδρος Κυβέρνησης και Πρωθυπουργός της χώρας.
- Ο Ιωάννης Δροσόπουλος διετέλεσε Υπουργός.
- Ο Αλέξανδρος Κυριζής διετέλεσε Υπουργός, Πρωθυπουργός.
- Ο Κωνσταντίνος Τριανταφυλλόπουλος διετέλεσε Υπουργός.
- Ο Γεώργιος Πεσμαζόγλου διετέλεσε Υπουργός.
- Ο Σταύρος Κωνσταντόπουλος διετέλεσε Υπουργός .
- Ο Δημήτριος Χέλμης διετέλεσε Υπουργός
- Ο Γεώργιος Μαύρος διετέλεσε Υπουργός, αρχηγός κόμματος και Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί, ότι αναφορικά με την Εθνική Τράπεζα, η εμπλοκή του ελληνικού Κράτους είχε υπάρξει σταθερή και διαχρονική. Δεν θα πρέπει κάποιος άλλωστε, να ξεχνάει την περίπτωση και το παράδειγμα, της σύντομης διοίκησης του Ιωάννη Ευταξία, ο οποίος είχε έρθει σε σύγκρουση, όπως είδαμε και πιο πάνω, με την κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου, λόγω της άρνησής του να δοθεί δάνειο για την αγορά των θωρηκτών Κιλκίς και Λήμνος το 1914, αν πρώτα η ελληνική κυβέρνηση δεν επεξέτεινε το εκδοτικό προνόμιο της Εθνικής Τράπεζας και στην βόρεια Ελλάδα (Μακεδονία και Ήπειρο), που είχε ενταχθεί πρόσφατα στο ελληνικό κράτος με τους Βαλκανικούς Πολέμους.[455]

Ένα άλλο σχετικό παράδειγμα, αναφορικά με την περίπτωση των στενών σχέσεων μεταξύ της Εθνικής Τράπεζας και του ελληνικού κράτους είναι και η περίοδος 1920 - 1923, όταν διοικητής της Εθνικής Τράπεζας είχε υπάρξει ο Δημήτριος Μάξιμος. Ο ίδιος είχε υπάρξει διοικητής της από το 1920 ως το 1923 και στην διάρκεια της διοικήσεως του είχε δοθεί μεγάλη οικονομική βοήθεια προς την ελληνική κυβέρνηση, με στόχο την συνέχιση της Μικρασιατικής Εκστρατείας, αλλά και την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ενίσχυση εκείνο το διάστημα και της ελληνικής βιομηχανίας, του εμπορίου, της γεωργίας και γενικά διαφόρων κλάδων και πτυχών της ελληνικής οικονομίας. Αυτή η βοήθεια άλλωστε είχε δοθεί λόγω της διακοπής οποιασδήποτε βοήθειας από το εξωτερικό εκείνο το διάστημα, λόγω της παρουσίας στην εξουσία μιας

[455]Ibid, σ. 18

φιλοβασιλικής κυβέρνησης, η οποία δεν ήταν αρεστή στους Βρετανούς και τους Γάλλους.[456]

Παρά τον κρατικό παρεμβατισμό που πολλάκις είχε δεχτεί η Εθνική Τράπεζα έχοντας τον ρόλο του εθνικού δανειστή παράλληλα οι παρεμβάσεις της στην οικονομική πολιτική του κράτους ήταν μεγάλες και ουσιώδες. Οι συμμετοχές σε εταιρείες όπως των σιδηροδρόμων, στην ατμοπλοΐα, στην διώρυγα της Κορίνθου, την συμμετοχή της στην εταιρεία σταφίδας ξένων συμφερόντων .

Η δυνατότητα παρεμβάσεων στη μακροοικονομία μετά την είσοδο της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ συνεπαγόταν την απώλεια της αυτόνομης νομισματικής και συναλλαγματικής πολιτικής, καθώς και περιορισμούς στην άσκηση της δημοσιονομικής πολιτικής. Ως εκ τούτου, η χώρα είχε περιορισμούς στη χρήση των κύριων παραδοσιακών εργαλείων αντιμετώπισης κλυδωνισμών στην οικονομία.

Η ανάγκη για ριζικές διαρθρωτικές αλλαγές, καθώς και για τη βελτίωση της παραγωγικότητας του δημοσίου και ευρύτερου δημοσίου ήταν άμεση και επιτακτική. Η ελληνική οικονομία έπρεπε να αποκτήσει την απαιτούμενη ευελιξία ώστε να μπορεί να αντιδρά σε δυσμενείς εξωτερικούς παράγοντες αυτόματα, χωρίς παρεμβάσεις. Οι μεγάλες δυνάμεις έδιναν και εξακολουθούν και δίνουν μεγάλη προσοχή στην απόκτηση ισχυρής οικονομίας, ενώ προσπαθούν να την διαφυλάξουν με κανόνες και προληπτικά μέτρα. Η οικονομική ισχύ δίνει την αύξηση της ευημερίας του κράτους που την έχει, την απόκτηση στρατιωτικού πλεονεκτήματος, καθώς και να κατευθύνει την παραγωγή και να κινητοποιεί το κεφάλαιο πολλές φορές δίνει και την εξουσία των οικονομικών κυρώσεων.

Η ανέλιξη του τραπεζικού συστήματος της Ελλάδας, υπήρξε σημαντική. Η ίδια η Τράπεζα της Ελλάδος λειτουργεί στα πλαίσια του σύγχρονου επιχειρηματικού περιβάλλοντος, ενός περιβάλλοντος εξάλλου, το οποίο, την ίδια στιγμή, αναπτύσσεται και μεταβάλλεται με ταχύτατους ρυθμούς. Η λειτουργία φυσικά συγχρόνως γίνεται με βάση και την κατανόηση της περίπτωσης έκθεσης, σε ένα περιβάλλον διαφόρων και

[456] Ιστορικό Χρονολόγιο 1841- 2001 της Εθνικής Τράπεζας , Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας, σ. 145

ποικίλων λειτουργικών κινδύνων, με αποτέλεσμα να προβάλλεται ολοένα περισσότερο η ανάγκη για μια όσο το δυνατόν πιο αποτελεσματική διαχείριση της πάντα. Εν τω μεταξύ, εδώ θα πρέπει να έχει κάποιος υπόψη του παράλληλα και το ότι η μεταρρύθμιση και εξελικτική πορεία του ελληνικού τραπεζικού συστήματος έγινε διαχρονικά, μέσα από μια διαδικασία θεσμικού εκμοντερνισμού των διαφόρων οικονομικών θεσμών και φορέων, σε συνδυασμό επίσης και με διάφορες αλλαγές σε αυτούς τους θεσμούς.

Βέβαια, όλες αυτές οι θετικές εξελίξεις μόνο τυχαίες δεν ήταν. Αντιθέτως ήταν στην ουσία αποτέλεσμα μιας σειράς διαφόρων μεταβολών που είχαν προκύψει στην διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών. Μεταβολών, με άλλα λόγια, που συνδέθηκαν με την προσπάθεια να υπάρξει σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας με εκείνες των άλλων χωρών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Υπό το πρίσμα άλλωστε αυτής της προσπάθειας, είναι χαρακτηριστικό πως προέκυψε στην πορεία το στοιχείο σημαντικών υπεραξιών στα χαρτοφυλάκια ομολόγων και συμμετοχών πολλών τραπεζών. Εξάλλου, και οι προσπάθειες για την συγκράτηση του ρυθμού αύξησης του λειτουργικού κόστους, όπως επίσης και το πλέγμα επενδύσεων σε νέες ψηφιακές τεχνολογίες στις μέρες μας, έχουν βελτιώσει τους ρυθμούς παραγωγής των ελληνικών τραπεζών, με αποτέλεσμα συνακόλουθα και την απόδοση πολλαπλών οφελών μελλοντικά.

Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί εξάλλου και το ότι η βελτίωση της κερδοφορίας της Τράπεζας της Ελλάδος, στην πορεία συνοδεύτηκε και από μια σειρά διάφορων αξιόλογων προσπαθειών για τον εκσυγχρονισμό εν γένει των διαφόρων ελληνικών τραπεζών. Αυτή η προσπάθεια με το πέρασμα των δεκαετιών άλλωστε, είχε εκφραστεί μέσα από την ενίσχυση της κεφαλαιακής τους θέσης, όπως επίσης και της εξυγίανσης των χαρτοφυλακίων τους. Σε αυτό το σημείο, θα μπορούσαμε ακόμα να προσθέσουμε και την διάσταση της σταδιακής βελτίωσης, του μίγματος των τοκοφόρων στοιχείων του ενεργητικού πολλών ελληνικών τραπεζών.

Η Εθνική Τράπεζα έγκαιρα επένδυσε σε νέα τεχνολογία, αναγνωρίζοντας ότι αυτή θα είναι ίσως η κρισιμότερη παράμετρος της λειτουργίας της από εδώ και στο εξής. Οι επενδύσεις αυτές είχαν διττό χαρακτήρα. Αφορούσαν την ριζική αναβάθμιση της επιχειρησιακής αποτελεσματικότητας, των υποδομών της Τράπεζας από την μία πλευρά και την ενίσχυση της διάθεσης υπηρεσιών και προϊόντων του Ομίλου από την

άλλη. Το τελευταίο αυτό στοιχείο επιτεύχθηκε με αμεσότερη και απλούστερη πρόσβαση του πελάτη στην Τράπεζα, όπως κατέδειξε η πρωτοποριακή υπηρεσία mobile banking, που πρώτη εισήγαγε η Εθνική Τράπεζα στην ελληνική αγορά. Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, έχει ήδη μια μακρά και επιτυχημένη προϊστορία σε μεγάλες συναλλαγές που καταμαρτυρούν την πρόοδο που έχει συντελεστεί από την Τράπεζα και στον Όμιλο όλα αυτά χρόνια.

Με τις κινήσεις αυτές, γίνεται αντιληπτό ότι η ΕΤΕ έχει καταφέρει να αναπτυχθεί σε έναν οργανισμό που με τον καιρό γίνεται ελκυστικότερος για τους επενδυτές, επιφέροντας με τόλμη τις αλλαγές που απαιτούνται για να παραμένει ανταγωνιστικός. Τα τελευταία χρόνια φάνηκε στην ελληνική και την ξένη αγορά ότι η ΕΤΕ μετασχηματίζεται με σύνεση και επιμονή, διατηρώντας τα πλεονεκτήματα που της προσδίδουν το κύρος, το μέγεθος και η κορυφαία της θέση στο ελληνικό χρηματοπιστωτικό σύστημα. Σε αυτήν την κατεύθυνση συνεχίζει τις προσπάθειές της προσβλέποντας με ενθουσιασμό σε έναν υγιή ανταγωνισμό, στη συμμετοχή μας σε μία νέου εύρους και βάθους αγορά και στο πλαίσιο μια αναβαθμισμένης ελληνικής οικονομίας.

9.4. Το τραπεζικό σύστημα στις μέρες μας και η λειτουργία των εποπτικών αρχών

Τις τελευταίες δεκαετίες έχουν σημειωθεί ριζικές αλλαγές στο διεθνή χρηματοπιστωτικό χώρο, που δίχως αμφιβολία έχουν μεταβάλει σημαντικά τη μορφολογία του, έχουν διαμορφώσει νέες και περισσότερο περιοριστικές συνθήκες άσκησης της μακροοικονομικής πολιτικής, ενώ παράλληλα έχουν δημιουργήσει προκλήσεις και νέα δεδομένα για τα πιστωτικά ιδρύματα. Οι κυριότερες τάσεις στο διεθνή χρηματοπιστωτικό χώρο συνοψίζονται ουσιαστικά στη διεθνοποίηση και την ολοκλήρωση των χρηματοπιστωτικών αγορών, την αποκανονικοποίηση και απελευθέρωση των χρηματοοικονομικών αγορών, σε εθνικό επίπεδο, την αποδιαμεσολάβηση στη διαδικασία αποταμίευσης και επένδυσης και τη ραγδαία ανάπτυξη των παράγωγων χρηματοοικονομικών προϊόντων. Οι τάσεις αυτές είχαν σαν αποτέλεσμα τη σημαντική ενίσχυση του ανταγωνισμού στις χρηματοοικονομικές αγορές και ιδιαίτερα στους εθνικούς τραπεζικούς τομείς.

- Η αποκανονικοποίηση των εγχώριων χρηματοπιστωτικών συστημάτων, η απελευθέρωση της διασυνοριακής κίνησης κεφαλαίων και της παροχής χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, η τεχνολογική επανάσταση στην πληροφορική και στις επικοινωνίες, η σταδιακή άρση νομοθετικά κατοχυρωμένων διαχωριστικών γραμμών μεταξύ εμπορικής και επενδυτικής τραπεζικής και ασφαλιστικών εταιριών, η επιβολή αυστηρών δεικτών κεφαλαιακής επάρκειας και φερεγγυότητας των τραπεζών και η ανάπτυξη ανταγωνισμού από μη τραπεζικά ιδρύματα, έχουν επιφέρει σημαντικές αλλαγές στη μορφολογία του τραπεζικού τομέα σε παγκόσμιο επίπεδο με κύρια χαρακτηριστικά:
- Την ένταση του ανταγωνισμού στον τραπεζικό τομέα, σε όλα τα επίπεδα.
- Τη μείωση του παραδοσιακού περιθωρίου κέρδους, από τη διαφορά του μέσου επιτοκίου, των στοιχείων ενεργητικού από το μέσο επιτόκιο των στοιχείων του παθητικού (Interest rate margin), ως ποσοστού της συνολικής αξίας των στοιχείων του ενεργητικού.
- Την αναδιάταξη των πηγών κερδοφορίας των πιστωτικών ιδρυμάτων, με έμφαση στις προμήθειες από παροχή υπηρεσιών και στα κέρδη από διαπραγμάτευση κινητών αξιών, νέων προϊόντων, συναλλάγματος, καθώς και από αναδοχές μετοχών, ομολόγων, κλπ. και από παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών. Όπως αναπτύχθηκε νωρίτερα, αυτές οι τάσεις είναι συνεπείς με τη διαδικασία της αποδιαμεσολάβησης και ανάπτυξης της θεσμικής διαχείρισης.
- Την αυξημένη ευμεταβλητότητα των κερδών που απαιτεί αποτελεσματική διαχείριση των κινδύνων στις σημερινές συνθήκες. Η ευμεταβλητότητα συνδέεται με τις σημαντικές διακυμάνσεις τιμών στις αγορές συναλλάγματος, χρήματος και κεφαλαίου.
- Την ένταση των συγχωνεύσεων και εξαγορών στον τραπεζικό τομέα, αλλά και στον ασφαλιστικό με τη δημιουργία ισχυρών μεγάλων σχημάτων. Η αύξηση του άριστου μεγέθους της τραπεζικής μονάδας και η ενίσχυση συνεργασιών μεταξύ τραπεζών και ασφαλιστικών εταιριών ή εμπορικών και επενδυτικών τραπεζών, οφείλεται κυρίως στην προσπάθεια διεύρυνσης των προσφερομένων υπηρεσιών, αμοιβαία αξιοποίηση δικτύων και πελατολογίων, ενίσχυση των σταυροειδών πωλήσεων, εκμετάλλευση συγκριτικών πλεονεκτημάτων και οικονομιών κλίμακας, μείωση κόστους, καθώς και διείσδυση σε νέες αγορές. Αναπτύσσονται τάσεις δημιουργίας χρηματοοικονομικών ομίλων μεγάλου

μεγέθους με παροχή όλου του φάσματος χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών. Μέσω συγχωνεύσεων και εξαγορών, ο αριθμός των τραπεζών μειώνεται και η συγκέντρωση στον κλάδο αυξάνεται σε παγκόσμιο επίπεδο.

- Το ιδιαίτερο βάρος στη μείωση του κόστους λειτουργίας των τραπεζών και την εξυγίανση ισολογισμών, που οδηγεί σε μείωση προσωπικού και διαφοροποίηση των απαιτούμενων δεξιοτήτων και ειδικοτήτων. Η τελευταία όμως συνδέεται και με τις ριζοσπαστικές αλλαγές στην τεχνολογία και στις τραπεζικές εφαρμογές της.
- Τη ριζική αλλαγή των δικτύων διανομής τραπεζικών προϊόντων και υπηρεσιών με τη μείωση του ρόλου του καταστήματος, και την ανάπτυξη: των κινητών μονάδων πωλήσεων, τις εξ αποστάσεως ηλεκτρονικές συναλλαγές (Internet banking, interactive voice response banking, έξυπνες κάρτες) την αυτοματοποίηση των τυποποιημένων συναλλαγών (ATMs, POS, κλπ), την μετατροπή των καταστημάτων σε σημεία πωλήσεων πολλαπλών προϊόντων (selling and cross selling) και την ανάπτυξη των τραπεζοασφαλιστικών εργασιών.

Η απελευθέρωση των αγορών, η απομάκρυνση από παραδοσιακές εργασίες, ο έντονος ανταγωνισμός, οι μεγάλες διακυμάνσεις των επιτοκίων και των συναλλαγματικών ισοτιμιών και των χρηματιστηριακών τιμών και οι αυξημένοι πιστωτικοί κίνδυνοι, δημιούργησαν νέες συνθήκες τις τραπεζικές εργασίες και άλλαξαν ριζικά τη φύση και το σκοπό της τραπεζικής διαχείρισης από παθητική σε ενεργητική, με αποτέλεσμα οι τράπεζες να εκτίθενται σε αμοιβαίες διασυνδέσεις και διεθνείς διαπλοκές των θέσεων τους. Το διεθνές τραπεζικό σύστημα υπόκειται, κατά συνέπεια, σε νέους και αυξημένους χρηματοοικονομικούς κινδύνους. Ουσιαστικά, ο κύριος σκοπός και καθήκον των τραπεζών στη σύγχρονη εποχή είναι να ασκούν αποτελεσματική διαχείριση των κινδύνων που αναλαμβάνουν, κινδύνων πιστωτικών, ρευστότητας, επιτοκίου, συναλλάγματος, αγοράς, διακανονισμού και πληρωμών, ενώ η αξιολόγηση της κερδοφορίας των τραπεζών γίνεται με κύριο κριτήριο τα κέρδη ανά μονάδα κινδύνου που αναλαμβάνουν. [457]

[457]Σημειώσεις από το αρχείο του πρώην Διοικητού Καρατζά Θ.

Βέβαια, η απελευθέρωση των αγορών έφερε στην επιφάνεια και αρκετά προβλήματα τραπεζών και εξειδικευμένων πιστωτικών ιδρυμάτων, αναφορικά με την ποιότητα του χαρτοφυλακίου δανείων τους, το κόστος παροχής υπηρεσιών, τη διάρθρωση του ενεργητικού και του παθητικού τους και τον βαθμό κινδύνου που είχαν οι τελευταίες αναλάβει σχετικά με την ευαισθησία του χαρτοφυλακίου τους και των αποτελεσμάτων χρήσεως στις διακυμάνσεις επιτοκίων, συναλλαγματικών ισοτιμιών, των χρηματιστηριακών τιμών και της οικονομικής δραστηριότητας.

Η ένταξη της χώρας μας στο Τρίτο Στάδιο της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ), έντεινε δίχως άλλο τα φαινόμενα αυτά και διαμόρφωσε ένα διαφορετικό πλαίσιο λειτουργίας των τραπεζών στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, το πλαίσιο άσκησης νομισματικής πολιτικής, ειδικότερα δε όσον αφορά τις υποχρεωτικές δεσμεύσεις επί των τραπεζικών καταθέσεων, εναρμονίσθηκε με αυτό της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας γεγονός που επιφέρει δραστική μείωση των υποχρεωτικών καταθέσεων εμπορικών τραπεζών στην Τράπεζα της Ελλάδος, μεγαλύτερη ελευθερία στη διαχείριση ενεργητικού παθητικού των τραπεζικών ιδρυμάτων και αντίστοιχη μείωση του περιθωρίου επιτοκίου ανάμεσα στις χορηγήσεις και τις καταθέσεις.

Στο πλαίσιο αυτό, το ζήτημα της εποπτείας των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων έχει εδώ και χρόνια μπει σε νέες βάσεις τόσο σε εθνικό επίπεδο όσο και στο πλαίσιο της άσκησης πολιτικής σε υπερεθνική βάση. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι Οδηγίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά τη διάρκεια της περασμένης δεκαετίας δεν αποσκοπούσαν απλώς στην εναρμόνιση των κανονιστικών πλαισίων των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και στη διαμόρφωση ενός ελάχιστου πλαισίου παρακολούθησης και εποπτείας των διαφόρων κινδύνων του τραπεζικού τομέα.

Ο ρόλος του ρυθμιστικού και εποπτικού πλαισίου λειτουργίας των τραπεζών ήταν σημαντικός, ενώ την ίδια στιγμή, μια σειρά από κανόνες, μηχανισμούς επίβλεψης, μηχανισμούς μακρο-προληπτικής επίβλεψης, αλλά και ορθής εφαρμογής κυρώσεων, πρόσληψης και διαχείρισης κρίσεων, εισήλθαν ώστε να προστατεύσουν το χρηματοπιστωτικό σύστημα, το ερώτημα που τίθεται σήμερα είναι αν είναι υπήρξε επαρκές αλλά και για την πρόσληψη στον μέλλον νέων κρίσεων.

Σε αυτό το σημείο εξάλλου, θα ήταν δυνατόν να επισημανθούν ορισμένες παράμετροι, αναφορικά με τους διάφορους εποπτικούς και ελεγκτικούς μηχανισμούς,

που διαθέτει η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Στα πλαίσια λειτουργίας της, το βασικό όργανο λήψης αποφάσεων είναι βασικά το Διοικητικό της Συμβούλιο, το οποίο αποτελείται από τα έξι μέλη της Εκτελεστικής Επιτροπής αλλά και τους διοικητές των εθνικών κεντρικών τραπεζών των χωρών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.[458]

Επίσης, οι αρμοδιότητες του Διοικητικού Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, είναι συνυφασμένες καταρχήν με τον καθορισμό βασικών κατευθυντήριων γραμμών και με την λήψη των αναγκαίων αποφάσεων, για την εκπλήρωση των καθηκόντων που έχουν ανατεθεί στην ΕΚΤ. Εξάλλου, μια άλλη αρμοδιότητα εδώ είναι συνδεδεμένη και με την χάραξη της νομισματικής πολιτικής για τη ζώνη του ευρώ. Αυτό το καθήκον άλλωστε, είναι συνδεδεμένο συγχρόνως και με την λήψη αποφάσεων αναφορικά με τους στόχους της νομισματικής πολιτικής, τα βασικά επιτόκια, την προσφορά διαθεσίμων στο Ευρωσύστημα, αλλά και την θέσπιση ορισμένων κεντρικών κατευθυντήριων γραμμών, για την εφαρμογή των εκάστοτε αποφάσεων. Εξάλλου, ένα άλλο καθήκον εδώ είναι συνυφασμένο με έκδοση μιας σειράς διαφόρων αποφάσεων όσον αφορά το γενικό πλαίσιο εντός του οποίου λαμβάνονται οι διάφορες εποπτικές αποφάσεις. Το Διοικητικό Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας άλλωστε, εγκρίνει και πλήρη σχέδια αποφάσεων που προτείνονται από το Εποπτικό Συμβούλιο βάσει της διαδικασίας μη διατύπωσης αντίρρησης.[459]

Πολύ σημαντική εν τω μεταξύ, κρίνεται σε αυτό το σημείο ταυτόχρονα και η σχετική αναφορά, ως προς την περίπτωση του Ενιαίου Εποπτικού Μηχανισμού (γνωστού και ως ΕΕΜ) και ο οποίος εξάλλου είναι βασικός πυλώνας, αναφορικά με την τραπεζική ένωση. Πρόκειται για ένα ειδικό εποπτικό σύστημα με προληπτικό χαρακτήρα, το οποίο δημιούργησε η Ευρωπαϊκή Ένωση με γνώμονα τον αποτελεσματικό έλεγχο των διαφόρων πιστωτικών ιδρυμάτων που λειτουργούν εντός

[458]https://www.ecb.europa.eu/ecb/orga/decisions/govc/html/index.el.html

[459]Grauwe P.,(2018), «*Οικονομική της νομισματικής ένωσης*», Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 114

της ευρωζώνης, αλλά και εκτός αυτής σε χώρες που έχουν επιλέξει την συνεργασία μαζί της.[460]

Η εποπτεία του τραπεζικού κλάδου μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση εξασφαλίζεται μέσα από ένα σύνολο συγκεκριμένων ειδικών μηχανισμών, που συνδυάζει συγχρόνως στους κόλπους της και μια υπερεθνική αρχή, με άλλα λόγια, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα που ήδη αναφέρθηκε και πιο πάνω. Το συγκεκριμένο όργανο βέβαια δεν παύει την ίδια στιγμή, να συνεργάζεται και με ένα σύνολο διαφόρων εθνικών εποπτικών αρχών. Οι τελευταίες μάλιστα, συνεργάζονται στενά με βάση μια ενιαία δέσμη συγκεκριμένων κανόνων και με βάση και ορισμένες απαιτήσεις υψηλού επιπέδου.[461]

Εδώ επίσης συγχρόνως, θα πρέπει να τονιστεί και το ότι οι δραστηριότητες του Ενιαίου Εποπτικού Μηχανισμού υποστηρίζονται και από έναν άλλο βασικό πυλώνα της τραπεζιτικής ένωσης, από τον Ενιαίο Μηχανισμό Εξυγίανσης. Ο τελευταίος είναι χαρακτηριστικό, πως αποτελείται από μια ενιαία αρχή εξυγίανσης που είναι το Συμβούλιο του, αλλά επίσης και από ένα Ενιαίο Ταμείο Εξυγίανσης, το οποίο συγχρόνως έχει ως αποστολή του το να συμβάλει στην εξυγίανση προβληματικών τραπεζών.[462]

Τα κύρια καθήκοντα εν γένει του Ενιαίου Εποπτικού Μηχανισμού, είναι τα ακόλουθα:

- Επιβλέπει τη συμμόρφωση των πιστωτικών ιδρυμάτων, προς τις απαιτήσεις προληπτικής εποπτείας,
- εντοπίζει έγκαιρα διάφορες αδυναμίες στη λειτουργία διαφόρων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων και

---

[460]«Ενιαίος Εποπτικός Μηχανισμός», στο https://www.consilium.europa.eu/el/policies/banking-union/single-supervisory-mechanism/

[461]Hancke B., (2003), «*Unions, central banks and EMU: labor market institutions and monetary integration in Europe*», Oxford University Press, Oxford, 2013, p. 32

[462]«Ενιαίος Εποπτικός Μηχανισμός», στο https://www.consilium.europa.eu/el/policies/banking-union/single-supervisory-mechanism/

- εξασφαλίζει το ότι υφίσταται η λήψη των αναγκαίων μέτρων, για την διόρθωση αυτών των αδυναμιών, ώστε να ελέγχεται η κατάσταση στα πλαίσια του χρηματοπιστωτικού συστήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και παράλληλα να μην αναδύονται τυχόν απειλές, για την πανευρωπαϊκή χρηματοπιστωτική σταθερότητα.[463]

Οι οικονομικές κρίσεις που τα προηγούμενα χρόνια έπληξαν τις οικονομίες πολλών χωρών, οδήγησαν τις κυβερνήσεις στην θωράκιση του χρηματοπιστωτικού τομέα, αναπτύχθηκαν πολιτικές με σκοπό να σταθεροποιήσουν το διεθνές τραπεζικό σύστημα βάζοντας τις βάσεις για κανονιστικό πλαίσιο των τραπεζών. Η αύξηση των τραπεζικών προϊόντων, δημιουργεί και αυξανόμενους κινδύνους με την εποπτεία της Επιτροπής της Βασιλείας[464] τέθηκαν τα εποπτικά πλαίσια, που κατοχυρώθηκαν μέσω της Βασιλείας Ι, Βασιλείας ΙΙ και Βασιλείας ΙΙΙ.[465] Είναι χαρακτηριστικό εξάλλου, το ότι εξόπλισαν με δικλίδες ασφαλείας και με προληπτικά μέτρα εποπτείας το τραπεζικό σύστημα μέσα από την διαχείριση κρίσεων. Επικεντρώνοντας στον κίνδυνο ρευστότητας και στα κεφάλαια όπως το σύστημα εγγύησης καταθέσεων.

Η διαχείριση των συνεργατικών τάσεων απαιτεί συλλογικές συμπεριφορές που δομούνται μέσα από τους ίδιους τους αναπτυσσόμενους περιφερειακούς θεσμούς οι οποίοι δημιουργούν συλλογικούς κώδικες συμπεριφοράς, συμβάλλοντας αποφασιστικά με αυτό τον τρόπο στη θεμελίωση της παγκόσμιας διακυβέρνησης.[466]

Η εμπιστοσύνη στην αξιοπιστία του χρηματοπιστωτικού συστήματος, ήταν και είναι ζωτικής σημασίας για την εύρυθμη λειτουργία του και προϋπόθεση για να συμβάλει στην οικονομία στο σύνολό της. Κατά συνέπεια, οι αποτελεσματικές

---

[463]«Ενιαίος Εποπτικός Μηχανισμός», στο https://www.consilium.europa.eu/el/policies/banking-union/single-supervisory-mechanism/

[464]Οργάνωση που λειτουργεί υπό την αιγίδα της Τράπεζας των Διεθνών Κανονισμών .

[465] Σημειώσεις από παρουσίαση Χ. Γκόρτσου.

[466] Τσαρδανίδης Χ., Στυλιανού Αλ., (2005), «*Διεθνής Πολιτική Οικονομία: Το τέλος μιας σχέσης αμοιβαίας απάρνησης μεταξύ πολιτικής και οικονομίας*», Διεθνές Πολιτική Οικονομία. Θεωρία, δομή και προκλήσεις της παγκόσμιας οικονομίας, Αθήνα: Παπαζήση, σελ. 101

ρυθμίσεις εσωτερικής διακυβέρνησης είναι θεμελιώδεις εάν τα ιδρύματα ατομικά και το τραπεζικό σύστημα που σχηματίζουν πρόκειται να λειτουργήσουν καλά.

Μια πολύ σημαντική παράμετρος την ίδια στιγμή που μπορεί να αποτελέσει ένα πολύ βασικό εργαλείο για την διαχείριση των συνεργατικών τάσεων, στοιχείου μάλιστα που είναι ζωτικής σημασίας στα πλαίσια ενός σύγχρονου τραπεζιτικού συστήματος, είναι η ανάδειξη της λεγόμενης εταιρικής διακυβέρνησης. Ο ορισμός της τελευταίας, είναι ενδεικτικό πως είχε δοθεί για πρώτη φορά από την λεγόμενη Επιτροπή Cadburyστην Μεγάλη Βρετανία αρχές της δεκαετίας του 1990 (συγκεκριμένα, το 1992). Πρόκειται, εν προκειμένω, για το σύστημα κανόνων, πρακτικών και πολιτικών, βάσει των οποίων λαμβάνει χώρα η διοίκηση μιας επιχείρησης. Η έννοια περί εταιρικής διακυβέρνησης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη, τόσο με τον τρόπο, όσο με τον σκοπό, για τον οποίο διοικούνται οι διάφορες επιχειρήσεις.[467]

Παράλληλα, μέσα από τον θεσμό της εταιρικής διακυβέρνησης, είναι δυνατόν συγχρόνως να διασφαλιστεί άλλωστε και το ότι μια επιχείρηση διαθέτει τις απαιτούμενες εσωτερικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων και ελέγχου. Αυτό γίνεται εξάλλου, προκειμένου να λαμβάνονται, στο βαθμό που κάτι τέτοιο είναι αναγκαίο, οι τα συμφέροντα όλων των ενδιαφερομένων μερών (μέτοχοι, εργαζόμενοι, προμηθευτές, πελάτες, κοινωνία κ.λπ.).[468]

Θα πρέπει να τονιστεί επίσης, ότι ο απώτερος σκοπός για την ανάπτυξη και λειτουργία της εταιρικής διακυβέρνησης είναι η ανάπτυξη ενός κλίματος αυτοπεποίθησης και εμπιστοσύνης από μέρους όλων των εμπλεκομένων μερών, σε μια επιχείρηση. Σε κάθε περίπτωση επίσης, είναι χαρακτηριστικό, πως εντός μιας επιχείρησης και οργανισμού, το Διοικητικό Συμβούλιο έχει την ευθύνη, αναφορικά με την εφαρμογή του απαιτούμενου κάθε φορά βαθμού εταιρικής διακυβέρνησης. Από την άλλη μεριά, ο ρόλος των μετόχων είναι συγκεκριμένος κάθε φορά. Είναι δε συνυφασμένος ειδικότερα με τον ορισμό των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου της επιχείρησης και του εκάστοτε οργανισμού, ενώ από την άλλη μεριά, συνδέεται και με

---

[467]Σέργης Ι., (2007), *«Εισαγωγή στην εταιρική διακυβέρνηση και μια συνοπτική παρουσίαση της ιστορίας της στον ελλαδικό χώρο»*, Αθήνα: ΕΚΠΑ, σ. 28

[468]Ibid, σ. 30

τον ορισμό των ελεγκτών, οι οποίοι ελέγχουν τις κινήσεις, πράξεις και πολιτικές του Διοικητικού Συμβουλίου.[469]

Είναι κατά την γνώμη μας, άξιο αναφοράς σε αυτό το σημείο το ότι υφίσταται ένα σύνολο συγκεκριμένων προτάσεων, υπό το πρίσμα των οποίων είναι εφικτή η αποτελεσματικότερη εφαρμογή του θεσμού της εταιρικής διακυβέρνησης:

1. Η πλειοψηφία των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου είναι καλό να αποτελείται από ανεξάρτητα μη εκτελεστικά μέλη, ενώ οι Εποπτικές Αρχές την ίδια στιγμή, οφείλουν να εγκρίνουν εκ των προτέρων τις υποψηφιότητες για μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου, αναφορικά με την επάρκεια των ικανοτήτων και δεξιοτήτων τους για τις αρμοδιότητες που καθένα εξ αυτών προορίζεται να αναλάβει
2. Να υφίσταται επίσης έλεγχος του βαθμού συμμόρφωσης των επιτροπών του Διοικητικού Συμβουλίου με τις απαιτήσεις της ισχύουσας νομοθεσίας (επιτροπή ελέγχου, επιτροπή αμοιβών, επιτροπή υποψηφιοτήτων, επιτροπή βιώσιμης ανάπτυξης κ.λ.π)
3. Άλλη προϋπόθεση είναι και η ύπαρξη ετήσιου ελέγχου για τις αμοιβές των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου μιας επιχείρησης ή οργανισμού
4. Ακόμα θα πρέπει να υφίσταται σε ετήσια βάση και μια υποχρεωτική και ανεξάρτητη διαδικασία αξιολόγησης του βαθμού στον οποίο η εταιρεία συμμορφώνεται με τον κώδικα εταιρικής διακυβέρνησης που έχει υιοθετήσει και εφαρμόζει
5. Επιπρόσθετα θα πρέπει πάντα να υφίσταται ένας μέγιστος αριθμός διοικητικών συμβουλίων, στα οποία θα μπορεί να συμμετέχει ένα φυσικό πρόσωπο (ως προς την περίπτωση των Οντοτήτων Δημοσίου Ενδιαφέροντος).
6. Είναι πέραν όλων των άλλων, πολύ σημαντική και η διαδικασία της καθιέρωσης μιας ελάχιστης ετήσιας υποχρεωτικής εκπαίδευσης των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου πάνω σε τομείς και πεδία που αφορούν την λειτουργία του. Τέτοια πεδία, επί παραδείγματι, μπορεί να είναι τα φορολογικά θέματα, οι

[469]Δανιάς Γ., (2006), «*Τα δικαιώματα των μετόχων στο σύστημα της εταιρικής διακυβέρνησης*», Αθήνα : ΕΚΠΑ, σ. 19

μέθοδοι εταιρικής διακυβέρνησης, η νομοθεσία σχετικά με το money laundering, τα θέματα βιώσιμης ανάπτυξης κ.λ.π

7. Η υποχρεωτική πιστοποίηση εσωτερικών ελεγκτών, μέσω διεθνώς αναγνωρισμένων φορέων. Ένας τέτοιος φορέας, για παράδειγμα, είναι το International Institute of Internal Auditors.
8. Μια άλλη σημαντική προϋπόθεση παράλληλα, είναι και η δημοσιοποίηση μιας συνοπτικής έκθεσης των πεπραγμένων του εσωτερικού ελέγχου με γνώμονα την κατάλληλη διαχειριστική χρήση. Εδώ, πιο συγκεκριμένα, μπορεί να περιλαμβάνονται στοιχεία, όπως το πλάνο ελέγχου, οι εκτελεσθείσες εργασίες, η αποτελεσματική αντιμετώπιση διαφόρων ελέγχων, η σύνθεση του κάθε τμήματος και η ανεξαρτησία λειτουργίας του, οι δεξιότητες του προσωπικού, το είδος των διαφόρων ελέγχων κ.α.
9. Η δημοσιοποίηση των συνοπτικών εξαμηνιαίων οικονομικών καταστάσεων, εντός ενός τριμήνου από την λήξη του πρώτου εξαμήνου χρήσεως και η δημοσιοποίηση αυτών των ελέγχων στην ιστοσελίδα της κάθε εταιρείας και οργανισμού.[470]

Τα τελευταία χρόνια, τα θέματα εσωτερικής διακυβέρνησης έχουν λάβει μεγαλύτερη προσοχή από διάφορους διεθνείς φορείς. Ο κύριος στόχος τους ήταν να διορθώσουν τις αδύναμες ή επιφανειακές πρακτικές εσωτερικής διακυβέρνησης των θεσμικών οργάνων, όπως προσδιορίστηκαν κατά τη διάρκεια της χρηματοπιστωτικής κρίσης. Πρόσφατα, υπήρξε μεγαλύτερη εστίαση σε αδυναμίες και δραστηριότητες που σχετίζονται με τη συμπεριφορά σε υπεράκτια χρηματοοικονομικά κέντρα. Οι υγιείς ρυθμίσεις εσωτερικής διακυβέρνησης, είναι θεμελιώδεις για τη σωστή λειτουργία των ιδρυμάτων και του τραπεζικού συστήματος που σχηματίζουν. Η οδηγία 2013/36 / ΕΕ, ενισχύει τις απαιτήσεις διακυβέρνησης για τα θεσμικά όργανα και ειδικότερα τονίζει την ευθύνη του οργάνου διαχείρισης για ορθές ρυθμίσεις διακυβέρνησης, τη σημασία μιας ισχυρής εποπτικής λειτουργίας που προκαλεί τη λήψη αποφάσεων από τη διαχείριση και την ανάγκη θέσπισης και εφαρμογής ορθής στρατηγικής κινδύνου και πλαισίου διαχείρισης κινδύνων.

[470]Λιβαδά Χρ. Κ., (2016), «*Το ΔΣ της ανώνυμης εταιρείας και οι κανόνες εταιρικής διακυβέρνησης: η επίδραση του θετικού δικαίου*», Αθήνα: Νομικής Βιβλιοθήκης, σ. 381

Για την περαιτέρω εναρμόνιση των ρυθμίσεων, διαδικασιών και μηχανισμών εσωτερικής διακυβέρνησης των ιδρυμάτων εντός της ΕΕ, σύμφωνα με τις απαιτήσεις που θεσπίζει η οδηγία 2013/36 / ΕΕ, η Ευρωπαϊκή Αρχή Τραπεζών έχει την εντολή του άρθρου 74 της οδηγίας 2013/36 / ΕΕ, να αναπτύξει οδηγίες σε αυτόν τον τομέα. Οι κατευθυντήριες γραμμές ισχύουν για όλα τα ιδρύματα ανεξάρτητα από τις δομές διακυβέρνησής τους, χωρίς να υποστηρίζουν ή να προτιμούν συγκεκριμένη δομή, όπως ορίζεται συγκεκριμένα στο πεδίο εφαρμογής.

Οι κατευθυντήριες γραμμές συμπληρώνουν τις διάφορες διατάξεις διακυβέρνησης, λαμβάνοντας υπόψη την αρχή της αναλογικότητας, καθορίζοντας τα καθήκοντα, τις ευθύνες και την οργάνωση του φορέα διαχείρισης και την οργάνωση των θεσμών, συμπεριλαμβανομένης της ανάγκης δημιουργίας διαφανών δομών που επιτρέπουν την εποπτεία όλων των δραστηριοτήτων τους, οι κατευθυντήριες γραμμές ορίζουν την διασφάλιση της ορθής διαχείρισης των κινδύνων και ειδικότερα, καθορίζουν λεπτομερείς απαιτήσεις για την ανεξάρτητη λειτουργία διαχείρισης κινδύνων και συμμόρφωσης της λειτουργίας εσωτερικού ελέγχου. Οι κατευθυντήριες γραμμές, στοχεύουν στην προώθηση μιας υγιούς νοοτροπίας κινδύνου που εφαρμόζει το όργανο διαχείρισης.

Αντίθετα, οι ορθές πρακτικές εσωτερικής διακυβέρνησης βοήθησαν ορισμένα ιδρύματα να διαχειριστούν τη χρηματοπιστωτική κρίση σημαντικά καλύτερα από άλλα. Στο πλαίσιο αυτό, υπάρχει σαφής ανάγκη αντιμετώπισης των δυνητικά επιβλαβών συνεπειών των κακώς σχεδιασμένων ρυθμίσεων εσωτερικής διακυβέρνησης στην ορθή διαχείριση των κινδύνων, προκειμένου να διασφαλιστεί αποτελεσματική εποπτεία από το διαχειριστικό όργανο, ιδίως στην εποπτική του λειτουργία, για την προώθηση ενός υγιούς κουλτούρα κινδύνου, σε όλα τα επίπεδα των ιδρυμάτων και να επιτρέπουν στις αρμόδιες αρχές να εποπτεύουν και να παρακολουθούν την επάρκεια των ρυθμίσεων εσωτερικής διακυβέρνησης.

Η ΕΑΤ, ανέλυσε και εξέτασε όλες τις απαντήσεις στη δημόσια διαβούλευση. Οι κατευθυντήριες γραμμές έχουν αναθεωρηθεί, έτσι ώστε να μπορούν να εφαρμοστούν σε όλες τις πιθανές δομές διακυβέρνησης. Δεν είναι ούτε πρόθεση να απαιτήσουν από τα θεσμικά όργανα να αλλάξουν τη δομή διακυβέρνησής τους, ούτε να αλλάξουν την ανάθεση αρμοδιοτήτων όπως ορίζεται στην εθνική νομοθεσία. Οι κατευθυντήριες γραμμές αποσαφηνίζουν την έννοια του «φορέα διαχείρισης», που

παρέχεται, και διευκρινίζουν επίσης ότι κάθε αναφορά στο διοικητικό όργανο πρέπει να νοείται ότι περιλαμβάνει όχι μόνο τα μέλη του οργάνου, που διορίζονται σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία, αλλά και τα άτομα που διευθύνουν την επιχείρηση.

Δεδομένου ότι ο σκοπός των κατευθυντήριων γραμμών είναι να καθορίσει τις κανονιστικές απαιτήσεις, που συνδέονται με ορισμένες λειτουργίες, δεν απαιτείται τέτοιο επεξηγηματικό κείμενο. Η δομή των κατευθυντήριων γραμμών έχει αλλάξει, ώστε να γίνεται καλύτερη διάκριση μεταξύ του πλαισίου εσωτερικού ελέγχου. Η αρχή της αναλογικότητας, μια αρχή που εφαρμόζεται σε όλη τη νομοθεσία της ΕΕ, εφαρμόζεται στις κατευθυντήριες γραμμές. Αυτό σημαίνει ότι οι οδηγίες πρέπει να εφαρμόζονται λαμβάνοντας υπόψη το μέγεθος του ιδρύματος και τη φύση, την κλίμακα και την πολυπλοκότητα, των δραστηριοτήτων του.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αιώνα, σημειώθηκε ραγδαία αύξηση των παγκοσμίων ροών εμπορίου, κεφαλαίων, τεχνολογίας, πληροφορίας, αλλά και εν ευρεία έννοια πολιτισμικών αγαθών. Δύο είναι οι λέξεις που κυριάρχησαν στη διεθνή οικονομική ορολογία και πρακτική: παγκοσμιοποίηση και ανταγωνιστικότητα. Η πρώτη προσδιορίζει το περιβάλλον μέσα στο οποίο διεξάγεται σήμερα η επιχειρηματική δραστηριοποίηση, ενώ η δεύτερη προσφέρει το κλειδί για επιτυχή είσοδο και δράση των επιχειρήσεων στο έντονα ανταγωνιστικό και συνεχώς εξελισσόμενο περιβάλλον που διαμορφώνεται από τις δυνάμεις της παγκοσμιοποιημένης ψηφιακής οικονομίας της αγοράς.

Η αύξηση, είναι ένδειξη ότι πορευόμαστε την οδό μίας χωρίς προηγούμενο διεθνούς οικονομικής ολοκλήρωσης και αλληλεξάρτησης. Αμάχητο τεκμήριο της πορείας αυτής συνιστά το αυξανόμενο εύρος και μέγεθος των πολυεθνικών επιχειρήσεων, η εντεινόμενη διεθνοποίηση της επιχειρηματικής δράσης, αλλά και η αυξανόμενη μεταφορά ρυθμιστικών πρωτοβουλιών από εθνικό σε υπερεθνικό ή διακρατικό επίπεδο. Ο βαθμός παγκόσμιας οικονομικής αλληλεξάρτησης είναι τεράστιος. Για παράδειγμα, η συσχέτιση τιμών αμερικανικών και ευρωπαϊκών μετοχών στα τέλη της δεκαετίας του 1990 έφτασε σε ποσοστό περίπου 80%, δηλαδή στα υψηλότερα επίπεδα του αιώνα με εξαίρεση τη Μεγάλη Ύφεση του ‘30.

Θα ήταν άστοχο να παραγνωρίσει κανείς το ιστορικό βάθος του φαινομένου. Από τη δεκαετία του 1870, μέχρι τις παραμονές του Α’ Παγκοσμίου Πολέμου, ο δυτικός κόσμος γνώρισε μια ραγδαία αύξηση του όγκου του διεθνούς εμπορίου. Οι

απαρχές της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας ανάγονται πράγματι στην τελευταία τριακονταετία του 19ου αιώνα, όταν αιχμή της διεθνούς τεχνολογικής προόδου ήταν ακόμα τα ατμόπλοια, οι νεοπαγείς σιδηρόδρομοι, και ο τηλέγραφος. Η διαδικασία διεθνούς ολοκλήρωσης αντιστράφηκε με τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, και η Μεγάλη Ύφεση του '30 ήρθε να παγιώσει την εθνική εσωστρέφεια και τον προστατευτισμό των δυτικών οικονομιών.

Η σύγχρονη διαδικασία παγκοσμιοποίησης ξεκινά πάλι στη δεκαετία του 1950, και φέρνει σε πρωτόγνωρο ύψος όχι μόνο τον όγκο του διεθνούς εμπορίου, αλλά κυρίως αυτόν των χρηματοοικονομικών συναλλαγών. Το σύνολο των διεθνών εξαγωγών από 6% του Ακαθάριστου Παγκόσμιου Προϊόντος το 1950, ανήλθε σε 10% το 1973, και 15% το 1999. Αντίστοιχα, η αναλογία αγοραπωλησιών συναλλάγματος (foreign exchange trade) προς διεθνές εμπόριο εκτινάχθηκε από 2/1 το 1973 σε 10/1 το 1980, 50/1 το 1992, και 70/1 το 1995. Έτσι, παρότι η παγκοσμιοποίηση ως διαδικασία δεν είναι καινοφανής, η έκταση που καταλαμβάνει είναι πραγματικά χωρίς ιστορικό προηγούμενο. Μάλιστα με την προσχώρηση της Κίνας στο Διεθνή Οργανισμό Εμπορίου, ελάχιστες περιοχές της Οικουμένης παρέμειναν εκτός του Οργανισμού.

Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, η επιδίωξη της εθνικής ανταγωνιστικότητας και οικονομικής ανάπτυξης περνάει μέσα από τη συνεχή ενίσχυση των παραγωγικών επενδύσεων, τη διαρκή επανεκπαίδευση του εργατικού δυναμικού, τη διηνεκή αναδιάρθρωση και την εκλογίκευση των επιχειρηματικών μονάδων. Μέρος της εκλογίκευσης αυτής, αποτελεί και η επιδίωξη του κρίσιμου επιχειρηματικού μεγέθους και των οικονομιών κλίμακας και φάσματος.

Στην πλειονότητα των ανεπτυγμένων όσο και αναπτυσσόμενων χωρών, η εθνική αγορά είναι πολύ περιορισμένη για την επίτευξη ενός αποτελεσματικού επιπέδου παραγωγής. Αυτό ισχύει για τους περισσότερους τομείς της βιομηχανίας αλλά και για πολλούς κλάδους των υπηρεσιών. Έτσι η παραγωγική αποδοτικότητα και επιχειρηματική επιτυχία πρέπει να περικλείει ένα ισχυρό στοιχείο διεθνούς προσανατολισμού. Παράλληλα, ορατές είναι οι θετικές συνέργειες μεταξύ επιχειρηματικής και χρηματοοικονομικής διεθνοποίησης. Η παγκοσμιοποίηση των χρηματοπιστωτικών συναλλαγών διευκολύνει ουσιαστικά την πρόσβαση των επιχειρήσεων σε φθηνά κεφάλαια, για τις παραγωγικές τους επενδύσεις. Και δεν πρέπει να παραβλέπει κανείς

τη θετική συμβολή της διεθνούς χρηματοοικονομικής απελευθέρωσης, στην μακροοικονομική εξυγίανση και πειθαρχία των κυβερνήσεων.

Γενικότερα, ο διάλογος για την παγκοσμιοποίηση αναδεικνύει το αίτημα οι επιχειρήσεις να διέπονται από κοινωνική υπευθυνότητα, να χαρακτηρίζονται από διαφάνεια και να αποδέχονται τη δημόσια κριτική, να τηρούν την εργασιακή και περιβαλλοντική νομοθεσία, να σέβονται το καταναλωτικό και κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν. Η παγκοσμιοποίηση δημιουργεί μια παγκοσμιοποιημένη κοινή γνώμη καταναλωτών που έχει τη δύναμη (και, υπό τις σύγχρονες δυνατότητες του διαδικτύου, την πληροφόρηση), να διεκδικεί μεταξύ των άλλων καλύτερες ποιοτικές και περιβαλλοντικές προδιαγραφές, και κοινωνική ευθύνη.

Εν τω μεταξύ ειδικότερα σε συνάρτηση και με το θέμα περί του χρηματοπιστωτικού και του τραπεζιτικού συστήματος, δεν είναι παράξενο το ότι τραπεζιτικά καταστήματα και χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις που έχουν, για παράδειγμα, την έδρα τους ειδικότερα σε περιοχές του δυτικού και κυρίως του Αγγλοσαξονικού κόσμου, εδώ και καιρό, μέσα και από την ίδια την διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, μπορεί όχι μόνο να δραστηριοποιούνται σε όλο τον πλανήτη, αλλά σε κάποιο βαθμό επίσης, περισσότερο ή λιγότερο, ακόμα και να επιβάλλουν πολιτικές σε κυβερνήσεις και κράτη. Υπάρχουν κυρίως δύο λόγοι που οδηγούν τις ξένες τράπεζες μπουν σε άλλη χώρα. Πρώτον μπορεί να στοχεύουν στην αναζήτηση υψηλότερων κερδών και σε άλλες ευκαιρίες που μπορεί να τις οδηγήσουν στο δρόμο της διαφοροποίησης, σε σύγκριση με άλλους ανταγωνιστές τους στον χρηματοπιστωτικό τομέα. Διάφορες ξένες τράπεζες, που μπορεί να προέρχονται από διάφορες χώρες εν γένει, εισέρχονται στο χρηματοπιστωτικό σύστημα της χώρας υποδοχής, είτε μέσω επέκτασης που κάνουν οι θυγατρικές επιχειρήσεις και τα υποκαταστήματα των μητρικών τραπεζών ή μέσω συγχωνεύσεων και συχνά επίσης και μέσα από εξαγορά κάποιων ιδιωτικών τραπεζών αντίστοιχα στη χώρα υποδοχής. Κατά δεύτερον, οι κυβερνήσεις των χωρών υποδοχής έχουν αυξήσει την προσβασιμότητα επέκταση υπηρεσιών για ξένες τράπεζες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η έλευση ξένων τραπεζών

σε αγορές που μπορεί παλαιότερα να ήταν κλειστές για ξένα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, μπορεί να λάβει χώρα μετά από κάποια κρίση ή πολιτική αναταραχή.[471]

Εδώ βέβαια, θα ήταν συγχρόνως να τονιστεί γενικότερα πως σε κάποιο βαθμό αναφορικά με τις χώρες με χαμηλότερα εισοδήματα και εν μέρει συγχρόνως και στην περίπτωση των αναπτυσσόμενων οικονομιών, υπάρχουν σημαντικές πληροφοριακές ασυμμετρίες που αυξάνουν το κόστος απόκτησης σχετικής πρακτικής οικονομικής εμπειρίας από προγενέστερες τράπεζες, βάσει των οποίων αναγνωρίζεται ένα μεγάλο μερίδιο δυνητικών δανειστών. Έτσι, η κατανόηση της επίδρασης της παγκοσμιοποίησης του τραπεζικού τομέα στην απόδοση των τραπεζών χώρες υποδοχής είναι σημαντική για την ανάπτυξη της εγχώριας τραπεζικής βιομηχανίας. Από την πλευρά των υπευθύνων χάραξης πολιτικής της χώρας υποδοχής, η οικονομική επιτυχία οποιασδήποτε χώρας εξαρτάται εγγενώς από την ανταλλαγή μεταξύ των επιλογών στο πεδίο της εξωτερικής οικονομικής της πολιτικής και των εσωτερικών τους συνεπειών για αυτή τη χώρα και της κοινωνία της.[472]

Η χώρα μας συμμετέχει και παρακολουθεί την επεξεργασία όλων των θεμάτων που αφορούν στη λειτουργία του διεθνούς και κοινοτικού τραπεζικού συστήματος, καθώς και των συστημάτων πληρωμών και αγορών χρήματος και κεφαλαίου. Στηριγμένη σε αυτήν την υποδομή, συνέχισε να συμβάλει στην άρτια επεξεργασία των νέων θεσμών και μηχανισμών που ενσωματώνονται στην ελληνική αγορά και συμβάλλουν στον περαιτέρω εκσυγχρονισμό και τη διασφάλιση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας του ελληνικού πιστωτικού συστήματος.

---

[471] Goldberg L., (2009), «*Understanding banking sector globalization*», *International Monetary Fund Staff Papers*, 56(1): 171 - 197

[472] Ghosh Am., (2016), «*Banking Sector Globalization and bank performance: A comparative analysis of low income countries with emerging markets and advanced economies*», in https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1879933716300367?via%3Dihub

Κεφάλαιο 10

Συμπεράσματα

Η ελληνική οικονομία προσπάθησε να αναπτυχθεί ξεκινώντας από μηδενική βάση, μετά τον απελευθερωτικό αγώνα οι κοτσαμπάσηδες κατείχαν τεράστιες εκτάσεις γης, με αποτέλεσμα ο λαός να έχει ένα ελάχιστο μέρος που να μπορεί να καλλιεργήσει, ακόμα και αυτό που ονομάσαμε «εθνικές γαίες», επί της ουσίας ήταν κτήματα των διωγμένων Τούρκων ήταν που δοθήκαν στο κράτος και αυτό με την σειρά του τα επινοικίαζε στους φτωχούς χωρικούς προς καλλιέργεια, με αποτέλεσμα να μην υπάρξει στην Ελλάδα αγροτική μεταρρύθμιση, οι χωρίς εισόδημα έμειναν σε μια κλειστή ανταλλακτική τις περισσότερες φορές οικονομία. Ο Καποδίστριας και ο Όθωνας, δεν μπόρεσαν να αναπτύξουν την αγροτική οικονομία και δεν δημιούργησαν τις βάσεις για μια βιομηχανική εποχή. Παρά τις τεράστιες αντιξοότητες όμως κατάφερε η χώρα, με μικρά βήματα να υποσκελίσει τους σκοπέλους και να ανορθώσει και να ανάπτυξη την γεωργική παραγωγή, ενώ με δειλά βήματα ξεκίνησε να αναδεικνύονται μικρές βιομηχανίες που άρχισαν με την σειρά τους να αναπτύσσονται. Ήταν απαραίτητο στην χώρα να γίνουν βήματα βελτίωσης και οικονομικής ανάπτυξης, αυτό φάνηκε με την ίδρυση πιστωτικού ιδρύματος. Με την ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας αρχίζει και μορφοποιείται η ελληνική οικονομία.

Οι δυσκολίες που συνάντησε η ελληνική κοινωνία ήταν πολλές και ποικίλες, όμως κατάφερε διαρκώς να εξελίσσεται μέσα από τις ιδιαιτερότητες της κάθε εποχής. Παρά τις οικονομικές κρίσεις και τις χρεωκοπίες της, η Ελλάδα βρίσκετε στις 40 αναπτυγμένες χώρες του κόσμου.

Μέσα από την εργασία μου επιχειρώ να κάνω μια προσέγγιση σχετικά με τον ρόλο που έπαιξε η Εθνική Τράπεζα στον ελληνικό βίο και ιδιαίτερα στην συμφωνία δανείου του 1918 και τις επιπτώσεις που υπήρξαν στην οικονομία, την πολιτική και την κοινωνία στην Ελλάδα του μεσοπολέμου. Εισαγωγικά θέλησα να αναφερθώ πως ιδρύεται το ελληνικό κράτος και κάτω από ποιες συνθήκες, με αυτό σαν βάση και μέσα από την βιβλιογραφία διαβλέπουμε το άγουρο στάδιο που υπήρξε η ελληνική κοινωνία σε όλους του τομείς και πως αυτό αρχίζει με αργά βήματα και μέσα από τεράστιες προσπάθειες να μεταβάλλεται. Παράλληλα η Ευρώπη ακμάζει και περνάει στην βιομηχανική εποχή, αναπτύσσονται νέες τεχνολογίες, οι συγκοινωνίες ανοίγουν δρόμους για το εμπόριο. Η Ελλάδα παραμένει απομονωμένη από τα δρώμενα της υπόλοιπης Ευρώπης προσπαθώντας πολλές φορές μάλλον ασθμαίνουσα και με

καθυστέρηση να προλάβει διάφορες εξελίξεις σε πεδία, όπως εκείνο των χρηματοπιστωτικών πολιτικών.

Στην εργασία αυτή επιχειρήσαμε να προσεγγίσουμε το θέμα της επίδρασης που είχε η Εθνική Τράπεζα στην οικονομική ζωή στην Ελλάδα αλλά και να δούμε, πως αυτό επηρέασε την πολιτική και οικονομική σκέψη της χώρας. Επιλέξαμε σαν σημείο εκκίνησης το ρόλο της Εθνικής Τράπεζας στην συμφωνία δανείου του 1918 και οι επιπτώσεις στην οικονομία, την πολιτική και την κοινωνία στην Ελλάδα του μεσοπολέμου, ούτως ώστε να γίνουν περισσότερο κατανοητές οι επιπτώσεις που επιφύλασσε σε κάθε λειτουργικό και ζωτικής σημασίας τομέα της χώρας, όπως η οικονομία, η πολιτική και η κοινωνία κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου μέχρι και το 1932, όπως ήδη αναφέρθηκε ήδη άνωθεν, όταν ο Βενιζέλος επισήμως ανακοίνωσε το προσωρινό χρεοστάσιο. Η εν λόγω μελέτη θα εστιάσει το ενδιαφέρον της στην εξέταση των συνθηκών, που οδήγησαν στην αποδοχή του δανείου, καθώς επίσης και των οφελών αλλά κυρίως των κινδύνων που συγκεντρώθηκαν σε ό,τι αφορά την μετέπειτα πορεία της Ελλάδας.

Κατεχόμενοι από την πεποίθηση, ότι οι πολιτικές και οικονομικές απόψεις και ιδέες που εκφράζονται σε μια χώρα, αποτελούν το στοχασμό ατόμων που είτε μεμονωμένα, είτε συλλογικά, προβληματίζονται πάνω στην πορεία των πολιτικών και οικονομικών εξελίξεων μιας συγκεκριμένης κοινωνίας και για το λόγο αυτό προσπαθούν να προσαρμόσουν τα θεωρητικά σχήματα στη συγκεκριμένη ιστορική πραγματικότητα και να ελέγξουν την ορθότητα τους, εξετάσαμε εισαγωγικά την οικονομική ιστορία της Ελλάδας του μεσοπολέμου.

Έτσι, είμαστε πλέον, σε θέση να συνοψίσουμε τα βασικά συμπεράσματα που θεωρούμε ότι θα προκύψουν από τη μελέτη μας. Η ελληνική οικονομία αναμφισβήτητα παρουσιάζει, κατά τον μεσοπόλεμο, τα χαρακτηριστικά μιας βιομηχανικής κοινωνίας στα αρχικά στάδια εξέλιξης της, όπου παρατηρείται έντονη εκμηχάνιση της μεταποιητικής παραγωγής, χρήση της κινητήριας δύναμης και ύπαρξη βιομηχανικού εργατικού δυναμικού. Παράλληλα εξακολουθεί να είναι αρκετά σημαντικός ο αγροτικός τομέας της οικονομίας, κυρίως από άποψη αριθμού απασχολουμένων, ενώ εξίσου σημαντικός κλάδος παραγωγικής δραστηριότητας είναι το διαμετακομιστικό εμπόριο, λειτουργία που συνδέεται με την ένταξη των Ελλήνων της διασποράς στον διεθνή καταμερισμό εργασίας. Σε ένα αμέσως επόμενο στάδιο, σημαντικές επιδράσεις

από την εκβιομηχάνιση της χώρας, έγιναν η παιδεία, οι εφευρέσεις, οι νεωτερισμοί, οι τεχνολογικές μεταβολές, ενώ διαρθρωτικές μεταβολές στον αγροτικό τομέα τροφοδοτούσαν την αγορά εργασίας του βιομηχανικού κεφαλαίου, με φθηνή εργατική δύναμη διευκολύνοντας την συσσώρευση κεφαλαίου. Τέλος, σημαντικό ρόλο στην όλη αυτή κοινωνική μεταβολή, έπαιξε και η ύπαρξη άφθονων και φθηνών πηγών ενέργειας (κάρβουνο, υδατοπτώσεις κλπ).

Σε αντίθεση με αυτό το πρότυπο, η περίπτωση της Ελλάδας παρουσιάζει, σημαντικές ιδιομορφίες. Επίσης, όχι μόνο δεν υπάρχει αφθονία ανθρωπίνου κεφαλαίου, άλλα με το μεταναστευτικό ρεύμα από το 1895 και μετά, αρχίζει στη χώρα μας μια διαδικασία «εκδίωξης» του παράγοντα, που θα μπορούσε να συνεισφέρει στον εκσυγχρονισμό της οικονομίας της χώρας. Αυτό δεν σημαίνει ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει πλούτος, αλλά ότι είναι συσσωρευμένος από εμπορικές, κυρίως, δραστηριότητες. Όμως, λόγω του μικρού μεγέθους της εγχώριας αγοράς, του αλυτρωτισμού και των συνεχών προσπαθειών εθνικής ολοκλήρωσης, ο πλούτος αυτός δεν μετατρέπεται σε βιομηχανικό κεφάλαιο, η διάσταση μεταξύ Ελλήνων διασποράς και εθνικού χώρου, η έλλειψη ταύτισης κεφαλαίου και εθνικού Κράτους, αποτρέπει το εμπορικό κεφάλαιο από το να μετατραπεί σε βιομηχανικό.

Ακόμα, διαπιστώνουμε ότι, η Ελλάδα εισέρχεται σε μια περίοδο οικονομικής ακμής, που θα συνοδευτεί από την εδαφική εξάπλωση της και από μια ένταση της βιομηχανικής δραστηριότητας. Η Μικρασιατική καταστροφή θα συρρικνώσει τις βλέψεις του ελληνισμού και θα έχει πολλαπλές επιδράσεις στην οικονομία. Θα διευρυνθεί η αγοραστική δύναμη στην αγορά του εθνικού κράτους, θα υπάρξει άφθονη προσφορά εργατικού δυναμικού και θα μετακινηθούν κεφάλαια από τη Μικρά Ασία στον Ελλαδικό χώρο. Πλέον, η εκβιομηχάνιση της χώρας, πάρα τα πισωγυρίσματα, φαίνεται να έχει μπει οριστικά σε αναπτυξιακή τροχιά.

Η ίδια η Τράπεζα της Ελλάδας, αρχίζοντας την δράση της από τα μέσα περίπου του 19ου αιώνα, επρόκειτο να αναδειχθεί σε ένα σημαντικό χρηματοπιστωτικό ίδρυμα, το οποίο συνδέθηκε άμεσα με την οικονομική πορεία της χώρας διαχρονικά και με την διαδικασία της χρηματοδότησης διαφόρων πολιτικών και προγραμμάτων σχετικών με ποικίλες πτυχές της οικονομίας, αλλά και του δημόσιου βίου του τόπου εν γένει.

Αυτό άλλωστε, υπήρξε επίσης άμεσα συνυφασμένο διαχρονικά και με τον έλεγχο που άσκησε το κράτος και οι διάφοροι πολιτικοί μηχανισμοί που αναπτύχθηκαν

στο εσωτερικό του, στην λειτουργία της Εθνικής Τράπεζας, τη στιγμή που ένα σύνολο διαφόρων διοικητών της κατά την διάρκεια, τόσο του 19ου όσο και του 20ου αιώνα, είχαν υπάρξει άλλωστε πολιτικοί, και υπουργοί κυβερνήσεων, βουλευτές κλπ. Εδώ, με άλλα λόγια, είναι δυνατόν να αντιληφθεί κάποιος μια σχέση αλληλεξάρτησης και αμοιβαίων επιρροών που είχαν καθοριστεί σε μεγάλο βαθμό μέσα από το πλέγμα των εκάστοτε πολιτικών ισορροπιών και συμφερόντων που είχαν διαμορφωθεί κατά καιρούς ανάμεσα στις ελληνικές κυβερνήσεις και τους διοικητές της Τράπεζας της Ελλάδος.

Η περίπτωση του δανείου του 1918 που αποτέλεσε κεντρικό αντικείμενο εξέτασης στα πλαίσια της παρούσας έρευνας, ίσως είναι ένα από τα πλέον ενδεικτικά παραδείγματα, ως προς την εμπλοκή του κράτους και την σχετική αλληλεξάρτηση.

Όπως αναφέρθηκε ήδη και πιο πάνω, Το Υπουργικό Συμβούλιο στις 22 Φεβρουαρίου του 1918, αποφασίζει πως η Εθνική Τράπεζα είχε την υποχρέωση να χορηγήσει, με βάση τις απαιτήσεις και των συμμαχικών δυνάμεων που είχαν αναλάβει, να προσφέρει τις υπέρ αυτής πιστώσεις, το ισότιμο αυτών των πιστώσεων σε δραχμές. Εξάλλου, το Υπουργικό Συμβούλιο, μετά από εισήγηση του Υπουργού των Οικονομικών εξουσιοδοτούσε παράλληλα την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας να χορηγεί στους συμμάχους τα ποσά εκείνα που απαιτούσαν κάθε φορά, εκδίδοντας τα ανάλογα τραπεζογραμμάτια, με βάση το Νόμο ΓΧΜΒ΄.

Στις 4 Απριλίου του 1918 στο Φ.Ε.Κ. θα δημοσιευτεί η συμφωνία μεταξύ των κρατών Ελλάδος, Ηνωμένου Βασιλείου, Γαλλίας και Η.Π.Α. με τις αλλαγές στο άρθρο 3, όπως είχε ζητηθεί από την Εθνική Τράπεζα. Θεσπίζεται ο νόμος περί των γραμματίων της Εθνικής Άμυνας, το όλο εγχείρημα θα το ανελάμβανε η Εθνική Τράπεζα, τα γραμμάτια θα καθοριζόταν να εκδίδονται σε σειρά των 25.000.000, μετά την έκδοση τους ο υπουργός των Οικονομικών θα παρείχε στην Τράπεζα, προς κάλυψη της συναλλαγματικής ισοτιμίας, ίσο ποσόν από τα θησαυροφυλάκια των Η.Π.Α, της Γαλλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών.

Θα αναπτυχθεί έντονη αλληλογραφία μεταξύ του Υπουργείου Οικονομικών, της Εθνικής Τραπέζης και προς την Διασυμμαχική Επιτροπή, καθώς και με τα αρμόδια υπουργεία και πρεσβείες των τριών χωρών σχετικά με την πορεία των πιστώσεων. Ειδικά προς το άρθρο 5, που αναφέρεται στο ότι η χώρα έπρεπε να σταματήσει να δίνει

εμβάσματα εξωτερικού παρά μόνο με σοβαρή αιτιολογία και πάντα με τα απαραίτητα δικαιολογητικά έγγραφα.

Η σχετική σύμβαση υπογράφτηκε στις 28 Ιανουαρίου του 1918. Υπήρξε στην ουσία, αποτέλεσμα σχετικής συμφωνίας με τις κυβερνήσει της Γαλλίας και του Ηνωμένου Βασιλείου και με βάση την οποία, η Εθνική Τράπεζα θα αναλάμβανε την υποχρέωση να χορηγήσει ένα συγκεκριμένο ποσό για την συντήρηση των συμμαχικών στρατευμάτων αυτών των χωρών που θα βρίσκονταν στον ελλαδικό χώρο κατά την διάρκεια του 1918. Το συνολικό ποσό καθοριζόταν μάλιστα στα 282.462.000 φράγκα με ετήσιο τόκο 5%, ενώ την ίδια στιγμή για την κάλυψη του η Εθνική Τράπεζα δέχθηκε πιστώσεις από τα κρατικά θησαυροφυλάκια του Ηνωμένου Βασιλείου και της Γαλλίας σε χρυσό. Παράλληλα, η Εθνική Τράπεζα καλούνταν, βάσει της εν λόγω συμφωνίας, να χορηγήσει στο ελληνικό κράτος εντός του 1918, το συνολικό ποσό των 750.000.000εκατομμυρίων δραχμών για πολεμικούς σκοπούς. Η κυβέρνηση είχε ζητήσει από τις δυο χώρες όπως προβούν, με την προκαταβολή της Εθνικής Τράπεζας, να καταθέσουν την αντίστοιχη αξία των νομισμάτων τους στις δικές τους τράπεζες, ώστε μετά τον πόλεμο καθορίσουν την συναλλαγματική αξία, πρόταση την οποία απέρριψαν η Γαλλία και η Βρετανία.

Το έτος 1912 – 1913 (κατά την διάρκεια του Α΄ και του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου), η Ελλάδα με τη στήριξη της Αντάντ ενσωμάτωσε στην επικράτειά της, τις περιοχές της Ηπείρου, της Μακεδονίας και της Θράκης, επί πρωθυπουργίας Ελευθερίου Βενιζέλου. Εκείνη την ίδια περίοδο, η χώρα είχε λάβει μεγάλη στρατιωτική βοήθεια από την Αντάντ, όμως παράλληλα με τη στρατιωτική βοήθεια, έλαβε και σημαντικού ύψους οικονομική βοήθεια υπό μορφή δανεισμού, που διόγκωσαν ακόμα περισσότερο το ήδη υψηλό χρέος της. Η εν λόγω κατάσταση επιδεινώνεται ακόμα περισσότερο με την εκστρατεία του 1919 – 1922 στην Τουρκία, που τέλειωσε με τη Μικρασιατική Καταστροφή, η οποία είχε πάλι τις οικονομικές της επιπτώσεις.

Την περίοδο 1924–1931, συν ομολογήθηκαν εννιά εξωτερικά δάνεια, συνολικού ύψους 992.000.000 χρυσών φράγκων ή εναλλακτικά 14.9 δις δραχμές. Τα συγκεκριμένα δάνεια είχαν προέλθει από τη Μεγάλη Βρετανία, αλλά και από την Αμερική, ενώ ένα μικρότερο ποσοστό τους είχε προέλθει από άλλες χώρες. Η χρήση των δανείων αυτών συνδέθηκε με διαδικασίες, όπως ήταν εκείνες της αποκατάστασης

των προσφύγων ή η εξυπηρέτηση του εξωτερικού δανεισμού και η σταθεροποίηση της δραχμής.

Συνολικά την περίοδο 1824 – 1932, η Ελλάδα είχε δανεισθεί από το εξωτερικό ποσό ύψους 2,2 δις χρυσά φράγκα. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι μέχρι το 1932 η χώρα είχε αποσβέσει ποσό συνολικού ύψους 2,4 δις χρυσά φράγκα δηλαδή ποσό 183 δις περισσότερα απ' όσα είχαμε δανεισθεί, ωστόσο και πάλι χρωστούσε 2 δισ. χρυσά φράγκα.

Μετά την επανάσταση του 1909 που έδωσε το έναυσμα για τον εκσυγχρονισμό των θεσμών και των μορφών άσκησης της εξουσίας στην χώρα μας, μετά τους νικηφόρους πολέμους, που με την επικουρία μιας ισχυρής νομισματικής οπισθοφυλακής, έφεραν το όνειρο της Μεγάλης Ιδέας κοντά στην πραγματοποίηση του, μπαίνουμε στην δεκαετία του '20, σε μια φάση παρατεταμένων πολιτικών, πολιτειακών και οικονομικών επαναπροσδιορισμών, που αντανακλώνται και στο εποικοδόμημα της κοινωνίας. Ο ελληνικός αστισμός βρίσκεται αντιμέτωπος με μια κατάσταση που επιβάλλει τον καθορισμό εκ νέου των επιλογών, που αφορούν στην άσκηση της πολιτικής ηγεμονίας του πάνω στην κοινωνία. Η μικρασιάτικη καταστροφή σημαίνει, αρχικά, την αναγκαστική αναδίπλωση του ελληνισμού στα σύνορα του 1922 και την εξαφάνιση του διπολισμού μεταξύ των Ελλήνων της διασποράς και κατοίκων της Ελλάδας, που διαπερνά όλη την ελληνική ιστορία του 19^{ου} αιώνα. Στην οικονομία επέρχονται τεράστιες διαρθρωτικές μεταβολές, όπως η εισροή χρηματικού κεφαλαίου, μέρος του οποίου επενδύεται παραγωγικά και η ταυτόχρονη εγκατάσταση 1,2 εκατομμυρίων προσφύγων από τα παράλια της Μικράς Ασίας, που στερημένοι στην συντριπτική τους πλειοψηφία από κάθε παραγωγικό μέσο ή την περιουσίας τους, προσφέρουν την εργατική τους δύναμη για να δημιουργηθεί η βάση της εκβιομηχάνισης της χώρας.

Οι επανειλημμένες εκλογικές αναμετρήσεις και οι ετερόκλητοι, εκ πρώτης όψεως κυβερνητικοί συνασπισμοί, τα στρατιωτικά κινήματα, με αποκορύφωμα τη δικτατορία του 1926 και οι πολιτειακές μεταβολές, αντανακλούν την ψηλαφητή αυτή αναζήτηση του αστικού καθεστώτος για μια νέα ισορροπία στην άσκηση της εξουσίας του στην Ελλάδα. Παρά την αυξημένη ερευνητική δραστηριότητα στην χώρα μας κατά την διάρκεια των δυο τελευταίων δεκαετιών, που έχει σχέση με τη διερεύνηση ορισμένων όψεων και πτυχών της ελληνικής κοινωνίας κατά την εποχή του

μεσοπολέμου και την έκδηλη σημασία των οικονομικών εξελίξεων για την βαθύτερη κατανόηση της εποχής, δεν έχει μέχρι στιγμής υπάρξει κάποια προσπάθεια ελέγχου και κριτικής αποτίμησης των απόψεων, σκέψεων και ιδεών που εξέφρασαν οι Έλληνες οικονομολόγοι της εποχής, πάνω στις οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις που ζούσαν.

Σημαντικά οικονομικά γεγονότα θα συμβούν κατά την περίοδο του μεσοπολέμου που συζητήθηκαν έντονα, προκαλώντας ζωηρές αντιπαραθέσεις, όπως το θέμα των συμμαχικών πιστώσεων, η κερδοσκοπία και η υποτίμηση της δραχμής μεταξύ 1919-23, το αναγκαστικό δάνειο του Πρωτοπαπαδάκη, η φορολογική μεταρρύθμιση του 1919, ενώ η Εθνική Τράπεζα ήδη από το 1898 που ιδρύθηκε έχει μπει στην λογική ανάπτυξης δραστηριοτήτων και ανάληψης ευθυνών μιας κεντρικής τράπεζας, προσπαθώντας να εναρμονιστεί με τις απαιτήσεις των καιρών, οι οικονομικές συνέπειες της αποκατάστασης των προσφύγων και η ανάγκη ξένου δανεισμού, η σταθεροποίηση του νομίσματος το 1928, τα παραγωγικά έργα της κυβέρνησης Βενιζέλου, η μετατρεψιμότητα της δραχμής σε συνάλλαγμα και χρυσό, η ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδας το 1927, όπου μεταβιβάζονται από την Εθνική Τράπεζα στοιχεία ενεργητικού (κυρίως χρυσός και ομόλογα του Δημοσίου) και παθητικού (το εκδοθέν χαρτονόμισμα και ιδίως οι καταθέσεις του Δημοσίου) και η συνέπεια της στο νομισματοπιστωτικό σύστημα και τέλος, κάτω από την επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 1929, η συζήτηση σχετικά με το σωστό προσανατολισμό της ελληνικής οικονομικής πολιτικής, ανάμεσα στους οπαδούς του προστατευτισμού και τους υπερασπιστές της ελευθερίας του εμπορίου.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξέσπασε στις ΗΠΑ τον Οκτώβριο του 1929, λίγο αργότερα χτύπησε και την Ελλάδα. Ωστόσο, η φορολογία αυξήθηκε και λήφθηκαν έκτακτα οικονομικά μέτρα, τα οποία δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα και το 1932 κηρύχθηκε η τέταρτη πτώχευση του ελληνικού Κράτους. Η έντονη εξάρτηση της Ελλάδας από δανειακά κεφάλαια, αποκάλυψε τα δομικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας, στοιχεία που την καθιστούσαν ευάλωτη σε διεθνείς οικονομικές και πολιτικές συγκυρίες. Ο ρόλος της διεθνούς οικονομικής κρίσης, έπαιξε κρίσιμο και καταλυτικό ρόλο, αφού πυροδότησε (η ορολογία στα αγγλικά είναι «triggerevent») την κατάρρευση των τραπεζών και την αύξηση της ανεργίας.

Κατά τη χρονική περίοδο της διεθνούς οικονομικής κρίσης, το 60-70% των ελληνικών εξαγωγών, αποτελούσαν η σταφίδα και ο καπνός. Ειδικότερα, η εξαγωγή καπνού, ήταν η σημαντικότερη πηγή εσόδων στις εξαγωγές και τη φορολογία, ενώ η καλλιέργειά του γινόταν στη Βόρεια Ελλάδα. Με το ξέσπασμα της διεθνούς οικονομικής κρίσης, οι εξαγωγές μειώθηκαν σταθερά από το 1929 μέχρι και το 1933, καθώς τα εν λόγω έσοδα από τις εξαγωγές καπνού κατά το 1932, ήταν τα μισά από τα αντίστοιχα έσοδα το έτος 1929. Η διεθνής οικονομική κρίση επηρέασε και το εμπόριο, η δραστηριότητα του οποίου κάμφθηκε σημαντικά, ενώ η υποτίμηση του νομίσματος και η χαμηλή αγοραστική δύναμη παρέσυρε, μεταξύ άλλων και τη βιομηχανία αλλά και τη ναυτιλία. Υπό το βάρος αυτών των σοβαρών οικονομικών εξελίξεων και λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικές αντιδράσεις για τα γεγονότα που προαναφέρθηκαν, έγιναν στρατιωτικά κινήματα φιλοβενιζελικά και μη, ενώ επανήλθε και η βασιλεία.

Ειδικότερα εν τω μεταξύ, ως προς την περίπτωση του δανείου του 1918 από την Εθνική Τράπεζα, θα μπορούσαμε να σημειώσουμε, ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις εμπλέκοντας την Ελλάδα στον Α' παγκόσμιο πόλεμο, προσέβλεπαν στον έλεγχο της περιοχής των Βαλκανίων όπως και της Ανατολικής Μεσογείου. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος το 1917 σχημάτισε κυβέρνηση, ήταν υπέρμαχος της ιδέας να προσχωρήσει η Ελλάδα στον Α' παγκόσμιο πόλεμο μαζί με τις δυνάμεις της Αντάντ. Ο Βενιζέλος μη έχοντας στρατιωτικά σώματα, πλην του Στρατού Εθνικής Αμύνης της Προσωρινής Κυβερνήσεως και για να μπορέσει η Ελλάδα να ανταποκριθεί στον πόλεμο θα ζητήσει την συνδρομή της Γαλλίας. Ερχόμενη η γαλλική στρατιωτική αποστολή είχε υπό την εποπτεία της την οργάνωση των στρατευμάτων της χώρας, εκεί αναδείχθηκαν τα πραγματικά προβλήματα, όπως ο μικρός αριθμός στρατευμάτων, η αντίθετη κοινή γνώμη σε επιστράτευση, η μη ύπαρξη σοβαρού λογιστικού ελέγχου από τις ένοπλες δυνάμεις, ελάχιστο βαρύ πολεμικό και εξοπλισμός που θα έπρεπε να δοθεί από τους Σύμμαχους, οι στρατιωτικές δυνατότητες της χώρας ήταν περιορισμένες.

Ο Βενιζέλος θα ζητήσει πολεμικά δάνεια από τις δυνάμεις της Αντάντ, ώστε να δοθούν σε πολεμοφόδια, για τις ανάγκες του στρατού, για την σίτιση τους κ.α. Η Ελλάδα ήταν μια φτωχή χώρα που δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει σε ένα νέο πόλεμο, τα οικονομικά της ήταν εξαθλιωμένα όπως και ο πληθυσμός της και ο στρατός της .Ο Βενιζέλος, παρόλο που ήθελε να εμπλακεί στον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο πιστεύοντας στην ενσωμάτωση των εδαφών και των αλύτρωτων πληθυσμών, διατηρούσε τους

φόβους τους προς τους Συμμάχους ότι παρά τις νίκες στους Βαλκανικούς πολέμους θα προσπαθούσαν να αναθεωρούσαν την συνθήκη του Βουκουρεστίου.

Αν υπολογίσει κάποιος πέραν των δανείων και τις τεράστιες καταστροφές που υπέστη η χώρα, λόγω της εμπλοκής της στον πόλεμο, αλλά και το τεράστιο κόστος που υπήρξε αργότερα λόγω της Μικρασιατικής Εκστρατείας, τότε είναι δυνατόν κάποιος να έχει μια πλήρη εικόνα, αναφορικά με την τραγική εικόνα στην οποία ήταν η Ελλάδα εκείνο το διάστημα, παρόλο που βρισκόταν στην πλευρά των νικητών του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η χώρα είχε λάβει εκείνο το διάστημα μια μικρή αποζημίωση, που οι σύμμαχοι δεν ανέλαβαν οι ίδιοι αλλά την «φόρτωσαν» στους ηττημένους του πολέμου.

Είναι ενδεικτικό, πως ως προς τις διάφορες πολεμικές ζημιές που είχαν συμβεί σε διάφορες περιοχές του ελλαδικού χώρου, όπως, για παράδειγμα, στην Ανατολική Μακεδονία, θα ήταν δυνατόν κάποιος να προσθέσει και τις ζημιές που προκλήθηκαν από τη μεριά των Συμμάχων, προτού καν να μπει η ίδια η Ελλάδα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς της κυβερνήσεως , οι ζημίες που προκάλεσαν τα Συμμαχικά στρατεύματα στην Ελλάδα ανέρχονταν σε 1.126.500.000 δρχ. Το ποσό αυτό συμπεριλάμβανε και τους τόκους για την περίοδο που το ποσό των ζημιών παρέμεινε απλήρωτο.

Στο τέλος οι Σύμμαχοι δέχθηκαν να καταβάλουν ένα μικρό μόνο ποσοστό των ζημιών, όπου στο τέλος δόθηκε ένα ασήμαντο ποσό. Οι ζημίες που προκλήθηκαν από τα συμμαχικά στρατεύματα, συμπεριλήφθηκαν από τους συμμάχους στις αποζημιώσεις που ζήτησαν από τα ηττημένα κράτη. Οι συνολικές αποζημιώσεις που ζήτησε η Ελλάδα ανέρχονταν σε 4.922.788.736 χρυσά φράγκα. Όμως το ποσό που ζήτησε η Ελλάδα θεωρήθηκε από τους Συμμάχους υπερβολικό σύμφωνα με τις αποφάσεις της Επιτροπής Αποζημιώσεων, το μερίδιο της Ελλάδος από τις αποζημιώσεις αντιπροσώπευε 0,40% των συνολικών αποζημιώσεων που ήταν υποχρεωμένη να καταβάλει η Γερμανία και 12,7% η Βουλγαρία, δηλαδή 528.000.000 χρυσά μάρκα, για τη Γερμανία και 292.000.000 χρυσά φράγκα, για τη Βουλγαρία και την Αυστροουγγαρία. Η Ελλάδα στο τέλος έλαβε ένα μικρό ποσοστό των αποζημιώσεων, από το μερίδιο που είχε ορίσει η Επιτροπή Αποζημιώσεων.

Εν γένει, και υπό το πρίσμα και όλων των παραπάνω επισημάνσεων, θα μπορούσαμε να λάβουμε υπόψη μας, ότι σε οικονομικό επίπεδο, η είσοδος της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, είχε οδηγήσει σε μια πραγματική έκρηξη των διαφόρων δημόσιων δαπανών της. Αυτές οι δαπάνες εξάλλου, ήταν αδύνατον να καλυφθούν από τους εγχώριους πόρους. Οι συνέπειες από την εμπλοκή της Ελλάδας το 1917 στις πολεμικές επιχειρήσεις του βαλκανικού μετώπου, της σύγκρουσης μεταξύ της Αντάντ και των Κεντρικών Δυνάμεων της Ευρώπης, ήταν πολύ μεγάλες, τόσο ως προς την οικονομία της, όσο αντίστοιχα από την άλλη μεριά, ως προς πολιτική και κοινωνική της συνοχή.

Είναι χαρακτηριστικό, πως για την Ελλάδα, ο αντίκτυπος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην πραγματικότητα, είχε καταστεί έντονος και αισθητός ήδη και προτού μπει επισήμως σε αυτόν η χώρα το 1917. Έχει υπολογιστεί, επί παραδείγματι, πως κατά το διάστημα μεταξύ του 1914 και του 1916 είχαν προκληθεί στη χώρα συνολικές ζημιές σχεδόν 2,5 δισεκατομμυρίων χρυσών δραχμών. Θα πρέπει να λάβουμε υπόψη πως αν και η συγκεκριμένη περίοδος ήταν εποχή αυστηρής ουδετερότητας για την Ελλάδα, εντούτοις όμως από την άλλη μεριά, και πάλι οι πολεμικές της δαπάνες ήταν σε υψηλά επίπεδα. Έχει υπολογιστεί, πιο συγκεκριμένα, ότι αυτές οι δαπάνες αντιπροσώπευαν τα 2/3 των πολεμικών δαπανών της χώρας κατά την περίοδο 1917 - 1918, όταν δηλαδή πλέον η χώρα συμμετείχε στις επιχειρήσεις του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Βέβαια η επίτευξη ορισμένων πολύ βασικών στόχων της Μεγάλης Ιδέας κατά την διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, είχε ωθήσει τον Ελευθέριο Βενιζέλο στην άποψη πως η Ελλάδα θα έπρεπε αντίστοιχα να συμμετάσχει και στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στο πλευρών των Συμμάχων της Αντάντ. Καθιστώντας όμως ξεκάθαρο το ότι για να συμμετάσχει η Ελλάδα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, θα έπρεπε οπωσδήποτε να λάβει οικονομική ενίσχυση από τους συμμάχους.

Δεν είναι τυχαίο ότι ο Ελευθέριο Βενιζέλος εξάλλου, είχε απειλήσει μέσα στο 1917 ότι θα παραιτούνταν από την πρωθυπουργία, παρόλο που πλέον είχε καταστεί στην εσωτερική πολιτική σκηνή της χώρας, εκείνο το διάστημα ο απόλυτος κυρίαρχος. Αυτό το στοιχείο ήταν εν γένει, ενδεικτικό της μεγάλης ανάγκης που είχε η Ελλάδα εκείνη την εποχή, αναφορικά με την χορήγηση οικονομικής βοήθειας και ενός δανείου. Εξάλλου, ήδη οι Βαλκανικοί πόλεμοι, η επιστράτευση του 1915, αλλά και ο πολύμηνος

οικονομικός και ναυτικός αποκλεισμός που ακολούθησε αργότερα, είχαν επιδεινώσει σε μεγάλο βαθμό την οικονομία του τόπου. Δεν πρέπει να ξεχνάμε, πως αφενός μεν, τα κρατικά ταμεία ήταν άδεια, οι σκέψεις περί αύξησης της φορολογίας, δεν θεωρούνταν οι καλύτερες, δεδομένου, ότι αυτό θα είχε μεγάλο πολιτικό κόστος για την κυβέρνηση, ενώ τα χρέη και οι οικονομικές ανάγκες πλέον ήταν πολύ μεγάλες.

Η αύξηση, εν τω μεταξύ, της νομισματικής κυκλοφορίας με ακάλυπτο χαρτονόμισμα, απορρίφθηκε από την Εθνική Τράπεζα. Η έκδοση επίσης ενός εσωτερικού δανείου είχε θεωρηθεί δύσκολη υπόθεση, αλλά το ίδιο συνέβαινε και με την περίπτωση της συνομολόγησης ενός εξωτερικού δανείου, καθώς οι ξένες δυνάμεις αντιμετώπιζαν και οι ίδιες μεγάλα οικονομικά προβλήματα, λόγω του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Ήδη από το 1917είχαν ξεκινήσει οι διαπραγματεύσεις του Ελευθέριου Βενιζέλου με τις Μεγάλες Δυνάμεις, και ειδικότερα με τους Γάλλους και τους Βρετανούς, για το ζήτημα της συμμετοχής της Ελλάδας στο πλευρό των δυνάμεων της Αντάντ. Οι σχετικές διαπραγματεύσεις αφορούσαν εξάλλου και το ζήτημα της εξασφάλισης κάποιων οικονομικών πόρων, με τους οποίους, η Ελλάδα θα μπορούσε να, εξασφαλίσει την στρατιωτική της συμμετοχή. Γι' αυτό το λόγο, η Εθνική Τράπεζα συνεργάστηκε στενά με το κράτος. Ο Βενιζέλος υπέρμαχος της ιδέας της συμμετοχής της χώρας μας στον πόλεμο, θα χρειαστεί έξι μήνες για να εξασφαλίσει τους όρους της συμφωνίας αυτής. Οι συμμαχικές δυνάμεις θεωρώντας ότι η Ελλάδα μπορεί να ανταπεξέλθει στις στρατιωτικές δαπάνες ενός ακόμα πολέμου, πίεζαν την χώρα ώστε η κάλυψη των στρατιωτικών αναγκών της Ελλάδος, να γίνει από το ίδιο το κράτος προχωρώντας σε εσωτερικό δάνειο. Η Γαλλία και η Μεγάλη Βρετανία θα έδιναν τις εγγυήσεις για το δάνειο αυτό. Η ελληνική κυβέρνηση όμως, θα απορρίψει την πρόταση αυτή. Οι διαπραγματεύσεις θα συνεχιστούν, καθώς η Γαλλία επιθυμούσε την σύμπραξη της Ελλάδος, αναγνωρίζοντας το πολιτικό όφελος που θα προέκυπτε από την συμμετοχή της. Βέβαια, η Ελλάδα δεν ήθελε να αναλάβει όλο το οικονομικό κόστος μόνη της.

Ο Βενιζέλος θα προσπαθήσει να στραφεί για οικονομική βοήθεια στην Αμερική, έχοντας αρκετές συναντήσεις εκεί, ώστε να του χορηγηθεί δάνειο. Το υπουργείο οικονομικών της Γαλλίας θα ενδιαφερθεί τελικά να συνδράμει, θεωρώντας ότι αν και οι τρεις κυβερνήσεις συμπράξουν ώστε να ζητηθεί από τις ΗΠΑ δάνειο,

όπως έκαναν στην περίπτωση της Ρουμανίας, έπρατταν και στην περίπτωση της Ελλάδος ώστε να ανοιχτή πίστωση 50.000.000 δολαρίων. Στις Η.Π.Α πάντως, επρόκειτο να περιμένουν την αντίδραση από τις άλλες δυο συμμαχικές δυνάμεις, επηρεασμένοι από την έκθεση Sergent.

Την έκθεση αυτή θα την υποβάλει ο Sergent, τον Οκτώβριο του 1917, στις συμμαχικές δυνάμεις, για την οικονομική κατάσταση της Ελλάδος ως προς το έλλειμμα του προϋπολογισμού. Το πόσο που θα χρειαζόταν η Ελλάδα κατά το ίδιο έτος, για την κάλυψη του προϋπολογισμού, ανερχόταν στο πόσο των 380.000.000δρχ., όμως αν στο έλλειμμα αυτό αναφερόταν και η κάλυψη των στρατιωτικών αναγκών και προμηθειών, ώστε να εισέλθει στον πόλεμο η Ελλάδα, τότε θα χρειαζόταν ένα δισεκατομμύριο δρχ. Αυτό το ποσόν θα μπορούσε να το εισπράξει από δικούς της πόρους όπως ήταν η φορολόγηση, καθώς και ο εσωτερικός δανεισμός και χορηγήσεις από την Εθνική Τράπεζα.

Όμως με τις συνθήκες που επικρατούσαν στην Ελλάδα δεν μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν καμιά από τις παραπάνω λύσεις, θα έπρεπε να καταφύγουν σε βοήθεια από τις συμμαχικές δυνάμεις. Στην έκθεση του ο Sergent, σημειώνει ότι η Εθνική Τράπεζα σαν οργανισμός έχει βοηθήσει πολλές φορές το κράτος και θα μπορούσε να συνεχίσει την βοήθεια αυτή, με χορηγήσεις από τις πιστώσεις που θα άνοιγαν οι συμμαχικές δυνάμεις, ενεργοποιώντας τον νόμο ΓΧΜΒ΄, λόγο όμως της συναλλαγματικής διαφοράς και των προβλημάτων που θα επέφερε, θα έπρεπε να γίνουν καταβολές και ρευστοποιήσεις έξι μήνες από το τέλος του πολέμου και μετά των εξαντλήσεων των αποθεμάτων του κράτους και της Τράπεζας στο εξωτερικό.

Με την εκθρόνιση του Κωνσταντίνου από την εξουσία και την σταθερή στάση του Βενιζέλου ως προς τις θέσεις του, οι ξένες συμμαχικές δυνάμεις θα υποχωρήσουν και θα δοθεί η πίστωση των 100.000.000 φράγκων ώστε να καλυφτούν ελλείμματα των παλαιοτέρων προϋπολογισμών του ελληνικού κράτους. Οι κυβερνήσεις της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας συναινούν και η Εθνική Τράπεζα θα εκδώσει το ίσο ποσό σύμφωνα με το νόμο ΓΧΜΒ’ .

Το 1918 για την συμμετοχή της χώρας στον Α’ παγκόσμιο πόλεμο, δίπλα στις συμμαχικές δυνάμεις και την κάλυψη των στρατιωτικών δαπανών, οι συμμαχικές δυνάμεις θα χορηγήσουν πίστωση 750.000.000 φράγκων στην χώρα. Το κράτος θα

έρθει σε συμφωνία με την Εθνική Τράπεζα η οποία και θα αναλάβει να προβεί σε χορήγηση πίστωσης σε χρυσό, όπως προβλεπόταν από το νόμο ΓΧΜΒ', το ίδιο χρονικό διάστημα η Τράπεζα χορηγεί 250.000.000 δρχ. για τα στρατεύματα του Ηνωμένου Βασιλείου και της Γαλλίας στην Ανατολή , με τόκο 5%.

Όπως προκύπτει από την Σύμβαση του δανείου που συνάφθηκε στο Παρίσι με την συγκατάθεση των χωρών Αγγλίας, Γαλλίας και Η.Π.Α., θα δινόταν στην Ελλάδα το ποσό των 750.000.000 φράγκων για την πληρωμή των χρεών της καθώς και για τις στρατιωτικές της δαπάνες για την συμμετοχή της στον πόλεμο , για το λόγο αυτό συστάθηκε μια Επιτροπή , η «Διασυμμαχική Επιτροπή», που θα ήλεγχε τις πιστώσεις και τις χορηγήσεις αυτές, οι οποίες θα ήταν ρευστοποιήσιμες με όρους όπου θα έπρεπε τα διαθέσιμα στο εξωτερικό της Εθνικής Τράπεζας να είναι κάτω των 100.000.000 φράγκων, διαφορετικά θα δίνονταν έξι μήνες μετά το τέλος του πολέμου, ο τόκος θα δινόταν για τα ποσά που θα εισέπρατταν, οι όροι της σύμβασης παραθέτονται στο ΦΕΚ αρ. φύλλου 71, 4 Απρίλιου 1918 , στο παράρτημα της διατριβής.

Η Τράπεζα θα προβάλει αντιρρήσεις σχετικά με τα διαθέσιμα της στο εξωτερικό και θα ζητήσει την αλλαγή του άρθρου για το θέμα αυτό, σημειώνοντας ότι οι υποχρεώσεις της προς τις χώρες έναντι των καταθετών της και ανέρχονται σε 3.000.000 λίρες και 25.000.000 φράγκα, ο Βενιζέλος προσπαθώντας να βρεθεί λύση θα ζητήσει να χωριστεί σε τρία ισομερή ποσά το ποσό των 100.000.000 για κάθε χώρα, οι Η.Π.Α. δεν θα το δεχτούν.

Η Εθνική Τράπεζα θα αναλάβει ενεργό ρόλο για την σύναψη της συμφωνίας ανάμεσα στο Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία και Η.Π.Α., θέτοντας όρους προς διασφάλιση των συμφερόντων του νομισματοπιστωτικού συστήματος αλλά και για την διασφάλιση των επιδιώξεών της, όπως την επέκταση των εργασιών της σε μέρη που ανθούσε ο ελληνισμός.

Στις 21 Νοεμβρίου του 1917, ο Ελ. Βενιζέλος θα στείλει από το Παρίσι εμπιστευτικό τηλεγράφημα στην Ελλάδα, αναφέροντας ότι στις διαπραγματεύσεις που έλαβαν χώρα και υποστηρίχθηκαν από την αγγλική κυβέρνηση συμφώνησαν στις ακόλουθες ρυθμίσεις, δίνοντας τα άρθρα της συμφωνίας και παρακαλώντας να γνωστοποιηθούν στην Εθνική Τράπεζα ως εμπιστευτικό έγγραφο παρατηρώντας ότι θα

ήταν χρήσιμο να επιφέρουν κάποιες τροποποιήσεις στο νόμο για τα ομόλογα της Τράπεζας με την έγκριση του ελέγχουν που είχαν ήδη.

Στις 24 Νοεμβρίου του 1917, το Υπουργείο Εξωτερικών στέλνει έγγραφο εμπιστευτικό προς την Εθνική Τράπεζα, στο οποίο αναφέρεται σε τηλεγράφημα του Προέδρου της κυβερνήσεως, Ελευθέριου Βενιζέλου, δια την σύμβαση του δανείου. Στο έγγραφο αυτό διαπιστώνουμε ότι μετά από σκληρές διαπραγματεύσεις και ενώ είχε προταθεί από τους αντιπροσώπους μας η Εθνική Τράπεζα να προκαταβάλει σε δραχμές, έναντι καταθέσεως της αξίας αυτών των χρημάτων του δανείου σε γαλλικά και αγγλικά χαρτονομίσματα στις τράπεζες των χωρών, και μετά το πέρας του πολέμου να υπάρξει διακανονισμός ως προς την συναλλαγματική αξία των γαλλικών φράγκων και αγγλικών λιρών. Το αίτημα δεν έγινε δεκτό, έτσι ζητά την συγκατάθεση της Εθνικής Τράπεζας όπως εκτιμήσει και να προσδιορίσει το ανώτατο όριο του προκαταβαλλομένου ετησίως ποσού. Στις 13 Δεκεμβρίου του 1917, έγγραφο από την Εθνική Τράπεζα προς το Υπουργείο Οικονομικών, ενημερώνει ότι ήδη έχουν αποστείλει απαντητικά τηλεγραφήματα στον Ελευθέριο Βενιζέλο ως προς τους όρους του συμμαχικού δανείου των 750.000.000 φράγκων.

Στις 4 Ιανουαρίου του 1918, ο Διοικητής της Εθνικής Τράπεζας με έγγραφό του προς το Υπουργείο Οικονομικών βεβαιώνει ότι η Τράπεζα δέχεται την υπογραφή του δανείου σε συμφωνία το Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία και Η.Π.Α. ζητώντας αλλαγή στο τρίτο άρθρο και α΄ παράγραφο όπως διευκρινιστεί ότι τα ποσά δεν θα είναι διαθέσιμα στο εξωτερικό αλλά στις χώρες Αγγλία, Γαλλία και Η.Π.Α., ώστε αν εξαντληθούν τα διαθέσιμα σε μια χώρα να μπορεί να τα μεταφέρει στις άλλες δυο χώρες. Το Υπουργείο Οικονομικών της Γαλλίας σε συνεργασία με την Μεγάλη Βρετανία και τις Η.Π.Α. θα στείλουν στην Ελλάδα στις 13 Φεβρουαρίου 1918, την ανανέωση της συμφωνίας με τα πέντε άρθρα.

Το Υπουργικό Συμβούλιο στις 22 Φεβρουαρίου του 1918, αποφασίζει πως η Εθνική Τράπεζα είχε την υποχρέωση να χορηγήσει, με βάση τις απαιτήσεις και των συμμαχικών δυνάμεων που είχαν αναλάβει, να προσφέρει τις υπέρ αυτής πιστώσεις, το ισότιμο αυτών των πιστώσεων σε δραχμές. Εξάλλου, το Υπουργικό Συμβούλιο, μετά από εισήγηση του Υπουργού των Οικονομικών, εξουσιοδοτούσε παράλληλα την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας να χορηγεί στους συμμάχους τα ποσά εκείνα που

απαιτούσαν κάθε φορά, εκδίδοντας τα ανάλογα τραπεζογραμμάτια, με βάση το Νόμο ΓΧΜΒ΄.

Σε τηλεγράφημα του Υπουργείου Οικονομικών της Γαλλίας, θα σταλεί το σχέδιο συμφωνίας μεταξύ Γαλλίας, Ηνωμένου Βασιλείου και της Ελλάδος ως προς τις πληρωμές των δαπανών για τα στρατεύματα στην Ανατολή. Τα ποσά θα διατεθούν ή το Ελληνικό δημόσιο Ταμείο ή από την Εθνική Τράπεζα. Στις 4 Απριλίου του 1918 στο Φ.Ε.Κ. θα δημοσιευτεί η συμφωνία μεταξύ των κρατών Ελλάδος, Ηνωμένου Βασιλείου, Γαλλία και Η.Π.Α. με τις αλλαγές στο άρθρο 3, όπως είχε ζητηθεί από την Εθνική Τράπεζα.

Θεσπίζεται ο νόμος περί των γραμματίων της Εθνικής Άμυνας, το όλο εγχείρημα θα το ανελάμβανε η Εθνική Τράπεζα, τα γραμμάτια θα καθοριζόταν να εκδίδονται σε σειρά των 25.000.000, μετά την έκδοση τους ο υπουργός των Οικονομικών θα παρείχε στην Τράπεζα, προς κάλυψη της συναλλαγματικής ισοτιμίας, ίσο ποσόν από τα θησαυροφυλάκια των Η.Π.Α, της Γαλλίας και των Ηνωμένων Πολιτειών.

Θα αναπτυχθεί έντονη αλληλογραφία μεταξύ του Υπουργείου Οικονομικών, της Εθνικής Τραπέζης και προς την Διασυμμαχική Επιτροπή, καθώς και με τα αρμόδια υπουργεία και πρεσβείες των τριών χωρών, σχετικά με την πορεία των πιστώσεων. Ειδικά προς το άρθρο 5, που αναφέρεται στο ότι η χώρα έπρεπε να σταματήσει να δίνει εμβάσματα εξωτερικού, παρά μόνο με σοβαρή αιτιολογία και πάντα με τα απαραίτητα δικαιολογητικά έγγραφα.

Παράλληλα και ενώ έχουν εγκατασταθεί στην Ελλάδα τα συμμαχικά στρατεύματα και ενώ στο άρθρο 1 της συμφωνίας αναφερόταν ότι θα αναλάμβαναν τον εξοπλισμό και τις προμήθειες σιτισμού του ελληνικού στρατού, η Μεγάλη Βρετανία δεν φαινόταν διατεθειμένη να βοηθήσει δημιουργώντας προβλήματα ως προς τον επισιτισμό των στρατευμάτων, επίσης δημιουργείται από πλευράς πάλι της Μεγάλης Βρετανίας ένα ακόμη πρόβλημα ως προς το άρθρο 6 του σχεδίου συμφωνίας, ζητώντας να αφαιρεθεί και με τους Γάλλους να ζητούν την αντικατάστασή του, η ελληνική κυβέρνηση απορρίπτει τις νέες προτάσεις, όμως στο τέλος θα αποφασιστεί να αφαιρεθεί το εν λόγο άρθρο. Η βρετανική κυβέρνηση όμως θα επανέλθει, αυτή την

φορά με την σύμφωνη γνώμη της Γαλλίας, ώστε οι μισές ανάγκης σίτισης να δοθούν από το ελληνικό κράτος στα στρατεύματα.

Η σχετική σύμβαση υπογράφτηκε στις 28 Ιανουαρίου του 1918. Υπήρξε στην ουσία, αποτέλεσμα σχετικής συμφωνίας με τις κυβερνήσεις της Γαλλίας και του Ηνωμένου Βασιλείου και με βάση την οποία, η Εθνική Τράπεζα θα αναλάμβανε την υποχρέωση να χορηγήσει ένα συγκεκριμένο ποσό για την συντήρηση των συμμαχικών στρατευμάτων αυτών των χωρών που θα βρίσκονταν στον ελλαδικό χώρο κατά την διάρκεια του 1918. Το συνολικό ποσό καθοριζόταν μάλιστα στα 282.462.000 φράγκα με ετήσιο τόκο 5%, ενώ την ίδια στιγμή για την κάλυψη του η Εθνική Τράπεζα δέχθηκε πιστώσεις από τα κρατικά θησαυροφυλάκια του Ηνωμένου Βασιλείου και της Γαλλίας σε χρυσό.

Παράλληλα, η Εθνική Τράπεζα καλούνταν, βάσει της εν λόγω συμφωνίας, να χορηγήσει στο ελληνικό κράτος εντός του 1918, το συνολικό ποσό των 750.000.000εκατομμυρίων δραχμών για πολεμικούς σκοπούς. Η κυβέρνηση είχε ζητήσει από τις δυο χώρες όπως προβούν, με την προκαταβολή της Εθνικής Τράπεζας, να καταθέσουν την αντίστοιχη αξία των νομισμάτων τους στις δικές τους τράπεζες, ώστε μετά τον πόλεμο καθορίσουν την συναλλαγματική αξία, πρόταση την οποία απέρριψαν η Γαλλία και η Βρετανία.

Το 1919 η συμφωνία του 1918 σταματάει να έχει ισχύ , υπογράφεται συμφωνία για πρόσθετη βοήθεια την 1 Ιουνίου του 1919, για τις δαπάνες των στρατευμάτων με τους όρους της συμφωνίας του 1918, οι πιστώσεις που θα δώσουν από κοινού Μεγάλη Βρετανία και Γαλλία θα φτάνουν τα 100.000.000 φράγκα, *όταν θα έχουν υπόλοιπο από τα 750.000.000 φράγκων του προηγούμενου χρόνου αυτό θα το μειώνουν από τα 100.000.000 φράγκα*. Τα άρθρα που αφορούν το πολεμικό υλικό αναδιαμορφώνονται σε ότι αφορά την Μεγάλη Βρετανία, χρεώνοντας σε λογαριασμό που θα άνοιγε με το υλικό που θα προμήθευε τα ελληνικά στρατεύματα, ο διακανονισμός θα γινόταν με ομολογίες του ελληνικού κράτους οι οποίες θα ανανεώνονται με την λήξη τους, ενώ στην Γαλλία θα δινόταν πίστωση 30.000.000 δραχμών, που προερχόταν από τα ποσά που έδωσε η Γαλλία στον ελληνικό στρατό, θα της δοθούν συναλλαγματικές της Εθνικής Τράπεζας διάρκειας ενός χρόνου, και στις δύο χώρες θα δοθεί το

προβλεπόμενο ποσό που εμπεριέχεται στην συμφωνία του 1918 για τις δαπάνες των στρατευμάτων τους.

Η Εθνική Τράπεζα έως το 1918 είχε δώσει στο ελληνικό δημόσιο 675.000.000 δραχμές και παράλληλα είχε εκδώσει 514.000.000 τραπεζογραμμάτια, ενώ το 1919 που οι πιστώσεις με τα επιπλέον 100.000.000 φράγκα της συμφωνίας, έχουν φτάσει στο ύψος των 850.000.000 φράγκων. Το έτος του 1919, τα διαθέσιμα της Εθνικής στο εξωτερικό έχουν πέσει κάτω από τις 100.000.000 φράγκα, αυτό σήμαινε ότι μπορούσε βάση του νόμου ΓΧΜΒ' να ζητήσει την ρευστοποίηση τους, αυτό ήταν που ανάγκασε τους συμμάχους να αρχίσουν να καταβάλουν στην Εθνική τις πιστώσεις που αναλογούσαν στην χώρα τους.

Η Εθνική Τράπεζα από τους Βαλκανικούς πολέμους απέδειξε πόσο στενά συνεργαζόταν με το κράτος και ειδικά κατά την περίοδο 1917-1922, η συνεργασία αυτή γίνεται ακόμα πιο στενή για την πραγματοποίηση της Μεγάλης Ιδέας. Συνεργάστηκε στενά στις διαπραγματεύσεις με το κράτος και με την Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία και Η.Π.Α., ώστε να δοθούν οι πιστώσεις για την συμμέτοχή της Ελλάδος στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο, επιβάλει τους όρους της συμφωνίας ώστε να κατοχυρώσει και την χώρα αλλά και τα συμφέροντα της τράπεζας. Γνωρίζοντας τον σημαντικό ρόλο της, ως εκδοτική τράπεζα, θα προσπαθήσει να διαφυλάξει την λειτουργία καθώς και την εξέλιξη του νομισματικού και πιστωτικού συστήματος. Η συμφωνία θα είναι από τις ευνοϊκότερες έως τότε που είχε υπογράψει το κράτος. Βεβαία, η Εθνική Τράπεζα ταύτιζε τα συμφέροντά της με το κράτος, καθώς με την επίτευξη της Μεγάλης Ιδέας θα επέκτεινε τα συμφέροντα της και την ανάπτυξή της σε πόλεις που ανθούσε ο ελληνισμός. Με την νομισματική κρίση στην Ευρώπη του 1919 λόγω του πολέμου, θα υπάρξει υποτίμηση της δραχμής έναντι του δολαρίου και μείωση των διαθεσίμων της Εθνικής Τράπεζας, αναθεωρεί την τακτική της για την ισοτιμία δολαρίου δραχμής, με την κυβέρνηση να εμμένει στις αποφάσεις της, ως προς την διατήρηση αυτή, επεμβαίνοντας στα διαθέσιμα της Εθνικής Τράπεζας στο εξωτερικό. Παρόλα αυτά, η υποτίμηση της δραχμής θα υπάρξει και θα ζητηθεί η ρευστοποίηση ενός μέρους των συμμαχικών πιστώσεων. Στο ζήτημα των συμμαχικών πιστώσεων και του ελληνικού πολεμικού χρέους, το κράτος και η Εθνική Τράπεζα θα το αντιμετωπίσουν διαφορετικά μετά τον αποκλεισμό των Συμμάχων του 1920. Το κράτος ήθελε οι Σύμμαχοι να μας καταβάλουν τις υπόλοιπες πιστώσεις που είχαν συμφωνήσει, ενώ οι Σύμμαχοι

σκληραίνουν την στάση τους απέναντι στο κράτος, επιμένοντας να διευθετηθεί πρώτα το πολεμικό χρέος της Ελλάδος προς αυτές και μετά να δοθεί από την πλευρά τους οποιαδήποτε άλλη βοήθεια που θα χρειαζόταν η χώρα. Η Εθνική Τράπεζα από την δική της πλευρά, πίεζε για την υπογραφή των συμφωνιών και των πολεμικών χρεών της χώρας, ώστε να ανοίξουν οι ξένες χρηματαγορές. Η Τράπεζα λόγω των επαφών της στο Λονδίνο και στο Παρίσι, θα παίξει σημαντικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις αυτές μεταξύ των Συμμάχων και της χώρας. Έχοντας κυρίαρχο ρόλο στις διαπραγματεύσεις αυτές, θα λύσει το θέμα έστω και με σχετικά κάποιους δυσμενείς όρους, ώστε να κινηθεί η οικονομία της χώρας . Ο ρόλος της Εθνικής Τράπεζας απέδειξε την δυναμική επιρροή της στις οικονομικές επιλογές της κυβέρνησης.

Κατά την περίοδο που ερευνούμε, από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας καθώς και από τις πρωτογενείς πηγές, προέκυψε ότι η Εθνική Τράπεζα υπήρξε ο σημαντικότερος τραπεζικός οργανισμός της Ελλάδος, διαχρονικά είχε συμπράξει με το ελληνικό κράτος δίνοντας δάνεια εσωτερικά και βοηθώντας στα εξωτερικά δάνεια. Η Εθνική Τράπεζα υπήρξε ο κύριος οικονομικός μοχλός, χορηγώντας κεφάλαια για δρόμους, σιδηροδρόμους, για τη διώρυγα στον Ισθμό της Κορίνθου, για την ίδρυση εταιριών κοινές ωφέλειας όπως η Ελληνική Ηλεκτρική εταιρία, την υδροδότηση και το αποχετευτικό σύστημα Αθηνών και Πειραιώς. Υπήρξε αρωγός σε διαστήματα κρίσεως και σε πολεμικές ανάγκες για την χώρα. Οι διοικητές της Τράπεζας ήταν ή γίνονταν μετέπειτα πρωθυπουργοί ή υπουργοί της κυβερνήσεως, στοιχείο άλλωστε ενδεικτικό, αναφορικά με αυτήν την κατάσταση ελέγχου που ασκούσε προς το κράτος. Ήταν η τράπεζα που είχε το εκδοτικό προνόμιο πριν την Τράπεζα της Ελλάδος, καθόριζε τις χρηματοπιστωτικές τιμές και ενώ παράλληλα ήταν και πιστωτικό ίδρυμα. Η Εθνική Τράπεζα και το κράτος ήταν συνυφασμένοι, μαζί όδευαν την πρόοδο της χώρας, διαμόρφωναν την οικονομική ζωή της και επιδρούσαν στις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες της εποχής. Η Εθνική Τράπεζα, κατέστη ουσιαστικά ο μοναδικός χρηματοδότης του αποκλεισμένου από τις διεθνείς αγορές ελληνικού κράτους.

Η Εθνική Τράπεζα συνέβαλε στην ανάπτυξη και χρηματοδοτική εξυπηρέτηση σε όλους τους παραγωγικούς κλάδους, ενίσχυσε το εισαγωγικό και εξαγωγικό εμπόριο και ενίσχυσαν την γεωργική πίστη (εφαρμογή μεσοπρόθεσμου δανείου), ενώ επέκτειναν το ενδιαφέρον τους και στην βιομηχανία και ναυτιλία μέσω της βραχυπροθέσμου πιστώσεως.

Η εξέλιξη της τραπεζικής δράσεως την χώρας μας υπήρξε βραδεία έως τις αρχές του Μεγάλου πολέμου. Με την Τράπεζα της Ελλάδος, το κράτος είχε άλλωστε την δυνατότητα στην πορεία να νομοθετήσει και να μεριμνήσει αναφορικά με τη σταθερότητα των τιμών.

Εδώ εξάλλου είχε υπάρξει συγχρόνως και μέριμνα για τη σταθερότητα και την εύρυθμη λειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος, το οποίο αποτελεί αναπόσπαστο μέλος του Ευρωσυστήματος και συμμετέχει με τις υπόλοιπες εθνικές κεντρικές τράπεζες της Ευρωζώνης και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα στη χάραξη της ενιαίας νομισματικής πολιτικής, επί του κοινού νομίσματος. Η θεσμική ανεξαρτησία των κεντρικών τραπεζών έχει καθοριστική σημασία στην επίτευξη του πρωταρχικού τους στόχου, ο οποίος είναι η διατήρηση της σταθερότητας των τιμών.

Οι κεντρικές τράπεζες δεν ήταν ανέκαθεν ανεξάρτητες, αλλά με την πάροδο του χρόνου έχει επικρατήσει μια σαφής τάση διαχωρισμού της νομισματικής πολιτικής από κάθε άμεση πολιτική επιρροή. Εκτεταμένα εμπειρικά στοιχεία και θεωρητικές αναλύσεις καταδεικνύουν ότι η ανεξαρτησία των κεντρικών τραπεζών ενισχύει την ικανότητά τους να διατηρούν χαμηλούς ρυθμούς πληθωρισμού.

Ως θεματοφύλακες της σταθερότητας των τιμών, οι κεντρικές τράπεζες δημιουργούν τα θεμέλια μιας υγιούς και σταθερής οικονομίας. Αν οι κυβερνήσεις είχαν τις κεντρικές τράπεζες υπό τον άμεσο έλεγχό τους, οι πολιτικοί θα μπορούσαν να μπουν στον πειρασμό να αλλάξουν τα επιτόκια προς όφελος της πολιτικής τους προκειμένου να δημιουργήσουν βραχυπρόθεσμα έντονη άνοδο της οικονομικής δραστηριότητας ή να χρησιμοποιήσουν χρήμα της κεντρικής τράπεζας, για να χρηματοδοτήσουν λαοφιλή μέτρα πολιτικής. Αυτό θα έβλαπτε την οικονομία σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα.

Για να διασφαλιστεί ότι θα ενεργεί προς το συμφέρον των Ευρωπαίων πολιτών, η ΕΚΤ ιδρύθηκε ρητώς ως ανεξάρτητο θεσμικό όργανο. Η Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναθέτει στην ΕΚΤ την σαφέστατη και περιορισμένη εντολή να διατηρεί τη σταθερότητα των τιμών στη ζώνη του ευρώ. Έτσι, η ΕΚΤ μπορεί να ασκεί νομισματική πολιτική που προάγει την οικονομική ανάπτυξη και τη δημιουργία θέσεων εργασίας στην Ευρώπη.

Από την άλλη μεριά, η ΕΚΤ είναι ένα από τα επίσημα θεσμικά όργανα της ΕΕ και αποτελεί τον πυρήνα του Ευρωσυστήματος, καθώς και του Ενιαίου Εποπτικού Μηχανισμού για την τραπεζική εποπτεία. Τα καθήκοντα του Ευρωπαϊκού Συστήματος Κεντρικών Τραπεζών (ΕΣΚΤ) και του Ευρωσυστήματος καθορίζονται στη Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και προσδιορίζονται στο Καταστατικό του Ευρωπαϊκού Συστήματος Κεντρικών Τραπεζών και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Το καταστατικό είναι πρωτόκολλο προσαρτημένο στη Συνθήκη.

Η Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφέρεται γενικώς στο ΕΣΚΤ και όχι στο Ευρωσύστημα, καθώς το κείμενο αυτό συντάχθηκε βάσει του συλλογισμού ότι όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ θα υιοθετήσουν τελικά το ευρώ. Το θεσμικό πλαίσιο που διέπει την ενιαία νομισματική πολιτική θωρακίζει την ΕΚΤ έναντι κάθε είδους πολιτικής επιρροής. Η ανεξαρτησία της ΕΚΤ συνίσταται σε πέντε βασικούς πυλώνες, που ενσωματώνονται στο Καταστατικό του Ευρωπαϊκού Συστήματος Κεντρικών Τραπεζών και στη Συνθήκη για τη λειτουργία της ΕΕ.

Η ίδια η Συνθήκη ορίζει ότι η ΕΚΤ δεν πρέπει να ζητά ούτε να δέχεται υποδείξεις από θεσμικά όργανα, κυβερνήσεις ή άλλους οργανισμούς. Ταυτόχρονα, οι κυβερνήσεις των κρατών μελών και τα άλλα θεσμικά όργανα της ΕΕ δεν επιτρέπεται να επηρεάζουν τα όργανα λήψης αποφάσεων της ΕΚΤ. Το Καταστατικό της, την ίδια στιγμή, προστατεύει την προσωπική ανεξαρτησία των μελών της Εκτελεστικής Επιτροπής της ΕΚΤ. Η θητεία τους είναι οκταετής και μη ανανεώσιμη και η απαλλαγή από τα καθήκοντά τους είναι δυνατή μόνο σε περίπτωση που διαπράξουν βαρύ παράπτωμα. Αυτό τους δίνει τη δυνατότητα να λαμβάνουν υπεύθυνες και αντικειμενικές αποφάσεις.

Ελληνική βιβλιογραφία

1. Αγριαντώνη Χρ. (1986) «*Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα το 19ο αιώνα»*, Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος.
2. Αγριαντώνη Χρ. (2003) «*Η Ελληνική Οικονομία - Η συγκρότηση του ελληνικού καπιταλισμού, 1870-1909*», Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770 – 2000, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
3. Αλεξάκης Π. (2005) «*Τα παράγωγα προϊόντα και η ελληνική χρηματιστηριακή αγορά παραγώγων»*, Αθήνα: Έλλην.
4. Αναζηρόπουλος Σ. (1926) «*Δημοσιονομική Επισκόπησις της Ελλάδος 1821-1926*», Αθήνα: Π.Γ. Μακρής & Σια.
5. Αναστασόπουλος Γ. (1947) «*Η ιστορία της Ελληνικής βιομηχανίας 1840-1940»*, τομ. Β' (1885-1922), Αθήνα: Ελληνική εκδοτική.
6. Ανδρεάδης Αν. (1904) «*Ιστορία των Εθνικών Δανείων»*, Μέρος Α΄, Αθήναι: Εστία.
7. Ανδρεάδης Αν. (1927) «*Μαθήματα Δημόσιας Οικονομίας*», τόμ. Δ΄, Αθήνα: Τζάκα, Δελαγραμμάτικα .
8. Ashton T.S. (2007) «*Η βιομηχανική επανάσταση»*, Αθήνα: Τόπος.
9. Attali J. (2011) «*Παγκόσμια κατάρρευση σε 10 χρόνια; Δημόσιο χρέος: η τελευταία ευκαιρία»*, Αθήνα: Παπαδόπουλος.
10. Βαβούρας Ι. (1993) «*Δημόσιο χρέος: Θεωρία και Ελληνική εμπειρία»*, Αθήνα: Παπαζήσης.
11. Βαλαωρίτης Ι. (1980) «*Ιστορία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας»*, Αθήνα: ΜΙΕΤ.
12. Βεργόπουλος Κ. (1978) « *Κράτος και οικονομική πολιτική στον 19ο αιώνα: η ελληνική κοινωνία, 1880-1895*», Αθήνα: Εξάντας.
13. Βεργόπουλος Κ. (1978) «*Η ελληνική οικονομία από το 1926 ως το 1935*», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΕ΄, Αθήνα: Αθήνα εκδοτική.
14. Βεργόπουλος Κ. (1978) «*Ο ανανεωμένος εθνισμός*», Ιστορία του ελληνικού έθνους, τόμ. ΙΔ΄, Αθήνα: Αθήνα εκδοτική.

15. Βερέμης Θ. (1978) «*Η οικονομία από το 1923 ως το 1926»,* Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΕ΄, Αθήνα: Αθήνα εκδοτική.

16. Βερέμης Θ. , Κολιόπουλος Γ. (2006) «*Ελλάς η σύγχρονη συνέχεια από το 1821 ως το σήμερα*», Αθήνα:Καστανιώτης.

17. Βερέμης Θ., Κολιόπουλος Γ., Μιχαηλίδης Ι. (2018) «*1821: Η δημιουργία ενός έθνους – κράτους»,* Αθήνα: Μεταίχμιο.

18. Berstein S.-Milza P. (1997) «*Η ευρωπαϊκή συμφωνία και η Ευρώπη των Εθνών, 1815- 1919»,*τομ.. Β΄, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

19. Burns E. (2005) «*Ευρωπαϊκή ιστορία, εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της νεώτερης Ευρώπης*» τομ. Β', Θεσσαλονίκη : Παρατηρητής.

20. Βιβλιοθήκη ΑΠΘ, «*Πολιτική επιθεώρησις*», Εβδομαδιαίο πολιτικό και κοινωνιολογικό περιοδικό, αρ. 24,Αθήνα 1916.

21. Βουρνάς Τ. (1988) «*Ιστορία της νεώτερης Ελλάδας»*, τόμ. Α΄, Αθήνα: Πατάκης.

22. Γατόπουλος Δ. (1932) «*Ιωάννης Καποδίστριας, ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδος»*, Αθήναι: Δημητράκος.

23. Γαρδίκα - Κατσιαδάκη Ελ. (1985) «*Ο ρόλος της Διάσκεψης του Λονδίνου στην πτώση του Αυγουστίνου Καποδίστρια»,* Αθήνα: Περιοδικό Μνήμων, εταιρεία μελέτης νέου Ελληνισμού.

24. Γαρδίκα Κ. (1999) «*Προστασία και εγγυήσεις : Στάδια και μύθοι της ελληνικής εθνικής ολοκλήρωσης (1821-1920*)», Θεσσαλονίκη:Βάνιας.

25. Γαρδίκα - Κατσιαδάκη Ελ. (1999) «*Από το Γουδί ως την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1909 – 1914»*, τομ. 22, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

26. Γεωργακόπουλος Λ. (1997) «*Εγχειρίδιο Εμπορικού Δικαίου - Οι εμπορικές πράξεις, αξιόγραφα»,* τόμ. Α΄, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Π.Ν. Σάκκουλας.

27. Γεωργακόπουλος Θ., Λιανός Θ., Μπένος Θ., Τσεκούρας Γ., Χατζηπροκοπίου Μ., Χρήστου Γ. (2005) «*Εισαγωγή στην Πολιτική Οικονομία*», Αθήνα: Μπένος.

28. Γεωργαντάς Β. (1914) «*Τα Δημόσια Οικονομικά και η Ελληνική Οικονομική Νομοθεσία κατά Gaston Jeze»,* τόμ. Ι΄, Αθήνα: ΕΣΤΙΑ.

29. Γκαρά Ελ. (2015) «*Χριστιανοί και μουσουλμάνοι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία - Θεσμικό Πλαίσιο και κοινωνικές δυνάμεις»*, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

30. Grauwe P. (2008) «*Οικονομική της νομισματικής ένωσης»*, Αθήνα: Παπαζήση.

31. Gunnar H. (2004) «*Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*» τόμ. Β΄, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

32. Γορδώνος Θ. (2015) «*Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως»*, τόμ. Β΄ , Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

33. Γρηγοριάδης Σόλ. (1975) «*Οικονομική ιστορία νεωτέρας Ελλάδος»,* Αθήνα: Interview.

34. Δανιάς Γ. (2006) «*Τα δικαιώματα των μετόχων στο σύστημα της εταιρικής διακυβέρνησης*, Αθήνα: ΕΚΠΑ.

35. Dakin D. (1989) «*Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία* 1821-1833», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

36. Δαφνής Γρ. (1976) «*Ιωάννης Α. Καποδίστριας*», Αθήνα: Ίκαρος.

37. Δράκος Γ. (1998) «*Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική»*, Αθήνα: Σταμούλης

38. Δερτιλής Γ. (2005) «*Ιστορία του ελληνικού κράτους 1830-1920*», Αθήνα:Καστανιώτη.

39. Δερτιλής Λ. (1945) «*Το Δημόσιο Χρέος εις δραχμάς*», Αθήνα: Σύνδεσμος διπλωματούχων οικονομικών και εμπορικών επιστημών.

40. Δεσποτόπουλου Α. (1996) «*Ο κυβερνήτης Καποδίστριας και η απελευθέρωσις της Ελλάδος»*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

41. Διομήδης Α. (1948) «*Η δημοσιονομική πλευρά της εμπόλεμου καταστάσεως*», Αθήνα: [χ.ο.].

42. Δραγούμης Ν. (1879) «*Ιστορικαί αναμνήσεις*», τόμ. Α΄, Αθήνα: Ερμής.

43. Δρίτσα Μ. (1990) «*Βιομηχανία και τράπεζες στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*», Αθήνα:ΜΙΕΤ.

44. Finlay G. (2008) «*Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης»,* Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.

45. ΕΛΛΑΣ (1988) «*Ιστορία και ο πολιτισμός του Ελληνικού Έθνους από τις απαρχές μέχρι σήμερα»*, Αθήνα: Πάπυρος.
46. Ευταξίας Ι. (1914) «*Το Κράτος και η Εθνική Τράπεζα»*, Αθήνα: Σακελαρίου.
47. Ζολώτας, Ξ. (1929) «*Νομισματική σταθεροποίησις*», Αθήνα:Γκρέκα.
48. Grauwe P. (2018) «*Οικονομική της νομισματικής ένωσης»*, Αθήνα:Παπαζήσης.
49. Galbraith J-K. (2000) «*Το Μεγάλο Κραχ του 1929*», Αθήνα: Νέα Σύνορα.
50. Hering G. (1986) «*Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936»*, τόμ. Α΄, Αθήνα: ΜΙΕΤ.
51. Hobsbawm E. (2008) «*Η Εποχή των Επαναστάσεων, 1789-1848»*, Αθήνα: ΜΙΕΤ.
52. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (2000) *«Η Ελληνική Επανάσταση (1821-1832)»*, τόμ. ΙΒ΄, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
53. Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ, (1923), «Επιστολαί Ι. Γ. Εϋνάρδου προς Γεωργ. Σταύρον 1841-1843», Αθήνα
54. Κακάμπουρας Δ. (1993) «*Η βρετανική πολιτική, ο Μπάιρον και οι Έλληνες του 21»*, Αθήνα: Ιστορίτής.
55. Καλαφάτης Θ., Προντζάς Ευαγ. (2011) «*Οικονομική Ιστορία του Ελληνικού Κράτους»*, τόμ. Α΄, Αθήνα: Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.
56. Κόκκινος Δ. (1956) «*Η Ελληνική Επανάστασις»*, τόμ. ΣΤ΄, Αθήναι: Μέλισσα.
57. Κολιόπουλος Ι. (1993) «*Νεώτερη ιστορία, 1789-1945*», Θεσσαλονίκη:Βάνιας.
58. Κολλιόπουλος Ι. (2000) «*Η ιστορία της Ελλάδας από το 1800»*, τεύχος Α΄, Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
59. Κρεμμυδάς Β. (1977) «*Η δολοφονία του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια»*, τεύχος 14, Αθήνα: Περιοδικό Ερανιστής.
60. Κρεμμυδάς Β. (2006) «*Εισαγωγή στην Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης (16ος - 20ος Αιώνας)»*, Αθήνα: Γνώσεις.
61. Κυρκιλίτσης Αν. (1934) «*Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος: και άλλαι Εμπορικαί Τράπεζαι κατά την περίοδον (1928-1934)»*, Αθήνα: Κύκλος.

62. Κωστελένος Γ., Βασιλείου Δ., Κουνάρης Ε., Πετμεζάς Σ., Σφακιανάκης Μ. (2007) «*Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν 1830-1939*», Αθήνα: Πηγές οικονομικής ιστορίας της νεότερης Ελλάδας, ποσοτικά στοιχεία και στατιστικές σειρές, ΚΕΠΕ και ΕΤΕ, Ερευνητικές Συνεργασίες.
63. Κωστής Κ. (1986) «*Οι τράπεζες και η κρίση 1929-1932*», Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο, Εμπορική Τράπεζα.
64. Κωστής Κ. (2004) «*Το χρονικό μιας αποτυχημένης προσπάθειας: η ιστορία των τραπεζών στην Ελλάδα*», Ιστοριογραφία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας, 1833-2002, τομ. 2, Αθήνα: Ε.Ι.Ε.
65. Κωστής Κ., Β. Τσοκόπουλος (1988) «*Οι τράπεζες στην Ελλάδα, 1898-1928*», Αθήνα: Παπαζήση.
66. Κωστής Κ. (2013) «*Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας»,* Η διαμόρφωση του νεοελληνικού κράτους 18ος-20ος αιώνας, Αθήνα: Πόλις.
67. Κωστής Κ., Κωστελένος Γ. (2003) «*Η ιστορία της Εθνικής Τράπεζας (1914-1940*)», Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ.
68. Κωστής Κ. (2019) «*Ο πλούτος της Ελλάδας: η ελληνική οικονομία από τους Βαλκανικούς Πολέμους μέχρι σήμερα»,* Αθήνα: Πατάκης.
69. Κωστής Κ. (2005) «*Το δημοσιονομικό πρόβλημα*», Βερέμης Θ. Νικολακόπουλος Η. «*Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του»,* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
70. Λεονταρίτης, Γ.(2000) «*Οικονομία και κοινωνία από το 1914 ως το 1918*», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (συλ.), τόμ. ΙΓ΄, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
71. Λεονταρίτης.Γ. (2015) «*Η Ελλάδα στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (1917-1918)*», Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.
72. Λιβαδά Χρ. (2016) «*Το ΔΣ της ανώνυμης εταιρείας και οι κανόνες εταιρικής διακυβέρνησης: η επίδραση του θετικού δικαίου»,* Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
73. Lougheed A. (2005) «*Βιομηχανία και τεχνική αλλαγή»,* Η Ευρωπαϊκή Οικονομία 1750-1914, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
74. Λούβη Λ. (2003) «*Το Ελληνικό Κράτος 1833-1871 - Α. Το πολιτικό πλαίσιο των πρώτων βηματισμών*», Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
75. Λώζος Αν. (1984) «*Η οικονομική ιστορία των Αθηνών»*, Αθήνα: ΕΒΕΑ .

76. Μανωλόπουλος Κ. (1973) «*Αντιμετώπισις Πολεμικών Δαπανών κατά την εθνεγερσίαν του 1821»*, Αθήνα: [χ.ο.].

77. Μαργαρίτης Γ. (1999) «*Ελληνική Ιστορία, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία»,* τομ. Γ΄, Πάτρα: Ε.Α.Π.

78. Μαρκέτος Σ. (1999) «*Από τον Καποδίστρια στον Βενιζέλο: πολιτική ιστορία»*, στο *Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, τομ. Γ., Πάτρα: Ε.Α.Π.

79. Mazower M. (2002) «*Η Ελλάδα και η Οικονομική Κρίση του Μεσοπολέμου*», Αθήνα: ΜΙΕΤ.

80. Μεταξάς-Μεσσηνέζης Ν. (1956) «*Γεώργιος Σταύρος και Εθνική Τράπεζα»,* Αθήνα: Κωνσταντινίδης-Μιχαλάς .

81. Μητροφάνης Γ. (2003) «*Η Δημόσια Οικονομία - Ανασυγκρότηση και Κρίση»,* Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, 1770- 2000, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

82. Μπαλτά Α., Βόγλη Ελ., Χρηστίδης Χρ. (2015) «*Θέματα Ελληνικής ιστορίας (19ος - 20ος αιώνας)*», Αθήνα: Σ.Ε.Α.Β.

83. Μπανταλούκα Κλ. (1961) «*Ιστορική Επισκόπησις του Προπολεμικού Εξωτερικού Δημόσιου Χρέους της Ελλάδος*», Πειραιεύς: Βιομηχανική Πειραιώς.

84. Μπενέκος Γ. (1961) «*Κωλέττης - Ο πατέρας των πολιτικών μας ηθών»*, Αθήνα: Κυψέλη.

85. Μπίρης Μ., Καρδαμίτση-Αδάμη Μ. (2007) «*Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα»*, Αθήνα: Μέλισσα.

86. Νοταράς Γ.(2007) «*Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, 1841 – 2006*», Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ.

87. Παντελάκης Ν. (1995) «*Δημόσια Δάνεια»*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

88. Παντελάκης Ν. (1988) «*Συμμαχικές πιστώσεις - Κράτος και Εθνική Τράπεζα, 1917-1928»,* Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

89. Παπαγιώργης Κ. (2003) «*Τα καπάκια»*, Αθήνα: Καστανιώτης.

90. Παπαγεωργίου Σ. (1988) «*Το Ελληνικό κράτος (1821-1909)*», Αθήνα: Παπαζήσης.

91. Πέρρου Ειρ., (2014) « η πολιτική του PSI» , Μεταπτυχιακή εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιά .

92. Πετράκη - Κώττη Α., Κώττης Γ. (1996) «*Εισαγωγή στη Σύγχρονη Μακροοικονομική»,* Αθήνα: Μπένου.

93. Πετράκης Π. (1985) «*Η τραπεζική χρηματοδότηση του Δημοσίου και Ιδιωτικού τομέα στην Ελλάδα (1844-1869)»*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

94. Πετρόπουλος Ι. (1982) «*Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους:1833 – 1843»*, Αθήνα: Παπαζήσης.

95. Πετρόπουλος Ι. (1997) «*Πολιτική και συγκρότηση κράτους το Ελληνικό Βασίλειο, 1833-1843»*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.

96. Πιζάνιας Π. (1985) «*Μισθοί και Εισοδήματα στην Ελλάδα (1842-1923) το παράδειγμα των υπαλλήλων της Εθνικής Τράπεζας»*, Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ

97. Πιζάνιας Π. (1988) «*Οικονομική Ιστορία της Ελληνικής σταφίδας, 1851-1912: παραγωγή, διεθνής αγορά, διαμόρφωση τιμών, κρίση»*, Αθήνα: Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος.

98. Πολίτης Αλ. (2008) «*Το μέλλον του Ελληνισμού. Η μεγάλη Ιδέα*», Ρομαντικά Χρόνια - Ιδεολογίες και Νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880, Ε.Μ.Ν.Ε., Αθήνα: Μνήμων.

99. Προβόπουλος Γ., Γκόρτσος Χ., (Αλεξάκης Π., Καβουσάνος Μ., Βασιλά Α.) (2004) «*Το νέο ευρωπαϊκό χρηματοοικονομικό περιβάλλον τάσεις και προοπτικές*», Αθήνα: Σάκκουλα.

100. Πρόντζας Ευάγγ. (2011) «*Πηγές οικονομικής ιστορίας της Νεότερης Ελλάδας Ποσοτικά στοιχεία και στατιστικές σειρές, Τα δημόσια έσοδα του ελληνικού κράτους 1833-1939»*, Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο της ΕΤΕ .

101. Ραπτάρχης Π. (1934) «*Ιστορία της οικονομικής ζωής της Ελλάδος από της ελληνικής επαναστάσεως μέχρι της εκθρονίσεως του Όθωνος (1821-1862)»*, τόμ. α΄, Αθήνα: Πλουτολογική έρευνα.

102. Ρωμαίος Γ. (2012) «*Η Ελλάδα των δανείων και των χρεωκοπιών»*, Αθήνα: Πατάκης.

103. Σακελαρίου Μ. Β., (1977), «*Μνήμη Ιωάννη-Γαβριήλ 1775-1863*», Αθήνα: ΕΤΕ.

104. Σέργης Ι. (2007) *«Εισαγωγή στην εταιρική διακυβέρνηση και μια συνοπτική παρουσίαση της ιστορίας της στον ελλαδικό χώρο»*, Αθήνα: ΕΚΠΑ.

105. Σιμόπουλος Κ. (2007) «*Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21»*, τομ. Ε΄, Αθήνα: Πιρόγα.

106. Σταματόπουλος Τ. (1979) «*Ο εσωτερικός Αγώνας, πριν και κατά την Επανάσταση του 1821»*, Αθήνα: Κάλβος.

107. Σπανιολάκης Γ. (1976) «*Παρατηρήσεις επί της απολογίας Ι. Ορλάνδου και ανδρ. Λουριώτου εις την κατ' αυτών απόφασιν του ελεγκτικού συνεδρίου περί των εν Λονδίνω διαπραγματευθέντων δυο δανείων κατά το 1824 και 1825»*, Αθήνα: Καραβίας.

108. Σπέντζας Σ. (2013) «*Οι ανυπέρβλητες οικονομικές ανάγκες/ πιέσεις της επανάστασης και ο προσανατολισμός προς τον εξωτερικό δανεισμό»*, συλλογικό έργο «Δημόσια, οικονομικά και δίκαιο», Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

109. Σπηλιωτόπουλος Σ. (1949) «*Ιστορία της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος, 100 χρόνια Ελληνικής ζωής»*, Αθήνα: Ίκαρος.

110. Στασινόπουλος Επ. (1966) « *Η Ιστορία της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος 1841-1966»*, Αθήνα: Κ. Στασινόπουλος.

111. Τομπάζος Σ. (2010) «*Φυγόκεντροι καιροί η παγκόσμια οικονομική κρίση 2007, 2008, 2009*», Αθήνα: Παπαζήση.

112. Τούντα – Φεργάδη (2009), «*Η δανειακή εξωτερική ελληνική πολιτική. Η περίπτωση του δεύτερου προσφυγικού δανείου, 1926 – 1928*», Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

113. Traush G. (2009) «*Από την ισορροπία δυνάμεων στην ισορροπία των μπλόκ*», Ε. Αρβελέρ –Μ. Aymard, «*Οι Ευρωπαίοι Νεότερη και σύγχρονη εποχή»*, τομ. Β΄, Αθήνα: Σαββάλας.

114. Τράπεζα της Ελλάδος (2009) «*Η Κρίση του 1929: Η Ελληνική Οικονομία και οι Εκθέσεις της ΤτΕ για τα έτη 1928 – 1940*», Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.

115. Τράπεζα της Ελλάδος (1978) «*Τα πρώτα πενήντα χρόνια της Τραπέζης της Ελλάδος, 1928-1978*», Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.

116. Τρικούπης Σπ. (2007) «*Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως»,* τομ. Α΄, Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.

117. Τσαγγαδούρα Αν. (2005) «*Οι οικονομικές διακυμάνσεις στην Ελλάδα κατά το τρίτο και τέταρτο μακρύ κύμα*», Διπλωματική Εργασία, Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

118. Τσαρδανίδης Χ., Στυλιανού Αλ. (2005) «*Διεθνής Πολιτική Οικονομία: Το τέλος μιας σχέσης αμοιβαίας απάρνησης μεταξύ πολιτικής και οικονομίας*» Διεθνές Πολιτική Οικονομία. Θεωρία, δομή και προκλήσεις της παγκόσμιας οικονομίας, Αθήνα: Παπαζήση.

119. Τσιριγώτης Δ. (2013) «*Νεότερη και σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*», Αθήνα: Ποιότητα.

120. Τσίχλης Β.Σ.Ε.(2010) «*Μικρασιατική Εκστρατεία και αναγκαστικό δάνειο»*, Αθήνα: Νοβόλι.

121. Τσουλφίδης Λ. (2013) «*Η Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας*», Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

122. Τσουδερός Εμ. (1939) «*Ο Στέφανος Στρέϊτ τα δημόσια οικονομικά και η Εθνική Τράπεζα από το 1896 μέχρι και το 1911»*, Αθήνα: Πύρσου.

123. Τσίχλη-Αρώνη Αικ. (1988) «*Αναρχισμός και αγροτικό κίνημα: η σταφιδική κρίση στην Πελοπόννησο»*, Θεσσαλονίκη: Ελληνική Ιστορική Εταιρεία.

124. Φωτιάδης Δ. (1963) «*Όθωνας - Η μοναρχία»*, Αθήνα: Κυψέλη.

125. Χαριτάκης Γ. (1929) «*Οικονομική επετηρίς της Ελλάδος–1929*», Αθήνα: Ένωσις Ελληνικών Τραπεζών.

126. Χατζηιωσήφ Χ. (1999) «*Η γηραιά σελήνη. Η βιομηχανία στην ελληνική οικονομία, 1830-1940»*, Αθήνα: Θεμέλιο.

127. Χατζηϊωσήφ Χ. (2002) «*Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. 1922 - 1940, ο Μεσοπόλεμος»*, τομ. Β', συλ. έργο, Μαυρογορδάτος Γ., Χατζηϊωσήφ Χ, Μαρκέτος Σ., Δόγκας Α., Παλούκης Κ., Αλιβιζάτος Ν., Παπαστρατής Π., Καγιαλής Τ., Δελβερούδη Ε.Α., Ματθιόπουλος Ε., Κολώνας Β., Αθήνα: Βιβλιόραμα.

128. Χουμανίδης Λ. (1990) «*Οικονομική Ιστορία της Ελλάδος*», τομ. Β΄, Αθήνα: Παπαζήση.

129. Χριστοδουλόπουλος Π. (1936) «*Πιστωτική πολιτική και περιοδικαί κρίσεις: κριτική επισκόπησις της πιστωτικής πολιτικής της Τραπέζης της Ελλάδος*», Αθήνα: Πυρσός.

130. Χριστοδουλάκη Ολ. (2002) «*Η μεταρρύθμιση του τραπεζικού συστήματος και η ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδ*ος», Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. 1922 - 1940, ο Μεσοπόλεμος, τομ.Β΄1, συλ. έργο, Μαυρογορδάτος Γ., Χατζηϊωσήφ Χ, Μαρκέτος Σ., Δόγκας Α., Παλούκης Κ., Αλιβιζάτος Ν., Παπαστρατής Π., Καγιαλής Τ., Δελβερούδη Ε.Α., Ματθιόπουλος Ε., Κολώνας Β., Χριστοδουλάκη Ολ., Αθήνα: Βιβλιόραμα.

131. Ψαλιδόπουλος Μ. (2011) «*Νομισματική Διαχείριση και Οικονομική Κρίση: Η πολιτική της Τράπεζας της Ελλάδος 1929-1941*», Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.
132. Καθημερινή ειδική έκδοση «*Ώρες ελευθερίας Βαλκανικοί πόλεμοι 100 χρόνια, Η σύγκρουση με την Βουλγαρία*», Απρίλιος 2012, χορηγός Εθνική Τράπεζα (περιοδικό).

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

1. Anastasopoulos G.(1946) "*History of the Greek Industry, 1840-1940"*, Athens:Elliniki Ekdotiki Etaireia.
2. Atkenson A., Kehoe P.J., (2007) "*Modeling the Transition to a New Economy: Lessons from two technological revolutions*", in American Economic Review.
3. Bataković D. T. (1996) *"The Serbs of Bosnia and Herzegovina: History and Politics"*, Paris: Dialogue
4. Boltanski, L., Chiapello E. (1999), "*Le nouvel esprit du capitalism*", Paris, Gallimard.
5. Brauninger M., (2005), «*The Budget Deficit, public debt and endogenous growth*», Hamburg: Institute of International Economic**s.**
6. Brewer D. (2011) "*The Greek War of Independence. The Struggle of Freedom from Ottoman Oppression"*, London: Overlook Duckworth.
7. Casares En. (2015) «*A relationship between external public debt and economic growth*», Mexico: Estudios Economicos, El Colegio de México.
8. Clark B. (2006) "*Twice a stranger: How Mass Expulsion forged modern Greece and Turkey"*, New York: Harvard University Press.
9. Clark G. (2007) "*A Farewell to Alms: A Brief Economic History of the World"*, Princeton NJ: Princeton University Press.
10. Clogg R. (1992) "*A Concise History of Greece*", Cambridge: Cambridge University Press.
11. Deringil S. (2000) "*There is no compulsion to religion: On conversion and apostas in the late Ottoman Empire (1839-1856)"*, in Comparative Studies in Society and History.
12. Dobkin M. (1998) "*Smyrna 1922: The Destruction of a city"*, New York: New Mark Press.
13. Douglas C.N. (1981) "*Structure and Change in Economic History"*, New York: W.W. Norton.

14. Fenwick L.J., Lyne M. C. (1998) "*Factors Influencing internal and external credit rationing among small scale farm households in Kwazulu Natal*", in Agrekon.

15. Gladstone W. E. (1876) "*Bulgarian Horrors and the Question of the East*", London: J. Murray.

16. Goldberg L. (2009) "*Understanding banking sector globalization*", International Monetary Fund Staff Papers.

17. Guler Em. (2014) "*Masculinities in Early Turkish Republican Novels (1924-1951)*", Istanbul: Istanbul Bilgi University.

18. Haber L.F. (1958) "*The Chemical Industry during the Nineteenth Century: A Study of the Economic Aspect of Applied Chemistry in Europe and North America*", Cambridge MA: Cambridge University Press.

19. Hancke B. (2013)"*Unions, central banks and EMU: labor market institutions and monetay integration in Europe*", Oxford: Oxford University Press.

20. Hanioglu, M.S. (1995) "*The Young Turks in opposition*", Oxford: Oxford University Press.

21. Hobsbawn E.J. (1997) "*The Age of Extremes. The short twentieth century, 1914-1991*", Little, Brown Book Group.

22. Hudson M. (2009) "*Trade, Development and Foreign Debt*", London: ISLET.

23. Hull J. (1996) "*From Rostov to Chandler to You: How revolutionary was the second Industrial Revolution?*", Journal of European Economic History.

24. Huseynli J. (2015) "*Turkey and the Balkans in the Geopolitics of the Contemporary Regional Development*", Charles University, Faculty of Social Sciences, Supervisor: Frantisek Sistek PhD.

25. Karpat K.M. (1972) "*The transformation of the Ottoman State*", London: Cambridge University Press.

26. Landes D.S. (1969) "*The Unbound Prometheus; Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to Present*", London: Cambridge University Press.

27. Mathias P., Davis J. A. (1989) "*The First Industrial Revolutions*", Oxford: Blackwell.

28. McCarthy J. (2008) "*The Ottoman People and the end of the Empire (Historical Readings)"*, London: Bloomsbury Academics.

29. Mazower M. (1992) "*The Messiah and the Bourgeoisie: Venizelos and Politics in Greece, 1909 – 1912"*, in Historical Journal.

30. Mitchell Al. (2000) "*Great train race: railways and the Franco -German Rivalry, 1814 – 1914"*, Oxford: Oxford University Press.

31. Modigliani Fr. (1961) "*Long run implications of alternative fiscal policies and the burden of internal and external public debt*", in Economic Letters.

32. North, D.C. (1981), «*Structure and Change in Economic History»*, New York.

33. Pearson R., Richardson D. (2001) "*Business Networking in the Industrial Revolution*", Economic History Review.

34. Perroux Fr. (1948) "*Le capitalisme*", Paris: PUF.

35. Robbins L. (1934) "*The great depression*", New York: Mascmillan Co.

36. Signorello V.J. (1991) "*Commercial Loan Practices and Operations"*, London: Bankers Pub Co.

37. Tomlinson J. (1981) "*Problems of British Economic Policy 1870-1945*", London and New York: Methuen.

38. Wharburton, C. (1945) "*Monetary Theory, Full Production and the great depression*", Econometrica.

Sites

http://anaskafi.blogspot.com/2018/02/19.html

https://www.imerodromos.gr/declassified/h-ellada-kai-ta-daneia-ths/ta-daneia-tou-megaloideatismoy

https://ha.nbg.gr/el/pdf_library/DIADROMH.pdf

ttps://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhthsh-enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=c93eb7a3-e104-4913-bd28-485e72ddd124

https://www.ecb.europa.eu/ecb/orga/decisions/govc/html/index.el.html

https://www.consilium.europa.eu/el/policies/banking-union/single-supervisory-mechanism/

https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/o-polemos-tis-stafidas/

Ghosh Am., (2016). "Banking Sector Globalization and bank performance: A comparative analysis of low income countries with emerging markets and advanced in economies", https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1879933716300367?via%3Dihub

Πηγές Αρχειακού Υλικού

1. Άρθρο 29, στο Καταστατικό Τραπέζης της Ελλάδος, έκδοση Ι΄, Αθήνα, 2013.
2. Άρθρο 2, στο Καταστατικό Τραπέζης της Ελλάδος, έκδοση Ι΄, Αθήνα, 2013.
3. Απόφαση Γενικού Συμβουλίου της Τράπεζας, συνεδρίαση 17 στις 11.2.1842, Ιστορικό Αρχείο.
4. Γραφείο Τύπου Πρωθυπουργού (1932), «*Το έργον της κυβερνήσεως Βενιζέλου κατά την τετραετία 1928-1932*».
5. "Διακήρυξις της Εθνικής Συνελεύσεως", στο Τα αρχεία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, Τόμος Γ΄, Βουλή των Ελλήνων.
6. Επιστολή από το Υπουργείο Εξωτερικών που στάλθηκε στις 24 Νοεμβρίου 1917 (έγγραφο 4).
7. *Επιστολές Ι.Γ. Ευνάρδου προς Γ. Σταύρου 1841-1843 ,Ιστορικό Αρχείο* Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1923.
8. Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Μνήμη Ιωάννη-Γαβριήλ 1775-1863, Αθήνα 1977.
9. Εφημερίδα Ακρόπολη αρθρογράφος «Χ», 21-2-1818, εν Αθήναις.
10. Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ Δάνεια Ανεξαρτησίας.
11. Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ, *ο Ηπειρώτης Γεώργιος Σταύρος 1788-1869* , Αθήνα.
12. Ιστορικό Χρονολόγιο 1841- 2001 της Εθνικής Τράπεζας , Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας, εκδ. Interview , Αθήνα 2001.
13. Καταστατικό της Εθνικής Τράπεζας Ελλάδος, έκδοση Ι΄, Αθήνα, 2013.
14. Κρατικά αρχεία του Μονάχου, μετά από άδεια για τις έρευνες της κ. Μεσσηνέζη.
15. Πανελλήνιον Λεύκωμα Εθνικής Εκατονταετηρίδος «*Χρυσή Βίβλος της Ελλάδος*», τομ. Α’, περίοδος Β’, 1901-1921, Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ
16. Τηλεγράφημα Προέδρου της Κυβέρνησης, Ε. Βενιζέλου προς την Κυβέρνηση της Γαλλίας , Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας , (έγγραφο 1& 1α , 21 Νοεμβρίου 1917).
17. Σημειώσεις από το αρχείο του πρώην Διοικητού Θ. Καρατζά (1996-2004).

18. Συμβόλαιο αρ. 1112/13.7.1845, Συμβολαιογράφου Αθηνών κ. Πιττάρη.

19. Φάκελος 126 : Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Δημόσια Δάνεια.

20. Φάκελος 127 : Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, Δημόσια Δάνεια.

21. ΦΕΚ αρ. φυλ. 71/ 4 Απριλίου 1918, Νόμος 1225.

22. Χρονολόγιο τομ. Α΄ πρακτικά της Γενική Συνέλευση Μετόχων του 1910.